

ქობა ხარაძე

სულხან-საბა ორბელიანის გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა

ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტი

VAKHUSHTI BAGRATIONI INSTITUTE OF GEOGRAPHY

2010

KOBA KHARADZE

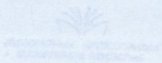
**GEOGRAPHICAL-CARTOGRAPHICAL
HERITAGE OF
SULKHAN-SABA ORBELIANI**

Tbilisi
2010

კობა ხარაძე

სულხან-საბა ორბელიანის
გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული
მემკვიდრეობა

თბილისი
2010

შპპ (UDC) 910.4 (479.22) +910.4 (5)
ხ-259

რედაქტორი

ფილოლოგიის მეცნიერ. დოქტორი,
პროფესორი მიხეილ ქავთარია

რეცენზენტები:

გეოგრაფიის აკადემიური დოქტორი,
სრული პროფესორი ოთარ ჩხეიძე

გეოგრაფიის აკადემიური დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი
ეთერ დავითაია

11 275.269
3

საბარძეველუს კარლგოტინის
ეროვნული ბიბლიოთეკა

© კობა ხარაძე

ISBN 978-9941-0-2678-2

სულხან-საბა ორბელიანი – 1658-1725

სულხან-საბა ორბელიანის იცნობენ როგორც მწერალს, ლექსი-კოგრაფს, დიპლომატს, მაგრამ ფართო მკითხველისათვის ნაკლებად ცნობილია მისი მოღვაწეობა ქართული მეცნიერული გეოგრაფიისა და კარტოგრაფიის განვითარებაში. ამ მხრივ, მისი ნაშრომებიდან შემორჩენილია: „მოგზაურობა ევროპაში“, „სიტყვის კონის“ (ლექსი-კონის) გეოგრაფიული ტერმინოლოგია, სულხან-საბას მონაწილეობით შედგენილი „კავკასიისა და კასპიისპირეთის რუკა“, ევროპიდან ჩამოტანილი 1711 წლის ატლასი ქართული თარგმანითურთ. ამ საკითხებზე მწირი კვლევებია ჩატარებული გეოგრაფ-კარტოგრაფების მიერ. ავტორი შეეცადა შეძლებისდაგვარად ეს საკითხები დაემუშავებია და წარმოეჩინა მისი წვლილი გეოგრაფიისა და კარტოგრაფიის განვითარებაში.

1713-1716 წლებში დიპლომატიური მისიით წასული სულხან-საბა წერს სამოგზაურო ჟანრის ნაშრომს, რომელმაც წარმოაჩინა იგი როგორც გეოგრაფიული აზროვნებისა და კარტოგრაფიული ნაშრომების უბადლო ოსტატი, მკვლევარი.

სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ რამდენჯერმეა დაბეჭდილი, თუმცა, ცალკე წიგნად მხოლოდ ერთხელ, 1940 წელს სოლომონ იორდანიშვილის მიერ გამოიცა. ამასთან, ისტორიკოს-გეოგრაფის გამოკვლევებით პირველად იბეჭდება, რითაც ამ თვალსაზრისით მკითხველი ბევრ საინტერესო მასალას გაეცნობა.

Sulkhan - Saba Orbeliani is known as a writer, lexicographer and a diplomat, but for the wider readers his activity for development of Georgian scientific geography and cartography is less known. In this respect, among his works the following are preserved: the "Travel to Europe", geographical terminology including into the Georgian Dictionary ("sitkvis kona"), few researches are conducted by the geographer - cartographers on this issues. The author tried to process the issue as far as possible and show his contribution in the development in geography and cartography; prepared with the participation of Sulkhan - Saba the "Caucasus and Caspian map" and brought from Europe the Atlas of 1711 translated into Georgian.

In 1713-1716 Sulkhan - Saba being on diplomatic mission to Europe writes the paper of travel genre, which presented him as a unique researcher of geographical thinking and cartographical works.

The "Travel in Europe" by Sulkhan - Saba Orbeliani was published several times by Philologists; though, as a separate book it was published only once in 1940 by Solomon Iordanishvili. In addition, it is being published firstly by investigations of the Historian Geographer, by which, in this context, the reader will get acquainted with a lot of interesting materials.

წინასიტყვაობა

საჯარო სკოლებსა და უმაღლესი სასწავლებლების პროგრამებში სულხან-საბა ორბელიანის გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიულ მოღვაწეობის შესწავლა-გაცნობას ნაკლებად, ან საერთოდ არ ექცევა სათანადო ყურადღება. არადა, სულხან-საბამ XVIII საუკუნის I ნახევარში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა გეოგრაფია-კარტოგრაფიული მეცნიერების განვითარებაში. ამავე პერიოდში მოღვაწეობდნენ ვახტანგ მეექვსე, ვახუშტი ბაგრატიონი, გაბრიელ გელოვანი, ტიმოთე გაბაშვილი და სხვ. მათი ესოდენ წარმატებული მოღვაწეობა გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიულ სფეროში უმთავრესად გამოწვეული იყო იმ საზოგადოებრივ (ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ) მოვლენებში, რომლებიც განსაზღვრავდნენ ქართველი ხალხის ყოფის თავისებურებებს ამ პერიოდში. ამავე ხანის დაძაბულ საერთაშორისო ვითარებაში ქართველ ხალხს უხდებოდა კავშირის დამყარება უცხოეთის სხვადასხვა ქვეყნებთან.

ჯერ კიდევ 1460-1461 წწ. ქართველი ელჩი ნიკოლოზ თბილელი წარსდგა რომის პაპისა და საფრანგეთის მეფის კარლოს VII-ის წინაშე, ხოლო 1626 წელს მეფე თეიმურაზმა ელჩად დასავლეთ ევროპაში, მათ შორის იტალიაში გაგზავნა ნიკოლოზ ირბაზი (ჩოლოყაშვილი), XVII საუკუნის დასაწყისში დასავლეთ ევროპაში ელჩად იყო იოსებ ქართველი და სხვ. სწორედ ამ გარემოებამ გამოიწვია მოწინავე ქართველთა აზროვნების ამოქმედება მოგზაურობისა და გეოგრაფიული აღწერის დარგში.

სახელოვანი მეცნიერის ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული ნაწარმოებები ესოდენ დახვეწილი და სრულყოფილი არ იქნებოდა, მათ ავტორს საქართველოშივე რომ არ ჰყოლოდა გზის გამკვლევენი და მასწავლებლები. გეოგრაფიული კვლევის ტრადიციის დამფუძნებლად ჩვენს ქვეყანაში გვევლინებიან სულხან-საბა ორბელიანი და ქართლის მეფე ვახტანგ მეექვსე.

სულხან-საბა ორბელიანის გეოგრაფიული აზროვნება მოგზაურობის დროს გამოძულავდა, როცა მან აღწერა განვლილი ადგილები, ქალაქები. მას ეს ცოდნა მანამდე ჰქონდა მიღებული იმ სწავლა-აღზრდის შედეგად, რომელიც მიიღო ჯერ კიდევ ადრეულ ასაკში; მისი გამოძულავება კი თვალნათლივ ჩანს „სიტყვის კონაში“ – ლექსიკონში, სადაც გეოგრაფიული ტერმინების განმარტებაში უაღრესად მაღალი ცოდნაა გამოვლენილი. ამასთან, მისი დაკვირვების უნარი და თავისი ქვეყნის ტერიტორიის ღრმად შესწავლილობა, რაც კარტოგრაფიული პროექციითაც მუდავნდება, ნანახი ადგილების შედარების ეფექტურ შესაძლებლობას იძლევა. სულხან-საბა ორბელიანის – „მოგზაურობა ევროპაში“ გეოგრაფიული მნიშვნელობა უაღრესად დიდია.

სულხან-საბა ორბელიანის თხზულება „მოგზაურობა ევროპაში“ ერთ-ერთი საუკეთესო შენამენია ქართული გეოგრაფიული მეცნიერებისათვის. 1713-1716 წლებში სულხან-საბა ორბელიანმა დიპლომატიური მისიით იმოგზაურა საფრანგეთსა და იტალიაში. ამ მოგზაურობისას დაწერა მემუარული ჟანრის ნაწარმოები – ევროპაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი. ისინი დღიურების სახითაა გადმოცემული, მაგრამ წარმოადგენს მეცნიერულად გამართულ ნაშრომს თავისი სამეცნიერო აპარატურით.

სულხან-საბას მოგზაურობა გამოწვეული იყო იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარებით: გარეშე მტრებით შეწუხებული ქართველი მეფეები ცდილობდნენ ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან დაკავშირებას; რამდენჯერმე მიმართეს თვით რუსეთის ხელმწიფეს, მაგრამ რეალური დახმარება ვერ მიიღეს. 1703 წლიდან ქართლის გამგებელი ვახტანგ მეექვსე გახდა, რომელიც მალე მეფედ დაამტკიცეს. მიუხედავად ამისა, ვახტანგი დიდხანს არ გააჩერეს და კვლავ ირანში გაიწვიეს. ვახტანგი თავის გამოხსნისა და ირანთურქეთის აგრესიის მოგერიების მიზნით იძულებული გახდა დახმარებისათვის ევროპის ქვეყნებისათვის მიემართა. მან კი ფარულად ევროპაში დიპლომატიური მისიით თავისი აღმზრდელი სულხან-საბა გააგზავნა.

სულხან-საბა ორბელიანმა 3 წლის განმავლობაში მოიარა ევროპის რამდენიმე ქვეყანა, შეხვდა სახელმწიფოთა მეთაურებს.

მან მეტად რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, ცივილიზებული ევროპის ცენტრებში — პარიზში, რომში, შესანიშნავად წარმართა თავისი დიპლომატია და საფრანგეთისა და იტალიის პოლიტიკოსების ერთი ნაწილი დააინტერესა საქართველოსთან ურთიერთობის საკითხებით, რომლის გარშემო პროექტებიც კი შეიქმნა, ხოლო ეს პროექტები გახდნენ მსჯელობისა და მიწერ-მოწერის საგანი.

მწელია მოიძებნოს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისეთი მრავალმხრივ განსწავლული პიროვნება, როგორც იყო სულხან-საბა ორბელიანი; იგი ვახტანგ მეექვსის მასწავლებელიც გახლდათ, ხოლო თვით ვახტანგი არაერთი ნიჭიერი ახალგაზრდის აღმზრდელი და მოძღვარი.

სულხან-საბა ორბელიანი ბრწყინვალე დიპლომატი იყო, თუმცა, დიპლომატიური მისია წარუმატებლად დამთავრდა. ამას კი რამდენიმე მიზეზი ჰქონდა, რომელთა აქ ჩამოთვლას არ შევუდგებით. მიუხედავად ამისა, ხელთ დაგვრჩა სულხან-საბას ჩანაწერები, რომელიც სხვა საკითხებთან ერთად ძალზე მნიშვნელოვანია რიგი ქვეყნების, ქალაქების, ბუნებრივი ობიექტების იმდროინდელი გეოგრაფიული აღწერილობები, რაც მის დიდ ერუდიციასა და განათლებაზე მიგვითითებს.

სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისია — მგზავრობა მოგზაურობაში გადაიზარდა. მას ხანგრძლივად მოუხდა ევროპაში ყოფნა და დაწვრილებით გაიცნო სხვადასხვა კუთხე-გარემო. არაგეოგრაფიული მიზნით გამგზავრებულ სულხან-საბა ორბელიანს საკმარის გეოგრაფიული ცოდნა ჰქონდა და მოგვაწოდა პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, სამხედრო გეოგრაფიული, ფიზიკური ქვეყანათმცოდნეობითი მეტად საინტერესო ცნობები. ამასთან, იგი მოგზაურობს არა როგორც ისეთი მგზავრი, რომელსაც გარემოსთან ურთიერთობაში საკუთარი აზრი და განცდა ცოტა აქვს და რომლის შთაბეჭდილებებს მხოლოდ გარემოზე დაკვირვება ამდიდრებს, არამედ როგორც თავისი დროისათვის საფუძვლიანად განსწავლული პირი. მის მიერ შექმნილი ლექსიკონის ავტორი, სადაც თავის ღრმა ერუდიციას ამაყდებებს გეოგრა-

ფიის სფეროში, ცხადია, ასეთი მოგზაური სხვაგვარი თვალთ
უცქერის გარემოს.

და, მართლაც, სულხან-საბას მოგზაურობა მოიცავს ცნობებს ადგილთა და ქვეყანათა ბუნების, მოსახლეობის, მეურნეობის შესახებ. პირველ რიგში ყურადღება გამახვილებულია სანაპირო ხაზზე. იგი უმეტესად გემით, ზღვის სანაპირო ხაზის გასწვრივ მოგზაურობდა. მდიდარი ცნობები აქვს მოცემული ადგილების ზედაპირის ფორმათა შესახებ, ტბებისა და მდინარეების, ამინდისა და ჰავის, ნიადაგების შესახებ, რაც დიდი რაოდენობითაა ტექსტში მოცემული. ასევეა გეოგრაფიული ნომინაცია.

სულხან-საბა ორბელიანის თხზულება „მოგზაურობა ევროპაში“ ერთ-ერთი საუკეთესო შენაძენია ქართული გეოგრაფიული მეცნიერებისათვის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი გეოგრაფიული ენის სიწმინდე, სიცხადე და მრავალფეროვნება.

სწორედ ამ მოგზაურობასთან არის დაკავშირებული მისი კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. სულხან-საბას ევროპაში წაუღია მის მიერ შედგენილი კარტოგრაფიული მასალები, რათა თვალნათლივ ეჩვენებინა სახელმწიფოს მესვეურთათვის იმ ქვეყნის კარტოგრაფიული გამოსახულებები, რომლის შესახებ დახმარებას თხოვდა. პარიზში ყოფნისას საფრანგეთის იმპერატორისათვის ეს მასალები გადაუცია, ხოლო შემდეგ იგი გამოუყენებია ფრანგ ასტრონომს გილიომ დელილს „კავკასიისა და კასპიისპირეთის ქვეყნების რუკის“ შედგენაში, რომელიც 1723 წელს პარიზში დაიბეჭდა. ამ რუკის სათაურში ერთ-ერთ ავტორად სულხან-საბაა მითითებული. კარტოგრაფიით დაინტერესებულ სულხან-საბას ევროპიდან წამოუღია რუკები და ატლასები, რომლის მხოლოდ ერთი ატლასია გადარჩენილი. ამ ატლასის თითქმის ყველა გვერდზე გეოგრაფიული ობიექტების ქართული მინაწერებია, რაც სულხანს ძირითადად მოგზაურობაში შეუსრულებია. ამის მიხედვით გეოგრაფიული ობიექტების სახელწოდებების კოორდინატები შეუტანია ლექსიკონის ბოლო რედაქციაში.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით წინამდებარე ნაშრომში შევეცადეთ წარმოგვედგინა ის გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული კვლევები, რომლებიც ბოლო 40 წლის განმავლობაში

ჩავატარეთ. დაზუსტებულ იქნა მოგზაურობის მარშრუტების ზოგიერთი დეტალი, ტექსტის დაკარგული ნაწილის მარშრუტი კი შეივსო საარქივო მასალებით. ამის მიხედვით შედგა მოგზაურობის მარშრუტის სქემატური რუკა.

ცხადია, მთლად უნაკლო არც წინამდებარე გამოცემა იქნება; შესაძლოა, მეტი გვეთქვა სულხან-საბას მოგზაურობის მარშრუტის თითოეულ ობიექტზე, უფრო მეტად წარმოგვეჩინა მათი გეოგრაფიული მხარე, მაგრამ იმასაც ვფიქრობთ, რომ ეს წიგნის მოცულობას ძალიან გაზრდიდა. ვერც ყველა საარქივო საბუთის ასლი დავურთეთ, რამდენადაც ბევრ მათგანს უფრო სხვა დანიშნულება აქვს და გეოგრაფიის სფეროს სცილდება. ამიტომ დავეკმაყოფილდით ძირითადი მონაცემებით.

ყველა საქმიან და სამართლიან შენიშვნას სიამოვნებით მივიღებთ და შემდეგი გამოცემის დროს გავითვალისწინებთ

სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ გამოსაშვები

სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის ტექსტი XVIII საუკუნეში არ დაბეჭდილა. XIX საუკუნეში შემოკლებული ტექსტი დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“.

1. „მოგზაურობის შემოკლებული ტექსტი. ჟურნალი „ცისკარი“, 1852 წლის 1-4 [გიორგი ერისთავმა ტექსტი შენიშვნით გამოაქვეყნა – „დასაწყისი ამ მოგზაურობისა დაკარგული არის, და ჯენევიდან დავიწყე დაბეჭდვა. ვიცი რომ არ შეიძლება არავის ჰქონდეს სრული მოგზაურობა და ვთხოვთ უმორჩილესად გამოუგზავნონ რედაქციას დასაბეჭდად.“ სამწუხაროდ, დღემდე არ ჩანს ტექსტის დაკარგული ნაწილი].

2. სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით. ტფილისი, 1940.

3. სულხან-საბა ორბელიანი. თხზულებანი ოთხ ტომად. ტ. I. გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ. თბილისი, 1959, გვ. 151-244 [„მოგზაურობა ევროპაში“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები, საძიებელი და შენიშვნები დაურთო რევაზ ბარამიძემ].

4. სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. – ქართული პროზა, ტ. V. თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1983, გვ. 179-296.

5. სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. – ქართული მწერლობა, ტ. 7. თბილისი, „ნაკადული“, 1989, გვ. 172-290.

6. Сулхан-Саба Орбелиани. Путешествие в Европу, перевод с грузинского Фатьмы Твалтвадзе. Предисловие Георгия Леонидзе. Тбилиси, „Мерани“, 1969.

სულხან-საბა ორბელიანის მემკვიდრეობის მსენაელის ისტორია

სულხან-საბა ორბელიანის გეოგრაფიული მემკვიდრეობის შესწავლისადმი განსაკუთრებული ინტერესი XIX საუკუნიდან იწყება. მარი ბროსე პარიზში წააწყდა რამდენიმე საბუთს სულხან-საბას მოგზაურობასთან დაკავშირებით (1832, გვ. 339-340). ჟურნალ „ცისკრის“ 1852 წლის 1-4 ნომერში დაიბეჭდა სულხან-საბას ევროპაში მოგზაურობის ტექსტის შემოკლებული ვარიანტი. ამასთან, იმ დროს უკვე ტექსტი ნაკლები ყოფილა, რომლის წინა ნაწილი 28 გვერდამდე, სავარაუდოა, გაიფანტა ხოფასთან მძარცველების თავდასხმის შედეგად. მათ შორის იყო ატლასები და რუკები, რომლებიც მან ევროპიდან წამოიღო. ამის შესახებ სულხან-საბა წერს: „სრულ დღე და ღამე ძლიერ დღევა იყო. მოვიდნენ ჭანები. დაგვიჭირეს. მრავალი გვსარჯეს. ოცი მარჩილი წავგართვეს. ზანდუკები დაგვიმტვრიეს. ტყუილად მებაჟობა იჩემეს და მრავალი გვაჭირვეს...“ (გვ. 187). ჟურნალ „ცისკარში“ გამოქვეყნებულ მოგზაურობის ტექსტს გიორგი ერისთავმა შენიშვნა დაურთო, იქნებ ვინმეს ჰქონოდა ტექსტის დასაწიისი ნაწილი და გამოეგზავნა რედაქციისათვის დასაბეჭდად. მას შემდეგ კი საუკუნენახევარზე მეტი გავიდა და დაკარგული ნაწილი არ გამოჩნდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ტექსტის ავტოგრაფი შემორჩენილი არ არის და ყველა მათგანი გადაწერილია; ამიტომ არის, რომ გადაწერების მიერ დაშვებულია რიგი უზუსტობები და ცვლილებები.

სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობის“ ტექსტს XX საუკუნეში მრავალი მკვლევარი შეეხო. პირველ რიგში აღსანიშნავია ფილოლოგები, რომლებიც ძირითადად ნაწარმოების ლიტერატურულ მხარეს ეხებიან. აგრეთვე, ისტორიკოსების გამოკვლევები, მოგზაურობასთან დაკავშირებული სხვადასხვა საბუთების მოძიებით

და გამოქვეყნებით. ჯერ კიდევ 1900 წელს ზაქარია ჭიჭინაძემ გამოაქვეყნა „საქართველოს შესახებ ევროპელთ მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები“, რომელშიც საკმაოდ ვრცლად არის საუბარი სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობაზე, მის გეგმებსა და მიზნებზე, აღწერილია მოგზაურობის მარშრუტი. მალე, 1902 წელს დაიბეჭდა მიხეილ თამარაშვილის მოზრდილი წიგნი – „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ნამდვილი საბუთების შემოტანით და განმარტებებით“, რომელშიც სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობასთან დაკავშირებით არაერთი წერილი და საბუთია გამოვლენილი. შემდეგ თითქმის მინელდა ინტერესი ამ ნაშრომის შესახებ, მაგრამ 1940 წელს, ენათმეცნიერის სოლომონ იორდანიშვილის გამოკვლევებით, პირველად დაიბეჭდა ცალკე წიგნად სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“.

სოლომონ იორდანიშვილმა ამ მხრივ უდიდესი საქმე გააკეთა, როცა რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით გამართა „მოგზაურობის“ ტექსტი, დაურთო მას წინასიტყვაობა, შენიშვნები, ლექსიკონი, ზოგიერთი საბუთი – ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბას მიმოწერა როგორც რომის პაპთან კლემენტი XI-სთან, ისე ლუდოვიკო XIV-სა და მათი ეპოქის სხვადასხვა მოხელეებთან (მინისტრი ტურსი პონშანტრანი, რომის კარდინალი და სხვ.). ამასთან, დართულია მრავალმხრივი შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები.

ამ წიგნის გამოცემის შემდეგ მკვლევართა დიდი არმია დაინტერესდა „მოგზაურობის“ ტექსტით და ფილოლოგებთან და ისტორიკოსებთან ერთად გამოჩნდა გეოგრაფ-კარტოგრაფთა ნაშრომებიც. ამ მხრივ, პირველი პუბლიკაცია გიორგი გეხტმანს ეკუთვნის, რომელმაც წიგნში – „გამოჩენილი გეოგრაფები და მოგზაურნი“ (1942) მოგვცა ცნობები სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის შესახებ.

XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან იწყება სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების და, მათ შორის, გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული მემკვიდრეობის გამაღებული შესწავლა-კვლევა. ეს იმანაც გამოიწვია, რომ ახლოვდებოდა მისი დაბადების 300

წლისთავის იუბილე, მაგრამ მასზე კვლევები ინერციით წლების ბოლომდე გრძელდებოდა.

ისტორიკოსმა დავით გვრიტიშვილმა „თბილისის ისტორიაში“ (1952) დაბეჭდა „თბილისის კულტურული სახე“, სადაც სულხან-საბა ორბელიანზე ვრცლად არის საუბარი; 1953 წელს კი ლევან მენაბდემ ცალკე წიგნად გამოცა „სულხან-საბა ორბელიანი“. ამავე დროს, მწერლისა და მეცნიერის შემოქმედებაზე საყურადღებო გამოკვლევები გამოაქვეყნეს – გიორგი ლეონიძემ (1955, 1958), ელენე მეტრეველმა (1956), ივანე ლოლაშვილმა (1959), ბორის კანდელაკმა (1959), აკაკი შანიძემ (1959), ივანე სურგულაძემ (1959), ვალერიან გაბაშვილმა (1959), კორნელი კეკელიძემ (1962), ალექსანდრე ბარამიძემ (1969), ალექსანდრე კიკვაძემ (1970) და სხვ.

საიუბილეო დღეების გვირგვინი იყო სულხან-საბა ორბელიანისადმი მიძღვნილი ვრცელი საიუბილეო კრებული, რომელიც 1959 წელს დაიბეჭდა. კრებულში მრავალი ფუნდამენტური გამოკვლევაა სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების ყოველ მხარეზე. აღსანიშნავია, რომ ამ კრებულში დაიბეჭდა გეოგრაფ დავით დონდუას გამოკვლევა – „სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის გეოგრაფიული მნიშვნელობა“. მეცნიერი დეტალურად მიმოიხილავს სულხან-საბას მოგზაურობის გეოგრაფიულ ასპექტებს და აკეთებს ანალიზს ამ თხზულებაზე; აღწერს ნაშრომის გეოგრაფიულ ელემენტებს, კერძოდ, მოცემულია სივრცობრივი ცნობები, აღწერილია სამგზავრო მარშრუტი, გაანგარიშებულია მარშრუტის მანძილი – გავლილი გზის სიდიდე, განხილულია მოგზაურობის ტექსტში მოცემული ადგილის ფართობი, ადგილის სიმაღლე და სიღრმე, ცნობები სანაპირო ზაზის ზედაპირის მოყვანილობის, ტბისა და მდინარის, ამინდის და ჰაერის, ნიადაგის შესახებ; ასევე, ცნობები ქალაქების, მეურნეობის, კულტურის და სხვათა შესახებ, ყურადღება გამახვილებულია პოლიტიკური და სამხედრო ცნობებზე, გეოგრაფიულ ტერმინებსა და სახელწოდებებზე. ეს არის მაღალი რანგის გეოგრაფიული გამოკვლევა, სადაც დეტალურადაა წარმოდგენილი „მოგზაურობის“ გეოგრაფიული მნიშვნელობა.

სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობის“ გეოგრაფიულ ასპექტებზე კვლევები ჩაატარა ლევან მარუაშვილმა (1954), გრიგოლ ზარდალიშვილმა (1951, 1955, 1958, 1959, 1966), კობა ხარაძემ (1987, 1996, 2003, 2009) და სხვ.

მნიშვნელოვანია ისტორიკოს ილია ტაბალუას მუშაობა ევროპის არქივებში, სადაც სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში დიპლომატიური მისიის შესრულებისას (მოგზაურობისას) მრავალი საბუთი აღმოჩნდა. მათ შესახებ კვლევები და საბუთების ასლები მის მიერ მრავალ შრომაში იქნა გამოქვეყნებული (1965, 1966, 1968 და სხვ).

1969 წელს ფატმა თვალთვაძემ რუსულ ენაზე თარგმნა სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“.

2009 წლის 19-20 მაისს ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარდა სულხან-საბა ორბელიანის დაბადების 350 წლისთავისადმი მიძღვნილი რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია, სადაც პლენარულ სხდომაზე წაკითხულ იქნა 6 მოხსენება, მათ შორის ჩვენი (თანაავტორი ოთარ ჩხეიძე) „სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის გეოგრაფიული ასპექტები.“ პირველ სექციაში წაკითხულ იქნა 12 მოხსენება, მეორეში 11. მოხსენებები შეეხებოდა სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების საკითხებს, მათ შორის იყო, გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული ხასიათის საკითხები, მოგზაურობის, კარტოგრაფიული მემკვიდრეობის და ლექსიკონის გეოგრაფიული ასპექტები. ყველა ეს მოხსენება, იმავე წელს დაიბეჭდა – „ლიტერატურული დიალოგები IV – სულხან-საბა ორბელიანი – 350“.

თვით „მოგზაურობა ევროპაში“ მრავალჯერ დაიბეჭდა (1940, 1959, 1969, 1983, 1989), მაგრამ ამ გამოცემების უმეტესობა სამეცნიერო კვლევებით აღჭურვილი არ არის. ახლა მკითხველი ლებულობს სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ გამოცემას სამეცნიერო აპარატურით აღჭურვილს და ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმართულებით კვლევებით წარმოდგენილ მონოგრაფიას.

ბიოგრაფიული ნარკვევი

სულხანი (საერო სახელი) დაბადებულია 1658 წლის 24 ოქტომბერს (ახალი სტილით 3 ნოემბერს) „დღესა კვირიაკესა, ჟამსა შუალამისასა“, ქვემო ქართლის სოფელ ტანძიაში (ბოლნისის რ-ნი), რომელიც ორბელიანთა „სამკვიდრო“ ყოფილა. ეს სოფელი მართლაც გამორჩეულია თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით. იგი მდინარეების ქციისა და მაშავერის წყალგამყოფზეა, საიდანაც კარგად ჩანს, ერთი მხრივ, ქციის ხეობა ხულუტის ციხითა და ფიტარეთის მონასტრით, მეორე მხრივ, მაშავერის ხეობა ქვეშის ციხით. თვით სოფელში ორი ეკლესიაა შემორჩენილი: პაპუნა ორბელიანის მიერ 1670 წელს აგებული ეკლესია და დიდებული დარბაზი. აქვეა ორბელიანთა კარის ეკლესია 1683 წელს სულხანის მამის, მდივანბეგ ვახტანგ ორბელიანის აგებული, რომელიც თავისი არქიტექტურით დღესაც მნახველთა ყურადღებას იპყრობს. XV საუკუნის პირველ ნახევარში სოფ. ტანძია ფიტარეთის აღმშენებელს უყიდა და შეუწირავს ამ ეკლესიისათვის, ხოლო XVII საუკუნეში ეს სოფელი ორბელიანთა ახალი შტოს რეზიდენციად იქცა.

წარმოშობა და ოჯახური გარემო

სულხანი „უწარჩინებულეს“ და „დიდებულ“ ფეოდალურ საგვარეულოს ეკუთვნოდა. ამ გვარს არაერთი სახელოვანი მოღვაწე მიუცია სამშობლოსათვის — პოეტები, მწერლები, კალიგრაფები, სარდლები...

ორბელიანები ანუ ორბელიშვილები „ნათესავით ბარათაშვილები“ იყვნენ, ხოლო თვით ბარათაშვილები წარმოსდგნენ ქაჩიბაძე

ქავთარის შვილის ბარათასაგან (ქრონიკები, II, 1897, გვ. 427, 497). ბარათაშვილები წამყვანი თავადები იყვნენ და ერთ დროს თითქმის ქვემო ქართლის, ანუ „მეწინავე სადროშოს“ დიდ ნაწილს საბარათიანო (საბარათაშვილო) ეწოდებოდა. ბარათაშვილები XVI საუკუნეში დიდ როლს ასრულებდნენ ქართლის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. თანდათან ბარათაშვილებს შორის ხდებოდა დავა და უთანხმოება. სიმონ მეორის (1619-1631) მეფობის დროს ბარათაშვილების გვარში სასახლიკაცო ბრძოლა ატყდა. ამ ბრძოლაში ყაფლან ორბელიშვილი დაწინაურდა და როსტომ მეფის (1632-1658) კარზე მდივანბეგობა მიიღო. თვით ყაფლანმა დაიწყო ახალი სათავადოს შენება. ყაფლანს ჰყავდა ხუთი ვაჟი და ერთი ასული. აქედან ერთი ვაჟი იყო ვახტანგი, მამა სულხანისა. იგი იმავე თანამდებობაზე დაინიშნა (ქართლის მოსამართლეობა).

1536 წელს ერთმანეთს გაეყარნენ ორბელ და იოთამ ბარათაშვილებ (იხ. ს.კაკაბაძე, 1924) ამ გაყრის შემდეგ ორბელ ბარათაშვილმა საფუძველი დაუდო ორბელიშვილთა გვარს და შექმნა დიდი სათავადო – საორბელო (საორბელიანო).

თვით ყაფლანის ასული (სულხანის მამიდა) – როდამი ვახტანგ V-ის მეუღლე იყო. ყაფლანი კი უპირველესი ფეოდალი იყო ქართლში, მეფის სიმამრი, თავისი გვარის უფროსად და დიდ საბატონოს გამგებლად ითვლებოდა. მას გაუშენებია 61 სოფელი.

„დიდის ორბელის შვილის ყაფლანის ძის, საქართველოს ბჭედმთავრისა და მოსამართლეთ უხუცესის პატრონის ორბელ ვახტანგის პირშო“. წარჩინებულ ფეოდალთა ეს გვარი საორბელოს, ანუ „მეწინავე სადროშოს“ (ქვემო ქართლი) ფლობდა.

ყაფლანის შვილი ვახტანგიც დიდი გავლენით სარგებლობდა ქართლის სამეფოში. იგი დიდი მწიგნობარი და მეცენატი ყოფილა. იმ ხანებში ასომთავრული მრგვლოვანი დამწერლობა მის გარდა ქართლში არავის სცოდნია (ხელნაწერთა ეროვნული ფონდი S-303, გვ.275). იგი მეფის ცოლისძმა და მდივანბეგი იყო. ამასთან, იყო სიძე ძლიერი ფეოდალის ზაალ არაგვის ერისთავისა (მეუღლე ჰყავდა თამარი). XVII საუკუნის მეორე ნახევარში მას ჰყოლია რვა ვაჟი და სამი ასული. ერთ-ერთი ვაჟი სწორედ სულხანი ყოფილა.

ორბელიანთა ოჯახი შეძლებული, გავლენიანი და დიდი კულტურული ტრადიციების მქონე იყო. სულხანთან ერთად – დემეტრე ორბელიანი, ცნობილი პოეტი, ნიკოლოზ ტფილელი, ცნობილი სასულიერო პოეტი და კალიგრაფი და ზაალყოფილი, ზოსიმე – აგრეთვე, კალიგრაფი.

ორბელიანების კარის ეკლესია – 1683 წ. (ს. ტანძია, ბოლნისის რ-ნი)

სულხანის ბავშვობა და აღზრდა

სულხანმა თავისი ბავშვობა სოფელ ტანძიაში, მამის რეზიდენციაში გაატარა. „მზრდიდნენ სათუთად და ნებიერად, ვითარცა შვენის თავადთა ძეთა“, – ამბობს სულხანი.

სულხანის ოჯახში აღზრდისა და განათლებისათვის მშობლების გარდა შესაფერისი როლი უნდა შეესრულებინა მის მამიდაშვილებს – მეფეებს გიორგი XI (გარდ.1709 წ.) და არჩილ II (1647-1713). თვით სულხანი აღნიშნავს, რომ ის გიორგისაგან „შვილურად გაზრდილი და გასწავლული იყო“. ვახტანგ მეექვსე სულხან-საბას „მეფის გიორგის გაზრდილს“ უწოდებს (საქ. სიძველენი II, 1909, გვ.317). აღსანიშნავია, რომ სწორედ გიორგის ბრძანებით დაუწყო სულხანს თავისი ლექსიკონი: „გიორგი მეფემ მიბრძანა ამისი ხელყოფა“ (იქვე, გვ. 219).

გარდა ამისა, სულხანის აღზრდაში გარკვეული წვლილი მის მეორე მამიდაშვილს, ცნობილ მეფე-პოეტ არჩილსაც უნდა მიეღო. სულხანი მასწავლებლების შესახებ წერს: „მე ბარათაანთ დიდის ორბელის შვილის ყაფლანის ძის, საქართველოს ბრჭუდ მთავრისა და მოსამართლედ უხუცესის პატრონის ორბელ-ვახტანგის პირმშობა-ძემან, ჯერეთ ყრმა კაცმა სულხან დავიწყე ძლის პირთა და გალობათა სწავლა წადინთა იესოსითა და ბრძანებითა მის უსწოროსა მამისა ჩემისათა. ვიწყე თუესა აპრილსა კ (20-სა), აღდგომასა მხსნელისასა, ქვსა ტნიზ (1679). ზედნადებსა კე (25-ს) მთვარესა კ (20)“. შემდეგ ჩამოთვლილია, რომ მას გალობას ასწავლიდა და წვრთნიდა: მცხეთელი ზედგენიძეთ სახლის ძე ბერუკა და სიმღერის სრულობას მწვრთიდა გიორგი იაშვილი (გაზეთი „სიტყვა და საქმე“, 1934, №8). როგორც ამონაწერიდან ჩანს, სულხანს „გალობათა სწავლა“ 21 წლის ასაკში დაუწყო. აღნიშნული მასწავლებლების გარდა მას სხვა „ზნეობათა“ სასწავლებლად კიდევ სხვა მასწავლებლები ეყოლებოდა.

სულხანი დიდი ნიჭის პატრონი და შრომისმოყვარე ყოფილა — „ვიყავ სწავლასა ფრიად მოყვარეო“. ასეთი პიროვნება სპეციალურად დახელოვნებულა ფილოლოგიურ დისციპლინებში, თუმცა, იგი ბუნებისმეტყველების კარგ ცოდნასაც ამჟღავნებდა, რაც მისი ლექსიკონიდანაც ჩანს. უცხო ენებიდან განსაკუთრებით ფლობდა თურქულს, რომელიც იმ დროს აღმოსავლეთსა და ნაწილობრივ დასავლეთშიც საერთაშორისო ენის უფლებით სარგებლობდა. პრაქტიკულად მას სომხურიც სცოდნია, ხოლო მეცნიერულ ლექსიკოლოგიური მიზნით სარგებლობდა ბერძნულით, ლათინურით და რამდენადმე რუსულით. თვით სულხანის აღნიშვნა ლექსიკონის ანდერძ-ნამაგში — „ქართულის ენისგან კიდევ სხვა ენა არ ვიცოდით“, — პირობითად უნდა გავიგოთ (ბარამიძე, 1969).

სულხანს თავისი სიყრმე და სიჭაბუკე შრომაში გაუტარებია. გარდა ტანძრისა სულხანს მემკვიდრეობით წილად რგებია უძველესი ქალაქი (ამჟამად ნაქალაქარი) დმანისი და უმეტესად იქ უცხოვრია (საქ. სიძველენი II, 1909, გვ.356). იგი აღნიშნავს, რომ ლექსიკონზე „ფრიადი ჭირი“, „ფრიადი შრომა“ გაუწევია, სწორედ „ჭაბუკობისა ჟამსა და სიყრმისა“. სულხანის დიდ სიმტკიცეზე და შრომისმოყვარეობაზე მიუთითებს ისიც, რომ ლექსიკონის პირველი რედაქცია 27 წლის ასაკში (1685 წ.) დაუსრულებია.

სულხანი საკმაოდ ადრე დაოჯახებულა. მისი პირველი მეუღლე — დარეჯან ბაგრატიონის ასული (მუხრან-ბატონის შტო), ახალგაზრდობაშივე გარდაიცვალა, როცა სულხანი ოცდახუთი წლისაც არ იყო (ფიჭარეთის წარწერები), ხოლო სულხანის მეორე მეუღლე ათაბაგის ასული — თამარი იყო, რომელმაც 1712 წლამდე იცოცხლა.

სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური სარბიელის პირველი პერიოდი

სულხანი ადრე გამოდის პოლიტიკურ სარბიელზე. წარჩინებულმა, განათლებულმა და დარბაისელმა სულხანმა თავიდანვე საპატიო ადგილი დაიჭირა სამეფო კარზე. გვარის ტრადიციების მიხედვით სულხანი ადრევე ჩაბმულა სახელმწიფო საქმიანობაში. მემკვიდრეობით მას მამისაგან უნდა მიეღო მდივანბეგობა, როგორც მდივანბეგის უფროს ვაჟს. თვით სულხანი ამ თანამდებობას ამრეზით უყურებდა. მაგრამ ისიც უცნობია სამეფო კარზე მისი ოფიციალური მდგომარეობა. მიუხედავად ამისა, წყაროები გვაცნობს სულხანის სამსახურს გიორგი XI-სა და ლევან მეფის კარზე (იქვე, გვ. 201, 226). ასევე, ვახტანგ მეექვსე არაერთხელ იხსენიებს მის ერთგულებას (იქვე, გვ. 210). ამასთან, სულხანი 1711 წელს, მეფე ქაიხოსროს გაწვევით, სპარსეთში, ხოლო 1713 წელს, ვახტანგის დავალებით, ევროპაში დიპლომატიური მისიით მიემგზავრება. სულხანი სახელმწიფო საქმიანობაში ბევრი რამით ყოფილა დაკავშირებული. 1712 წელს მისიონერი რიშარი საფრანგეთის მინისტრს წერს, რომ „მთელ საქართველოს მამად მიაჩნიაო“ (თამარაშვილი, 1902, გვ. 313). 1687 წელს პატრი ვუსტინო ლივორნელი თბილისიდან აცნობებდა რომს: „გაკათოლიკდა ბატონი სულხანი, შვილი დიდი მინისტრისა, ბიძაშვილი მეფისა, რომელიც არის უკეთილშობილესი ქართველი ყაფლანიშვილი“ (იქვე, გვ. 332). სხვა ცნობების მიხედვით, სულხანი კათოლიკობაზე 1692 წელს გადასულა (იქვე, გვ. 263). ამასვე უჭერდა მხარს გიორგი ლეონიძეც (1958, გვ. 146).

1696 წლის გაზაფხულზე სულხანი უკვე თავის სამკვიდროშია. ერთხანს მან ხელი აიღო პოლიტიკურ საქმიანობაზე და ქართლში გამეფებული რეჟიმის პროტესტის ნიშნად თავის საგვა-

რეულო მამულში ჩაიკეტა. ბერად შედგომამდე სულხანმა საკუთარი მამული თავის ძმებს უბოძა.

სულხანს, როგორც სახელმწიფოს მოღვაწეს, ანარქიისა და არეულობის წყალობით ადრევე განუცდია ღვენა. იმ დროის მესვეურებმა — გიორგი XI-მ და არჩილმა ვერ შეძლეს ურჩი ფეოდალების დამორჩილება, ქართლში ანარქია გაძეფდა. ზოგიერთი დიდებული აშკარად ეწინააღმდეგებოდა სამეფოს. გიორგი მეფეს რამდენიმე ფეოდალი და სულხანის ოჯახი შერჩა. არადა, მეფისა და დიდებულთა ურთიერთობა სულ უფრო მწვავედებოდა. ცხადია, გიორგი მეფის ბრძოლებში სულხანიც ღებულობდა მონაწილეობას. განსაკუთრებით მისი ტახტზე დაბრუნებისას (1691-1695). ეს იყო დრო განუწყვეტელი ომებისა. სულხანიც მეფეს თან ახლდა. იგი ძნელბედობაში არ ტოვებს „გამზრდელს და პატრონს“. როცა გიორგი მეფე ერანიდან მოსულ ერეკლეს მაშველ ჯარებს გასცილდა და იმერეთს გადავიდა, სულხანიც თავის ძმებითურთ გიორგი მეფეს გაჰყოლია. გიორგის მომხრეები აქეთ-იქით დაიქსაქსნენ. სწორედ ამ დროს ნაზარალიხანი სასტიკად მოპყრობია სულხანს, აუკლია მისი ქონება და მამულების კონფისკაციაც მოუხდენია. დევნილი სულხანი ერთხანს ახალციხეშია თავის სიმამრის ათაბაგის ხალიფაშის ოჯახში (იმ დროს ახალციხე ოსმალთა მფლობელობაში შედიოდა). გიორგის ერთგული, დაუდგრომელი სულხანი არც ახალციხეში დამცხრალა. სამცხის ათაბაგთან მას უწარმოებია დიპლომატიური მოლაპარაკება გიორგი მეფის სასარგებლოდ. ათაბაგთან მტკიცე კავშირი შეუკრავს და გიორგი მეფის ერთგული გაუხდია (ქრონიკები II, 1897, გვ.159). მალე ნაზარალიხანს სულხანისათვის სასჯელი უპატიებია და სულხანიც ახალციხიდან 1696 თავის მამულში დაბრუნებულა.

სულხანის ბერად აღკვეცა

1698 წლის 18 მარტს, სულხანი დავითგარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში მიდის. სულხანი „მონაზონის ჩოხაში იმოსება“. მრავალტანჯული მამულიშვილი და ღვაწლმოსილი მწერალი ბერად შედგა და აქედან იწყება მისი დრამატიზმით აღსავსე, მშფოთვარე ცხოვრების მეორე პერიოდი. მისი ბერად შედგომას რამდენიმე მიზეზს უკავშირებენ. ალექსანდრე ხახანაშვილის (1904-1913, გვ. 542) მიხედვით, ძველი ოფიციალური განმარტებით ბერად დაქვრივების გამო შედგა. ეს მიზეზი მკვლევართა მიერ უარყოფილია, რადგან 1709 წელს პაპის კლემენტი XI-სადმი წარგზავნილ ეპისტოლეში იგი თავის ცოცხლად მყოფ მეუღლეს იხსენიებს. სულხანის მეორე მეუღლე ათაბაგის ასული – თამარი 1709 წელს ცოცხალი ყოფილა და დაახლოებით 1712 წელს გარდაცვლილა.

სულხანი ბერად 1698 წელს შემდგარა და დავითგარეჯის ლავრაში გაშწესებულა. სწორედ ამ დროს ეწოდა მას სულხანსაბა. ბერად აღკვეცის ერთ-ერთი მიზეზი იყო გიორგი XI-ის ტახტიდან ჩამოშორება. სულხანი გიორგი XI-სთან ერთად იძულებული გახდა ჯერ გადახვეწილიყო, ხოლო მოგვიანებით ბერად შემდგარიყო.

ამასთან, ვარაუდობენ, რომ სულხანის ბერად შედგომა არ უნდა ყოფილიყო სხვის მიერ ძალდატანებული აქტი. უფრო სარწმუნოა, ეს იყო იმ ეპოქის მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობებით. ერთ საბუთში ისიც არის აღნიშნული, რომ უფრო თავისუფლად იღვაწოს რომის საყდრის და ქართული ეკლესიის შეერთებისათვის (თამარაშვილი, 1902, გვ. 313).

კორნელი კეკელიძის (1981, გვ. 451,452) მიხედვით, ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო სულხან ორბელიანის პოლიტიკური იდეალებისა და მისწრაფებათა კატასტროფა. ეს, ის დრო იყო,

როცა ქართლის ტერიტორიისათვის ბრძოლა წარმოებდა გიორგი XI და ერეკლე პირველს შორის. ეს ბრძოლა გიორგის დამარცხებით დამთავრდა, რომლის მხარეზე იყო სულხანი, რის გამოც მან დიდი რეპრესიები განიცადა ერეკლეს მხრიდან, მამულის კონფისკაციამდე და გაძევებით (იმერეთსა და ახალციხეში).

გიორგი ლეონიძეს (1958, გვ.142-143) მიაჩნდა, რომ სულხანის ბერად შედგომა გამოწვეული უნდა ყოფილიყო პოლიტიკური გარემოებით და არა რელიგიური განცხადებით.

მიუხედავად ამისა, პოლიტიკური საქმიანობა დავითგარეჯის უდაბნოშიც არ დამცხრალა. დაუდგრომელი ბუნების მქონე სულხანისათვის ვიწრო აღმოჩნდა გარეჯის გამოქვაბული და მალევე დატოვა უდაბნო. იგი ისევ ჩაება ქართლის სამეფოს საქმეებში.

დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი, VI ს.

სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური მრავალწილობის მეორე პერიოდი

1703 წელს ქართლის მეფედ ირანის შაჰმა გიორგი კვლავ დააბრუნა, მაგრამ ირანში დატოვა. ქართლში კი გამგებლად ვახტანგი დაინიშნა, შემდეგში ვახტანგ მეექვსედ წოდებული. სწორედ ამ დროიდან ისევ განახლდა სულხან-საბას სახელმწიფოებრივი სამსახური. ქვეყანა დაქვეითების გზაზე იდგა, ერთი მხრივ, ნაზარალიხანის ტირანიით იყო შეწუხებული ხალხი, მეორე მხრივ, სპარსეთისაგან იყო განადგურებული ტერიტორია. ახალი მთავრობისაგან კი ხალხი დიდ ეკონომიკურ და კულტურულ გარდაქმნებს მოითხოვდა. ამ საქმეს ახალგაზრდა და გამოუცდელი მეფე ვერ შეძლებდა, რომ მის აღმზრდელს, გამოცდილ პოლიტიკოს სულხან-საბას არ დაეთმო დავითგარეჯის უდაბნო და არ გამოსულიყო სახელმწიფო მართვის ასპარეზზე. სულხანი ხომ ვახტანგის აღმზრდელი იყო. ვახტანგის გამგებლად და შემდეგ მეფედ ყოფნის პერიოდში სულხან-საბა ყოველი კულტურული წამოწყების სულისჩამდგმელლად ითვლებოდა.

XVIII საუკუნის I მეოთხედი ქართლის ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურული აღმავლობით იწყება. ამას ხელი შეუწყო შედარებით მშვიდობიანობის დამყარებამ და ქართლის გამგებლის ვახტანგის გონივრულმა პოლიტიკამ. მან რიგი ღონისძიებები ჩაატარა; შეიმუშავა კრებული, რომელშიც აისახა XVII-XVIII სს. ფეოდალური საქართველოს სოციალური ფენების უფლებრივი და ეკონომიკური მდგომარეობა. ამასთან, დაიწყო მთელი რიგი კულტურული ღონისძიებები; შეიქმნა „სწავლულ კაცთა კომისია“, რომელთაც არ დაიშურეს შესაძლებლობები ქართული ენის, ლიტერატურის, კულტურისა და მეცნიერების ასაღორძინებლად. ამ დასში კი წამყვანი ადგილი სულხან-საბა ორბელიანს ეკუთვნოდა. სულხან-საბა ამ პერიოდში იყო დიპლომატი, სასულიერო მოღ-

ვაწე, ლექსიკოგრაფი, ივავთმწერალი, მორალისტ-მქადაგებელი და მეცნიერ-ენციკლოპედისტი. იგი თავისი აღზრდილობითა და განათლებით ქართველი ხალხის კულტურული დონისა და სულიერ შესაძლებლობათა გამომხატველი იყო.

ვახტანგ VI-მ სათანადო ღონისძიებები გაატარა განათლებასა და ცოდნის გასავრცელებლად. განათლების კერათა რაოდენობა გაფართოვდა. მის მიერ დაარსებულ სტამბაში დაიბეჭდა სახელმძღვანელოები. 1709-1712 წლებში ამ სტამბაში დაიბეჭდა 14 წიგნი, მათ შორის 2 სასწავლო სახელმძღვანელო, 11 სასულიერო ხასიათის ნაშრომი. აქვე დაიბეჭდა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“. „სწავლულ კაცთა კომისიამ“ ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით იმუშავა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქციებზე, გამართვაზე და გაგრძელებაზე.

სამწუხაროდ, მალე მდგომარეობა შეიცვალა; ქართლის მეფე გიორგი XI შაჰს ყანდაარში ჰყავდა განაწილებული და ავღანთა მრავალრიცხოვან ტომებს აკავებდა. მაგრამ გიორგი XI მიტყუებით ვერაგულად მოკლეს. შაჰმა კი მეფის ადგილზე გიორგის ძმისშვილი ქაიხოსრო დანიშნა. სულხან-საბა ზვარასანს გაემგზავრა და მეფე ქაიხოსროს – ვახტანგის ძმას ეახლა. თუმცა, 1711 წელს ყანდაარში იერიშის დროს ქართველები დამარცხდნენ და ამ ბრძოლას ქაიხოსროც შეეწირა. შაჰის არჩევანი ვახტანგზე შეჩერდა და ამიერიდან იგი უკვე მეფე უნდა გამხდარიყო. 1712 წელს ვახტანგი ისპაანში გაემგზავრა ქართლის ტახტის დასამტკიცებლად. ირანში ვახტანგს ქართველთა დიდი ამაღა გაჰყვა, რომელშიც სხვებს შორის საყოველთაოდ ცნობილი სულხან-საბა ორბელიანიც იყო (ჩხეიძე, 1913, გვ. 326). მაგრამ ვახტანგი სარწმუნოების შეცვლას არ აპირებდა. მაჰმადიანობის უარყოფელი ვახტანგი შაჰმა ტყვედ ქირმანს გააგზავნა, ქართლი კი იესე ალიყულიხანს გადასცა.

მიუხედავად ამისა, ვახტანგი ყოველნაირად ცდილობდა მდგომარეობის გამოსწორებას. ამ პერიოდში სახელმწიფოს მმართველი ზედა ფენა ევროპული ორიენტაციისაკენ იხრებოდა. სულხან-საბა აშკარად გადავიდა კათოლიკურ სარწმუნოებაზე. სწორედ ევროპის საშუალებით ცდილობდნენ ვახტანგის საქართველოში დაბრუნებას. ვახტანგის საქმის გართულებასთან დაკავშირებით

სულხან-საბა იძულებული გახდა სპარსეთი დაეტოვებინა და საქართველოში დაბრუნდა. დაბრუნდა იმიტომ, რომ დიპლომატიური მისიით გამგზავრებულიყო ევროპაში, რათა ვახტანგი ირანზე ზეწოლის შედეგად დაეხსნა.

1713 წლის 17 აგვისტოს სულხან-საბა გაუდგა ევროპსაკენ მიმავალ შორეულ გზას. ვახტანგის საქართველოში დაბრუნების საკითხის მოგვარება ევროპის საშუალებით სცადეს. სულხან-საბას ეს დიპლომატიური მოგზაურობა პოლიტიკურ სიტუაციასთან იყო დაკავშირებული. სულხან-საბას მთავარი მიზანი ვახტანგის გამოსახსნელად ევროპის სახელმწიფოთა დახმარების მიღება იყო. იგი რომის პაპს შაჰის წინაშე შუამდგომლობასა და ფულად დახმარებას თხოვდა. ამის საზღაურად სულხან-საბა პირობას აძლევდა, რომ საქართველო კათოლიკურ სარწმუნოებას მიიღებდა და მათი მოკავშირე იქნებოდა. რომის პაპმა კლემენტი XI-მ მხარი დაუჭირა სულხან-საბას და იშუამდგომლა კიდევაც საფრანგეთის იმპერატორ ლუი XIV-ს წინაშე. მიუხედავად ამისა, ევროპის დიდი სახელმწიფოებს შორეულ მეფის ბედი ნაკლებად აწუხებდათ. მათ აღმოსავლეთში ძირითადად თურქეთისა და ირანის ბაზრები აინტერესებდათ. 1716 წელს სულხან-საბა იმედგაცრუებული დაბრუნდა საქართველოში, რაც ფაქტურად ევროპული ორიენტაციის ჩაშლას ნიშნავდა.

ვახტანგი იძულებული გახდა ფორმალურად, მოჩვენებითი ნაბიჯი გადაედგა და მაჰმადიანობა მიეღო. მაგრამ შაჰმა ვახტანგი ირანში დატოვა, ხოლო ქართლის გამგებლობა ბაქარს გადასცა. ბაქარმაც შეიცვალა რჯული და შაჰ ნავაზის სახელთ ქართლის გამგებლობა დაიწყო.

ვახტანგის ირანში ყოფნის დროს დაღესტნელთა შემოსევები გაძლიერდა. ისინი დიდი რაოდენობით უტყვევდნენ ქართლ-კახეთს, რაც ანტიირანული მოქმედების გეგმაში შედიოდა. ამ მიზეზით ვახტანგმა შაჰ ჰუსეინის თანხმობა მიიღო და 1719 წელს საქართველოში დაბრუნდა (ჩხეიძე, 1913, გვ. 328).

სულხან-საბა კვლავ გვერდით დაუდგა ვახტანგს. მაგრამ მდგომარეობა სულ უფო იძაბებოდა. ერთი მხრივ, ირანს არ აწყობდა ქვეყნის აქტიური და ერთგული ვახტანგი, მეორე მხრივ,

დაღესტნელები აღმოსავლეთ საქართველოს, და რაც მთავარია, თურქეთი ლაშობდა თბილისის და ქართლის დაპყრობას. ასეთ ვითარებაში ვახტანგმა სცადა რუსეთთან კავშირის დამყარება, აწარმოებდა პეტრე პირველთან მოლაპარაკებას ელჩების მეშვეობით, მაგრამ რეალური დახმარება ვერ მიიღო. ქართლი ბრძოლის ასპარეზად გადაიქცა. ვახტანგი ქართველთა 1200 კაციანი ამალით რუსეთში გადავიდა, თუმცა, ეს გადახვეწა სამუდამო აღმოჩნდა. ამ სამუდამო გადახვეწილთა შორის მსცოვანი სულხან-საბაც აღმოჩნდა.

ვახტანგ მეექვსე და სულხან-საბა ორბელიანი

უღმრაველი ეპოქა

XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოში სულხან-საბა ორბელიანის პიროვნება და შემოქმედება სამაგალითო მოვლენა იყო. იგი ზნეობრივი სისპეტაკით, ფართო განათლებით, ღრმა ჭკუით და სიბრძნით გამოირჩეოდა. ფეოდალური თავაშვებულობის, სამშობლოს მოღალატეებისა და ერის ძნელბედობის დროს. როცა მეფენი ტახტის მიტაცებისათვის იბრძოდნენ, დიდგვაროვნები განცალკევებით საკუთარი ინტერესებით ადევნებდნენ თვალს, სულხან-საბა ბოლომდე ქედუხრელი და პატრიოტი დარჩა. მისი ფხიზელი თვალი ჩინებულად ხედავდა მშობლიური ქვეყნის მმართველ წრეთა დემორალიზაციას, მაგრამ ამ პერიოდში მას არ დაუკარგავს მისთვის უკეთესი მერმისის რწმენა (გაწერელა, 1949, გვ. 29).

სულხანის დროის საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა უდამივად დაძაბული იყო. როსტომ მეფის (1632-1658) დროიდან მოყოლებული თეიმურაზ მეორემდე უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენლები იყვნენ ისეთი პირები, რომლებიც თუ წარმოშობით არ იყვნენ მაჰმადიანები, ძალდატანებით უნდა გამაჰმადიანებულყვნენ. ვახტანგ V შაჰნავაზის გამჭვრიახობამ და ირანთან დამოკიდებულებაში პოლიტიკურმა ტაქტმა, შესაძლებლობა შექმნა ოცნების დონეზე საქართველოს გაერთიანებაზე ეზრუნათ. ამან კი ირანში ეჭვი გამოიწვია. რამაც არასასურველი მსვლელობა მიიღო ჩვენში. ბაგრატიონთა გვარში — არჩილისა და გიორგი XI-ის ეროვნული პოლიტიკას ერეკლე პირველის ავანტიურისტული სულისკვეთება ებრძვის. დინასტიური კინკლაობა ქართლისა და კახეთის მემკვიდრეობისათვის, რომელმაც ჯერ კიდევ ვახტანგ მეხუთის მეფობაში იჩინა თავი, უფრო მწვავედება ვახტანგ მეექვსის დროს ვახტანგისა და კონსტანტინე კახელის ურთიერთობაში (კეკელიძე, 1962).

ვახტანგ მეხუთე, ანუ შაჰ ნავაზ-ხანის (1658-1675) მეფობა აღმოსავლეთ საქართველოში ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებით და საქართველოს გაერთიანებისაკენ მიმართული ღონისძიებებით აღინიშნა. იგი ჯერ კიდევ როსტომის მეფობის პერიოდში იქნა დამტკიცებული ტახტის მემკვიდრედ, მაგრამ როცა ეს დღეები მოახლოვდა, ვახტანგის მეტოქეები გამოუჩნდნენ. ვახტანგის გამეფების წინააღმდეგი იყო ქართლის ყველაზე დიდი ფეოდალი ზაალ არაგვის ერისთავი. მიუხედავად ამისა, როსტომის გარდაცვალების შემდეგ, ირანის შაჰმა შაჰ აბას II-მ ქართლის მეფედ ვახტანგი — შაჰ ნავაზ-ხანი დაამტკიცა. ზაალ ერისთავი არ დაემორჩილა ვახტანგს და თავის საერისთავოში ჩაიკეტა.

ვახტანგის გამეფებით ქართლში დასაბამი მიეცა ბაგრატიონების უმცროსი შტოს — მუხრანბატონების — მეფობას. ვახტანგი გამოირჩეოდა ქართული მწერლობისა და ისტორიის კარგი ცოდნით და საერთო განათლებით და მიუხედავად იმისა, რომ მუსლიმანი იყო, ხელს უწყობდა ქართული ეკლესიის გაძლიერებას და ქართული კულტურის განვითარებას. მეფისა და მის მემკვიდრეების ირგვლივ შემოკრებილი იყო ქართველ პატრიოტ მოღვაწეთა დასი.

ვახტანგის პოლიტიკა და ქართლ-კახეთის მოძლიერება ირანის მთავრობას თანდათან აღარ მოსწონდა. ვახტანგს მალე საქმე ცუდად წაუვიდა, რის დასტური იყო 1675 წელს მისი გაწვევა ირანში, რომლის დროსაც იგი გზად მიმავალი გარდაიცვალა. ირანში წასვლის წინ კი ვახტანგმა ქართლის გამგებლად თავისი მეორე ვაჟი გიორგი დანიშნა. შემდეგ იგი მეფედ დამტკიცების მიზნით ირანში გაიწვიეს. მაგრამ ეს საქმე შეფერხდა ვახტანგის ერთ-ერთი ვაჟის ალექსანდრეს მხრიდან, რომელიც ირანში აღიზარდა და ისპაანის მოურავი იყო. მას სურდა ქართლში გამეფება. ამ პერიოდში ქართლში ვითარება დაიძაბა, ახალციხიდან არჩილი (კახეთის ყოფილი მეფე — შაჰ ნაზარ-ხანი) ქართლში გადმოვიდა და შემომტკიცება დაიწყო. ამან გავლენა მოახდინა ირანის მთავრობაზე და გიორგი ქართლის მეფედ დაამტკიცა, მუსლიმანობა მიაღებინა, შაჰ ნავაზ-ხანი უწოდა და 1677 წელს საქართველოში გამოისტუმრა.

გიორგი XI-ის, ანუ შაჰ ნავაზ II-ის მეფობა (1677-1688) ქართლში აღინიშნა ფეოდალური ანარქიის გაძლიერებით. ამასთან, გიორგი დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვას მამამისზე მეტად იჩენდა. XVII საუკუნის მიწურულს, გიორგი XI-ის მეთაურობით, ქართლის ბრძოლა ირანისაგან გასათავისუფლებლად მარცხით დამთავრდა. სწორედ ამ დროს კიდევ უფრო გამოვლინდა, ქართლისა და კახეთის სამეფოების ბრძოლა, ერთიმეორისაგან განსხვავებული საგარეო პოლიტიკა. მუხრანელ ბაგრატიონთა სახლის მეფეებმა სცადეს ირანის უღლისაგან განთავისუფლება და პირი ჩრდილოეთისაკენ იბრუნეს. ამიერიდან ამ ორ შტოს შორის დაპირისპირება დაიწყო. ირანის მთავრობა უკმაყოფილო იყო გიორგის პოლიტიკით, რასაც შედეგად გიორგის გადაყენება მოჰყვა. გიორგი იძულებული გახდა დასავლეთ საქართველოში გადასულიყო.

1688 წელს გიორგი XI-ის ნაცვლად ქართლის მეფედ ერეკლე - ნაზარალი-ხანი (1688-1703) დაამტკიცა. ეროვნულ-ქართული მმართველობის ტრადიციათა დაცვის ნაცვლად, ერეკლე ყიზილბაშურ წესრიგსა და ძალადობას ნერგავდა. შეუპოვარი თეიმურაზ I-ის მემკვიდრე ერეკლე I-მა ქედი მოუხარა ირანის შაჰს.

1691 წელს გიორგი ქართლში გადმოვიდა და 4 წლის განმავლობაში ქართლის ტახტისათვის ერეკლეს ებრძოდა; მას ემხრობოდა არჩილიც, რომელსაც კახეთის ტახტის დაჭერა სურდა, მაგრამ დამარცხდნენ. გიორგი ჯერ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, შემდეგ ირანში წავიდა და შაჰს მორჩილება გამოუცხადა.

ქართლის მეფე ერეკლე, რომელიც ოცი წელი რუსეთში იყო, ხოლო შემდეგ 14 წელი ირანში, ვერ შეძლო ქვეყნის შინაგანი ძალების მობილიზება და გაერთიანება. ცენტრალური ხელისუფლება კიდევ უფრო დასუსტდა. ფეოდალები მისი უკმაყოფილო იყო. დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა მოსახლეობის დაბალი ფენებიც.

1703 წელს ირანის შაჰმა გიორგის კვლავ უბოძა ქართლის მეფობა, მაგრამ ირანში დატოვა. ამასთან, მას ებოძა ირანის სპასალარობა და ავღანთა წინააღმდეგ საბრძოლველად გაიგზავნა. ქართლში კი გიორგისავე თხოვნით მის მოადგილედ ვახტანგ ლევანის ძე გამოგზავნეს. ერეკლე I ირანში გაიწვიეს და კახეთის

მეფობა და ირანის ყულარ-ალასობა (მეფის გვარდიის უფროსი) უბოძეს და ირანში დატოვეს. კახეთში კი მის მოადგილედ მისი ვაჟი დავითი (იმამ ყული-ხანი) გამოგზავნეს (1703 წ.).

XVIII საუკუნის I მეოთხედი ქართლის ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურული აღმავლობის პერიოდი იყო. ამას ხელი შეუწყო შედარებით მშვიდობიანობის დამყარებამ და ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის გონივრულმა პოლიტიკამ, რომელმაც ბევრი რამ გააკეთა ქვეყნის სამეურნეო და კულტურული წარმატებისათვის. მისი ინიციატივით მოხდა სარწყავი არხების გაყვანა ან შეკეთება უნაყოფო მიწების მოსარწყავად. ამან ხელი შეუწყო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამრავლებას. მთელ აღმოსავლეთ საქართველო სარწყავი რუებით დაისერა. ეკონომიკურ გაძლიერებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, აგრეთვე, ავბედობის დროს აყრილ და გაქცეულ გლეხთა უკან დაბრუნებისათვის. აღორძინდა ძველი მივიწყებული დარგები, შეიქმნა ახალი, განვითარდა ხელოსნობა და ვაჭრობა.

ვახტანგ მეექვსემ რიგი ღონისძიებები ჩაატარა. შეიმუშავეს სახელმწიფო-ადმინისტრაციული და სამეურნეო სამართლის წიგნი, რომელსაც „დასტურლამალი“ ეწოდა. კრებული მალე მთელი საქართველოს ბატონყმური ურთიერთობის ძირითად კოდექსად იქცა. ამოტომ იყო, რომ ამ კანონთა შედგენის მთავარ შემოქმედს — ვახტანგს „სჯულმდებელი“ შეარქვეს.

გიორგი XI ირანის ყანდაარში ჰყავდა განაწილებული და ავღანთა მრავალრიცხოვან ტომებს აკავებდა. მასთან ერთად იმყოფებოდა 2000-მდე ქართველი მოლაშქრე. ქართველთა გამარჯვებას ავღანეთში მათი დროებით შეჩერება მოჰყვა. ამის გამო, ვახტანგ მეექვსისათვის ირანის მმართველს აღარ ეცალა. მაგრამ გიორგი XI-ს მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა ყანდაარელი მირ-ვეისი, რომელიც ავღანი ტომების განმათავისუფლებელი ბრძოლის მეთაური გახდა. სწორედ მან მოტყუებით მიიწვია გიორგი XI და ვერავლად მოკლა. შაჰმა კი მეფის ადგილზე გიორგის ძმისშვილი ქაიხოსრო დანიშნა. თუმცა, 1711 წელს ყანდაარში იერიშის დროს ქართველები დამარცხდნენ და ამ ბრძოლას მეფე ქაიხოსროც შეეწირა. შაჰის არჩევანი ვახტანგ მეექვსეზე შეჩერდა და

„ჯანიშინი“ ამიერიდან მეფე უნდა გამხდარიყო. 1712 წელს ვახტანგი ისპაანში გაემგზავრა ქართლის ტახტის დასამტკიცებლად. ირანში ვახტანგს დიდი ამალა (300 წვერი) გაჰყვა, რომელშიც სხვებთან ერთად ცნობილი სულხან-საბა ორბელიანიც იყო (ჩხეიძე, 1913, გვ.326). მაგრამ ვახტანგი სარწმუნოების შეცვლას არ აპირებდა. თუმცა, ვახტანგმა იცოდა, რომ ირანში მას აიძულებდნენ მაჰმადიანობა მიეღო. მაჰმადიანობის უარყოფილი ვახტანგი შაჰმა ტყვედ ქირმანს გაგზავნა, ქართლი კი იესე ალი ყული-ხანს გადასცა. იესეს მმართველობამ საზოგადოების თითქმის ყველა ფენის საერთო უკმაყოფილება გამოიწვია. მის წინააღმდეგ წარმოიშვა მძლავრი მოძრაობა, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა ვახტანგ VI-ის უფროსი ვაჟი ბაქარი. იესემ კი შაჰს ბაქარის დაპატიმრება მოსთხოვა. ეს მოთხოვნა შესრულდა.

მიუხედავად ამისა, ვახტანგ VI ყოველნაირად ცდილობდა მდგომარეობის გამოსწორებას. მისი მომხრეები აქტიურად მოქმედებდნენ შაჰის კარზეც და ქართლშიც. ამავე პერიოდში ქართველმა პოლიტიკოსებმა ევროპის ქვეყნებისაგან დახმარება-მფარველობის მიღება სცადეს. XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართლის სახელმწიფოს მმართველი ზედაფენა თანდათან ცვლიდა თავის დამოკიდებულებას რომისადმი და კათოლიციზმისკენ იხრებოდა. საქართველოს ევროპული ორიენტაცია წარმოიშვა. „მუსლიმანი მეფეების“ ეპოქაში მომრავლდნენ კათოლიკეთა მისიონერები საქართველოში. მათ საკმაოდ გულთბილად ხვდებოდნენ. დომენტი კათალიკოსი თურმე იმაზეც თანახმა იყო, რომ შაჰის უზენაესობა ეცნო და რომის ტახტისათვის დაეკრა თავი (თამარაშვილი, 1902, გვ. 209), ხოლო სულხან-საბა ორბელიანი ამკარად გადავიდა „ფრანგულ“ სარწმუნოებაზე. საფიქრებელია, რომ ქართველებს კათოლიკური ევროპა ირანთან საკუთარი ურთიერთობის ნორმალიზაციისათვის უნდოდათ. ქართველი პოლიტიკოსები ფიქრობდნენ, რომ ევროპაზე ორიენტაცია არ „გააღიზიანებდა“ ირანს.

ვახტანგ VI-ის საქართველოში დაბრუნების საკითხის მოგვარება ევროპის საშუალებით სცადეს, სადაც სპეციალურად გაგზავნილ იქნა სულხან-საბა ორბელიანი. მიუხედავად ამისა, 1716 წელს სულხან-საბა „ხელმოცარული“ დაბრუნდა საქართველოში,

რაც ფაქტურად ვეროპული ორიენტაციის ჩამლას ნიშნავდა. ვახტანგ VI-მ ანგარიში გაუწია არსებულ ვითარებას და მაჰმადიანობა მიიღო, მაგრამ ეს დაგვიანებული რეაქცია იყო.

ვახტანგის ირანში ყოფნის დროს დაღესტნელთა შემოსევები გაძლიერდა. მოთარეშე ურდოები დიდი რაოდენობით უტყველდნენ ქართლ-კახეთს, რაც ანტიირანული მოქმედების გეგმაში შედიოდა. ამ მიზეზით ვახტანგმა შაჰ ჰუსეინის თანხმობა მიიღო და 1719 წელს საქართველოში დაბრუნდა (ჩხეიძე, 1913, გვ 328). ვახტანგი გამოშვებულ იქნა იმ პირობით, რათა მოეწესრიგებინა ქვეყნის არეული საქმეები, შეეჩერებინა დაღესტნელთა თავდასხმები და კვლავ დააბრუნებოდა ავღანეთს.

ვახტანგის დაბრუნებას სამშობლოში ქართლის მოწინავე საზოგადოება ზეიმით შეხვდა. ვახტანგის აღმზრდელი სულხან-საბა ორბელიანი დაბრუნდა პოლიტიკურ ასპარეზზე, მეფეს მხარში ამოუდგა და მისი მრჩეველი გახდა.

ქართლის შერყეული ჰეგემონია სწრაფად აღდგა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ამ დროის ქართლისა და კახეთის ურთიერთობას, რადგან ორივე მხარე ირანის ბატონობის სფეროში შედიოდა. 1719 წლის დეკემბერში სოფ. საფურცლესში მოეწყო ქართლისა და კახეთის მეფეების ოფიციალური შეხვედრა, რომლის დროსაც დაღესტნელთა წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის გეგმაც იქნა შემუშავებული. 1721 წელს ვახტანგ VI ირანის შაჰის მიერ ოფიციალურად იქნა დანიშნული სამხრეთ აზერბაიჯანის სპასალარად. ქართველი მეფის ხელში აღმოჩნდა ირანის იმპერიის მთელი ჩრდილოეთი ნაწილის სამხედრო ხელისუფლება. ახლა იგი დიდი ლაშქრით გაემართა განჯის სახანოსაკენ, სადაც ადგილობრივი სუნიტი მოსახლეობის ხელშეწყობით ლეკთა მრავალრიცხოვანი ბრბოები იყო განლაგებული. ქართველებმა შეუტყის მტერს და თითქმის ყველგან სასტიკი მარცხიც მიაყენეს. ქართველ მეფეს გადაწყვეტილი ჰქონდა არა მარტო გაერეკა მოთარეშე რაზმები, არამედ საერთოდ აღეკვეთა თარეშის შესაძლებლობა. მაგრამ აქ გამოვლინდა შაჰისათვის ერთობ მიუღებელი გეგმა. ნათელი გახდა, რომ ვახტანგ VI, მართალია, გარეგნულად შაჰის ბრძანებას ასრულებდა და თითქოს იმპერიის ჩრდილოეთი

პროვინციების დაცვის მიზნით უტევდა დაღესტნელებს, მაგრამ არსებითად საქართველოს „აღდგენა-გამოხსნის“ დიდი პროგრამის განხორციელებისათვის იბრძოდა. ვახტანგს შეეძლო ჭარ-ბელაქანი დაეჭირა, რაც ირანისათვის საშიშროებას წარმოადგენდა. შაჰმა ვახტანგს დაღესტნელთა წინააღმდეგ ლაშქრობა მოაშლევინა და თბილისში დაბრუნება უბრძანა იმ მომენტში, როდესაც ქართველთა გამარჯვება ეჭვს არ იწვევდა. შაჰის ბრძანება ლეკთა საბოლოო დამარცხების გადავადებას ნიშნავდა, მაგრამ ვახტანგ VI-ს თავის დიდ პროგრამაზე ხელი არ აუღია.

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში საქართველომ მეორედ და გადაჭრით სცადა რუსეთთან კავშირის მეოხებით განთავისუფლებულიყო უცხოელ დამპყრობთა უღლისაგან, მიეღო რუსეთის მფარველობა და ამით უზრუნველყო ქვეყნის შემდგომი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარება. თვით რუსეთი დანიტერესებული იყო საქართველოსთან კავშირი დაემყარებინა. რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი დაიდო კასპიის ზღვის სანაპიროზე პეტრე პირველის ლაშქრობის მზადების პროცესში და ნაკარნახევი იყო რუსეთის ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებით. პეტრე პირველის დესპანმა ირანში სპეციალურად შეისწავლა ირანის სამხედრო ძალების მდგომარეობა. იგი დიდ მნიშვნელობას ქართველთა ლაშქრის მაღალ საბრძოლო თვისებებს ანიჭებდა. ა. ვოლინსკიმ, აგრეთვე, პეტრე პირველის მითითების თანახმად მოლაპარაკება დაიწყო ვახტანგ VI-სთან, რომელიც 1719 წელს საქართველოში მეფედ დაბრუნდა. მეფის დარბაზის წევრების ერთი ნაწილი თვლიდა, რომ ეს კავშირი სახიფათო იყო, რადგან მრავალრიცხოვან მტრებს შეეძლოთ ესარგებლათ შემთხვევით და რუსეთის ლაშქრის მოსვლაზე ქვეყანა აეოხრებინათ. დარბაზის წევრებმა წინადადება შეიტანეს, რომ საიდუმლოდ ემოქმედათ, მცირერიცხოვანი ჯარი გამოეყვანათ და ფარულად მიმხრობოდნენ პეტრე პირველს. თვით ვახტანგ VI და მისი მომხრეები ხსნას მხოლოდ რუსეთისა და საქართველოს გადამწყვეტ მოქმედებაში ხელავდნენ.

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში პეტრე პირველსა და ვახტანგ VI-ს შორის დაიდო ხელშეკრულება საომარი მოქმედების

შესახებ. მაგრამ იურიდიულად ეს შეთანხმება არსად იყო გაფორმებული, რადგან პეტრე I გაურბოდა ოფიციალური დოკუმენტების გაცემას.

1722 წლის 2 ივლისს პეტრე I ვახტანგს ატყობინებდა, რომ მალე გამოჩნდებოდა რუსთა ჯარი კასპიის ზღვის ნაპირზე. ქართლის მეფეს იგი წინადადებას აძლევდა, რომ ლეკთა წინააღმდეგ ლაშქრობა დაეწყო და თურქეთისათვის სამხედრო მოქმედების დასაწყებად რაიმე საბაბი არ მიეცა. ერთი თვის შემდეგ (1722 წლის 3 აგვისტო) იგივე პეტრე ვახტანგს აუწყებდა, რომ მისმა ჯარმა კასპიის ნაპირებზე მოქმედება უკვე დაიწყო. ამავე ხანებში არზრუმის ფაშამ სულთანის სახელით ვახტანგს შეატყობინა, რომ თურქეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებდა და მასთან კავშირი სასურველი იყო. ასეთი კავშირისათვის სულთანი ვახტანგს მთელ საქართველოს ჰპირდებოდა. მაგრამ ვახტანგმა ეს წინადადება უარყო და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა.

რუსისა და ქართველთა ლაშქარი დარუბანდსა და ბაქოს შორის უნდა შეერთებულიყო, მაგრამ პეტრე I-მა დარუბანდიდან ჯარი ასტრახანში გაიწვია, რადგან სურსათისა და სატრანსპორტო საშუალებათა ნაკლებობის გამო ლაშქრობა სასიფათოდ მიიჩნია. პეტრე პირველი 1723 წლის გაზაფხულზე აპირებდა ლაშქრობის განახლებას. ამ გეგმას ვახტანგ VI დაეთანხმა. მაგრამ ვახტანგი ფაქტიურად ჩაება ირანთან ბრძოლას და პეტრე I-ს საქართველოში რუსთა ჯარის ერთი ნაწილის შემოყვანას თხოვდა. მაგრამ იმპერატორი არ ჩქარობდა საქართველოში ჯარის გამოგზავნას.

საქართველოში რუსის ჯარის შემოყვანაზე პეტრე I-ს ბრძანებაც კი გაუცია, მაგრამ იგი არ შესრულებულა და მხოლოდ ქაღალდზე დარჩა. 1722 წლის დამლევსა და 1723 წლის დამდეგს ქართლში მდგომარეობა უაღრესად დაიძაბა. ირანის ახალი შაჰი-თამაზი (თაჰ მასპი) ჯარებს აგროვებდა ურჩი ვახტანგის დასასჯელად. ამავე დროს, თურქეთიც თავს უყრიდა ჯარებს ქართლის საზღვარზე და იქ შესაჭრელად ემზადებოდა. ქართლშიც ყველაფერი რიგზე არ იყო. შინაფეოდალური კინკლაობა გრძელდებოდა.

თბილისში მყოფმა ირანის გარნიზონმა შაჰ თამაზის განკარგულება მიიღო და ქლაქს სროლა აუტეხა. მალე კახეთის მეფე კონსტანტინეც მოადგა თბილისს დაქირავებულ ლეკებთან ერთად. ვახტანგის საშველად დასავლეთ საქართველოს მეომრები მოვიდნენ. ბრძოლა სამ თვეს გრძელდებოდა; ამასობაში, 1723 წლის გაზაფხულზე ვახტანგის ბანაკში ღალატის შედეგად კონსტანტინემ თბილისი აიღო. ვახტანგი იძულებული გახდა ცხინვალში გახიზნულიყო. არზრუმის ფაშამ კი ვახტანგ VI-ს კიდევ ერთხელ შესთავაზა ეცნო სულთნის ძალაუფლებას და მის სანაცვლოდ ქართლის ტახტი შეუნარჩუნებოდა.

ვახტანგმა დარბაზის სხდომა მოიწვია, რომელზეც ქართლის თავადებმა მეფეს თურქეთის წინადადების მიღება მოსთხოვეს. თურქეთთან კავშირის გზით ფიქრობდნენ სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნებას ქართლში. დარბაზელებს ეწინააღმდეგებოდა პეტრე I-ის წარმომადგენელი ტოლსტოი და თურქესტანიშვილი, რომელიც რუსთა ლაშქრის მალე ჩამოსვლას იმედოვნებდა. მდგომარეობა კრიზისული გახდა. ვახტანგმა გადაწყვიტა მიეღო ფაშას წინადადება და თავის პირობებიც წამოაყენა. თურქებთან მოლაპარაკების გზით ვახტანგი ცდილობდა ღრის მოგებას. კონსტანტინესთან ბრძოლაში ვახტანგის დამარცხების შემდეგ ოსმალები ქართლში შემოიჭრნენ. 1723 წლის ივნისში თბილისს მოადგნენ და ქვეყანა დაიპყრეს. პეტრე I-მა კი რუსთა ჯარი არ გამოგზავნა. რუსეთმა ვითარების სირთულე გაითვალისწინა და თურქეთის წინააღმდეგ ომისათვის მზადება დაიწყო, მაგრამ კონფლიქტი დიპლომატიური გზით მოავკარა. 1724 წლის 12 ივლისს კონსტანტინეპოლში რუსეთ-თურქეთის შეთანხმება დაიდო. ამ შეთანხმების საფუძველზე თურქეთი ცნობდა კასპიისპირეთის რუსეთთან შეერთებას და უარს ამბობდა მთელი ირანის დაპყრობის სურვილზე. მაგრამ პეტრე პირველი აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობას ურიცხვებოდა.

ვახტანგ მეექვსე თურქეთის შემოჭრის შემდეგ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მას სათანადო რაოდენობით არ ჰყავდა ჯარი, ამიტომ საგარეო ურთიერთობით ცდილობდა საქმის მოგვარებას. ამ მიზნით გადაწყვიტა თურქებისათვის 12 ჯორზე აკიდებული

ძვირფასი განძეულობა მიერთმია და ამით მშვიდობა გამოეცხადა. მტრის ბანაკში თავისი ვაჟიშვილი ბაქარი და ძმა იესე გაგზავნა. თურქებმა განძეულობა არ იკმარეს და ვახტანგის გამოცხადება მოითხოვეს.

ევროპისაგან უნაყოფო დაპირებების მომლოდინე ვახტანგ VI უკვე მტკიცედ დაადგა რუსეთის ორიენტაციის გზას. „ჩვენ რომ რუსეთს წამოვედით, საბამ მოხუცებულმა, სამოცდაშვიდისა წლისმან, ჩვეულებისამებრ, ჩვენი მამა-ბიძათ საყვარელი და ჩვენს ერთგულება არ უდებყო და თანგვიანხლა სამის ძმითა და ორის ძმისწულითა“ (საქ. სიძველენი II, 1909, გვ.332). ასე, რომ სულხან-საბა ვახტანგ მეექვსის ერთგული და მისანდო დარჩა.

კონსტანტინე გამსახურდია (1949, გვ.10) წერდა: „დიდი დრამატიზმით დატვირთულია ვახტანგ მეექვსის ცხოვრება. ამ დიდად განათლებულმა ხელისუფალმა მთელი თავისი სიცოცხლე სასწოროზე შუაგლო თავისი დაკარგული სამშობლოს მოსაპოვებლად და სწორედ ტიმონს იმ ეტლისას, რომელიც უფსკრულისაკენ მიაქანებდა ვახტანგ მეფესა და მის თანამდროულ საქართველოს, საბა ორბელიანმა დაუკავშირა თავისი ვარსკვლავი.

არა ერთი რომანი ან ტრაგედია დაიწერება ალბათ ამ თემაზე მერმისში. ჭეშმარიტად ავთანდილურის რაინდობით ემსახურა საბა ორბელიანი თავის სვედამწარებულ ქვეყანას და მის პატრონს... უბადლო თავდადება მაძულისათვის გამოიჩინა თავისი ეპოქის ყველაზე მეტად მოწინავე ახალგაზრდა სულხან ორბელიანმა. მას არ შეეძლო სხვაგვარად მოქცევა“.

ბოლგოთის მამივე ზმა

1724 წლის 15 ივლისს, რაჭის ერისთავისა და თავადაზნაურთა ხელშეწყობით და უშუალო მონაწილეობით, ვახტანგ VI თავის მრავალრიცხოვანი ამალით, დაადგა კავკასიონის ერთ-ერთ ძნელად გადასასვლელ უღელტეხილს; აქედან ჯერ ჩრდილო კავკასიაში უნდა გადასულიყო, სადაც შემდეგ სვლაში დაეხმარებოდა ცოლისძმა — ჩერქეზის ბატონი, ხოლო იქიდან ჯერ მოსკოვს, ხოლო შემდეგ პეტერბურგს ჩააღწევდა.

ვახტანგ VI იბულებული გახდა საკუთარი ოჯახის წევრები, ასევე სამეფოს რჩეული საზოგადოება თავისი ქვეყნიდან უცხოეთში გადაეხვეწა. 1200 კაციანი ამალის — ქვეყნის მესვეურთა ეს იბულებითი ევაკუაცია უძიმეს პირობებში მოხდა, რომელიც ფიზიკური და მორალური განადგურებისაგან თავის დაღწევის ერთადერთი საშუალებად მიაჩნდათ.

ეს იყო უპრეცედენტო და განუმეორებელი ეპიზოდი, როცა 1000-ზე მეტმა ადამიანმა, მათ შორის მოხუცებმა, ქალებმა და ბავშვებმა გადალახეს მაღალი, მარადიული თოვლითა და ყინულით შემოსილი უღელტეხილი. ემიგრანტებს შორის იყვნენ ვახტანგ მეექვსის ოჯახის წევრები, ასევე, თვალსაჩინო მოღვაწენი — მწერალი და დიპლომატი სულხან-საბა ორბელიანი, „მსოფლიო გეოგრაფიის“ პირველი ქართველი მთარგმნელი გაბრიელ გელოვანი, პოეტები: ოტია ფავლენიშვილი, მამუკა ბარათაშვილი და სხვ.

მეცნიერული გამოკვლევით დადგენილია (მარუაშვილი, 1977, გვ. 29-32), რომ ემიგრაციის ამალა ზემო რაჭის სოფელ გლოლა-დან გაემგზავრა, მდინარე ნოწარულას ხეობის ზემო ნაწილიდან გურბიევცეკის უღელტეხილით, გადაიარა ზღვის დონიდან 3439 მეტრზე და ფასტაგის მყინვარის გადალახვით დიგორში ჩავიდა. ეს მარშრუტი გაიმეორა და განვლილი გზა მეცნიერულად აღწერა

ვახუშტი ბაგრატიონის სახელობის გეოგრაფიის ინსტიტუტის გეომორფოლოგიისა და პალეოგეოგრაფიის განყოფილების მემორიალურმა ექსპედიციამ, რომლის მოწყობის ინიციატორი პროფესორი ლევან მარუაშვილი იყო. ექსპედიციის გასვლის თარიღად სიმბოლურად 15 ივლისი იქნა დადგენილი (სწორედ ამ რიცხვში დაიწყო 1724 წელს ქართულმა ემიგრაციამ მსვლელობა).

1981 წლის 15 ივლისს, გზას გაუდგა ექსპედიცია შემდეგი შემადგენლობით: რევაზ ხაზარაძე (ექსპედიციის ხელმძღვანელი, ალპინიზმის სპორტის ოსტატი), კობა ხარაძე, კარლო ლიფონავა, ლარისა თიფიშვილი, ტარიელ ბერიძე, მერაბ თვალჭრელიძე, ბორის ჰაველჩუკი (ტელეოპერატორი), გიორგი გელიაშვილი (მძღოლი), ვაჟა ნახუცრიშვილი (თსუ სტუდენტი, კოლექტორი), ზურაბ ყვანია (ეკონომისტი, კოლექტორი). უღელტეხილის გადალახვაში ექსპედიციას მეგზურობას უწევდნენ ადგილობრივი მკვიდრნი – გურამ, ივანე, ამირან ბიჭაშვილები და ალექსი ჯიქიშვილი.

ექსპედიციამ დროისა და სივრცის მიხედვით ზუსტად გაიმეორა ის გზა, რაც 1724 წლის ქართველ ემიგრანტთა მრავალრიცხოვანმა ჯგუფმა გაიარა.

ემიგრაციისა და ექსპედიციის გურძიევცეკის ბილიკით ჯერ მდ. ბიყოსწყლის ტყით დაფარულ ხეობას მიუყვება, შემდეგ ტყის ზედა საზღვარი მთავრდება და ბილიკი მიემართება ბალახით დაფარულ მყინვარული ცირკის სერპანტინზე; მას მოსდევს დაბალი ქედი მოდრეკილა (ზღვის დონიდან 2600 მ), საიდანაც ერთბაშად იშლება ბრწყინვალე პანორამა – ცენტრალური კავკასიონის თოვლ-ყინულიან გუმბათები, მყინვარული ხეობები, ციცაბო ქარაფები და, რაც მთავარია, ერთი შეხედვით შემზარავი გურძიევცეკის უღელტეხილი. აქედან მოლისის პატარა ხეობით ბილიკი გადადის რიონის მარცხენა შენაკადის ნოწარულას ხეობის სათავეებში. ნოწარულას სათავეში, მწვერვალ ბურჯულას (ყარაუგომის) და გურძიევცეკის უღელტეხილის სამხრულ ფერდობზე რამდენიმე საკმაოდ მძლავრი მყინვარია ჩაწოლილი. ხეობის ზედა ნაწილი მყინვარულ ხასიათს ატარებს; თითქმის 1900 მეტრამდე ინარჩუნებს ტროგულ ფორმას. მის ფსკერზე ასევე უხვადაა გაფან-

ტური მორენული ლოდნარი, რომელთა შორის გვხვდება დიდი ზომის ერატიკული ლოდებიც.

სწორედ ნოწარულას ხეობის სათავეებში იწყება გურძიევცე-კის უღელტეხილისაკენ მიმავალი ერთადერთი ბილიკი, რომელიც 1200 მეტრი სიგრძისაა. ამ გზის ნახევარი ზაფხულში თოვლითაა დაფარული. ეს გზა გაიარა 286 წლის წინ მრავალრიცხოვანმა ამაღამ, რომლის უწყვეტი ქარავანი დაახლოებით 2 კილომეტრზე მაინც იქნებოდა გაჭიმული. სამხრეთი ფერდობის დამთავრების შემდეგ ზედ უნაგირაზე ვხვდებით, რომლის სიგანე სულ ოციოდე მეტრია. აქედან ჩრდილო ფერდობზე ფასტაგის მყინვარი ეშვება და ყარაუგომს უერთდება. ვახუშტი ბაგრატიონი (1997, გვ.109) წერს: „მაღლის მყინვარისა და თოვლიანის მთის მიერ, რომლისა ყინულის სიმაღლე არს კ (20) და ლ (30) მჯარი ზაფხულის, კვალად სივიწროვისაგან და მაღლის კლდის ქარაფოვანთაგან, და მდინარეთა დიდი და ჩქართა მომდინარეთაგან, რამეთუ ძნიად განვლის ცხენი ფონად, თჯნიერ ზიდისა...“ ფასტაგის მყინვარი, ცირკის გამოსასვლელში, გადალუნვის მონაკვეთზე, ქმნის განივ ნაპრალს, რომლის გადალახვა დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. მასზე გადასვლა რამდენიმე მონაკვეთზე შემორჩენილი თოვლის მყინვარული „ხიდებით“ არის შესაძლებელი. ვახუშტი ბაგრატიონის პერიოდთან შედარებით ფასტაგის მყინვარი რამდენადმე შემცირებულია, რაც კარგად ჩანს XIX საუკუნის რუკების თანამედროვესთან შედარებით. ფასტაგი წიხვარგას მთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კალთებზე იწყება და სიგრძით 3,5 კილომეტრს აღწევს (ფართობი – 2,2 კმ²). მთელი ხეობის ფსკერი გამოვსებულია მყინვარული ლოდნარ-ლორღნალით, შუა მორენეებით: „არამედ ამ გზებზე ზაფხულით ცხენით ვლენან, გარნა ჭირითა დიდითა, და თჯნიერ ზაფხულისა – ვერც ქვეითნი“ (ბაგრატიონი, 1997, გვ. 118).

ცნობილია ისიც, რომ კავკასიონის ჩრდილო კალთაზე მყინვარების სიდიდე ბევრად აღემატება სამხრეთისას, რაც ძირითადად გამოწვეულია მარადიული თოვლის ზაზის დაბლა მდებარეობით (2000 მ-მდე). ყარაუგომის მყინვარის ენის სიახლოვეს მდებარე

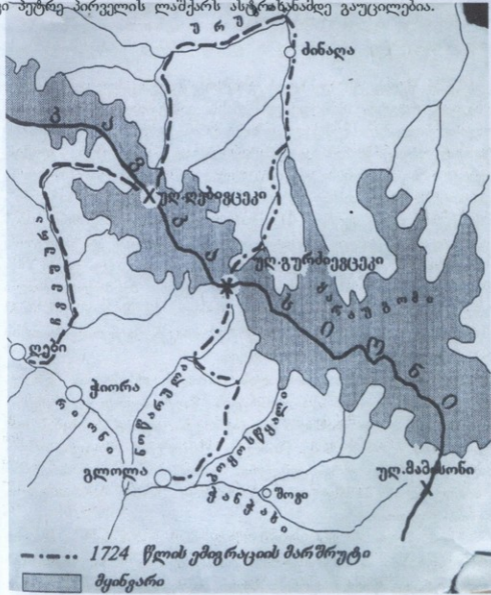
რეობს ვახუშტი ბაგრატიონის (1997, გვ. 118) მიერ ნახსენები გამოქვაბულები: „...კავკასის ძირში, დიდს მალალს კლდესა შინა, ქვაბნი გამოკვეთილნი დიდ-დიდნი. მოგზაური მივალს მას ქვაბსა და დილას წარვალს, ჩავალს გლოლას. ეგრეთვე მუნდამ მოსრული. მუნ განისვენებენ დაშრომისათვის“, აქ ნაგულისხმევია საუღელტეხილო ბილიკი, რომელიც აკავშირებს დიგორს რაჭასთან და ჰკვეთს კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედს. სწორედ ამ ბილიკზე, ურუხის ხეობაში მდებარეობს გამოქვაბულები, რაც განპირობებულია გეოლოგიური აგებულებით (ეროზიისა და გამოფიტვისადმი მდგრადი გრანიტულ-გნეისური და პორფირიტულ წყებებით). სწორედ ამ გამოქვაბულებში გაუთევიათ ღამე ემიგრაციის მონაწილეებს.

სახელწოდება გურძიეცკეი ვახუშტისა და სულხანის პერიოდში ან უფრო ადრე დადასტურებული არ არის. საქართველოსა და ჩრდილო ოსეთს შორის კი ათამდე უღელტეხილი აკავშირებს ერთმანეთთან. მათ შორის მხოლოდ ამ ერთს ეწოდება „გურძიეცკეი“, რაც ოსურად ქართველთა უღელტეხილს ნიშნავს. საფიქრებელია, რომ ამ გარემოების გამო თაობიდან თაობას გადმოცემული მოგონება ქართველების მასობრივ გადასვლაზე რაჭიდან დიგორში „ქართველების გადასასვლელი“ ეწოდა. აღსანიშნავია, რომ ყარაჩაის, ბალყარეთის, ინგუშეთის, ჩეჩნეთის, დაღესტნის გადასასვლებზე არსად არ გვხვდება მსგავსი სახელწოდება.

ემიგრაციის ერთ-ერთი მონაწილე გაბრიელ გელოვანი ემიგრაციის გადასვლას კავკასიონზე შემდეგნაირად აღნიშნავს: „მაშინ აღდგა მეფე და გავლო მდინარე რიონისა და შეუღვნენ მთასა მალალსა კავკასისასა, მზგავსსა ჯოჯოხეთისა, სადაცა იყო ჯურღმული მრავალი გამომდინარე. თოვლთა და ყინულთაგან. ესრედ ძნად გასავლელ იყო კაცთათვის, უკეთუ შთავარდნილ იყოსმე ქვესქელსა ამას შინა უფრსკულსა ყინულისასა ორბი, მასცა ველარ უძლო აღმოსვლად არცალათუ ესოდენსა ურიცხველსა დელაწულსა. ოდეს განვლო მეფემან ესე მთა და მოიწია ქვეყანასა ოვსეთისასა, თუმცა გვესხნესა მძევალნი მათნი. ვერცალა მით ვსწამლობდით თავთა ჩვენთა ავაზაკობათა მათთაგან. რაზომცა

გავლილით ადგილსა ანუ სოფელსა, მოვიდნიან...“ (გელოვანი, 1737).

ემიგრაციას დიგორში დახვედრიან ვახტანგ მეექვსის ცოლის ნათესაები, მათ შორის ცოლისძმა, ჩერქეზეთის ბატონი. აქედან კი პუტრე პირველის ლაშქარს ასტრახანამდე გაუცილებია.

ბიოგრაფიის ბოლო ბრაზიკული

ფურცლები

1724 წლის 31 აგვისტოს ვახტანგ მეექვსე სოლალის ციხეში ჩავიდა. როგორც საბუთებიდან ჩანს, ვახტანგთან ერთად საბას მხოლოდ სოლალის ციხემდე უმოგზაურია. აქედან ვახტანგს იგი პირდაპირ პეტერბურგს გასამგზავრებლად ამზადებდა, თუმცა, იმპერატორის შესაბამისი განკარგულება არ დახვედრია (რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივის „ქართული საქმეები“, 1724 წ. საბ. №2, ფურც. 41). საბუთებში ნათქვამია, რომ საბას უნდა წაეღო ვახტანგის წერილი პეტრე პირველთან და მოსკოვში მყოფ არჩილის ასულ დარეჯან ბატონიშვილთან (იქვე, საქმე №8, აღწერა №110-111). ამ შემთხვევაში, დარეჯანი შუამავლის როლს ასრულებდა პეტრესა და ვახტანგს შორის. 12 სექტემბერს საბა გაემგზავრა მოსკოვსა და პეტერბურგისაკენ გენერალ-მაიორის კროპოტოვის წერილობითი ნებართვით.

მიუხედავად ამისა, სოლალის ციხიდან გამოსვლის შემდეგ, მთიულები გადაეღობნენ და გაძარცვეს. წაურთმევიათ ყველაფერი. ამის გამო მან დიდი შიშშილი და გაჭირვება გადაიტანა. საბას თან ახლდნენ ძმა ბერი ზოსიმე (ზაალი), აზნაურები: ინთევევი, ომანი, დიმიტრი და ტიტე კარგარეთელები, მსახურები: დაბალა, არტემონი, პირღებულის მონასტრის არქიმანდრიტი არსენ ბარათაშვილი, დიაკვანი დავითი.

1724 წლის ქ. ასტრახანში შედგენილ ვახტანგის ამალის წევრთა ნუსხაში მოხსენებულია: „თავადიშვილი საბა, ამისი ძმა ზოსიმე, ორივე მწირნი ბერნი“, ხუთი მსახურით, ერთი აზნაური-შვილით (იქვე, საქმე №3, ფურც.23).

1724 წლის 20 ოქტომბერს საბა ასტრახანიდან მოსკოვს გაემგზავრა.

ცარიცინიდან (ახლანდელი ვოლგოგრადი) მდინარე ვოლგის აყობებით საბა მოსკოვში მიემგზავრება. საბუთებიდან ირკვევა, რომ 6-19 ნოემბერს საბა მოსკოვში ძმა ზოსიმესთან ერთად საგარეო საქმეთა კოლეგიის კანტორაში გამოცხადებულან. ისიც ჩანს, რომ საბა პეტერბურგს ველარ გამგზავრებულა. იგი ავად გამხდარა და 1725 წლის 26 იანვარს გარდაცვლილა. რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, ორი დღის შემდეგ იმპერატორი პეტრე პირველიც მიიცვალა.

ამ პერიოდში ვახტანგ VI კვლავ ასტრახანშია და იქედან მოსკოვს მხოლოდ 2 თებერვალს გამგზავრებულა. იმ დროს კი სულხან-საბა ორბელიანი უკვე მოსკოვთან ახლოს მდებარე ვსესვიატსკოეს მიწას იყო მიბარებული; 67 წლის „ბერი კაცი“ და სწეული სულხან-საბამ ემიგრირებული მეფე არჩილის სასახლეში, დედოფალ დარეჯანისაგან დატირებული ამავე სასახლის კარის ეკლესიაში დაკრძალეს. საბამ ემიგრაციის დანარჩენ წევრებთან ერთად მგზავრობის სიძნელები გადაიტანა. ეს შეცდომა მოგვიანებით იგრობო ვახტანგ მეექვსემ.

გეოგრაფიული მემკვიდრეობა

ნიჭიერი და ფართოდ განსწავლული, ენციკლოპედიური ცოდნის ავტორი გეოგრაფიაშიც კარგად გარკვეული იყო. დიდად განათლებულმა პიროვნებამ შექმნა ქართული სიტყვის უდიდესი განძი, მაგრამ არანაკლებ წვლილი შეიტანა გეოგრაფიული მეცნიერების განვითარებაში.

რომ არა დიდი ერუდიცია და გეოგრაფიული განათლება, ვერ შეიქმნებოდა ისეთი სრულყოფილი ნაშრომი, როგორიცაა ქართული ლექსიკონი, რომელშიც უამრავი გეოგრაფიული ტერმინი მეცნიერულად არის განმარტებული და გამართული.

რომ არა მაღალი გეოგრაფიული ცოდნა და განათლება, ვერ შეიქმნებოდა ისეთი დიდებული და ღირსშესანიშნავი ნაშრომი, როგორიცაა „მოგზაურობა ევროპაში“.

რომ არა ფართო გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიული განათლება, ვერ შეიქმნებოდა სულხან-საბას კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა,

სახელოვანი ქართველი მეცნიერის ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიული და კარტოგრაფიული ნაწარმოებები ესოდენ დახვეწილი და სრულყოფილი არ იქნებოდა, მათ ავტორს საქართველოში რომ არ ჰყოლოდა გზის გამკვლევი და მასწავლებლები. გეოგრაფიული და კარტოგრაფიული კვლევის ტრადიციის დამფუძნებლად ჩვენს ქვეყანაში გვევლინებიან, სხვა მხრივაც ფართოდ ცნობილი მოღვაწეები — სულხან-საბა ორბელიანი და ვახტანგ მეექვსე.

გეოგრაფია და კარტოგრაფია ამ ქართველ მოღვაწეებისათვის არც პროფესია ყოფილა და არც გასართობი, არამედ საშუალება მშობლიური ერის საზოგადოებრივი ცხოვრების დონის ასამაღლებლად.

სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის შედეგს წარმოადგენს მისი აღწერილობა, აგრეთვე, ქართველი დიპლომატის თანამშრომლობა ფრანგ მეცნიერ ასტრონომ-კარტოგრაფთან გილიომ დელილთან „კავკასიისა და კასპიისპირეთის ქვეყნების რუკის“ შედგენის საქმეში.

„მოგზაურობა ევროპაში“ – ისტორიულ-გეოგრაფიული მნიშვნელობა

სულხან-საბა ორბელიანმა გეოგრაფიულ მეცნიერებას შესძინა სამოგზაურო ჟანრის ერთ-ერთი საუკეთესო ნაშრომი „მოგზაურობა ევროპაში“. მართალია, მისი მოგზაურობა დიპლომატიური მისიით შესრულდა, მაგრამ სწორედ ამ ნაშრომმა წარმოაჩინა იგი როგორც გეოგრაფიული აზროვნების უშუალო მონაწილე და მკვლევარი.

ცნობილია, რომ ქართველები სხვადასხვა მიზეზით ადრეც მოგზაურობდნენ, მაგრამ მათ ან წესად არ ჰქონდათ ჩანაწერების გაკეთება, ან მათი ჩანაწერები განადგურდა; გრიგოლ ჩახრუხაძემ 1193-1203 წლებში იმოგზაურა და მხოლოდ განვლილი გზის ძირითადი გეოგრაფიული ობიექტები გადმოსცა სახოლტო ჟანრის ნაწარმოებში „თამარიანში“. 1626-1629 წლებში ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა დიპლომატიური მისიით იმოგზაურა ევროპის ქვეყნებში, რომლის შესახებ იოანე ბაგრატიონი (1948, გვ. 181) გვამცნობს, რომ „ამან (ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილო – კ.ხ.) მოვლო ევრატიის გარემონი და აფრიკა. ამან აღწერა მშვენიერად მიმოსვლა (ხაზგასმა ჩვენია – კ.ხ.) თვისი...“ ეჭვს გარეშეა, რომ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მოგზაურობის შთაბეჭდილებათა ჩანაწერები შემორჩენილი იყო XIX საუკუნის დასაწყისში; იოანე ბაგრატიონის ამ

ჩანაწერების სხვაგვარად გაგება არ შეიძლება. სამწუხაროდ ამ ძვირფასმა მასალამ ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

არაგეოგრაფიული მიზნით გამგზავრებულ სულხან-საბას საკმაო გეოგრაფიული ცოდნა ჰქონდა. მის მიერ შედგენილი „სიტყვის კონის“ პირველი რედაქციაც ამის დასტურია, სადაც უამრავი გეოგრაფიული ტერმინია განმარტებული. უფრო მეტიც, იგი კარტოგრაფიაშიც საკმაოდ ყოფილა გათვითცნობიერებული, რასაც მოწმობს მის მიერ შედგენილი კარტოგრაფიული მასალები, რომლებიც თან წაიღო მოგზაურობის დროს.

სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის შესრულებასთან ერთად მიზნად დაუსახავს ნანახი ადგილებისა და მოვლენების აღწერა, რასაც წარმატებით გაართვა თავი. ნანახი ადგილები და შთაბეჭდილებები დღიურების სახითაა წარმოდგენილი, რაც აადვილებს თითოეულ პუნქტში სეზონებისა და თვეების გარკვევას, რამდენადაც ადრინდელი მოგზაურების ჩანაწერებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია; ეს არის პირველი ქართული წიგნი, რომელიც გვაწვდის ნანახი ადგილების ყოველმხრივ დახასიათებას და პირველ რიგში ისტორიული და გეოგრაფიული ცნობების უნაკლოდ გადმოცემას. სამწუხაროდ, ტექსტის წინა – დასაწყისი ნაწილი (ხელნაწერი 28 გვერდის ნუმერაციიდან იწყება) დაკარგულად ითვლება. არ არის გამორიცხული, რომ მოგზაურობის დროს მრავალგზის გაძარცვის დროს ამ ნაწერების ფურცლები გაიფანტა.

მართალია, საარქივო მასალებით (თამარაშვილი, 1902; ტაბალუა, 1965, 1966, 1972 და სხვ.) დგინდება დაკარგული ტექსტის მარშრუტი და ქრონოლოგიური ზღვრები, მაგრამ ვერ ხერხდება ნანახი ადგილების საბასეული აღწერის აღდგენა. ამასთან, კამათი მიმდინარეობს იმაზე, თუ საიდან დაიწყო სულხან-საბამ ჩანაწერების გაკეთება. ალ. ცაგარელის (1878) მიხედვით, სულხან-საბამ ევროპაში მოგზაურობის ჩანაწერები საქართველოდან, ან უკიდურეს შემთხვევაში კონსტანტინეპოლიდან დაიწყო. ასევე ფიქრობდა გიორგი ლეონიძეც (1958). ალექსანდრე კიკვაძის (1970) აზრით, კი სულხან-საბას მოგზაურობის დღიურების ჩაწერა საფრანგეთიდან დაუწყია, ხოლო მანამდე მოკლედ აღუწერია ნანახი

ადგილები. ჩვენი დაკვირვებით, სულხან-საბას მოგზაურობის ჩანაწერებს მარსელი-პარიზი-ვერსალის აღწერა აკლია.

ირკვევა, რომ სულხან-საბა ორბელიანს მოგზაურობა ქ. გორიდან 1713 წლის 17 აგვისტოს დაუწყო. ცხადია, წასვლამდე მას მიღებული ჰქონდა კათოლიკური სარწმუნოება. ამასთან, მიგვაჩნია, რომ სულხანი საქართველოს ტერიტორიაზე მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს არ გააკეთებდა.

ქალაქ გორიდან მთელი გზა, დაწყებული გორიდან პარიზამდე და უკან რომამდე ფრანგ მისიონერთან ჟან რიშართან ერთად მოგზაურობდა, ხოლო იმერეთში მას დაემატა ნდობით აღჭურვილი პირი, კათალიკოსის თანაშემწე დავით ბერი (მეგრელი), დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის გრიგოლ მეორის თხოვნით, რათა საფრანგეთიდან გამოეგზავნათ მისიონერები. დავით ბერი მთელი მოგზაურობის დროს თან ახლდა სულხან-საბას. გელათში ისინი 40 დღე დარჩნენ.

ოფიციალურად ირკვევა, რომ სულხან-საბა საქართველოდან ფარულად გაემგზავრა. ჟან რიშარის ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ შავი ზღვის ნავსადგურში მისვლის დროს სულხან-საბა მისიონერს უმჟღავნებს: „დიდი ხანია ხელმწიფის (ლუდოვიკოს – კ.ხ.) ნახვა მინდა და უკეთესი შემთხვევა არც მექნებარ და ამიტომ მთხოვა თუ ჩემი სიყვარული გაქვს და ან რაც ამაგი მისიონერებს მივაგე დამიფასო, თან წამიყვანო“ (თამარაშვილი, 1902, გვ. 313).

თუ რომელი ნავსადგურიდან გავიდნენ, არ არის ცნობილი; იმ დროს ბათუმის მხარე საქართველოს მოწყვეტილი იყო, ფოთისა და ანაკლიის ციხეებში თურქი მეციხოვნენი იდგნენ, ხოლო აფხაზეთი შინაურმა არეულობამ მოიცვა. ამიტომ ვარაუდობთ, რომ ისინი ყულევის ნავსადგურიდან უნდა გასულიყვნენ. იმავე წლის 16 ნოემბერს ისინი უკვე კონსტანტინეპოლში ჩავიდნენ, სადაც შეხვდნენ საფრანგეთის ელჩს. ერთი თვე კონსტანტინეპოლში დარჩნენ და 17 დეკემბერს საფრანგეთის გემით „L' Assomption“-ით („მიძინება“) ხმელთაშუა ზღვით გაემგზავრნენ (კაპიტანი ყოზეფ აბი).

საარქივო მასალებით ისიც დგინდება, რომ 23-25 დეკემბერს გემი კიკლადის კუნძულთა ჯგუფის კუნძულ არჟანტიერშია

მისული. არჟანტიერი იგივე კიმოლოა, საბერძნეთის კუთვნილება. ძველად ეს ქალაქი განთქმული იყო ვერცხლის საბადოებით და სამკურნალო პოხიერი თიხით. აქედან გემით 25 დეკემბერს გასულან.

26-29 დეკემბერს პელოპონესის ნახევარკუნძულზე უკვე ნავარიონში (ახლანდელი ქ. პოლისი) არიან. აქ ისინი 4 დღე დარჩენილან და გეზი მარსელისაკენ აუღიათ.

1714 წლის 22 იანვარს სულხან-საბა თანამგზავრებთან ერთად საფრანგეთის ქალაქ მარსელში ჩასულან. ზემოაღწერილი მარშრუტი 3 ათას კოლომეტრზე მეტია, რაც მცირე დროში იქნა დაძლეული. ჩანს, რომ მათ სიცილიასა და აპენინის ნახევარკუნძულზე არ შეუვლიათ. ეს არც საარქივო მასალებით დგინდება და არც ტექსტშია მინიშნებული. მარსელიდან კი სულხან-საბა რომში კარდინალს წერს ჩამოსვლის პოლიტიკურ და რელიგიურ მიზნებზე. წერილში აგრეთვე ნათქვამია: „ვიცი, რომ თქვენ მე ვერ მიცნობთ“, ე.ი. ჯერ კიდევ მათ არ ჰქონიათ შეხვედრა. მაშასადამე, მათ არც რომში გაუვლიათ.

ჯერ კიდევ მარი ბროსეს (1832, გვ. 339-340) პარიზში, სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობასთან დაკავშირებით თითქოს ფრანგი მისიონერის ჟან რიშარის ერთი წერილი უნახავს, რომლის მიხედვითაც იგი ფიქრობდა, რომ „შეიძლება სულხან-საბა ორბელიანმა, პარიზში ჩასვლამდე, ხუთი წელი იტალიაში გაატარაო“. მარი ბროსე ვარაუდობდა, რომ სულხან-საბამ 1713 წელს ჯერ რომში გაიარა, ხოლო 1714 წლის დასაწყისში პარიზში ჩავიდა. ილია ტაბაღუას (1966) გამოკვლევით, „სულხან-საბა ორბელიანი მარსელში ჩავიდა 1714 წლის 22 იანვარს, ხოლო აქედან პარიზში. მანამდე ის იტალიასა და საფრანგეთში არ ყოფილა.“

სულხან-საბა კონსტანტინეპოლიდან პირდაპირ მარსელში ჩავიდა. ეს ჩანს იქიდანაც, რომ 17 დეკემბერს იგი კონსტანტინეპოლიდან გაემგზავრა, 29 დეკემბერს საბერძნეთის ქალაქ ნავარიონშია და 22 იანვარს უკვე მარსელში. მარსელის დეპარტამენტის არქივში არის კაპიტან ჟოზეფ აბეის ბარათი მარსელში ჩასვლის შესახებ. ბარათიდან ჩანს, რომ ისინი მარსელში 1714

წლის 22 იანვარს ჩასულან (ჟან რიშარი წერილში წერს, რომ 23 იანვარს ჩავიდნენ). ამასთან, შესაძლებელია კუნძულ სიცილიისა და აპენინის ნახევარკუნძულის სანაპიროებზე, რაღაც პერიოდში შეისვენეს, მაგრამ ამ ადგილებს უკან წამოსვლისას როგორც ნაცნობ-ნანახს არ აღნიშნავს.

საარქივო მასალებითა და დაკვირვებებით ისიც დგინდება, რომ იმავე წლის 22 იანვრის შემდეგ 21 მარტამდე, პარიზამდე 21 დასახლებული პუნქტი გაუვლიათ: მარსელი, ექს-ანპროვანსი, ლამბეზი, ავინიონი, ორანჟი, მონტელიმარი, ლორიოლი, ვანსი, სენ-ვალიე, ვიენი, ლიონი, ლ'არბრესლი, როანი, მულინი, ნევერი, ლა-მარიტე, კოსნობრიარი, მონტარჟი, ნემური, მელუნი, შარენტინი, პარიზი.

სულხან-საბა ორბელიანი პარიზში, ისე როგორც მარსელში, დიპლომატიური მისიის შესრულებას შეუდგა. მას პარიზთან ახლოს საფრანგეთის მთავრობის ორი წარმომადგენელი შეხვდა. მათ შორის იყო დემარე (სახელმწიფო მინისტრი და ფინანსების გენერალური დირექტორი). საბა ამის შესახებ საფრანგეთის მინისტრს მადლობას უხდის: „როდესაც გინდათ, თქვენთან მოვალ, და მადლსაც გარდვიხდი, რომ ორნი პატიოსანი თქუენი მოსამსახურე მოგეგებებინათ და აღერსები და მოკითხვა შემოგეთვალათ, და წამოგვიძღვნენ და დაგუასადგურეს“. ფრანგი მისიონერი, იეზუიტი მამა პოტიე ამ დღეს გრაფ დე პონშარტრენის სახელით მიესალმა სულხან-საბა ორბელიანს.

პარიზში სულხან-საბა „ოტელ დეზამბასადორში“ უნდა მოეთავსებინათ, ე.ი. იქ, სადაც ყველა ქვეყნის ელჩი ჩერდებოდა, მაგრამ ჩასვლისთანავე სულხან-საბამ საფრანგეთის ხელისუფლებას სთხოვა ნებართვა — ეცხოვრა არა სასტუმროში, არამედ მონასტერში. მას ასეთი ნებართვა მიუღია. 1714 წლის მარტ-მაისში სულხან-საბას პარიზის სენ-ლაზარის მონასტერში უცხოვრია. ამჟამად, სენ-ლაზარის მონასტერი აღარ არსებობს. დაფანტულია და დაკარგულია მისი არქივიც. მონასტერი მდებარეობდა პარიზში, სენ ლაზარის ქუჩა №107-ში. ამ შენობის ნაწილი ომის დროს, 1940 წელს დანგრეულა. დარჩენილია მხოლოდ ეზო და სამრეკლო. მონასტრის ადგილას კი გაშენებულია პატარა პარკი.

სულხან-საბას პირველად კარდინალი დე ლა ტრემუაი უნახავს (შემდეგში, რომში სულხანი მას ორჯერ შეხვედრია). ტრემუაი სთხოვს მინისტრს აღმოუჩინოს „მას ყოველნაირი სამსახური“, რომელიც მინისტრზე იქნება დამოკიდებული, ხოლო საფრანგეთის მეფეს სწერდა: „ის (სულხან-საბა -კ.ხ.) გაისარჯა და მოვიდა ჩემთან. მეც აგრეთვე ვიყავი მასთან, ჩემ მხრივ ყოველნაირად პატივი ვეცი, როგორც შემეძლო. ის აღსავსეა ყველა იმ სიკეთის გამოვლინებით, რომლითაც თქვენი უდიდებულესობა მოექცა მას“.

ლუი XIV-მ სულხან-საბა ორჯერ მიიღო. მეორე მიღებისას იგი აღჭურვილი იყო რომის პაპისა და პარიზში პაპის ნუნციუსის სარეკომენდაციო წერილებით. ამ დროს ვერსალში უკვე ჰქონდათ მემორანდუმი საქართველოში პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ წარდგენილი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ. ვერსალში მიიღეს პაპი კლემენტი XI-ის წერილი ლუი XIV-ის სახელზე „სასარგებლოდ საქართველოს მეფისა, რომელიც დაკავებულია სპარსეთში“. რომის პაპი უგზავნიდა რა ამ წერილს „უსაყვარლესსა შვილსა ჩვენსა უქრისტიანესა ლუდოვიკე ფრანგთა მეფესა“, იმედს გამოთქვამდა, რომ საფრანგეთის მეფე ვახტანგს აღმოუჩენდა დახმარებას. პაპი წერდა: „... იოტისოდენა ეჭვიც არ შეგვიძლია ვიქონიოთ, რომ აღფრთოვანებით, მზადყოფიერი სულითა და უმტკიცესი საქმიანობით მიიღებდით თქვენი მფარველობის ქვეშ საქართველოს მეფეს ანუ მთავარს, რომელიც ამ ხანად სპარსთა მეფესთან მისდაუნებურად დაკავებულია“.

საფრანგეთში ჩასული სულხან-საბა ლუდოვიკო XIV-ს სთხოვდა დახმარებას საქართველოსათვის. თავის მხრივ, ქართველებს უნდა ეკისრათ ზოგიერთი ვალდებულებები; კერძოდ, ირანში მიმავალ ფრანგ ვაჭრებს შეეძლოთ საქართველოს ტერიტორიაზე გავლა, ასევე, ქართველები მიიღებდნენ კათოლიკურ სარწმუნოებას და სხვ.

სულხან-საბამ მეორედ მიიღეს საფრანგეთის მეფეს სიტყვით მიმართა: „დიდო მეფეო.

ჩვენ გვაქვს პატივი წარვუდგინოთ თქვენს უდიდებულესობას ეპისტოლე, რომელიც წმიდა მამამ პაპმა, კეთილინება, ჩვენთვის გამოგზავნა, წყალობის თვალთ გადაეხედა ვახტანგისათვის, საქართველოს მეფისათვის.

ეს ძვირფასი შემთხვევაა, რომელიც მისი უწმინდესობა ჩვენ გვაძლევს, მისი ნებართვით მეორეჯერ წარვდგეთ თქვენი უდიდებულესობის ფეხთა წინ.

ეს განმეორებული წყალობა საკმარისია, რათა დაგვაკალდე-ბულოს ჩვენ მხოლოდ განსაკუთრებული სიხარულით მუდამ გვახსოვდეს ჩვენს მიერ წამოწყებული მოგზაურობა, მაშინაც კი, თუ განგება ინებებს, რომ სრულად არ ჰქონდეს რაიმე წარმატება.

რა ბედნიერებაა ჩვენთვის შესაძლებლობა საჯაროდ განვაცხადოთ, რომ გვქონდა უპირატესობა, ჩვენი თვალთ გვეხილა ის, რასაც შეუძლიათ სხვებმა აღტაცებით უყურონ მხოლოდ შორიდან, და დაგვენახა ჩვენი თვალთ თქვენი უდიდებულესობის უაგვუსტიეს პიროვნებაში არა მარტო სოლომონის სიბრძნე და ბრწყინვალეობა, არამედ, აგრეთვე, დავითის რწმენა და ღვთისმოსაობა. ეს სწორედ ამ ღვთისმოსაობითაა, დიდო ხელმწიფე, რომ თქვენი უდიდებულესობა გახდება იმდენად დაშორებული ქვეყნების, როგორც ჩვენი ქვეყანაა, მეფეების მხარის დამჭერი და სარწმუნოების მფარველი“.

საფრანგეთის მეფემ სულხან-საბა ლიტონი დაპირებებით გამოისტუმრა. თავის მხრივ, სულხან-საბამ განათლებით, ზრდილობით, კულტურით, მჭერმეტყველებით ყურადღება მიიქცია და სახელი გაითქვა ევროპაში.

სულხან-საბას პარიზში დაუთვალეურებია სამეფო მოედანი, ხოლო ლუკრი ეტლიდან ჩამოუსვლელად, ყოფილა იეზუიტების „ნეტარ მამათა ეკლესიაში“. იმ დროს პარიზის თეატრში იღვმებოდა ფრანგი დრამატურგის პ. კრებიონის (პროსპერ ფოლიო კრებიონი – ფრანგი პოეტი-ტრაგიკოსი) ცნობილი ტრაგედია „რადამისტო და ზენობია“. მასში მოთხრობილია სისხლადრევეთი ქორწინების, ბუნების საწინააღმდეგო სიყვარულის ისტორია. ავტორს სიუჟეტი საქართველოს ისტორიიდან აუღია. პიესაში ლაპარაკია ორ ძმა-მეფეთა მტრობაზე: იბერიის მეფე ფარნავაზსა და სომეხთა

მეფე მითრიდატს შორის. ქართველთა ყოფის ირგვლივ შექმნილი ამ ნაწარმოების დადგმა სულხან-საბას პარიზში ყოფნის დროს ერთი საინტერესო ფაქტი იყო, რომელიც დიდ ინტერესს იწვევდა პარიზელ მაყურებელში.

სულხან-საბა ორბელიანი 1714 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში პარიზიდან მარსელს დაბრუნდა. 6 ივნისს სულხან-საბა ორბელიანი მადლობის წერილს უგზავნის საფრანგეთის მინისტრსა და სახელმწიფო მდივანს გრაფ დე პონშარტრენს წარმომადგენლების დახვედრის გამო.

„ქ. მადლისა და დიდისა მეფის ერთგული და საყვარელო თანაგანმზიანხოვ ბრძენო და გონიერო ბატონო მუსუ პონშანტრან. სულხან-საბა ორბელიანი წმიდის ბასილისა ვიხაროდნენ: ვიცით ჩუენს ამბავს იკითხავთ. დიდის მეფის წყალობითა. და თქვენის ბედნიერობით მარჩილიას (მარსელი - კ.ხ.) მშვიდობით კაის ხელის შეწყობით მოვედით: თქუენი დიდად მადრიელი. რომ ჩუენზე და ჩუენს მეფეზე და ჩუენს ქუეყანაზედ მრავალს გაისაჯენით: აქ მუსუ (ბატონი - კ.ხ.) დარნოს (დ' არნუ - კ.ხ.) დაგუსვდა რაც უწინ გარჯილიყო ჩუენზე ნამეტნავად კიდევ გაისაჯა, კატარღა გვიშოვა და რომს გაგვისტუმრა: ღმერთმან დიდის მეფის წყალობა ნუ დაგილიოსთ, 1714. ივნისი 6.

სულხან-საბა

(წერილი დაწერილია ქართულად სულხან-საბას ხელით)

საფრანგეთიდან სულხან-საბა ორბელიანი იტალიაში გაემგზავრა; ჩანაწერები სწორედ საფრანგეთის იმდროინდელი ბოლო თემის ტანტიბ (სწორია ანტიბი) ქლაქიდან იწყება. აქედან მოყოლებული ვიდრე სამშობლოში მოსვლამდე, მოგზაურობის აღწერის ტექსტის დიდი ნაწილი შემორჩენილია. მიუხედავად ამისა, ზოგი პუნქტის სახელი უზუსტოდ არის ჩაწერილი, ზოგი მათგანის სახელი შეიცვალა. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ასეთი სახელწოდებების დადგენას. მკვლევართა მიერ ბევრი სახელწოდებაა დადგენილი. ამ მხრივ აღსანიშნავია დავით დონდუას ვრცელი გეოგრაფიული ანალიზი (1959). სწორედ მის მიერ იქნა დადგენილი ზოგი პუნქტის ზუსტი ადგილმდებარეობა და ის მნიშვნელობა,

რაც მოგზაურობის ტექსტს გააჩნია. სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობის ზოგი პუნქტი პირველად ლევან მარუაშვილმა (1954) განმარტა, თუმცა, შემდეგში ამ პუნქტების გაიგივება უზუსტოდ წარიმართა. მაგალითად, ალიკორნა-ლოკარნოსთან იქნა გაიგივებული (ლენინიძე, 1958, გვ. 162, 163), რაც უზუსტობაა, რადგან ლოკარნო შვეიცარიაში მდებარეობს, ხოლო ალიკორნა შეესაბამება სულხან-საბას მარშრუტით განსაზღვრულ პუნქტს — ლივორნოს, რომელიც გენუასა და რომს შორის, ზღვის სანაპიროზე, მდებარეობს. ასევე, მილიტენი და ბიტილი სხვადასხვა პუნქტებად იქნა მიჩნეული. სინამდვილეში, ისინი ერთი და იგივე პუნქტისა და კუნძულ მიდილინის სახელწოდებაა.

სულხან-საბას მოგზაურობის ტექსტის წინა ნაწილი რომ არსებობდა, ამას მოწმობს თვით სულხანის სიტყვები: „ამ საბიას მეფის ქალი იყო სპანიის მეფის ცოლი, რომ ზეით სიკუდილი დაეწერეთ“ (გვ.92). ან, „ეს წალკოტი რომის გალავანს აბია. ერთი ფოლორცი შუა ჩაივლის. შევედით კარსა. წალკოტები როგორც ფარიზისა დავსწერე, ესეც მისთანა იყო, მაგრამ ფარიზში ჭანდარი არ მინახავს“ (გვ. 109), ან „წალკოტების ქება, ამბები ფრანციცისა დამიწერია, მაგრამ ამისი ეს სჯობდა“ (გვ. 153) და სხვ. ამდენად, მოგზაური არა მარტო იხსენებს პარიზში ნანახს, არამედ აღნიშნავს, რომ ამის შესახებ ზემოთ „დავსწერე“-ო.

მოგზაურობის დროს სულხან-საბას დაკვირვებით აუწერია ნანახი და განცდილი. იგი საგანგებოდ აფრთხილებს მკითხველს, „რაც არ მინახავს, არ დავსწერო“. თხზულება დღიურების სახითაა შედგენილი და მასში მხოლოდ მთავარ და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხებია შეტანილი.

საფრანგეთის ბოლო პუნქტიდან მოყოლებული კონსტანტინეპოლამდე სულხან-საბას 4440 კილომეტრამდე გაუვლია. ამას თუ დაეუმატებთ მანძილს პარიზიდან ტანტიბამდე და კონსტანტინეპოლიდან თბილისამდე, მივიღებთ 6400 კილომეტრს. ეს, რა თქმა უნდა, ცალმხრივი გზაა, ორივე მიმართულებით დაახლოებით 13000 კილომეტრი უნდა გაეგლო. 55 წელს გადაცილებული ბიროვნებისთვის ასეთი გრძელი მარშრუტი საკმაოდ მომქანცველი

იქნებოდა, მით უმეტეს, გზად ბევრი გაჭირვება და უსიამოვნება განიცადა.

როგორც აღინიშნა, მოგზაურობის ტექსტი საფრაგეთის ბოლო პინქტის დატოვებით იწყება, სადაც დასმული თარიღი ჩლია (1711), არასწორია და, ეტყობა, გადამწერის მიერაა შეცდომა დაშვებული. სინამდვილეში უნდა იყოს ჩლიდ (1714).

პარიზიდან წამოსვლისას სულხანი კვლავ მარსელში ჩადის და იქიდან რომისაკენ მიემგზავრება, რასაც ადასტურებს ტექსტში აღნიშვნა, „რამდენილაც მილი იყო, შეშეშალა, მაგრამ მარჩილიდამ (მარსელი) ჯენევიამდე (გენუა), თუ სწორად ივლი. სამასი მილია“ (გვ.94).

სულხან-საბა სივრცობრივ მონაცემებსაც აქცევს ყურადღებას; აღნიშნავს ორ პუნქტს შორის მანძილს; ფართობი, სიმაღლე, სიღრმე და სხვა მხოლოდ აქა-იქ გვხვდება.

მართალია, მოგზაურობის ტექსტი წმინდა გეოგრაფიული მიზნით არ არის შესრულებული, იგი ემსახურება განვლილი ადგილების გაცნობას, მის აღწერა-დახასიათებას, მაგრამ სულხან-საბა მოგზაურობის დროს მკვლევარის თვალთ აკვირდება და აღწერს ფიზიკური გეოგრაფიის ცალკეულ ელემენტებს, ანუ ახდენს ბუნებრივი პირობების დახასიათებას, პოლიტიკურ, სოციალურ, სამხედრო, ტრანსპორტის გეოგრაფიას, კულტურის ძეგლებს და სხვა ცნობებს. ყურადღებას აქცევს სასარგებლო წიაღისეულსაც. „რა ჯენევიას (გენუა - კ.ხ.) საზღვარი დაილია მასას საზღვარია. მასა სხვა ფრენჭიფისაა. თეთრი მარმარილო ამის ალაგში გამოდის“ (გვ. 13-14). ეს არის ტოსკანას ოლქში განთქმული კარარას მარმარილოს საბადო (თეთრი მარმარილო).

მოგზაურობის გადარჩენილ ტექსტში უხვადაა მოცემული ასეთი გეოგრაფიული ცნობები. იგი უბრალო მგზავრის თვალთ როდი უყურებს გარემოს, არამედ გამოცდილი გეოგრაფის ენით აღწერს ამა თუ იმ ადგილს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან მან ჯერ კიდევ მოგზაურობამდე შექმნა ლექსიკონი, რომელშიც უხვადაა გეოგრაფიული მასალა. სულხან-საბა აღწერს ადგილთა გეოგრაფიულ მდებარეობას, მის რელიეფს, ჰავას, მცენარეულობას, ნიადაგებს, ეკონომიკას, იძლევა ადგილთა შედარებას, პუნქტებს

შორის მანძილს და სხვა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ ქალაქების მრავალმხრივი დახასიათება. ამ მოწოდებული მასალე-ბიდან ვრწმუნდებით, რომ ეს არის გეოგრაფიის ღრმა ცოდნით შეიარაღებული პიროვნება, რომელიც მეცნიერულად გამართული მეთოდებით გადმოგვცემს ობიექტების დახასიათებას, მოკლედ და მოხდენილად აღწერს ნანახ ადგილებს: „საბიას ადგილები დიდი მთები თოვლიანი მოჩნდა. მაგარი ადგილები, კლდოვანი, ღრმა ხეობიანი“ (გვ. 92).

მონაკოდან ჯენევისაკენ (გენუა) წამოსული მოგზაური გზად აღწერს სხვადასხვა ქალაქებსა და ადგილებს. იგი მიუთითებს ხელოვნურ ტერასებზე, რომელზეც კენახი ყოფილა გაშენებული. მოგზაურის ყურადღებას იქცევს როგორც ბუნება, ისე მეურნეობა. პირველ რიგში ყურადღება გამახვილებულია ზღვის სანაპირო ხაზის დახასიათებაზე. ეს არც არის გასაკვირი, რამდენადაც მას სანაპირო ხაზთან ახლოს უმოგზაურია; გაუვლია დასახლებული პუნქტები და ციხეები: „მას ქვევით (ქალაქი არეწო-ალბეგა - კ.ხ.) - ქალაქი ქალაქზე, ზღვის პირად: ციხე ციხეზე. სოფლები მრავალი“ (გვ. 94). ასევე, „ზღვის პირას დიდი, გაშლილი, ტყიანი ჭალაკი იყო“ (იქვე); „მისინას და კალაბრიას შუა ერთი ზღვის სრუტი იყო... იმ სრუტის განი იყო მილი ოცი, სიგრძე - სამოცი მილი“ (გვ. 169). ვრცლად ახასიათებს ქალაქ გენუას და მისი ზღვის სანაპიროს, ქალაქის მდებარეობას და მშენებლობას: „დიად, შევნიერი სახლებია. ფრანციცის მხარეს დიდი ლიმენა აქვს და სამს ადგილს ზღვაში გალავანი გაუვლიათ ლიმენის უღელვაობისათვისცა“ (გვ.97). თვით ქალაქი გენუა შედარებულია კონსტანტინეპოლსა და საფრანგეთის ქალაქების მშენებლობასთან: „ალიკორნას მხარეს, ფომბინოს ციხეს ქვევით, ფომბინოს ქალაქი იყო. ერთი დიდი ყურე ხმელეთისა შემოვიდოდა ზღვაში და მაზედ ესახლა. სამგნით ზღვა ჰქონდა, ცალგნით ხმელეთი“ (გვ.101); „სამხრის მხარეს დიდრონი კუნძულები იყო მრავალი. და ალიკორნის მხარეს, ზღვის პირზე ახლო-მახლო ზედა-ზედ კომპები და ზარბაზნები“ (იქვე); „ხმელეთის დიდი ყურე შემოსულიყო ზღვაში“ (იქვე). მოგზაური ინტერესით ახასიათებს სანაპირო ხაზს თავისი სამოგზაურო მარშრუტის თითქმის მთელ მანძილზე თითქ-

მის ყველგან, სადაც კი მისვლა და გაჩერება შემთხვევითაა, ეს კი გეოგრაფიული დაკვირვების ერთ-ერთი ქლემენტია.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს რელიეფის დეტალური აღწერა: „ორი ხეობა ქალაქის თავს შეიყრებოდა, მაგარი და კლდიანი“ (გვ.94); „რა ჯენოვიას თემში შევედით, კლდე იქლო, ტყემ იმატა... ზეთის ხე, ნარინჯი მეტად გამრავლდა“ (გვ.93); „რომის წყალს ვაღმა ქალაქი დაილევა. ერთი პირალმართი აიარს, ისე სერსერ მოსდევს. რომი სულ ჩანს იქიღამ“ (გვ. 106).

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ სულხან-საბა გეოგრაფიაში პირველად მიმართავს შედარების მეთოდს – ნაცნობ ადგილებთან შედარებას. ეს განსაკუთრებით ეხება ბუნებრივ პირობებს – რელიეფს, ჰავას, ჰიდროგრაფიას, ნიადაგებს, მცენარეებს და სხვ. უმეტესად მშობლური ქვეყნის ბუნებასთან აკავშირებს და წარმატებითაც; მით უმეტეს, შედარების მეთოდს საბას შემდეგ გაცილებით გვიან იყენებენ გეოგრაფიულ კვლევაში. – „ათი მილი სხვა ვიარეთ. სამი, ოთხი მაგარი ციხე ჩამოვიარეთ საბიასი, კლდიანი, მაგარი. ტყე ძვირად ჩნდა. ზეთის ხე მრავალი, ვენახოვანი, სახნავი ნაკლები. ქარი პირისპირ გვცემდა. ნავი მართლა ვერ იარებოდა. მოვედით მონაკო ქალაქსა. ზღვაში ერთი კლდე შესულიყო თბილისის მეტეხსავით. სამგნით ზღუა ევლო, ცალგნით – ვიწრო შესავალი. მაგარი ციხე, დიდად და ძლიერად გამაგრებული“ (გვ.92). ამ შემთხვევაში მონაკოს კლდეები შედარებულია მეტეხის კლდეებს. მეტეხის კლდეები კი მდინარე მტკვრის მარცხენა სანაპიროზეა აღმართული, სადაც გაშიშვლებების სიმძლავრე 40 მეტრია და ორთაჭალაქესამდე ვრცელდება. ასევე, გენუადან – „რა ალიკორნის საზღვარში შევედით დავაკება შეიქმნა. ოდიშის მსგავსი ადგილი, ტყიანი, ბრტყელი“ (გვ.100), სხვა ადგილას – „დავაკება ადგილი იყო, ოდიშის მსგავსი“ (გვ. 111). ან – „მუგუთის მსგავსი ალაგები იყო“ (გვ.94); „ასეთი ღვინო იყო ატენურის ღვინის მსგავსი. სხვაგან არ გვენახა. იმ ადგილებში სულ კაი ღვინო იყო“ (გვ. 170); „ზღვის პირს ერთი კლდეა ვაკე. უფლისციხის მსგავსი, ადვილი საჭრელი“ (გვ. 172). წარმოდგენილი შედარებები ზუსტად და მოხდენილად ასახვს სინამდვილეს;

სულხან-საბა ამჟღავნებს მშობლიური ადგილების ბრწყინვალე ცოდნას, რომელთაც პირადად იცნობდა.

მონაკოდან ჯენევიასაკენ წამოსული მოგზაური გზად აღწერს ქალაქებსა და ადგილებს. იგი მიუთითებს ხელოვნურ ტერასებზე, რომელზეც ვენახი ყოფილა გაშენებული: „ვლეთ იქილამ. მრავალი მაგარი ციხე და სოფლები ჩამოვიარეთ (გენუასთან – კ.ხ.), მაგრამ დიდს ადგილს ვენახოვანი სულ წამხდარიყო. კედლები აეშენათ, გვერდზე მოესწორებინათ, ზედა ვენახები აეშენათ, მაგრამ სრულობით გაოხრებულიყო“ (გვ. 94).

გენუადან რომისაკენ მიმავალ მოგზაურს გზად რამდენიმე ქალაქი გაუვლია და მისიონერ რიშართან და დავით ბერთან ერთად რომში ჩასულა. რომს სულხან-საბაზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია და თავის აღწერაში ყველაზე დიდი ადგილს მის დახასიათებას უთმობს. იგი ცდილობს რაც შეიძლება მეტი თქვას ქალაქის მშენებლობაზე. ხშირად დროც აღარ რჩებოდა დასაწერად: „იმ დღეს ამისმეტი ვერა დავწერე რა, ღამე გვესწრა. წამოვედით“ (გვ. 104). ხოლო ერთ ადგილას შენიშნავს: „დაიჯერეთ, რომი ასეთია. ას წელს სულ იაროს კაცმა მის საკვირველობას ვერც გაუვიდეს ვერც დაასრულოს, მაგრამ მე რასაც შევძლებ, ჩემს ნახულს მართალს დავწერ...“ (გვ. 110). აქ გადაჭარბებული მართლაც არ არის. „უსაცილოდ დაიჯერეთ, რასაც ვწერ ნაკლებია და მასაც თავს გაუსვლელსა და შეუძლებელსა. დაიჯერეთ, ნახევარს მაშინაც ვერ მივსწვდები, რომ ვერ შევიძელ დასწავლა და დაწერა ნახევარი უფრო დამრჩა“ (გვ. 110-111).

ქალაქი რომი და, განსაკუთრებით ვატიკანი, წარმოადგენს დამთვალიერებლისათვის დაუსრულებელ მრავალფეროვან სანახაობებს, რაც ყველა მნახველზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს. ბევრის მნახველი და მომსწრე სულხან-საბაც კი განცვიფრებულია რომის ნახვით. ამიტომ არის, რომ მან ასეთი შთაბეჭდილებების შემდეგ გულიდან ამოხეთქილი სიტყვები წარმოსთქვა: „ჩემს უკან ღმერთმან ქნას, ჩემს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქმნას“ (გვ. 115).

მოგზაური რომიდან სამხრეთისაკენ გაემგზავრა. გზად აკვირდებოდა ბუნებას, განსაკუთრებით მცენარეებს. აღარებდა იქაურ ადგილებს ჩვენს ქვეყანას. მოგზაური ცენტრალური იტალიის

მთიან ადგილებს ადარებს თრიალეთის ქედის ჩრდილო-აღმოსავლეთ განშტოებას – საწკეპელა-სათოვლიის ქედზე მდებარე დიდგორის მთას, რომლის ჩრდილო კალთის ზემო ნაწილში განვითარებულია ბედლენდი (ძლიერ დასერილი დაბალმთიანი რელიეფი, ძნელად სავალი): „წავედით. რა ცოტა ვლეთ, ზეთის ხე მოაკლდა, მთის ადგილას აუედით. სხალ ნარი დიდგორი რომ არის, ამგვარი ადგილები იყო“ (გვ. 146). შეიარა ქალაქ ფლორენციაში, რომელსაც ასევე დაწვრილებით აღწერს. ნახა გემების რაბებით მოძრაობა ფისასთან. აქ ყოფილა ხელოვნური არხი ალიკორნადან გაყვანილი.

განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ქარების მოქმედებას, რამდენადაც გემების მოძრაობა სწორედ ქარის მიმართულებასა და სიძლიერეზე იყო დამოკიდებული: „ქარმა პირს დაგვიწყო ცემა, ვეღარ ვიარეთ...“ (164), „კიდევ ქარი პირს გვცემდა. მერე ისიც ჩავარდა. უქაროდ დავრჩით“ (165). „კაი ქარი ადგა“ (გვ.182) და სხვ.

სოციალური და ეკონომიკური გეოგრაფიიდან სულხან-საბა ყურადღებას აქცევს მეურნეობის დარგებს – სოფლის მეურნეობას, მრეწველობას, ვაჭრობას, წიაღისეულის მოპოვებას. კარგად ანხვავებს მეურნეობის დამახასიათებელ დარგებს – სუბტროპიკულ მებაღეობას, მევენახეობა-მელვინეობას, მეთევზეობას, მეფრინველეობას, აგრეთვე შაქრის ლერწმის მოყვანას. ყურადღება გამახვილებულია შინამრეწველობასა და მრეწველობაზე, საშინაო და საგარეო ვაჭრობაზე, ტრანსპორტზე. მოცემულია ტოპონიმიკური და ეთნიკური სახელწოდებები. დიდი ყურადღებით აკვირდება სწავლა-აღზრდის საქმეს, ეცნობა იტალიაში წიგნთსაცავებს, მუზეუმებს, მხატვრობას, ქანდაკებებს, მუსიკას და სხვ.

ყურადღება გამახვილებულია პოლიტიკურ და სამხედრო ცნობებზე, მეფეთა და მთავართა სამფლობელოებზე, მათ საზღვრების შეცვლასა და მართვა-გამგეობაზე, ზოგიერთ ლაშქრობაზე, ციხესიმაგრეებზე, მათ გეოგრაფიულ განლაგებაზე. განსაკუთრებით საყურადღებოა გეოგრაფიული ტერმინები – ჭალაკი, ხევი, ხეობა, ხირხატი, ხმელეთი, ხმელეთის ყურე, სრუტე, სერი, პირადმართი, გორი, ზღვა, ზღვის პირი, კლდე, ვაკე და სხვ.

სულხან-საბა აბენინის ნახევარკუნძულიდან კუნძულ სიცილიაში გადავიდა. პალერმოდან იგი მესინაში ჩავიდა. გზად ზღვაში დაინახა მბოლავი მთა: „პალერმოდან რომ წამოვვდით მისინას ღამით ზღვაში, ერთი მთა დარჩა, ვერ ვნახეთ. ეტნის ცეცხლი ამოდიოდა. შუა ზღვაში იყო ცალკე კუნძულად“ (გვ. 122-123). ამ შემთხვევაში ეს „მბოლავი“ მთა ეტნა არ არის, რადგან მოგზაურმა ნამდვილი ეტნა შემდეგ დაინახა. ამავე დროს გვამცნობს, რომ იგი ზღვაში მდებარეობს; პალერმოდან მესინამდე ზღვაში მართლაც არის მოქმედი ვულკანი, რომელსაც ვულკანო ჰქვია, ამავე სახელწოდების კუნძულზე. მოგზაურს მესინის სრუტის გავლის შემდეგ მართლაც დაუნახავს ვულკანი ეტნა. მას მოგზაური დამაჯერებლად აღწერს და აღნიშნავს, რომ ეს არის ნამდვილი ეტნაო. სწორედ ამ ეტნაზე ლაპარაკობს იგი ლექსიკონში (ორბელიანი, 1993, გვ.637) – „ეტნი ადგილია, სადა ქვეყანით ცეცხლი აღმოდის.“ მოგზაურის ტექსტში კი აღნიშნულია: „სხვა ეტნის მთა გამოჩნდა. შუა დიდი კვამლი გამოდიოდა. ცეცხლი არა ჩნდა ნახევრამდი. ის მთა სულ დათოვლილი იყო. და იმას ქვეით ხეები ხილნარი და დაბალზე შენობა იყო. ასე თქვეს: თოვლი მუდამა სძესო (სულხან-საბამ აქ 17 ოქტომბერს გაიარა – კ.ხ.). სხვაგან თოვლი არსად იყო. და ის ცეცხლი ისე ამოდის. ორმოცს წელიწადს უწინ იმ მთას ერთს ადგილს პირი გაეღო. ერთი ცეცხლი გამოსულიყო დიდი ადგილი ზღუამდი ზღვაზე ჩამოსულიყო. სამს მიღზე ზღვა გაეშრო სულ შავს წიდასავით ქვით ავესო და ის პირი ისევე დაბურვილიყო... ადგილი ხირხატიანი, ქვიანი, ნახიდურის და აღმართების მსგავსი იყო. და კაი ქალაქები. ციხეები... ხე მრავალი“ (გვ.123).

მოცემული ამონაწერიდან კარგად ჩანს ვერტიკალური ზონალობა და თანაც ზოგიერთი ადგილი შედარებულია საქართველოს ადგილებს (ნახიდური და აღმართები). მოცემულია სიმაღლითი სხვაობანი. ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებში ბევრი ზონა მკვეთრად არ არის გამოხატული, მაგრამ ამ შემთხვევაში მკაფიოდ ჩანს – ზედა თოვლიანი ზონა, უფრო ქვემოთ, ფერდობებზე ხე-მცენარეებია გავრცელებული, კიდევ უფრო დაბლა კულტურული მცენარეები და დასახლებებია.

სულხან-საბამ დატოვა კუნძული სიცილიის ტერიტორია და მალტისაკენ გაემგზავრა. იგი იძლევა პუნქტებს შორის მანძილს. ამასთან, გეოგრაფის ერთ აღწერა კუნძულიც: „მალთა, დიად, თფილი ადგილია. დეკემბერში იასამანი და ყვავილები ჰყვარადა. ლელვს გასცვივდა ფურცლები, თვარა ვენახს ისევ ესხა. არც თოვლი, არც თრთვლი, არც ყინვა არ იცის იქაურ ზამთარ. რა ჩრდილო ქარი აქროლდება ცოტარამ სიცივე შეიქმნება. ზაფხულ მეტად ცხელს ამბობენ. სულ კლდეა, ვაკე და ყორე“ (გვ. 141).

რამდენიმე ხნის შემდეგ, ხმელთაშუა ზღვის გადაკვეთით, ჯერ ეგეოსის ზღვის კუნძულებს და მარმარილოს ზღვის გადაკვეთით კონსტანტინეპოლისაკენ მიემგზავრება. აღსანიშნავია, რომ მარმარილოს ზღვას სულხან-საბა თეთრი ზღვის სახელით მოიხსენიებს. ამ სახელწოდებით ეს ზღვა, ეგეოსის და ზოგჯერ მთელი ხმელთაშუა ზღვაც აღრინდელ ავტორებთან, ასევე შემდგომი პერიოდის ქართველ მოგზაურთა ნაშრომებშია მოხსენიებული. თვით ევროპელებიც თეთრი ზღვის სახელით იცნობდნენ. ეს სახელი გამოძხატველი უნდა იყოს მისი სანაპიროების თეთრი ქანების ფერის გამო. თუმცა, გამორიცხული არ არის, რომ შავი ზღვის საპირისპიროდ მას თეთრი ზღვა უწოდეს. სულხან-საბა ორბელიანის აღწერის ტექსტი სანდოა და იგი ცდილობს რაც შეიძლება ლაკონურად მოგვაწოდოს ზუსტი მასალა – „რაც არ მინახავს არ დავსწერე“ (გვ. 143).

1715 წლის 19 იანვარს სულხან-საბა უკვე კონსტანტინეპოლში შევიდა. საფრანგეთის მეფის დაპირებათა ლოდინში აქ მან თითქმის 17 თვე დაჰყო. ბოლოს, როცა იმედი გადაეწურა და ლუდოვიკო XIV-ც გარდაიცვალა, კონსტანტინეპოლში დაყოვნებას აზრი აღარ ჰქონდა, რადგან ახლა უკვე საქართველოსთან დაკავშირებული გეგმების განხორციელებაზე ნაკლებად იზრუნებდნენ. სულხან-საბა დავით ბერთან, ორ კაპუცინთან და ერთ იეზუიტთან ერთად, 1716 წლის 13 მაისს საქართველოსაკენ გამოემგზავრა.

სულხან-საბამ გზად ბევრი გაჭირვება და საშიშროება გადაიტანა, გაძარცვეს და შეურაცხყოფა მიაყენეს. საფიქრებელია, რომ სწორედ ამ დროს დაიკარგა ხელნაწერი დღიურების წინა ნაწილი რუკებთან და ატლასებთან ერთად, რომლებიც საბამ საფრანგეთი-

დან წამოიღო (გადარჩა მხოლოდ ერთი ატლასი, რომელიც ამჟამად თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ინახება): „მოვიდნენ ჭანები. დაგვიჭირეს. მრავალი გვესარჯეს. ოცი მარჩილი წაგვართვეს. ზანდუკები დაგვიმტვრიეს“ (გვ. 149). რის ვაივაგლახით სულხან-საბა სამშობლოში ივლისში დაბრუნდა. მოგზაურობაში მან თითქმის სამი წელი გაატარა.

საქართველოში დაბრუნებულ სულხან-საბას ქართველი ეპისკოპოსნი და სამღვდელთა რომს წასვლისათვის მტრულად შეხვედრია. ქართლში მუვედ იმ დროს იასე იყო, ვახტანგი კვლავ ირანში რჩებოდა. გიორგი ლეონიძის (1958, გვ. 168) აზრით, საბას განდევნის მიზეზი კათოლიციზმისადმი მისი ზედმეტი ერთგულება უნდა ყოფილიყო, რასაც ზედ დაერთო საერთო უკმაყოფილება მისი ევროპაში უშედეგო ელჩობისა.

თითქმის ყველა ავტორი, ვინც სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში დიპლომატიურ მისიას შეხებიან, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საფრანგეთს არ შეეძლო შორეული საქართველოსათვის დახმარება, რაც, როგორც აღვნიშნეთ, სხვადასხვა მიზეზით იყო გამოწვეული. ამავე დროს, ილია ტაბაღუა (1966) აღნიშნავს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისია დასავლეთ ევროპაში – ღრმად ჩაფიქრებული ნაბიჯი იყო, გადადგმული ვახტანგ მეექვსის, სულხან-საბასა და სხვა მათ მომხრეთა მიერ. ამ დროს არსებობდა პოლიტიკურ მოღვაწეთა ერთი ჯგუფი (როგორც ჩვენში, ისე საფრანგეთში), რომელთაც შესაძლებლად მიაჩნდათ საქართველოსა და საფრანგეთს შორის მჭიდრო სავაჭრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დამყარება.

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, სულხან-საბა ორბელიანი ღრმად განსწავლილი, ენციკლოპედიური ცოდნით შეიარაღებული პიროვნება იყო, ზოლო მისი ნაშრომი „მოგზაურობა ევროპაში“ წარმოადგენს ქართული სამოგზაურო ისტორიის ძვირფას შენაძენს, რომელსაც ავტორმა გეოგრაფიული მიმართულება მისცა. ეს გამოიხატება შემდეგში: ქართულ ლიტერატურაში პირველად გაჩნდა სამოგზაურო ჟანრის ჩანაწერების მეცნიერული საფუძველი; ამგვარი მასალების მოწოდებით იგი უდავოდ ხელს უწყობდა მის

მიერ ნანახი ადგილების გეოგრაფიულ შესწავლას დროსა და სიერცეში; ტექსტში მოცემულია ყველა იმ გეოგრაფიული კომპონენტების დახასიათება, რაც მას გეოგრაფიულობას ანიჭებს. კერძოდ, ბუნების, სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის დახასიათება გარკვეულ პერიოდში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გეოგრაფიულ ტერმინთა და ტოპონიმთა სიცხადე, რაც დიდი რაოდენობითაა ტექსტში მოცემული. მოგზაურობის ტექსტში ამოუწურავი მასალაა ევროპის ქვეყნების შესახებ გეოგრაფიული მეცნიერების ყველა დარგში და ამიტომაც წარმოადგენს ძვირფას წყაროს ამ ქვეყნების ბუნებისა და სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების შესასწავლად XVIII საუკუნის I მეოთხედში.

- - - მარშრუტი აღდგენილი საარქივო მასალებით
 — მარშრუტი „მოგზაურობის“ ტექსტის მიხედვით
 გეოგრაფიული სახელები მოცემულია საბასეული ტრანსკრიფციით

სულხან-საბა ორბელიანის პარტოზრაფიული მემკვიდრეობა

XVIII საუკუნის პირველი ნახევარი საქართველოში კარტოგრაფიის აღმავლობის ხანად ითვლება, რაც ვახუშტი ბაგრატიონმა უმაღლეს საფეხურზე აიყვანა. თვით ვახუშტი ბაგრატიონი თავის ნაშრომში „საქართველოს გეოგრაფიაში“ წერს: „რამეთუ ვინათგან დავსახენით ქარტა ანუ რუკანი საქართველოსა ანუ ივერიისანი, რომელსა ხაზვიდნენ მცირეთ და არა ჯეროვნად...“ (1997, გვ.4). ამის დასტურია სულხან-საბა ორბელიანის, არჩილ მეორის, ვახტანგ მეექვსის, ტიმოთე გაბაშვილის და სხვათა უშუალო დამოკიდებულება კარტოგრაფიულ საქმიანობასთან.

საარქივო საბუთით დასტურდება, რომ პეტრე პირველმა კანცლერ თევდორე გოლოვინს, დაავალა, არჩილს მიეღო რუსეთის მთავრობის დავალება, რათა შეედგინა საქართველოს გეოგრაფიული რუკები (ტატიშვილი, 1950, გვ.118). რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების არქივში (სანქტ-პეტერბურგი) ინახება ძველი საბითი (ფგუფი 52, აღწერა I, ფურცელი 70), რომლის თანახმად ვახტანგ მეექვსე თვითონ ადგენდა საქართველოსა და სომხეთის რუკებს. უფრო მეტიც, მოსკოვის ძველი საბუთების არქივში დაცულია ვახტანგ მეექვსის მიერ 1725 წლის სამხედრო მიზნით შესრულებული რუკა, რომელზეც გამოსახულია ტერიტორია მცხეთიდან დაწყებული კასპიის ზღვამდე (ხარაძე, 1996, გვ.70-71).

რაც შეეხება სულხან-საბა ორბელიანს, ევროპაში დიპლომატიური მისიის დროს თან ჰქონდა წაღებული მის მიერ შედგენილი კარტოგრაფიული მასალები, რაც დოკუმენტურადაც დასტურდება. ისინი დართული ჰქონდა დიპლომატიურ მემორანდუმს, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის პარიზში ჩასვლამდე გადასცეს ლუდოვიკო XIV-ს და პირადადაც დიპლომატმა გააცნო

რუკის მეშვეობით საქართველოს ტერიტორია. ტერიტორია, რომლის შესახებაც დახმარებას თხოვდა საფრანგეთის მეფეს. თავის მხრივ, საქართველოს უნდა ეკისრა ზოგიერთი პირობაც, რის შესახებ ზემოთ აღვნიშნეთ. ამის გამო უმჯობესი იყო საფრანგეთის მეფისათვის კარტოგრაფიული მასალებით გაეცნო ის ქვეყანა, რომელთანაც ეკონომიკურ-პოლიტიკური ურთიერთობა უნდა ჰქონოდა. სამწუხაროდ, საფრანგეთის მეფის გარდაცვალებამ სულხან-საბას კონსტანტინეპოლში მოუსწრო. შემდგომში, როცა საქართველოსა და საფრანგეთს შორის ეს ურთიერთობა ჩაიშალა, სულხან-საბა ორბელიანის მიერ მეფის კარზე დატოვებული საქართველოს კარტოგრაფიული მასალები ასტრონომ-კარტოგრაფმა გილიომ დელილმა გამოიყენა „კავკასიისა და კასპიისპირეთის რუკის“ შესადგენად, რომლის სათაურში ავტორად სხვებთან ერთად სულხან-საბაც არის მითითებული. ეს რუკა გულდასმით შეიანწავლეს ქართველმა მკვლევარებმა: ელენე მეტრეველმა (1956), ირაკლი მათურელმა (1961, 1990), კობა ხარაძემ (1996, 2009) და სხვ.

რუკა ფრანგულ ენაზეა დაბეჭდილი და მისი ერთი ეგზემპლარი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (ფონდი Q, №958). რუკის ზომებია – 59,5 X 44,0 სმ. აღნიშნულია სამი ხაზობრივი მასშტაბი. მოცემულია პირობითი ნიშნების გრადაცია. რუკის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში, ჩარჩოს შიგნით, მოცემულია რუკის სათაური: „კასპიის ზღვის მეზობელი ქვეყნების რუკა, ამ ზღვის იმ რუკის მიხედვით, რომელიც გაკეთდა ხელმწიფის განკარგულებით, ქართველი თავადი საბა-სულხანის და ირანის კარზე მყოფ ელჩთა კრუზიუსის, ზურაბეკის და ფაბრიციუსის ხელნაწერი მემუარების საფუძველზე და ამ ქვეყნის მრავალ განათლებულ პირთაგან მიღებულ ახსნა-განმარტებების, მეცნიერებათა სამეფოს აკადემიის წევრის, გილიომ დელილის ასტრონომიული დაკვირვებებით, 1723 წ. 15 აგვისტო.“

ამ რუკის საქართველოს ტერიტორიის ტოპონიმიკური ანალიზი გვარწმუნებს, რომ მასში მხოლოდ ქართული მასალები ყოფილა გამოყენებული; ამას მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ გეოგრაფიული სახელწოდებები თითქმის არ მახინჯდება. ისიც ნიშანდობლივია, რომ მოცემული რუკის შედგენაში სულხან-საბა

ორბელიანის კარტოგრაფიული მონაწილეობა არავითარ ეჭვს არ იწვევს, მით უმეტეს, რომ რუკუს სათაურშივე აღნიშნულია მისი სახელი.

რუკაზე საქართველოს ტერიტორიის მოხაზულობა და ტოპონიმები თითქმის დაუმახინჯებლად არის მოცემული. მასზე აღნიშნულია, აგრეთვე ცალკე პოლიტიკური ერთეულები, მთავარი ქედები, მდინარეები, ტბები, გზები, ციხეები, ეკლესია-მონასტრები. ამასთან, ცალკე საფეოდალო ერთეული საორბელოა გამოყოფილი და აღნიშნულია რეზიდენცია დმანისი (ციხე-ქალაქი), რომელიც სულხან-საბამ მიიღო ყაფლანიშვილთა სახლის გაყოფისას, იმ დროს, როცა ქართლის არც ერთი სხვა საფეოდალო სახლი რუკაზე გამოყოფილი არ არის. ეს ფაქტი უცილობელს ხდის სულხან-საბას მონაწილეობას ამ რუკის შედგენაში.

რაც შეეხება რუკაზე კასპიისპირეთის გამოსახვას, მანამდე კასპიის ზღვის მოხაზულობა დამახინჯებით იყო და მხოლოდ 1716-1720 წლებში პეტრე I-ის მიერ გაგზავნილმა ექსპედიციამ კასპიის ზღვის სანაპიროები გამოიკვლია (ა. ბეკოვიჩის, ა. კოჟინის, ფ. სომონოვის, ვერდენის მეთაურობით). სწორედ ამის შედეგად 1720 წელს შეადგინეს რუკა, რომელიც პეტერბურგში დაბეჭდა. (ფელი, 1948, გვ. 54). ამით ევროპამ პირველად გაიგო კასპიის ზღვის ნამდვილი მდებარეობა. ეს მასალა გამოუყენებია ფრანგ ასტრონომ-კარტოგრაფს გილიომ დელილს. ამასვე ადასტურებს სათაურში დასახელებული „ცარის“ შეკვეთით შედგენილი კასპიის ზღვის რუკა. „ცარი“ მარი ბროსეს ქართველ მეფედ, ვახტანგ მეფედ მიუჩნევია („О бумагах астронома Делиля, хранящихся в архиве Императорского русского географического общества“). სინამდვილეში კი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, პეტრე I-ის მიერ გაგზავნილმა ექსპედიციამ გამოსახა კასპიის ზღვის ნამდვილი მოხაზულობა. ამას აღნიშნავდა ჯერ კიდევ 1956 წელს აკადემიკოსი ელენე მეტრეველი (1956).

ირაკლი მათურელი (1990, გვ. 26) დასაშვებად მიიჩნევდა, რომ სულხან-საბა მონაწილეობდა ვახტანგისა და ვახუშტის კარტოგრაფიულ მუშაობებში. შესაძლოა, სწორედ საბასა და ვახტანგის ერთობლივი ნაშრომი – საქართველოს ზოგადი რუკა –

Կարտաշար Կովկասյան թերակղզու քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ

სულხან-საბამ თან წაიღო ევროპაში, რომელიც შემდეგ გილიომ დელილმა გამოიყენა ზემოაღნიშნული რუკის შესადგენად. ეს დასაშვებია, როცა ვახტანგ მეექვსემ შექმნა „სწავლულ კაცთა კომისია“, რომელიც კარტოგრაფიულ საქმიანობასაც ეწეოდა.

ამდენად, ზემოაღნიშნული რუკა ნაწილობრივ წარმოადგენს ქართული კარტოგრაფიული მასალებით შედგენილს, რითაც სარგებლობდნენ და ეცნობოდნენ დასავლეთ ევროპელები საქართველოს.

სულხან-საბა ორბელიანს დიდი ინტერესი გამოუჩენია ევროპული კარტოგრაფიული მიღწევებისადმი. ამის დასტურია ევროპაში მოგზაურობიდან წამოღებული მსოფლიო ატლასი და რუკები. მათი ნაწილი გაიფანტა ან დაიკარგა, მით უმეტეს, კონსტანტინეპოლიდან სამშობლოში მომავალი სულხან-საბა არაერთხელ დაარბიეს და ევროპაში ღირებულთაგან ნაჩუქარი ნივთებიც გაიტაცეს. სწორედ ამ დროს უნდა გაფანტულიყო კარტოგრაფიული ნაწარმოებები. გადარჩა მხოლოდ ერთი ატლასი, რომელიც უვნებლად ჩამოიტანა თბილისში და დიდხანს ეკლესიაში ინახებოდა.

1929 წელს ეპისკოპოსმა კალისტრატე ცინცაძემ (1932-1952 წლებში სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი) ხელოვნების მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგეს გ. ნათაძეს შეატყობინა, რომ სიონის ტაძარში შემონახულია სულხან-საბა ორბელიანის დროინდელი გეოგრაფიული ატლასი. მასვე გამოუთქვამს მოსაზრება, რომ „ატლასი უდავოდ საბას მიერ არის ჩამოტანილი საზღვარგარეთიდან და რატომ უნდა იყოს ეკლესიაში, როდესაც შეიძლება ინახებოდეს მუზეუმში, სადაც მკვლევარებისათვის ხელმისაწვდომი გახდება“. ამის შემდეგ ეს ატლასი გადაუციათ ხელოვნების მუზეუმისათვის (კანდელაკი, 1959, გვ. 21), აქედან კი თბილისის უნივერსიტეტში მოხვედრილა გეოგრაფიის მუზეუმის განსნასთან დაკავშირებით, სადაც ამჟამადაც არის დაცული.

ატლასი გამოცემულია 1711 წელს ქალაქ ნიურნბერგში იოჰან ბაპტისტ ჰომანის მიერ; ჩასმულია ორნამენტთან მუყაოს ყდაში. სატიტულო ფურცელზე მხატვრულად გაფორმებული კომპოზიციანა წარმოდგენილი. კონტრტიტულზე ლათინურ ენაზე ვრცე-

1711 წლის მსოფლიო ატლასი

ატლასის სატიტულო ფურცელი

ლი დახასიათებაა. პირველ ფურცელზე მოცემულია ატლასის მინაარსი. ატლასში სულ 67 დასახელების რუკაა მოთავსებული.

ჩვენთვის მთავარი და საყურადღებო არის ატლასის რუკებზე გაკეთებული ქართული მინაწერები, რომელიც წითელი მელნით პირველივე გვერდიდან იწყება. თუმცა, ყველა გვერდზე და სრულად არ არის წარმოდგენილი. ისინი შერჩევითაა და უმთავრესად ქართულში ხმარებული სახელებია დაახლოებით 40 რუკაზე, რაც რამდენიმე ასეულს აჭარბებს. თვით სარჩევში 1-6-ს და შემდეგ მე-8 ნომრის გარდა ყველა თარგმნილი და ქართული შესატყვისებითაა გაკეთებული. ბოლო 66 გადასწორებულია 67-ად, ხოლო 65-ის შემდეგ პლიუსით მიწერილია 66 „იერუსალიმის წმინდა ადგილები“. დაახლოებით 40-მდე რუკაზეა ქართული შესატყვისები. ისინი რამდენიმე ასეულს აჭარბებს, ამიტომ მათი აქ მოტანა შეუძლებელია.

თვით ატლასი ფერადია, რომელზედაც წარწერები ლათინურად და გერმანულად არის გაკეთებული, ხოლო ქართული მინაწერები წითელი მელნით. ეს უკანასკნელი მოთავსებულია ნაბეჭდი წარწერების გასწვრივ ან თავისუფალ ადგილზე. ამასთან, გვხვდება ქართულად ისეთი წარწერებიც, რომლებიც ატლასში გაჩნდნენ ლათინურისა და გერმანული წარწერებისაგან დამოუკიდებლად. განსაკუთრებით ყურადღება გამახვილებულია და მრავლადაა ქართული მინაწერები სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის მარშრუტის გასწვრივ. ასევე, დამატებული ან შესწორებულია სახელწოდებები ატლასის რუკებზე, სადაც კავკასია არის მოთავსებული. რაც შეეხება კასპიის ზღვის კონტურს, იგი შედარებით პრემიტიულად არის გამოსახული, რადგან, როგორც აღინიშნა, კასპიის ზღვა 1720 წელს იქნა აგეგმილი, ხოლო ატლასი 1711 წელსაა გამოცემული.

თითქმის ყველა რუკაზე ქართული მინაწერები ერთი ხელითაა შესრულებული. გამონაკლისს შეადგენს სამიოდე რუკა, რომელზეც მინაწერები განსხვავებული ხელით არის გაკეთებული. პალეოგრაფიულმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ატლასზე გაკეთებული ქართული მინაწერების ძირითადი ნაწილი სულხან-საბა ორბელიანის ხელით შესრულებულია (ატლასის ქართული მინაწერების პა-

13. America	46. Sicilia FL ^{ca} Archiep. Trovent.
13. Magna Britannia Regna.	47. Archiepiscopus Colonienf.
14. Portugallia Regnum.	48. Rhodus Flavia.
15. Hispania Regnum.	49. Africa.
16. Catalonia Principatus.	50. Belgii Catholici Prov. X.
17. Gallia Regnum.	51. Belgii Foederati Prov. VII.
18. Delphinatus.	52. Brabantia Ducatus.
19. Provincia vnaq ^{ue} la Provence.	53. Flandria Comitatus.
20. Lotharingia Ducatus.	54. Westphalia.
21. Italia.	55. Danubii & Graecia.
22. Status Ecclesiasticus.	56. Candia cum vicinis Archip. Inf.
23. Status Sabaudicus.	57. Hungariae Regnum.
24. Ducatus Meliolanensis.	58. Poloniae Regnum.
25. Neapolis Regnum.	59. Livoniae & Curlandiae Duc.
26. Sicilia & Sardinia Regna.	60. Prussiae Regnum.
27. Helvetia.	61. Scandinavia seu Sueciae Regnum.
28. Imperium Romano-Germanicum.	62. Daniae Regnum.
29. Hydrographia Germaniae.	63. Imperium Moscoviticum.
30. Germania Austriaca.	64. Imperium Turcicum.
31. Archid. Austria superior.	65. Terra Sancta.
32. Archid. Austria inferior.	66. Horologium Cleostrabicum.
33. Bohemiae Regnum.	

ატლასის სარჩევი ქართული მინაწერებით

ლეოგრაფიული ანალიზი გააკეთა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა მიხეილ ქავთარიამ (იხ. მაცნე, ისტორიის სერია, 1986, №3). ამ მხრივ, ჩვენს სიძველეთსაცავებში, საბედნიეროდ, შემორჩენილია სულხან-საბა ორბელიანის ავტოგრაფიული ხელნაწერები (ლექსიკონის რამდენიმე ცალი, საქრისტიანო მოძღვრების ე.წ. მეორე რედაქცია, რომელიც საბას უბის წიგნაკს წარმოადგენდა, „ქილილა და დამანას“ მის მიერ გაჩარხული ტექსტი. მინაწერები ბიბლიის წიგნებზე და სხვ.), რაც საბას კალმის მონასმის (იოსებ გრიშაშვილის ტერმინი) შედარების საშუალებას იძლევა. სწორედ მისი ავტოგრაფების მიხედვით განხორციელდა ქართული ლექსიკონის მეცნიერული პუბლიკაცია.

როგორც ყველა, ცხადია, საბა აბსოლუტურად ერთნაირად არ წერს, ასოები საგანგებოდ გადანუსხული ხელნაწერებსა და ე.წ. გაკრულ ხელში ერთნაირად გამოყვანილი არ არის, მაგრამ წერის მანერა, ასოთა მოხაზვის სტილი, ასოთა გადაბმის წესი ძირითადად თითქმის ყველგან ერთნაირია (ცხადია, ჩვენ ვგულისხმობთ მხედრულ კალიგრაფიას).

გეოგრაფიულ ატლასზე გაკეთებული მინაწერები გაბმული ტექსტი არ არის და ამ ფაქტმა იმთავითვე განსაზღვრა რიგი საკითხებისა: 1. საბა ცდილობს ყველა გეოგრაფიული სახელი გამოიყვანოს გამოკვეთილად; 2. წერს გადაუბმელად და 3. რაც შეიძლება ლამაზად.

ატლასზე მინაწერების გაკეთების მიზანი ძირშივე ამორიცხავდა საბას წერის საერთო მანერიდან ზოგიერთ მნიშვნელოვან მომენტს. მიუხედავად ამისა, მაინც არის შედარების შესაძლებლობა. ჩვენამდე მოღწეულია საბას ლექსიკონის სულ პირველი ცალი, რომელშიც საბას ძირითადად განსამარტავ სიტყვათა ნუსხა შეაქვს. ამ ხელნაწერშიც (H-416), რომელიც 1685 წლის ახლო დროით თარიღდება. წარმოდგენილი სიტყვანი კალიგრაფიულადაა ჩაწერილი (ამ ნუსხაში ბევრი სიტყვა განმარტებულიც არის, წყაროებიც მიწერილი აქვს). მართალია, ატლასზე გაკეთებული მინაწერები 25-30 წლით გვიანაა შესრულებული, მაგრამ წერის უკვე ჩამოყალიბებული ხასიათი და თავისებურება უცვლელია.

1711 წლის მსოფლიო ატლასის ერთ-ერთი ფურცელი
ქართული მინაწერებით

ასოთა მოხაზვისას საბას არ ახასიათებს კალიგრაფიკის ეგზომ ნიშანდობლივი გრაფემების გადაპრანჭულობა, ასოთა გამოხატვის თვითმიზნურობა. წერს გამოკვეთილად, ოდნავ მარჯვნივ გადახრით, ყოველი ასო გამოყავს გასარჩევად, დიდად პატივს სცემს ასოთა გადაბმის მიღებულ წესს, ერიდება ქარაგმების ხშირ გამოყენებას (აქარაგმებს მხოლოდ ყველასათვის გასაგებ თითო-ოროლა სიტყვას). კერძოდ: ხოლო, არამედ, რამეთუ და სხვ. ასევე დაქარაგმებულია: კუნძული, მორეა, როდოსი და სხვ. ასოებიდან გამოიყოფა: ბ, ქ, ჯ; ლიგატურებიდან (კავშირი): ეწ, კე, ერ, აღ, აღ, აღ, კე და სხვ.

მუცელი პროპორციულად ასოს სიდიდისა ყოველთვის მრავალია, თავშეკრული, აზის ვერტიკალური ხაზი ოდნავ მორკალული, რომელსაც, როგორც წესი, ყოველთვის აქვს ოდნავ წინ გამოშვებული ხაზი, რაც ყოველთვის გამოარჩევს მას სხვათა დაწერილი ბალისაგან.

განსაკუთრებით საინტერესოა დაწერილობა იმ სიტყვებისა, რომლებიც არის ლექსიკონშიც და ატლასის მინაწერებში. H-416-ში დახატულია სფერო, გამოყოფილია ზღვათა და ხმელეთის კონტურები და მიწერილია სახელები, რომლებიც იმავე ფორმით წარმოდგენილია ატლასის მინაწერებშიც. ეს სიტყვებია:

ა	ტ	ლ	ა	ს	ი	ლ	ე	ქ	ს	ი	კ	ო	ნ	ი
აფრიკა						აფრიკა								
ასია						ასია								
ისპანია (არის სპანიის ზღვა)						სპანია								
ფრანცია						ფრანცისი								
მოსკოვი						მოსკო								

გრაფემათა მოხაზულობის შედარებისას გამოჩნდა, რომ ასოები თითქმის იდენტურია. ერთია მხოლოდ, ატლასში წვრილდაა ნაწერი, ხოლო ლექსიკონში მსხვილად. ასოთა იდენტურობა, გამოყვანის ერთნაირი სტილი, საერთოდ წერის ერთნაირი მანერა უეჭველად ამტკიცებს, რომ ატლასის მინაწერების ძირითადი ხელი საბასია; ამდენად, ატლასის რუკებზე მინაწერებით გამოვლინდა საბას ერთი უცნობი ავტოგრაფი.

ჩვენთვის გაურკვეველია მხოლოდ ის, თუ რა მიზანს ემსახურებოდა ატლასზე ქართული მინაწერები; ერთი რამ ცხადია, ატლასზე მოცემული სახელები გეოგრაფიული კოორდინატებით გადატანილ იქნა მის ლექსიკონში. ეს კარგად ჩანს ლექსიკონის ბოლო რედაქციაში, როცა ავტორს ხელთ ჰქონდა მრავალი გეოგრაფიული პუნქტის სახელი თავისი კოორდინატებით; არ არის გამორიცხული, რომ სულხან-საბა ორბელიანს ამ ატლასის გამრავლება (ქართულ ენაზე) ჰქონდა განზრახული. სამწუხაროდ, ეს უკანასკნელი ვერ განხორციელდა და თვით ატლასში ყველა შესატყვისი ვერ იქნა დამთავრებული. ამის მიზეზია ის გაუთავებელი შემოსევები და აწიოკება, იმ დროის აღმოსავლეთ საქართველოს რომ დაატყდა თავს. ამასობაში სულხან-საბა ტოვებს საქართველოს (ევროპიდან ჩამოტანილ ატლასსაც) და დროებით მიემგზავრება ემიგრაციაში. სამწუხაროდ, ეს დროებითი მუდმივით შეიცვალა, რამდენადაც მოსკოვში ჩასული სულხან-საბა მალე ავად გახდა და გარდაიცვალა.

აღნიშნული ატლასი ცნობილი უნდა ყოფილიყო ვახუშტისთვისაც. ამის უტყუარი საბუთია, ის, რომ ვახუშტის პირველი ატლასის რუკებს აქვს 1711 წლის მსოფლიო ატლასის გავლენა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია გრადუსთა ბადე, საწყისი მერიდიანი, პროექცია, ჩარჩოებისა და სათაურების გაფორმება და სხვ. განსაკუთრებით თვალში საცემია ცალკეული სახელმწიფოების დროშები და გერბები 1711 წლის ატლასის ერთ ფურცელზე. ასეთივე სტილითაა გაკეთებული ვახუშტის პირველ ატლასის პირველ რუკაზე საქართველოს ცალკეული სამთავროებისა და პროვინციების დროშები და გერბები. ამდენად, როგორც სულხან-საბას ნაშრომებში, ისე ვახუშტი ბაგრატიონის პირველ ატლასის რუკებზე შეიმჩნევა 1711 წლის მსოფლიო ატლასის გავლენა.

სულხან-საბა ორბელიანს ატლასზე ქართული მინაწერების გაკეთება მოგზაურობაშივე დაუწყია. ეტყობა იგი აკეთებდა ჩანაწერებს დღიურების სახით, რაც ამჟამად ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი შენაძენია. მათ გვერდით კი იგი გულდასმით სწავლობდა ევროპიდან წამოღებულ ატლასს და აკეთებდა მასზე შესაბამის მინაწერებს. ეს ძირითადად კონსტანტინეპოლში უნდა

მომხდარიყო, სადაც 17 თვე მოუხდა დარჩენა. ამის ნათელი დასტურია მოგზაურობის პერიოდში რამდენიმე მინაწერი. ერთ-ერთი მათგანი ასე იკითხება: „უპოვარი ქვეყანა და სპანიოლმა იპოვა 120 წელია.“ აქ, ვფიქრობთ, 120-ის ნაცვლად 220 უნდა იყოს. ამ ადვილას გერმანული წარწერა სხვაგვარად იკითხება და დედანს არ ეთანხმება. ეს წარწერა მოგზაურობაში 1714 წელს არის გაკეთებული საბას ხელით.

1711 წელს ატლასის რუკებზე ტოპონიმიკურმა ანალიზმა ცხადყო, რომ გეოგრაფიულ სახელწოდებათა შესატყვისები (მინაწერები) შერჩევითაა მოცემული. ძირითადად იმეორებს ქართულ სინამდვილეში გავრცელებულ სახელწოდებებს. ქართული შესატყვისები შეიძლება დაიყოს: ა) სახელწოდებები თარგმნის გზით მიღებული, ბ) სახელწოდებები პირდაპირ ქართული ტრანსკრიფციით გადმოტანილი, გ) სახელწოდებები ქართული ტრანსკრიფციისათვის დამახასიათებელი, დ) ქართული მინაწერები, რომელთა შესატყვისები ატლასში მოცემული არ არის.

პირველ მათგანს მიეკუთვნება სახელები, რომლებიც ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით გასაგები და ადვილია მისი გადატანა ან თარგმნა. ძირითადად თარგმნილია ნაწარმოები სახელები. მათ შორის გვხვდება ისეთებიც, რომლებიც მთლიანად არის ნათარგმნი. ამ შემთხვევაში თარგმნილია როგორც ფუძე, ისე დართული ზმნიზღა, ან ზედსართავი სახელი. ასეთებია: გაყინული ზღვა, მშვიდი ზღვა, უცნობი ქვეყანა, აღმოსავლეთის ოკეანე, შუა ზღვა, წითელი ზღვა, დელფინის ხეობა და სხვ. ასევე: კუნძული იმედის თავი, ახალი ქვეყანა, შავი მდინარე, მთვარის მთები და სხვ. უფრო ხშირად თარგმნილია მსაზღვრელ-საზღვრულიანი სახელეებიდან მსაზღვრელი. ასეთებია: ახალი კროლანდია, ახალი ძელანდია, იზაბერის კუნძული, სამხრეთის ამერიკა, პერის სახელმწიფო, ფრიგანის მდინარე, ახალი ისპანია, ბედნიერი არაბეთი და სხვ. მრავალი.

ამავე ჯგუფში შედიან ზოგადგეოგრაფიული და ასტრონომიული სახელები, რომლებიც უმთავრესად მთლიანად არის ნათარგმნი. ასეთებია: მთვარის გზა, მთვარის დაბნელება, ხშირი

ვარსკვლავნი. ზამთრის ქარები, ზღვის მოკლება, ცის მშვილდი, ზღვის ღელვა, სწორი სარტყელი და სხვა.

მეორე ჯგუფის სახელები ყველაზე მრავლადაა ქართულ მიწაწერებში. ისინი ზუსტად, ან მცირეოდენი ცვლილებით, უმთავრესად დაბოლოებით არის შეცვლილი. ასეთების ჩამოთვლა საკმაოდ შორს წაგვიყვანს: ევროპა, ნორვეგია, რიგა, ნარვა, ისპანია, ინგლისი, აფრიკა, მალთა, ანატოლია და სხვა მრავალი.

მესამე ჯგუფის სახელები ქართული სინამდვილისათვის არის დამახასიათებელი. ასეთებია: აშტარხანის ზღვა, თეთრი ზღვა (ხმელთაშუა ზღვაში), გურია, ოდიში, ჩერქეზი, სინას მთა, მარჩილია და სხვა. ამასთან, ზოგიერთი სახელებს უმატებს: თემს, ქვეყანას, მდინარეს, კუნძულს და სხვ., იმ დროს, როცა ღელანში ისინი მოცემული არ არის.

შეიძლება ცალკე გამოიყოს სახელები, რომლებიც რუკაზე დედნისეული არ გვხვდება, მაგრამ დამატებულია სულხან-საბას მიერ. ასეთი სახელები ხშირად დამახასიათებელია სახელმწიფოებთან ან ქვეყნებთან მდებარე ზღვების წარწერებში. ასევე დამატებულია ჰორიზონტის მხარეების ქართული წარწერები.

არის რამდენიმე უზუსტობაც. მაგალითად, გვინეის კუნძულს აწერია ფილიპის კუნძული, იმ დროს, როცა ეს სახელი გერმანულ ენაზე ნაწერი გაცილებით დაშორებულია.

1711 წლის ატლასის ქართული მინაწერები შედარებულ იქნა, აგრეთვე, გაბრიელ გელოვანის მიერ ქართულად ნათარგმნ მსოფლიო გეოგრაფიას (ხელნაწერთა ეროვნული ფონდი: S-1131, S-1523), ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ თარგმნილ მსოფლიო გეოგრაფიას და რუკებს (ხელნაწერთა ეროვნული ფონდი: A-717). დადგინდა, რომ სახელწოდებათა უმეტესი ნაწილი ემთხვევა იმ დროის ხმარებაში გავრცელებულ სახელებს, მცირე გამონაკლისის გარდა.

ამრიგად, აღნიშნული ატლასი სულხან-საბა ორბელიანს ევროპიდან შემთხვევით არ წამოუღია და არც კარტოგრაფიული აზროვნება ყოფილა მისთვის უცხო. იგი არა მარტო კარგი მწერალი, ლექსიკოგრაფი და დიპლომატი იყო, არამედ თავის

დროისათვის გეოგრაფიისა და კარტოგრაფიის მცოდნე, რომელმაც ამ დარგში შექმნა თვალსაჩინო ნაშრომები.

ჩვენთვის მთავარი და საყურადღებო არის ატლასის რუკებზე გაკეთებული ქართული მინაწერები, რომელიც წითელი მელნით პირველივე გვერდიდან იწყება. თუმცა, ყველა გვერდზე და სრულად არ არის წარმოდგენილი. ისინი შერჩევითაა და უმთავრესად ქართულში ხმარებული სახელებია დაახლოებით 40 რუკაზეა, რაც რამდენიმე ასეულს აჭარბებს.

ამდენად, სულხან-საბა ორბელიანის ავტოგრაფი ხელნაწერების შედარება გეგეოგრაფიული ატლასის ქართულ მინაწერებთან უეჭველად ამტკიცებს, რომ ატლასის მინაწერების ძირითადი ხელი საბასია (სამიოდე რუკის ქართული მინაწერები კი საბას ძმას ზოსიმეს უნდა ეკუთვნოდეს); ამით გამოვლინდა საბას ერთი უცნობი ავტოგრაფი. ამ უკანასკნელის გამოვლენას ის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რომ საბას დამოკიდებულება კარტოგრაფიულ საქმესთან კიდევ ერთხელ დოკუმენტურად დასტურდება.

ქართული ლექსიკონის („სიტყვის კონს“)

გეორგიანული ბარიონოლოგია

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია „სიტყვის კონს“. იგი წარმოადგენს 30 წლიან ნამუშევარს; თუმცა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, პირველი რედაქცია XVII საუკუნის 80-იან წლებში შეასრულა. ამის შემდეგ იგი თანდათან ამატებდა სიტყვებს, შეჰქონდა მათი ახსნა-განმარტება და საბოლოოდ მივიღეთ ვრცელი ენციკლოპედიური ნაშრომი. თვით სულხან-საბა წერს, რომ ქართველებში წინადაც ყოფილა სიტყვის, ანუ ლექსთა კონა, ხოლო შემდეგ დაკარგულა, ეხლა მე თავს ვიღევ და შევადგინე.

ლექსიკონი, როგორც ავტორი გვამცნობს, გიორგი მეთერთმეტის დავალებით შეუდგენია. მალე ამ ლექსიკონს დიდი აღიარება მოუპოვებია. როგორც თვით აღნიშნავს, 27 წლის ასაკში დაუსრულებია პირველი რედაქცია. შემდეგში მის სრულყოფაში დახმარებას უწევდა ძმა ზოსიმე. 1884 წლამდე ლექსიკონი ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა. მართალია, ამ დროის განმავლობაში კიდევ რამდენიმე მოღვაწემ შექმნა ქართული ლექსიკონი, მაგრამ სულხან-საბას მიერ შედგენილი ლექსიკონი უფრო დახვეწილი და ვრცელი იყო. მას ლექსიკონის შესადგენად სხვადასხვა წყარო გამოუყენებია.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი პირველად 1884 წელს დაიბეჭდა. შემდეგ, 1928 და 1949 წლებში. 1966 წელს გამოვიდა ლექსიკონის პირველი ტომი. 1991, 1993 წლებში ახალი გამოცემა გაკეთდა ორ ტომად. აქვე აღსანიშნავია, რომ 1894 წელს თბილისში უპოვიათ ზუცური ლექსიკონი, რომლის შესახებ გაზეთი „ივერია“ (1894 წ., №274) წერდა: „ამ ბოლო ხანს ტფილისში აღმოჩნდა მეტად იშვიათი ხელნაწერი ქართულის ძველი ლექსიკონისა, რომელიც საბა სულხან ორბელიანის ლექსი-

კონზედ აღრე უნდა იყოს ნაწერი. ეს ხელნაწერი შედარებულ იქნა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონთან და ზოგიერთი ადგილები უახლოვდება. ხელნაწერი ხუცურად არის ნაწერი... თუ ეს ხუცური ლექსიკონი საბა ორბელიანის არ აღმოჩნდა, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ხუცური ხელნაწერი იოანე პეტრიწის უნდა იყოს XII საუკუნეში შედგენილი, ხოლო XVII საუკუნის ნახევრის გადაწერილი“. საქმე ისაა, რომ სულხან-საბას ლექსიკონი, როგორც აღვნიშნეთ, რამდენიმე რედაქციით გვხვდება. მათ შორის ნაწილობრივ განსხვავებებიც არის, რადგან ავტორმა ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ ჩამოიტანა მდიდარი მასალა, რითაც თავისი ლექსიკონი კიდევ უფრო განავრცო და დახვეწა.

ლექსიკონი მეცნიერების ყველა დარგისათვის მეტად მნიშვნელოვანი შენაძენია, რომელიც არასდროს დაკარგავს თავის ღირსებას. იგი მეტად საყურადღებო მასალას შეიცავს გეოგრაფიის დარგებიდანაც. სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის გეოგრაფიულ მნიშვნელობას მიუძღვნა თავიანთი შრომები გრიგოლ ზარდალიშვილმა (1966), კობა ხარაძემ (1996), ოთარ ჩხეიძემ (2009) და სხვ., რომლებშიც განხილულია ლექსიკონის გეოგრაფიული ნაწილის ანალიზი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია სულხან-საბას ლექსიკონის ბოლო რედაქცია, როცა ავტორს ხელთ ჰქონდა მრავალი გეოგრაფიული პუნქტის სახელი კოორდინატებით, მდებარეობით და შეიტანა ისინი თავის ლექსიკონში. დასახელებულია სხვადასხვა კონტინენტთა ქალაქები, რომელთა საწყის მერიდიანად აღებულია აზორის კუნძულებში შემავალი კ. კორუუს (თანამედროვე საწყისი მერიდიანიდან დასავლეთ გრძედის 31⁰-ით), ან კანარის კუნძულებიდან (განსხვავება თანამედროვე საწყისი მერიდიანიდან 18⁰). გარდა გრძედებისა მოცემულია განედებიც. თვით ავტორი (1949, გვ.15) წერს: „სადა ესე ჯდეს (40.50) (5.20) ქუეყნის ზომათა რიცხუა. პირველი ხარისხი სიმაღლისა და მეორე წამის რიცხუ. ორს ხაზს უკან – სივრცის ხარისხის რიცხუ და მეორე – წამის რიცხუ.“ ამ შემთხვევაში სიმაღლე განედია, ხოლო წამის რიცხვი გრძედი. პირველი მათგანი ეკვატორ-

რიდან ჩრდილოეთით ან მაღლა, სიმაღლის აღმნიშვნელა, ხოლო წამი დროს აღნიშნავს და სწორედ გრძედის - მერიდიანის მიხედვით იცვლება დროის მონაკვეთები.

სულხან-საბას მიერ ჩამოთვლილი გეოგრაფიული პუნქტები თავისი კოორდინატებით დღეისათვის სრულყოფილად ვერ ჩაითვლება, რადგან იმ დროს უმრავლესი პუნქტების კოორდინატების განსაზღვრაში ცდომილება იყო დაშვებული. ეს განსხვავება კი თითოეული პუნქტისათვის სხვადასხვანაირია. მაგალითად, ქ. ათინას სიგრძედის სხვაობა 45 წუთს შეადგენს, დამასკოსი 31, ვენეციისა 26, იერუსალიმისა 32, ალექსანდრიისა 23 წუთი და სხვ. ქ. ბასრის მერიდიანზე უხეში შეცდომაა, რაც რამდენიმე გრადუსს აღემატება. ასევე - სინა, სოფია და სხვ. ამავე დროს, სხვადასხვა საწყისი მერიდიანიდან ქალაქების გრძედების აღნიშვნა მეტ გადახრებს იძლევა. ამსტერდამი, ბარსელონა, ვენეცია, ტუნი-სი, კორსიკა, ნიცა და სხვა მრავალი, კუნძულ ფეროს საწყისი მერიდიანიდან არის აღნიშნული, ხოლო ბეირუთი, ბეთლები, ბელგრადი, თავრიზი, მექა, როდოსი, სოფია და სხვა, კუნძულ კორეუს საწყისი მერიდიანიდან.

ასეთი სხვადასხვაობა და განსხვავება გამოწვეულია იმით, რომ კოორდინატები აღებულია სხვადასხვა რუკიდან, რაც სულხან-საბას უნდა მოეპოვებინა ევროპაში მოგზაურობის დროს. მაგრამ იმდროინდელი რუკები არასრულყოფილი იყო. ლექსიკონში სულ 250-ზე მეტი პუნქტისა და ადგილის კოორდინატებია მოცემული. ამავე დროს, ზოგი ღიადაა დატოვებული. ამით, ისიც ირკვევა, რომ სათანადო მასალა იმ პერიოდში ავტორს არ გააჩნდა და შემდგენისათვის ელოდა მის შევსებას. ასეთი პუნქტები კი საკმაოდაა.

გრიგოლ ზარდალიშვილი (1966, გვ. 40) აღნიშნავდა, რომ გეოგრაფიული სახელწოდებები სულხან-საბა ორბელიანმა ჩამოიტანა ევროპაში მოგზაურობის დროს. აზიისა და რუსული წარმოშობის ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელწოდება „ვარსკვლავთმრიცხველობიდან“ აიღო.

ლექსიკონში მოცემულია გეოგრაფიული ხასიათის სხვა მასალებიც, როგორც ტერმინის სახით, ასევე მოვლენების ახსნის

მხრივაც. ცნობები გვხვდება რელიეფის, ჰავის, მცენარეულობის, ნიადაგების, ცხოველებისა და სხვათა შესახებ.

რელიეფის ფორმებიდან განხილული და განმარტებულია თითოეული სახე. ზოგჯერ მოკლედ, მაგრამ დამაჯერებლად არის ახსნილი რელიეფის ამა თუ იმ ფორმის გამოშხატველი ტერმინი. ასე მაგალითად, „ღარანი კლდეში, ანუ მიწის ქუეშ შესასვლელი“, „გოლგოთა თხემის ადგილი“, „ბაქანი კლდეში მცირე ვაკე რამე“, „ზევანი მთა ბარობის საშუალო“, „კონცხი, კუნცხი ესე არს ცხვირი კლდეთა მაგარი და ძნელოვანი“ და სხვ.

კლიმატური ცნობებიდან ცალკეული ელემენტებია განხილული. დამაჯერებლად არის ახსნილი თითოეული მოვლენა: „გრიგალი ქარი არს, რომელთა ღრუბელთა მოტრიალეთა მოიტანს და რასაცა ეკვეთება იავარ ჰყოფს“, „სეტყვა წუძასა შთამომავალსა უკეთუ ეკუთთა ქარი ცივი შეჰყინდების და სეტყუად იქმნების. ამისათჳს მრავალგზის ვიხილავთ სეტყუასა შინა ბზესა, ბალანს, ვინაიდგან ცუარნი თანა აღიხმენ შარავანდელიასა მიერ“, „ცვარი ღამის ნოტიო მდგარი“, „ქარიშხალი წუძა ქარიანი მძაფრი“ და სხვ.

მოცემულია ჰიდროგრაფიული ხასიათის ცნობები: ტბა, მდინარე, წყარო, ზღვა, გუბე და სხვ. ნიადაგები: ბიცი, ნეგა (ყომრალი) და სხვ. ლექსიკონში დასახელებულია 500-ზე მეტი მცენარე, 460-ზე მეტი ცხოველი და სხვ. გარდა ამისა, ლექსიკონში უხვადაა დასახელებული ქანები, ვარსკვლავები, მზარეები, საზომები და სხვ. ასევე ახსნილია ბევრი ბუნებრივი მოვლენა; როგორცაა: დრო, განთიადი, ბუნიაობა, მზისა მოქცევა, მიწისძვრა, ციალი და სხვ.

სილხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის გეოგრაფიული მასალა თვალნათლივ მიგვანიშნებს, რომ XVII საუკუნის საქართველოში საკმაო პირობები ყოფილა გეოგრაფიული მეცნიერების შესწავლა-განვითარებისათვის, რაც ახალ სიმაღლეზე აიყვანეს ვახტანგ მეექვსემ და ვახუშტი ბაგრატიონმა. ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ შეიძლება ითქვას, რომ სულხან-საბა ორბელიანის

მეორე შედგენილი ლექსიკონი თავისებური ენციკლოპედიაა, რომელშიც საკმაო ნაწილი გეოგრაფიულ ტერმინოლოგიას ეთმობა.

სულხან-საბა ორბელიანი გვევლინება ფართო დიაპაზონის მქონე მეცნიერად, რომელმაც სხვა გეოგრაფიულ-კარტოგრაფიულ ნაშრომებთან ერთად შექმნა ენციკლოპედიური ხასიათის ლექსიკონი, რითაც იგი გვევლინება არა მარტო ქართული სიტყვის დიდოსტატი, არამედ მეცნიერი, რომელმაც მტკიცედ დაიკავა საპატიო ადგილი ქართული გეოგრაფიის განვითარების ისტორიაში.

სულხან საბა ორბელიანი

ლექსიკონი
ქართული

I

სულხან საბა ორბელიანი

ლექსიკონი
ქართული

II

სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ ტექსტისათვის

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ ავტოგრაფი არ შემორჩენილა. მისი შემოკლებული ვარიანტი 1852 წლის ჟურნალ „ცისკრის“ 1-4 ნომერში დაიბეჭდა; ცხადია, გადაწერილ ტექსტში ჩნდება უზუსტობები, რაც ავტორისეულ ვარიანტს შორდება. ამასთან, იმ დროსაც ტექსტი ნაკლები იყო და 28 გვერდიდან იწყებოდა. შემდეგი გამოცემა ცალკე წიგნად 1940 წელს სოლომონ იორდანიშვილის მეცნიერული რედაქციით ორი ხელნაწერის (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდი: H-759, H-93) მიხედვით გაკეთდა. 1959 წელს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა საიუბილეო ოთხტომეულის გამოცემა განხორციელდა და „მოგზაურობა ევროპაში“ რევაზ ბარამიძემ უკვე ექვსი ხელნაწერის მიხედვით შეასრულა. წინა ორი ხელნაწერის გარდა ისარგებლა ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის №271 ფონდით, სანქტ-პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის E-69 (ხელნაწერის ფოტოასლით), საქართველოს სახელმწიფო არქივის ქართულ ხელნაწერთა №1 ფონდით და აკად. გიორგი ლეონიძის მიერ გადმოცემული ხელნაწერით, რომელიც ორბელიანის ოჯახიდან იყო გამოსული.

რევაზ ბარამიძის გამოკვლევით, „მოგზაურობის“ სანქტ-პეტერბურგის ხელნაწერი მჭიდრო კავშირშია აკად. გიორგი ლეონიძის ხელნაწერთან. ეს უკანასკნელი ავსებს პირველის ზოგიერთ ხარვეზს.

სანქტ-პეტერბურგისა და ქუთაისის ხელნაწერებში ყურადღებას იქცევს ტექსტის ბოლოს დართული მეცნიერული და საყოფაცხოვრებო რჩევები ამა თუ იმ საკითხზე, რომლებიც რევაზ ბარამიძემ დამატების სახით დაურთო. მანვე, ძირითად ტექსტს

დაურთო ვარიანტული წაკითხვები ზემოაღნიშნული ხელნაწერების მიხედვით.

ახალმა ოთხმა ხელნაწერმა რევან ბარამიძეს საშუალება მისცა გაესწორებინა მანამდე არსებული ტექსტის (სოლომონ იორდანიშვილისეული 1940 წლის გამოცემა) ორმოცდაათამდე წაკითხვა.

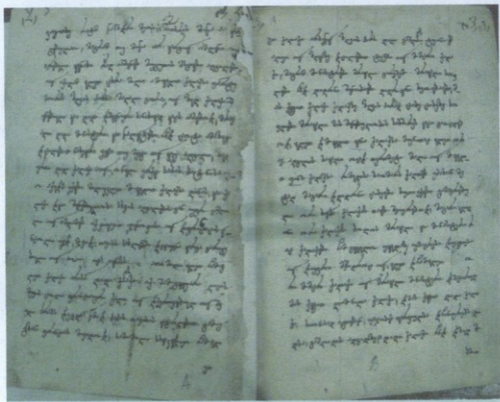
მიუხედავად ამისა, ამ გამოცემაშიც აქა-იქ გვხვდება კორექტურული უზუსტობებიც. მაგალითად, 1959 წლის გამოცემაში, გვ. 155, სახელწოდება მუგუთის ნაცვლად გეგუთი არის დაბეჭდილი, რაც პირდაპირ არის გადატანილი „ქართულ პროზა“-სა (1983, წიგნი V, გვ. 182) და „ქართულ მწერლობა“-ში (1989, ტომი 7, გვ. 174). მსგავსი და სხვა ხასიათის უზუსტობებს აქ ვერ ჩამოვთვლით. ცხადია, ბევრი მათგანი კორექტურით არის გამოწვეული.

აქვე აღსანიშნავია, რომ პროფესორ მიხეილ ქავთარიამ (1980, გვ. 117-122) ყურადღება მიაქცია ტექსტის ბოლო ნაწილს, სადაც რამდენიმე უზუსტობაა დაშვებული. კერძოდ, „მაშინ ქართლში მეფედ იასე იჯდა, გიორგი მეფის ძმისწული ცოლად შეერთო. არ ერგებოდა. ნათესაობაც შეეშალა. და ვერც ჩემზედ იყო კაის გულითა...“ ეს რომ ასე მომხდარიყო გიორგის ცოლად უნდა შეერთო საკუთარი ბიძაშვილი, რაც მაჰმადიანური პოზიციებიდან დასაშვებია, მაგრამ იესეს საკუთარი ბიძაშვილი არ უთხოვია ცოლად, ყოველ შემთხვევაში, არც ერთი დოკუმენტი ამას არ ამბობს. ამ ფაქტს კი ყველა გამომცემელ-რედაქტორი ყოველგვარი კომენტარის გარეშე იმეორებენ და ბეჭდავენ მას.

მიხეილ ქავთარიას მიაჩნია, რომ „მოგზაურობა“ დღიურების სახითაა და იგი 1713-1716 წლებში უნდა გაფორმებულიყო, მაგრამ საბოლოოდ, იგი 1718-1719 წლებში ჩამოყალიბდა. ეს, რა თქმა უნდა, ბოლო გვერდს ეხება. ეს რომ ასეა, ჩანს ტექსტიდანაც, სადაც ლაპარაკია სამღვდელოთა შფოთზე და იმ კრებაზე, რომელიც ქართულმა ორთოდოქსალურად განწყობილმა სასულიერო წოდებამ მოუწყო საბას. ეს კი 1718-1719 წლებში უნდა მომხდარიყო. „მოგზაურობის“ ტექსტში საბას ამ ეპიზოდის ჩართვაც მხოლოდ ამ დროს შეეძლო. ამასთან, მიხეილ ქავთარიას მიაჩნია, რომ სხვა უზუსტობაც ამავე კონტექსტში მოიაზრება,

როცა საბა წერს, რომ ბაქარი გამეფდა 15 წლისა. ნამდვილად კი 17 წლის ასაკში, 1717 წელს ებოძა მეფობა და შაჰ ნავაზის სახელით მართავდა ქართლს. ეს ფაქტიც ადასტურებს, რომ საბამ მოგვიანებით შეიტანა „მოგზაურობაში“ ცნობები და დაუშვა უზუსტობა.

მიხეილ ქავთარია (1980, გვ. 122) არ გამორიცხავს, „რომ „მოგზაურობის“ ტექსტის გადამწერებმა, იცოდნენ რა იესეს მრავალცოლიანობა და აწეწილი პირადი ცხოვრების ამბები, თვით „შეასწორეს“ საბას ტექსტი, რაც შემდეგ გამომცემლებმა სასვენნიშნების არასწორი დასმით გააბუნდოვნეს და ისე გაავრცელეს“.

მოგზაურობის ტექსტი – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. H-93

სულხან-საბა ორბელიანი

მოგზაურობა ევროპაში

სახელითა მამისათა ძისათა და სულისა წმინდისათა ფრანცი-
სიდამ¹ წამოსვლა სულხან საბა ორბელიანისა და იტალიაში შესვ-
ლა ქს ჩღია² იენისის თხუთმეტს

ფრანცისის თემის ბოლოდამ წამოვედით, რომელსა ჰქვიან ტანტიბ
ქალაქი³. ათი მილი ვლეთ. დაიღია ფრანცა. ნისი⁴ ერქვა, იტალიის
ადგილია, საბიას ბატონის⁵ ქალაქია. საბიას ბატონს აქამდინ ღუკა
ერქვა. ახლა სიკილია⁶ მისცეს ამ შერიგებაზე. სპანიის მეფისა⁷ იყო.
დიდი სამეფოა და მეფედ დაერქვა. საბიას ადგილები დიდი მთები
თოვლიანი მოჩნდა. მაგარი ადგილები, კლდიანი, ღრმა ხეობიანი. ხუთი
მილი სხვა ვლეთ. ერთი მომცრო ნავსაყუდელი იყო, საბიასავე პატარა
ქალაქი, ლაფრანგა⁸ ერქვა. მაგარი ციხე იყო, მაგრამ ფრანცისები და
ისინი რომ აშლილიყვნენ, ფრანცისებს ზარბაზნით დაეხვრიტათ, ციხე
აეღოთ, მაგრამ ვერ დაეჭვიათ. როსცა შერიგება მომხდარიყო, ისევ
მიეცათ. იქ სადილად გაველით. თურმე საბიას მეფეს ჩვენი ამბები ყველა
შეეტყო. იმ ქალაქის ვიივოდა გამოეგზავნა. აქ დაგვხვდა, მაშინვე მოვი-
და ჩვენთან, გვიალერსა, საბიას მეფესთან პატიჟი დაგვიწყო: ჩემმა მეფემ
ამაზედ გამამგზავნაო, ახლოა გაისარჯო, ნახოო. ჩემგან რაც მადლი
მოეხსენებოდა, ის შეუთვალე. წასვლა ხომ არ მოხდებოდა. კაი ღვინო-
ები, ხილები, ნარინჯი, ლიმონი გამოეგზავნა, მაგრამ ბალი და ყაისი
მისთანა არსად მინახავს. სადილი ეჭამეთ. წამოველით. ექვსი ზარბაზნი
გაყარეს, შილინგი გვიყვეს. რაც მართებდათ, პატივი და ალერსი არ
დაგვაკლეს. ამათ მეტიც ქნეს, მასთან მისული არ ვიყავი, მპატიყვეს, არ
ვეწვივე და ასე დაგვიხდნენ. ამ საბიას მეფის ქალი იყო სპანიის მეფის
ცოლი, რომ ზეთ სიკვდილი დავეწერე. ათი მილი სხვა ვიარეთ. სამი,
ოთხი მაგარი ციხე ჩამოვიარეთ საბიასი, კლდიანი, მაგარი. ტყე ძვირად
ჩნდა. ზეთის ხე მრავალი. ვენახოვანი, სახნავი ნაკლები. ქარი პირის-პირ
გვცემდა. ნავი მართლა ვერ იარებოდა. მოვედით მონაკო ქალაქსა⁹. ეს
ქალაქი ზღვაში იყო. ზღვაში ერთი მაღალი კლდე შესულიყო თბილისის
მეტეხსავითა¹⁰. სამგნით ზღვა ველო, ცალგნით ვიწრო შესავალი, მაგარი
ციხე, დიდად და ძლიერად გამაგრებული. გარეშემო ორ რიგად ზარბაზ-
ნი იდგა. კაი მონასტრები ჩნდა. ის ქალაქი ერთის ხელშეიფისაი იყო.
ყმა არა ვისია. ახლა ფრანციცის მეფისათვის ზურგი მიუყუდებია. მე
რომ ფარიზს¹¹ ვიყავი თვითონ ის ფრენჭიფეც ვნახე; თვითონ ბერად

შემდგარიყო და ადგილი და ქვეყანა უმცროსის ძმისთვის დაეტოვა. ციხე ქალაქი მაღალზე იყო. ჩვენ ზღვის პირად სახლებში - ჩამოვედით. კაცი ებოდა, ავეპატიე. მე მომეშურებოდა, ადრე წამოსვლა მინდოდა. ბოდიში და დაღალულობა შეუთვალე, მუსუ რიშარ¹² გავეზაუნე. მოვიკითხე. დიდი პატივი ეცა. მაშინვე შეიდი ზარბაზანი გაყარეს. კარვის პატივით დაგვხვდნენ. იმ თემს ვიწროობა ეთქმოდა, სულ კლდიან, სახნავი ძვირად იყო, თორემ ზეთის ხე, ხილი, ლეღვი, ლელსუარი მრავალი იყო, ნარინჯი, თურინჯი. კაი ნავსაყუდელი. მერმე ერთი წინამძღვარი და დარბაისელი გამოვზაუნა, ბოდიში მოეთხოვა, ჩემს სახლში მინდა მობრძანებულიყო. მეც რაც მმართველა შეუთვალე.

ი'ვ ივნისს ადრიან წამოვედით. შეიდი ზარბაზანი კიდევ გასტყორცეს. რამდენსაც ზარბაზანს გასტყორცემდნენ, იმდენს ჩვენი მენავენი ვაივარულს დაიძახებდნენ. ზარბაზნის მადლის გარდახდა იყო. ქართულად ასე მოვა: იდად მეფესა. იდად ვინც არ იცით, აღზინეო სიცოცხლეს ჰქვიან. კაი სოფლები და მაგარი ციხეები ჩამოვიარეთ. ათი მილი ვლეთ. მოვედით, მისივე ქალაქი იყო, მცირე და მაგარი. საჩვენო ქარი არ იყო. იქ დავდექით. შემკობილი ადგილი იყო. ტურფა სამრეკლოები აეშენებინათ. დიად, მოსაწონი იყო. მანტო¹³ ქალაქი ერქვა. სახლები სულ ცაღქმნილი იყო. ხის სიძვირეს გვანდა. ტყე არსად იყო. სრულ კლდე იყო. სადაც ხე იყო, სულ ხილნარი იყო. სამიოდ მონასტერი ვნახეთ, დიად, მოსაწონები, ერთში იყო კაი ნაწილები ტრაპეზში დატანებული. ფერადის მარმარილოთა, ფერადის ამარტებით ავეოთ. ქრისტეს გარდამოხსნა გაგვეუბნათ, ასე ეგონა კაცს, ახლა გადმოუხსნიათო, ჯერ სისხლი არ შემორობიაო.

ი'ზ ივნისს შუალამისას წამოვედით და ჯენევიას თემში¹⁴ შემოვედით. იმ ქალაქზე ზედ მობმით იყო კაი შენობები, მაგრამ ღამე იყო, ვერა ვნახეთ. რა გათენდა. სენერემ¹⁵ ქალაქს ჩამოვედით. ჯენოვიასი იყო. ოცდაოთხი მილი გვევლო. კაი ქალაქი და დიდი, მაგარი, დიდი ციხეები და დიდრონი მონასტრები, დიდროვანის კაცის სასახლეები მოჩნდა. ცოტა ხანს ნავსაყუდელით უმზირეთ, ვსინჯეთ. რა ჯენოვიას თემში შევედით, კლდე მკლო და ტყემ იმატა. ზეთის ხე, ნარინჯი მეტად გამრავლდა. უფრო გაშლილობაც ეთქმოდა. ამას ქვევით ერთს სოფელში სადილი ვჭამეთ: თორმეტიოდე კვერცხი, ცოტა ახალი ლობიო. მოგვიტანეს ერთი კიბორჩხალა. ექვს ფლურის თხოვა დაგვიწყეს, ძლივ ხუთს მარჩილას დაგვეკურდნენ. ესეები ამისთვინ დავსწერე, შეიტყოთ ფრანციცის მეფის¹⁶ ზარჯი, თუ ჩემზე რას გაისარჯა, ან როგორ დამხვდა. ვლეთ იქიდან, მრავალი მაგარი ციხე და სოფლები ჩამოვიარეთ, მაგრამ დიდს ადგილას

ვენახოვანი სულ წამხდარიყო. კედლები აეშენათ, გვერდზე მოესწორებინათ, ზედ ვენახები აეშენათ, მაგრამ სრულობით გაოხრებულიყო. ვიკითხე რატომ წამხდარა-მეთქი. მითხრეს: მიწა არ ვარგებულაო. მაგრამ თუ მიწა არ ვარგიყო, იმდენი აუარებელი ვენახი რად ააშენეს? მუგუთის¹⁷ მსგავსი ალაგები იყო. იქილამ ვლეთ ცხრა მილი. მოვედით ქალაქსა ფიორტუმორის,¹⁸ ზღვის პირას მაღალი გორა იყო, ზედ ქალაქი აშენებული, კაი დიდი და შვენიერი. სანახავად კაცს იამებოდა. მრავალი დიდი მონასტერი, კაი წალკოტები ჩნდა. ცოტა ამაზუდ დაცილებით, ნახევარი ევი, თუ მეტი, იყო ვაკე ადგილი. ზედ ერთი დიდი ქალაქი იყო: ონელი¹⁹ ერქვა. საბიას ბატონისა იყო. აქედამ ექვსი მილი ვლეთ, მოვედით ქალაქსა დინას²⁰. ვვლეთ. კაი ქალაქი და კაი შენებულიობა, სხვის ადგილებისაგან უფრო გაშლილი იყო. იმ ღამეს იქ ვიყავით. ჯენოვიასი იყო და ფრანციცის კონცოლი იჯდა, მოვიდა და თავის სახლებში დაგვაყენა. კარგა გარიგებული იყო.

ი მ ი ენისს ათი მილი ვლეთ. ჩამოვლეთ ქალაქი არასიო²¹, დიდი ქალაქი. იქ შემოგვეყვარა ლუის მეფის ცოლი, ფრანციაული ქალი იყო. დაქვრივებული იყო. შეილი რომს დაეგდო. წმინდა პაპას თავისი კატარლებით გამოეგზავნა, ფრანციას მივიდოდა. სამი მილი სხვა ვლეთ. ჩამოვლეთ ქალაქი არბეჭო.²² ზღვის პირას დიდი გაშლილი, ტყიანი ქალაქი იყო. ზღვაზე დაცილებით, ტყეში იყო მომცრო ქალაქი, მაგრამ მონასტრები მრავალი. გარეშამო მრავალი სოფლები ჩნდა. დიდრონი შენობები დიდროვანი ხეობები. მას ქვევით ქალაქი ქალაქზე. ზღვის პირად — ციხე ციხეზედ. სოფლები მრავალი. მის მშენებლობის სიხშირეს კაცი გაოცდებოდა. ვლეთ და მოვედით ვანია²³ ქალაქსა. მუნითაც ვლეთ. ორიგ ადგილის სავალი ოცდა თერთმეტი მილი იყო. მოვედით ფინს²⁴ ქალაქსა, რომელსა საომარს ქალაქს ეძახიან. მეტად მაგარი და დიდრონი ციხეები — ხუთი, ექვსი გამაგრებული. ორი ხეობა ქალაქის თავს შეიყრებოდა, მაგარი და კლდიანი, ორი ქალაქის ბოლოს. მრავალი კაი მონასტერი. რაც ქალაქები ჩამოგველო, ყველას ეს უმაგრეს და უკეთესი იყო და უფრო მჭიდროც იყო. ვლეთ და ჩამოვლეთ ნორი²⁵, მომცრო ქალაქი იყო. მრავალი მონასტერი და მცირედ მას ქვეით ლიმონილა²⁶ ქალაქი და მას ქვეით დიდი ქალაქი საონა²⁷, სად აკეთებენ უმჯობეს ფარფურსა და ჩინურებსა. დიდსა გაშლილს ადგილზედ დიდი ქალაქი ჩნდა. და ზედ მობმით ქალაქი და ციხეები, ახლო ახლო, კაცისგან დაუჯვრებელი იყო. დანახვითაც საკვირველი იყო. რამდენილაც მილი იყო, შემეშალა, მაგრამ მარჩილიდამ²⁸ ჯენვეიამდე²⁹ თუ სწორად ივლი, სამასი მილია. ჩვენ პატარას კატარლით ნაპირ-ნაპირ მივდიოდით და

საფრანგეთის მეფემ
ლუდოვიკო XIV-მ
სულხან-საბა ლიტონი
დაპირებებით
გამოსტუმრა. თავის
მხრივ, სულხან-საბამ
განათლებლით,
ზრდილობით,
კულტურით,
მკერმეტყველებით
ყურადღება მიიქცია და
სახელი გაითქვა
ევროპაში.

სულხან-საბა ორბელიანი ვერსალში – მეფის სასახლეში ორჯერ
შეხვდა ლუდოვიკო XIV-ს და სთხოვდა დახმარებას
საქართველოსათვის.

საფრანგეთი - ლუვრი

მონაკო

უკმე მოხდა. ჯენევიას ველარ შევაწიეთ. ღამემ გვისწრო, ჯენევიას ზეიღამ ერთი სოფელი იყო, იქ დავდექით.

ი'თ იენისს დილაზე ჯენევიას ქალაქში შემოვდით. ჯენევია ზღვის პირია, გაშლილი, მოგვერდობა. ქალაქი კარგად ჩანს, დიად, მაგარი ადგილი და ნამეტნავად გამაგრებული, თავი ქალაქი. ზღუდე ექვსი ეჯია, მაგრამ სხვა დიდი ზღუდე შორს მოუხვევს. არსად მინახავს მის თანა შორს მოვლებული ზღუდე. კონსტანტინეპოლიც³⁰ ექვსი ეჯია, მაგრამ ჯენოვიასთანა შენებულობა და მისის სახლებისთანა შეწინიერი გარეღამ არსად გვინახავს, რაც ენახეთ მეფის სახლებს გარდა. დიად, შეწინიერი სახლებია. ფრანცისის მხარეს დიდი ლიმენა აქვს და სამს ადგილს ზღვაში გალავანი გაუვლიათ ლიმენის უღელვაობისა თუსცა. და სულ ზარბაზნები აწყვია სიმაგრისათვის და ფარნები უცხოდ მოყვანილი. მას დუკას ორს წლამდინ დასმენ, მერმე გამოსცვლიან. პოპლიკი ეწოდება ამ გამოცვლისათვის. დიდრონი თავადები სახლობენ. ზან ერთს დასმენ, ზან მეორესა. დიდი თემი დაშენებული და მდინარე სჭერია მის ბატონს. მრავალი კაი ქალაქია, მაგრამ, ეს ქალაქი სხვა ქალაქია. კონსტანტინეპოლი იმტოლია, მაგრამ ამის შენებულობა და სიმდიდრე, სამართალი და სიმშვიდე იქ არც ერთია, არც სიმაგრე. ჯენევიას ეკლესიისა და მონასტრების საქმემ გამაკვიფრა. გარეღამ ფრანციცის შენებულობა სჯობდა, მაგრამ შეიწინიდა ამის შენებულობა: და ან ქვები, ან სიმდიდრე, კანდელი თუ სასანთლეები, თუ ტრაპეზები გასკვირვალი იყო! ენახე: შავი მარმარილოს ფარდები გაეთალათ და თეთრი მარმარილოს თოკი, და შავი მარმარილო ვითომ ფარდასავით უკუეკვილი და თეთრს მარმარილოში წვერები გაყრილი იყო. ფოჩები ჩამოეშვა. თუ კაცი არ დაჰკვირდის, შავი ატლასის ფარდა ეგონის. ენახე თეთრს კედელზე დაეხატათ. სანამდინ თვითონ არ მითხრეს, მარმარილოს გათლილი მთელი ხატები მეგონა. სხვა რამდენი უანგარიშო უცხოები: რამდენი უცხო კანდელი, ზოგი წალიონის სახე, ზოგი არწივისა, ზოგი ანგელოსისა, ან სასანთლე. მათის ვერცხლის სიმძიმესა და სიმრავლეს გაკვირდი. საუბისკოპოსო ეკლესიაში ტრაპეზში სამი წმინდა მარხია. და ერთს სამწირველოში – იოვანე ნათლის მცემლის ნაცარი, ივლიანე განდგომილმან რომ დაწვა ისი. მათის ბატონის ბეჭედი აჯდა. ნაწილი იყო. ვერა ენახე, ვერც შევიტყე რა იყო, მაგრამ ის სამწირველო დიდად პატიოსნად იყო შემკობილი. მე ასე მეგონა, ასი ლიტრა ვერცხლი ნამეტნავი იყო. მართო კანდლები და სასანთლეები იმ სამწირველოში სხვას გარდაის.

ერთს თიატინის³¹ მონასტერში მივედით. მრავალი უცხო ნაწილები და სიმდიდრეები ენახეთ. მაგრამ ერთის წმიდის ზიარების შარავანდელი

ენახე: ოქროზედ მინანქარად ვაზი და ყურძენი გამოყვანათ. ერთს სანახავად კმარ იყო!

ერთს სხვა მონასტერში ოთხის წმიდის საფლავი იყო და სხვა ნაწილი მრავალი უანგარიშო. დიდრონი და კაი ქსენონები, მრავალი ჭირნახულები შიგ. დიდრონი მონასტრები საკვირველად ნაშენები. ერთი დიდი თავადი მოვიდა ჩემს სანახავად. დიად, კაცთმოყვარეს გვანდა. ჭაბუკი კაცი იყო. ორჯელ მოვიდა. მან მითხრა: თუ გაირჯებიო, ერთს ღვთის საკვირველობასა გაჩვენებო. ის ქსენონიცა მის ხელთ იყო და ეს საკვირველი საქმეცა. ვინც დაიჯერებთ ეს ჩემის თვალთ მინახავს, ვინც არა და თქვენ იცით. წამიყვანა, შავი ფარდა რომ დაესწერე იქჯერ წირვა მომასმენინა, მერმე ტრაპეზთან ერთი დაფენილი ფანჯარა იყო. ის გააღეს. ერთს ბროლის კუბოში კარგა ოქროთ გაკეთებული იყო, შიგ ერთი ქალწული ენკრატისი ესვენა. სასწიულოს მოსამსახურე ყოფილიყო. კატერინე რქმეოდა. ასის წლის მიცვალებული იყო. თერთმეტი წელიწადი იყო ნეტარი შექმნილიყო. ჯერ წმიდა არ დაერქმევინათ. მრავალის სასწაულთმოქმედი. ისევ ახალს მიცვალებულს გვანდა. ცოტა ცხვირის წვერი დაეწვა. კარგა შემკული პატიოსნად.

მერმე შემიყვანეს, სნეულები დამატარეს. ერთს მახმანური ჩოხა ეცვა. თავსაც ისევ მახმანური თხის ბალანი ეხურა. ქალი საჭმელს უზიღავდა სნეულებს. სამჯერ მე ვნახე თვით. სავსე ზონჩა გამოიტანა სამზარეულოდამ. სნეულებს მიართვა. გამომაბრუნეს. ერთს სახლში დამსვეს. ის ქალი ჩემთან შემოიყვანეს. დაჯდა, მომიკითხა, მიაღერსა. ოცდა ორის წლისა იყო ქალწული. და მრავალს ზეწწნიან ჩოხის ჩაცმას. მონასტერში დადგო. შორს დაუჭირავს: მე ძნელს საქმეში როგორ შევიდო. ქრისტეს აღთქმა დაუღვა, ველარა ვქნაო. რასაც შევძლებ, ასე ვემსახურები. იმისი ადგილი სამსახური ეს არის და მსოფლიური ცხოვრება. ასე სნეულებს მსახურებს. სულ მთლივ ფეხშიშველა, შიშველს ტანს მსხვილი მახმანური, ქართველი ქერივები რომ ჩაიცვამდნენ, ისე ჭრელი აცვია. თავსაც ის ხურავს, ერთი მსხვილი საბელი არტყია. ერთი ჯვარცმა გულზე ჰკიდია, ერთი კრიალოსანი. შვიდი წელიწადი ყოველ დღეს ეხიარებოდა. ამის მეტი არც წყალი, არც სასმელი, არც საჭმელი ამის პირში არა ჩასულა რა. ამით ზრდის ღთ. თვალტანათაც კაი იყო. ცოტა ფერი აკლია. ღონეც ასეთი აქვს, მახვათ მსახურებს. მრავალი უცხო სასწაული უქნია: ქრისტე და ყოვლად წმიდა მრავალჯერ უნახავს. ეშმაკი მრავალჯერ მტირალი გაუძია. ექვსი ეჯი ზღვაზე გაუვლია. აქ დიად გამოწულილვა იციან. მრავალს თავადსა და მოძღურებს უჩხრეკიათ: ეშმაკური არა იყოს რაო, ან ტყუილათ არ

ორჯგოდესო. წმიდა პაპას დაუჭერინებია. რასაც ხანს სახლში შეუვდა, სხვა და სხვა მცველი დაუყენებია, სხვა და სხვა მოძღვარი დაუყენებია. შეუტყვიათ, რომ ეშმაკური და ტყუილი არა ყოფილა. დასტური დაუტყვიათ. ერთი დომენიკის³² რიგისა მოხუცებული ენკრატისი თავს ადგას. ერთი ასეთი ხუცესი მოძღვარია. მისი პატიოსანი რომ წირვად იდგა, სულ ჩახჩახებდა. ჯდომასა და ღვთაებაში არა უწინდა რა. ასე თქვეს თორმეტი ქალწული ისეთები არიან ამის მოწაფენიო: რომ თორმეტი საკვირველთ მოქმედიო. ორნი უცხო მემარხულენი ყოფილან, პაპა გასწყრომა — კვირაში ორი ჯერის ჭამა უბრძანებია. ერთისთვის უწყენია; თუ ორს ჯერს სჭამს, ავად გახდება. სადმე. თუ მოუკლო, კარგათ არის სადმე, მაგრამ პაპის ბრძანებას ვერ გადავლენ. ეს ქალი რომ დავსწერე ზეით, ამასაც კატურნია ქვიან, ისევე ამ კატურნიასავით სწეულთ მსახურებს. ერთხელ მასუკან ჩემთან მოისმინა წირვა, ჩემთან ეზიარა მუსუ რიშარის ხელითა, მაგრამ უცხოდ მრავალი იტირა. დიად, შესუსტდა.

ავი ქარები იყო. ჯენევიას ხუთიღლე დავეყავით. ორჯელ სამჯერ მიველ, ენახე. ახლაც დაცვითა ჰყავთ ის დომენიკონი ენკრატისი და ის მოძღვარი თუ არა, მისს სადგომს ვერ ვინ შევა! მის დროს სწეულების სამსახურზედ და წირვაზედ გამოუშვებენ. თუ არა სულ დაკეტილს სახლში არის. მერმე მე მიველ იმ თავადის სახლში. დიად, პატიოსანი სასახლე ჰქონდა, კაი ცოლი ჰყვანდა, წინ მოგვევება, დავსვკეს, ვეიალერსეს. მერმე სახლები დამატარეს. მრავალი უცხოები ენახე: ხატები თუ ან ჯვარები, საკვირველები, სხვა და სხვა რიგად დაწული ოქროს სკივრები, სხვა და სხვა რიგად გამოყვანილი მოჭრილი ვერცხლის სკივრები, უცხო თვლები, უცხო ჭურჭლები, ძოწის ხეები, დიდრონი შელის რქის უფროსები. ზოგი ხეზედ შემოხვეული, ზოგი ქვაზედ ამოსული წითელი, ზოგი თეთრი, ზოგი ჭრელი. ძოწები უცხოდ დათლილი. ამარტი-სა და აქატის ცხოველები, ზოგი ასეთები, რომ ენახე, არც ფრანციცის მეფის სახლში³³ მინახავს. შიგ სახლში ერთი მომცრო სამწირველო ჰქონდა უცხოდ, პატიოსნად შემკობილი. ჯენევიას ფოლორცები ვიწროებია. ეტლები არ იხმარება. მოაბაებით დადიან. არც ბაზარში ქალები ისხდენ. რიდეტაც ერქვათ ქალებისა. ფრანციაში მოსამსახურე და დამხლომი, მეღვინე, მზარეული, სულ ქალია, ბაზარში სრულებით ქალი ზის. დიდ ვაჭრის ცოლები სულ დუქანზე სხედან. დალალი, ამალი, გამსყიდველი ვაჭარი სულ ქალია. იტალიაში თუ არ სოფლის დედაკაცი, რომ ხილი და რაგინდა რა მიაქვს გასაყიდად, თუარა ვაჭრად ქალი არ არის.

კბ თიბათვეს წავედით ჯენევიადამ. თორმეტი მილი ვიარეთ. სულობით ასე შენობა იყო გაბმით, სასახლე და წალკოტები, რომ ერთი ქალაქი ეგონებოდა, ჯენეუას ქალაქისა იყო ის სასახლეები და წალკოტები, რომ ხანდახან გავლენ, ილხენენ, უკუიყრიან. ამის ბოლოს ორი სიფელი იყო. მერმე დიდი ამართული კლდეები, არც შენობა, არც ტყე, არაფერი არ იყო. ორიოდ კოშკი იდგა დიდს ადგილს, ასე კლდე მისდევდა. ამ კლდეში, შუა ადგილს ერთი მომცრო ხევი ჩამოვარდებოდა. იქ მიმართეს მენავებმა. ერთი მომცრო ნავთსაყუდელი იყო, ერთი მომცრო ციხე იდგა. მცველები იდგნენ. სადილად გავედით. კოშკის დაცილებით ზღვის პირს ერთი საუდაბნო იყო. კამარს ქვეშ შეისვლებოდა. უცხო ნაშენი იყო. შიგ ერთი ცივი ასეთი წყარო გამოდიოდა, წისქვილის რუს მეტი იყო. უცხო მარმარილოს სვეტები, სამალავები. ერთი კაი მონასტერი. მრავალი სახლები, ცოტა რამ წალკოტი, ნარინჯი, ლეღვი, ხართუთა. კერამსახურობაში ერთი ეპისკოპოსი ორის დიაკუნით იქ წასულან, განშორებულან, იქ მდგარან. კერაებს იქავ უწამებიათ. სამივე გვაში იქ, ტრაპეზში, ესვენა. ეპისკოპოსის სახელი წმიდა ფუნდუსუ და დიაკვანისა ერთს წმიდა იოლოდიო და მეორეს წმიდა ფგურიო, მაგრამ ერთი წოკოლანტის³⁴ ბერი იდგა, სხვა არავინ. სამტერო ადგილი იყო. ამის ქვეით დიდს ადგილს კლდიანი. ზოგან ფიჭვნარი იყო. მალლა წვერებზე ადგილ ადგილ კოშკები იდგა. სხვა არა იყო რა. ზღვის მხრისა და იქით ხომ მრავალი იქნებოდა, კლდის დასასრულზე ციხე იდგა მაგარი და კარგი, შენობაცა კაი. პორტუფენ³⁵ ერქვა. ორს, სამს ადგილს მაგარი ციხე იყო დიდრონი. ამას ქვეით ერთს ადგილს ძოწის ზღვა³⁶ იყო. იმ ცოტას ადგილში გამოდიოდის სოფლები, და ის ძოწის ზღვა, ჩვენ რომ ჯენევიას თავიდამ გვანახა, იმისი იყო. რა ჯენოვიას საზღვარი დაილია, მასას³⁷ საზღვარია. მასა სხვა ფრენჭიფისაა. თეთრი მარმარილო ამის ალაგში გამოდის. ჩვენი გავლა გონებოდა, დახდომა უნდოდა. ქარი ჩვენი იყო. აღარ მოხდა. იმის საზღვარს ალიკორნის თემი აბია. ის დღე და ღამე სულ ვიარეთ.

ოცდასამს ივნისს ალიკორნას³⁸ მოვედით. ჯენოუადამ ალიკორნა ასოცი მილია. ალიკორნა დიდი ქალაქი არ არის, მაგრამ კაი ქალაქია. ორმოცი ათასი სულია. რა ალიკორნას საზღვარში შევედით, დავაკება შეიქმნა, ოდიშის³⁹ მსგავსი ადგილი. ტყიანი, ბრტყელი. შორს მაღალი მთები მოჩნდა. იქით ტყის დაცილებით დიდი მინდორი მოჩნდა. ტყე სულ ზეთის ხე იყო. შენობა უფრო არა ჩნდა ტყეში. იყო თვარა არ ვიცი. ალიკორნა კრანდუკასია. ბერი კაცი, ერთი ვაჟი ჰყავს, ისიც უშვილო. ალიკორნას ქალაქში ურია მრავალია. ძალიც აქვსთ. იმისთვის, რომ

კრანდუკს მრავალს აძლევენ. ლიმენა თავით თვისით არა არის. კაცთაგან
გაკეთებულია. სამპირად ზარბაზანი ძეს. ორი ფანარი მაღალი ნავსაყუ-
დელის კარს აქათ იქით. ქალაქის კარზე მარმარილოსი კრანდუკას სახეა
და ოთხი ოსმალო ტყვივისა ზელ შეკრული, ჯაჭვებით დაბმული, ფეხის
ქვეშ უყრია დაბორკილი. ოთხიოდ ქართველი მოქალაქე იყვნეს. ერთი
ტერტერა, სამნი სხვანი. ერთი სომხის საყდარი მიქეს. ვერა ვნახე.

კ'დ ივნისს ალიკორნიდამ წამოველ. სხვა ქალაქები და გარშემო
შენობანი ჰქონდა. ალიკორნას არა ჰქონდა ზღვის პირი. გვერდობი —
ტყიანი, აქა-იქ კოშკები იდგა. სხვა შენობა არსად ჩნდა დიდს ადგილს.
მერე ისევ დავაკდა ზღვის პირი და ტყიანი შეიქნა და მიღმა მოდაბლო
გვერდობა. და გვერდობაზე სადაც გორა და მაგარი ალაგი იყო, სოფლე-
ბი იყო. გვანდა, ზღვის პირი მეკობრეთაგან საშიში იყო და ვერავინ და-
სახლებულიყო. სიმაგრე არა ჰქონდა და სამხრის მხარეს დიდრონი კუნ-
ძელები იყო მრავალი. და ალიკორნის მხარეს, ზღვის პირზე ახლო-
ახლო, ზედა-ზედ კოშკები და ზარბაზნები, რომ მეკობრეთ შიშით ნაგმა
იქ თუ მიაწიოს, მეკობრე ვეღარ სდევს. ორმოცი მილი ვლეთ. ერთს
კოშკში გავედით. მას ღამეს იქ ვიყავით.

ოცდა ხუთს ივნისს ვლეთ და ალიკორნის საზღვარიც გათავდა.
ერთი ციხე იყო. ფომბინოს⁴⁰ ფრენჭიფისა და ამის პირის-პირ დიდი კუ-
ნძული⁴¹ იყო სამხრის მხარეს. ის კუნძული ნახევარი კრანდუკასი იყო
და ნახევარი სპანიის მეფისა. ერთი ციხე გამოჩნდა მაღლობზე. ასე თქ-
ვეს, სპანიის მეფისა არისო. ორი ათასი ზარბაზანი ძეს სამპირად. დიად,
დიდი კუნძული იყო. დიდროვანი მთები ჩნდა. ზოგან მოდაბლო, დამზღ-
ლეული ადგილები. მრავალი შენობა ჩნდა. რკინის ლითონი იქ იყო. ალ-
იკორნას მხარეს, ფომბინოს ციხეს ქვეით, ფომბინოს ქალაქი იყო. ერთი
დიდი ყურე⁴² ხმელთისა შემოვიდოდა ზღვაში და მაზედ ესახლა. სამგნ-
ით ზღვა ჰქონდა, ცალგნით ხმელეთი. მაგარი ციხეები. ის ფრენჭიფე
მომკუდარიყო. ერთის ქალის მეტი არა დარჩომოდა რა. ის თემი მის
ამარს დარჩომილიყო. იმას დაცილებით ზღვაში შორი-შორ გორა იყო
ამოსული. ორივე ერთმანერთს გვანდნენ. ზედ კოშკები იდგა. ჩვენმა კაფი-
დანმა ქარის გულისათვის ჩვენნი გზა გააგდო. ფომბინოს პირი უნდა ჩაე-
ვლო და ისე წარსულიყო. სამხრეთის კუნძულისკენ წავიდა. ფორტო
ლონგონე⁴³ ერქვა. ერთი ციხე იყო სპანიის მეფისა. მაგარი და კარგი. იქ
გავიდა სადილის საჭმელად. სპანიის კაცნი, დიად, ფრთხილობდნენ. სანამ
ორჯულ-სამჯერ კაცი ავიდა, ჩამოვიდა, წასვლის დრო გარდავიდა. იმ
დღეს იქ დავრჩით. შუაღამისას წავედით. ის ღამე ვიარეთ. გათენდა. ვია-
რეთ. კაი ქარი იყო. იმავე მხარეს გავედით. ერთი ხმელეთის დიდი ყუ-

რე⁴⁴ შემოსულიყო ზღვაში. ორმოცდა ათი მილი გველო, რომ იმას დაუსისწორდით. დიდრონი და მაგარი ციხეები იღვა. ფორტე ერკოლე⁴⁵ ერქვა, სპანიის მეფისა ყოფილიყო. აწ ამ შერიგებაზედ იფრადღორს დარჩომოდა. იმ ციხეს ქვეით რომის საზღვარი ყოფილიყო, დავაკება და გაშლილი ადგილი. დიად, დიდროვანი ვაკე და ტყიანი ქვეყნები ჩნდა უკუწვევტილი. შორს მაღალი მთები. შენობა მრავალი. მაგარს ადგილებში ორმოცი მილი სხვა ვლეთ. დია კაი ქარი გვიქროდა. ერთი ქალაქი ჩამოვლეთ, კოსტანტუ⁴⁶ ერქვა. კაი ქალაქი მოჩნდა. შუალამე იყო. ჩიტავეთია⁴⁷ ქლაქს მოვედით. ლიმონაში⁴⁸ შევედით. გათენებამდი იქ ვიყავით. გათენდა. ქალაქში შევედით. მოგვეგებნენ, დაგვაყენეს. იმ ქალაქის ვაივადა მოვიდა, გვიალერსა, თავის სახლში გვაწვია. არ მიველ. იმ დღეს იქ ვიყავი. მოვისვენეთ. მუსუ რიშარ და სინორ ღომინიკოს ხმელეთით რომ წავიდნენ. ვაივადამაც ფოსტი გაგზავნა. მე მეორეს დღესაც იქ დავდექი. ისინი რომს მივიდნენ. ჩვენ ადრე მიგველოდნენ. იმ საღამოს ვახშამი ვჭამეთ და წავედით. ავი ქარი იყო. ვერ ვიარეთ. შუადღე გარდავიდა. რომის წყალზე⁴⁹ ძლივ მივაწიეთ. ორმოცი მილი იყო. წყლის შესართავზე წმიდის პაპის ორი ეტლი დაგვიხვდა. ავი დროაო, წყლით ნუ წამოვიყვანთო, პაერმა არ აწყინოსო. ივლისსა და აკვისტოში თუ იმ წყალში დაიძინა კაცმა, აწყენს.⁵⁰ მისული ჩაგვსვეს ეტლში. ხუთი ევი იყო იქილამ რომი.⁵¹ რომს წმიდა პაპს თავისი ძმისწული კარდინალი ალბან⁵² და თავისი ეტლი მოეგებებინა. ადრე რომ მოგველოდნენ, ვეღარ მივედით. და ცოტა გვილოდინეს. თქვეს, რომ დღეს თურმე აღარ მოვაო. დაბრუნდენ. ღამისა ორ ჟამამდე გამოვიდა. ძლივ რომის ქალაქში შევედით. წმიდის ლაზარეს მონასტერში დაგვაყენეს. რაც ფრანციცის მეფის რიგი და ულუფა და წყალობა გვქონდა, ნამეტნავი გაგვირიდეს.

ოცდა ცხრა თიბათვე იყო, რომ რომს შევედით. წმიდის პეტრეს დღეობას რომაულის ანგარიშით თერთმეტი დღის წინ გაველო. ოცდა ათს იენისს ჩვენთვის მოვისმინეთ. კარდინალები უწინ არავისთან მივლენ სანახავად, სანამდისინ სხვანი არ ნახავენ.⁵³

ერთს მკათათვეს ფრანციცის კარდინალი მოვიდა. კარამდინ არც გამოგება, არც გამოყოლა, ვითამ და ჩემს სანახავად არ მოსულაო. მიალერსა და წაბრძანდა. ორს მკათათვეს წმიდისა ბასილის ბერების პეტი მოვიდა და სხვა ეპისკოპოსები და წინამძღვრები ჩემს სანახავად. შეგვაჭირვეს. მრავალი მოვიდნენ და გვიალერსებდენ.

სამს მკათათვეს წმიდა პაპს ეტლი ებოძა. წადით, ჯერ უწინ ჩემი თავი ნახეო და მერმე მე მნახეო. წამიყვანეს წმიდის პეტრეს ეკლესიაში. მისავალზე შუკის თავს ერთი მომცრო მინდორია. ოთხ პირად მგრგვ

ლად ორმოც-ორმოცი ქვის სვეტია ამართული. თვითო ექვს ადღს უმაღლეა, სამ კამარად შეკრული, მოსწორებული და ზეიდამ სულ წმიდათ სახეები ქვის, გათლილი დგანან. მინდორს შუა ერთი ოთკუთხი ქვა. ყაბახს უმაღლეა,⁵⁴ მთელი, და ზედ ჯვარი ამართული. შიგ ჯვარის ნაწილი ზის. ერთი დიდი წყარო შადრევნად იქით ამოუდის, ერთი აქათ. და ორი წყარო მინდვრის ბოლოს გამოდის კარგა გაკეთებული. და აღსავალი ხარისხებით მაღალი. და ერთს ქვის სვეტზე წმიდა პეტრეა ქვისა გათლილი და კლიტე უჭირავს. მეორეზე წმიდა პავლე და ბრძალი უჭირავს. ეს დამრჩა. რომის წყალზე ხიდი ძვეს. ხიდის თავს წმიდა წმიდა პეტრე დგას და აქათ წმიდა პავლე მოციქული. და ხიდზე აქათ და იქით ათი ანგელოზი. ზოგს ჯვარი, ზოგს ეკლის გვირგვინი, ასე ათსავ ქრისტეს სავენებლები უჭირავთ. მერმე დიდი შუკა გაიარს და ეს მინდორი და სვეტები და წყაროებია. შუაზე ხილიდამ მინდვრამდი სულ ბაზარი გაწყობილი. ხიდის თავს პაპის ციხე და ზედ თეთრი მარმარილოს ანგელოზი დგა. ხმაღს ქარქაშში აგებს, რომ გრიგოლი დიოლოლოს უნახავს, ისე. ჟამი ყოფილა და განქარვებულა და მისი სახე თვითან აუმატთავს. ავედით ხარისხზედ. როგორ ითქმის კაცის ენით მისი შენებულობის საქმე. ამას ოღონდ დაგიწერ. კარის ბჭეში ორი წყარო აქათ გამოდიოდა და ორი იქით. შევედით სასუფეველის მსგავსს ეკლესიაში. სამასი ბიჯი სიგრძე აქვს, ორასი ბიჯი განი. ბიჯი ორის ფეხის გადადგმას ჰქვია, რომ ზუთი ტერფი გამოვიდეს. შუა დიდის გუმბათის სისწორ წმიდის პეტრეს საფლავია. ჩაისვლება და უცხოდ შემკობილია. დღელამე ვერცხლისა, ოქროსა დაფერილი უცხოდ გაკეთებული კანდელები ენთება, არა ზეიდამ დაკიდებული, ზის მტოებსავით, არამედ გარმოსხმული. დიდს საკურთხეველს უკან წმიდის პეტრეს სკამია, მაღლა, რომ ზედ პეტრე მოციქული მჯდარა. ოთხს დ'თის მეტყველს ხელთ უპყრის: გრიგოლი დიოლოლოს, წმიდა ამბროსის, წმიდა ჯერასიმეს და წმიდა აგვისტინეს. მარჯვენა მხარეს წმიდა სვიმონ მოციქულის და თადეოს მოციქულის საფლავია ტრაპეზში და მარჯვნივ წმიდა პეტრონილა მოწამე, პეტრე მოციქულის ასული ასაფლავია. მარცხნივ სხვა მოწამე. იმას ქვეით სხვა ტრაპეზში გრიგორი დ'ის მეტყველი ანძიანძორელი⁵⁵ ასაფლავია მთელი და იმის პირდაპირ მარცხენას მხარეს გრიგოლი დიოლოლი. გრიგოლი ანძიანძორელს ქვეით სხვა სამწირველოა. იოვანე ოქროპირი ასაფლავია და უცხოდაც შემკულია მისი საფლავი: თუ კანკელი, თუ სამწირველო, ერთი იმისთანა იქ არ არის რა. იმის ქვეით სხვა სამწირველოა. კუთხეში ემბაზი დგა პორფირის ქვისა. მე გავზომე: თვრამეტი მტკაველი სიგძე აქვს, თორ-

მეტი — განი. მისი თავსაბურავი მთელია და ემბაზი ერთი ქება არის, შეწყობილი არ არის. მარცხენა მხარეს ზეით ორი მოწამეა. იმ დღეს ამის მეტი ვერა დავსწერე რა. ღამე გვესწრა და წამოვედით.

ხუთს მკათათვეს წმიდა პაპსთან წამიყვანეს. საზაფხულო სასახლეში იდგა. რომის შუა გულობას არის. წმიდის პეტრეს ეკკლესია რომის თავს არის. უფრო მოდაბლო ადგილია. და პაპის საზაფხულო სასახლე მაღალი ადგილია. სასახლის ქება მრავალგან სწერია და თქვენც იცით, რომ პაპის სასახლე უარესი არავისზე იქნება. რაც სახლი შევიარე, სრული წითლის ქამხის ფარდაგები იყო, ოქრომკედის ამიებით ხშირად დაკერებული. და წინ რიგის რიგისად კარის კაცნი და დარბაისელნი დგანან და მერმე მღუდელნი და ეპისკოპოსნი. მაშინ კარდინალი არავინ იყო, ამისათვის რომ ხალვათ გვნახა, გამოჩვენებით არა გვნახა. შემიყვანეს. მომცრო სახლში იჯდა. ერთი კართან გვათაყვანეს, ერთი შუა სახლში და მერმე ფეხს გვაკოცნიეს. თავზე მომეხვია და, ჩოქებით ჯდომა წესია, არ დამაჩოქა, ფეხზე დამაყენა. მე დაბლა ბოლო ვდგებოდი. გვერდს ახლო მომიყვანა. მომიკითხა. მიაღერსა. მე მოვახსენე: წმიდავ მამავ მეთქი, რა შენმა შვილმა, მტკიცე ქრისტიანმა თუსი საქმე შენზე მიაგლო, მაშინვე გულსავსე შევიქნე, ყველა გამირიგდება მეთქი. მაგრამ სიგვიანე ვახტანგ მეფეს არას არგებს. ავს ალაგს არის მეთქი. მიბრძანა: ჩემი სისხლი რომ მთხოვო, ვახტანგისა და შენის ქვეყნის სასარგებლოდ იმასაც დასაქვევლად მოგცემო. მაღლი გარდავიხადე და მოვახსენე: მე ვხედავ, ვახტანგის მოუსვლელიობით ქრისტიანობას დააკლდება ჩემს ქვეყანაში და მოსვლით მართლმადიდებლობას მოემატება მეთქი. თვარა მე სხვა საქმე არა მაქვს რა. მოხუცებულს სიმეონსავით გეხვეწები: აწ განმიტევე მეთქი. გამიცინა და მიბრძანა: მე შენთვის ღ'თს ვეხვეწებო, დიდი დღე მოქცესო, შენით მრავალი საქმე მიხდა გავაკეთო. წამოველ. საკრიპანტი⁶⁸, კარდინალი და პაპის ძმისწული კარდინალი ენახე. სამს სახლს გარეთ გამომეგებნენ. საკრიპანტმა წინ დამისვა. იმ სხვამ გვერდს მომისვა. მიაღერსეს. საკრიპანტი კიბის თავამდინ მომყვა. ის სხვა ორს სახლს არ გამოსცილდა.

ექვს მკათათვეს წამიყვანეს. ერთი ყოვლად წმიდის საყდარია რომში, მაღალს გორაზე. რომში ერთი უშვილო დიდებული ყოფილა და სრულ ყოვლად წმიდას თურმე ეხვეწებოდა: ჩემი საქონელი ვის უნდა დარჩესო. მკათათუს დამდეგს ჩვენებალ ნახა: სადაც ხვალ თოვლი იდვას, რა ერთხელაცაო, იმდენზე ჩემი ეკლესია ააშენო, შენი საქონელი მაზედ დახარჯეო. იმ ღამეს პაპსაც ასე ენახა და მის მოძღვარსაცა.

ვაიღვიძეს, ცოლ-ქმართ ერთმანეთს უთხრეს. ორთავ ისე ენახათ. მოძღვართან მივიდნენ, უთხრეს. მასაც ისე ენახა. წმიდა პაპასთან მივიდნენ, მოახსენეს. მასაც ისე ენახა. ეს ანბავიც მიუვიდათ: ამაღამ ამ გორაზე თოვლი მოსულა, ძესო: თვითონ პაპაც წავიდა. თორმეტი სათხრელი იმან იმუშავა. ყოვლად წმიდის ეკლესია აუშენებიათ. ქრისტეს აკვანი იქ არის. ბეთლემის⁵⁷ ბაგა და ქვაბის ქვები იქ არის. წმიდა ჯერასიმე მთელი იქ არის. წმიდა პიოს პაპი მთელი იქ არის. ოთხი მოწამე ტრაპეზში მთელი სხვა არის. იქით, წმიდის ეკატერინე მოწამის ტრაპეზში, ორი წმიდა შიგ ასაფლავია და მრავალი ნაწილები. ორი დიდი პორფირის სვეტი ექვს-ექვსი ადლი იქნება, სისხო სამი ადლი შემოსწვდება. სხვა წინ ერთის მთელის მარმარილოს ქვის პირამიდი მინდორზე უდგას. ოცდა ხუთი ადლი მეტი მგონია, ზედ ყოვლად წმიდა დგას. ძირში დიდი წყარო შადრევნად გამოდის. ეკლესიაში ოთხი პორფირის სვეტი. კაცი მხარს შემოსტევს. ოთხ-ოთხი ადლი სალხინებელს ტრაპეზთანა აქვს და კამარა შეკრული. ზედ წმიდების საფლავია. ოთხი პორფირის სვეტი ტრაპეზის მარცხნივ, იმავე ტოლი. ვგრვე კამარას ზევით წმიდები ასაფლავია, და მარჯვნივ ოთხი პორფირის მსგავსი მარმარილოს სვეტები იყო, და ზედ წმიდათ საფლავები და იმასა და ტრაპეზს შუა ერთი ჭრელი ამარტის სვეტი იყო. სამი ადლი სიმაღლე ჰქონდა. ერთი ადლი სისხოზედ შემოსწვდებოდა. ზედ სასანთლე იყო, მაგრამ ის სვეტი ფასდაუდებელი იყო. სხვა რამდენი უცხო ქვები და უცხოთ მრავალი რიგი მარმარილოთ ნაშენი ან კედლები, ან იატაკი გასაკვირვალი იყო. სოფიოს კენჭითაც მრავალგან. ზოგი გარედამაც სოფიოთ დახატული იყო. მაგრამ ერთი დახატული ლაზარეს აღდგინება იყო. ყოველ იმ თემის ხელოვანი მხატვარი ცდილობს, რომ მისი მსგავსი დახატოს. მაგრამ ვერავის დაუხატავს. ერთი მარმარილოს ქვა იყო. ოთხი ადლი სიმაღლე ჰქონდა და სამი განი, მთელი. ზედ ყოვლად წმიდის ამაღლება მოჭრილი, უცხო საკვირველად გათლილი იყო. ცოცხალს გვანდა. მრავალი საკვირველება ვნახე. იქა ცაში თუ გვერდებშიცა სულ ინდოეთს გაკეთებული იყო. ხათაბანდი ასე რიგი, რომ ჩვენ არ გვინახავს ამგვარი. წმიდის პეტრეს ეკლესიაშიც მრავალგან იყო. იქილამ წამიყვანეს, კონსტანტინე მეფეს⁵⁸ რომ პირველი ეკლესია აუშენებია, შევედით. სვეტები ოთხჯერ ექვსი იყო, ხუთ კამარად შეკრული. სვეტები მთელი არ იყო. ნაგები და სქელი სვეტები. სულ თეთრი მარმარილო სვეტებიცა და კედლებიცა. შუა კამარის სვეტებზე თვითონ დიდი თეთრი მარმარილოს მოციქული გათლილი იდგა. ტრაპეზს წინ ოთხს სვეტზე აგრევე მაღლა პეტრეს და პავლეს თავი ესვენა. იქილამ

გამოგვიყვანეს. იმაზე ახლოს იყო პილატეს სახლის კიბე, რომ ზედ მაცხოვარს აველო, სამს ადგილს ქრისტეს სისხლი დასხმოდა. ზედ ფანჯარა იყო, რომ მუხლი არავინ დაადგას. მუხლის თავით ავეყვანეს. ფეხს ვერავინ დაადგამს. ოცდა რვა ხარისხი მარმარილოსი, მაგრამ მუხლს გაუცვეთია, იმდენი სული იარება ზედეთ. მალლა წმიდა წმიდათა დგას. იქილამ ახლოს იყო, სადაც კოსტანტინე მონათლულა. დიად, უცხოთ ნაგებია. ფერადის მარმარილოთი. რვა სვეტი შუაზე, მრგვალად პორფირისა, თვითო ოთხი ადლი მეტია. კამარა შეკრული. შუაზე ემბაზი. ქვეშეთ ხუთფერი მარმარილო სირჩის ძირსავითა და ზედ ის ემბაზი, ყმაწვილების სისხლით რომ ავსება უთხრეს. მთელი პორფირის ქვა. სიგრძით კაცი გაიმართება, სიმაღლით წელამდი იქნება, განიც მისი შესაფერი. ორი პორფირის ქვის სვეტი ცალს მხარეს სხვა არის, ტრაპესთან ამავე ტოლი. იქილამ სხვა მონასტერი იყო. წმიდის ლაზარეს ბერებისა. იქ წაგვიყვანეს. რომის ნაპირს არის. თეატროზე ახლოა, სადაც წმიდა ეგნატი აწამეს. იქ იოვანე და პავლე, ორნივე ძმანი მოწამენი. მათი სასახლე ყოფილა, იქავ ასაფლავიან და ი'დ შავი მოწამე რომ აწამეს, ისიც იქ ასაფლავიან.

შვიდს ივლისს კაფუჩინების⁵⁹ მონასტერში წაგვიყვანეს. წმიდა ფილიქსი, ახალი წმიდა, იქ ასაფლავია და იქილამ იეზოვიტების⁶⁰ მონასტერში მივედით. წმიდა ეგნატე, მათი თავი იქ ასაფლავია. და წმიდა ფრანცისკო ქსავერიოსის ხელი იქ არის, ინდოეთის მოციქულისა. ორივე უცხოდ შემკულა.

რვას ივლისს კარმელიტანების⁶¹ მონასტერში წაგვიყვანეს. იმ წელს აკლდამა ეპოვათ ძველთაგანი. წმიდა მოწამეთ მთელი გვამი ასსამოცი პაპას წაელო. სხვა ხელ უხლებელი და წმიდის ტურეზიას ფეხი იქ იმათ ჰქონდათ. ზედ ამაზედ ფრანცილამ ფოსტა მოვიდა. ყიზილბაშების⁶² ელჩი მარჩილიას მოვიდაო და მუსუ რიშარ გამოგზავნეთო და მამინვე ამაზედ ის მიამა. ეს უფრო აჩქარებს მეთქი.

9 ივლისს წმიდა პაპას მოვეკითხეთ. ხილი და მოსაკითხი ებოძა. წამიყვანეს, სადაც რომ წმიდა პეტრე ჯვარს აცვეს. რომის წყალს გაღმაა. რა ქალაქი დაილევა, მერმე ერთი პირალმართი არის, ისე სერსერი მოსდევს, რომი სულ ჩანს იქილამ. იქ ჯვარს აცვეს. ერთი მომცრო მონასტერი დგას. წოკოლანტები დგანან, მაგრამ ერთს ეკკლესიად ისიც ითქმის. წინ ვაკეზე ერთი დიდი წყარო შადრევნად ამოუდის და უკან ერთი წყაროა, იქვე გამოდის. ერთს პაპას აუშენებია, მაგრამ თითოსა და თითოს უცხოზ ნაშენებს ისიც შეედრება. მაღლის ეკკლესიის სიმაღლე. ცალპირი კედელი სულ თეთრის მარმარილოსი. განიც უნდა ოცდა ათი

ადლი ჰქონდეს. მაგრამ რა ხელოვნებაები მოუყვანიათ, კაცს გულს ჭირი უკუეყრება. სამად შუაზე გამოდის წყარო. თვითო თვითოს საწისქვილოს უფროა. და ორი აქთ იქთ ნაპირს მარმარილოს ლომების პირიდამ, და ხუთივ წვლილს აუზებზედ გადმოდის. ის აუზები ანჩქრევს, და ძირს ერთი დიდი აუზია, სულ თეთრის მარმარილოსი, უცხო გვარად მოყვანილი, ღრმა და საცურავად ზომიერი, იმაში ჩამოდის და სად მიდის და სად არა ადარ ჩანს. წყალსა და წყაროს შეხედვით თვალის მოსხლეტა დაგზარდება. და უკუ მოიხედავ, რომი სულ ჩანს. ვინ იცის რამდენი რიგი უცხო სასახლე, რამდენი სხვა და სხვა რიგი მონასტერი, რამდენი სხვადასხვა რიგი სამრეკლო! მაგრამ რომისა ეს უფრო გამიკვირდა: აუარებელი წყაროები⁶³ გამოდის ზედიზედ, შუკათა შინა, გინა სასახლე-ში ან საყდრებში, ან ბაზრებში. საკვირველია, და სადაც პირამიდა, წყარო ძირს სამი ოთხი არ გამოდიოდეს, არ არის. მაგრამ უცხოდ ეს მოუყვანიათ: არა წყარო ერთი მეორეს მსგავსად არ არის. ყველა სხვა-დასხვა რიგად, უცხო რივ შადრევენებად არის მოყვანილი და სხვადასხვა რიგს აუზებში, სხვადასხვა რიგს ცხოველებში, სხვადასხვა რიგს თევზებში, სხვადასხვა რიგად კაცებში ამოდის. გამოდის, ჩამოდის ზოგან წვიმასავით, ზოგან მკლავის სისხოსავით, ზოგან სარკესავით უანგარიშო რიგებითა. ფარსაგი სახლი ძვირად არის არ გამოდიოდეს.

ათს მკათათვეს წავედით წმიდა ბრანოს მონასტერში. სადაც დეოკლეტიანეს⁶⁴ სახლი ყოფილიყო, აწ ეკლესიად იყო, თურმე ისევ მაშინდელი ნაშენები. როგორც ყოფილა, ისე იყო. სიგრძე და განი სწორე ჰქონდა. ას ოთხმოცდა ათი ბიჯი იყო. ერთი ბიჯი ხუთი ტერფი უნდა იყოს, ისევ განი. სხვა საგრანკოტის ქვის სვეტი იყო ჭრელი, წვლილად დაწინწკლული, მთელი. თვითო ათი ადლი უმაღლე და ორი მხარი და ნახევარი სისხო. სხვას იმის მეტს იქაურს არას დაგიწერ. ერთი სხვა პატარა ეკლესია მაჩვენეს, ყოვლად წმიდის ლაეიტონია. ხელოვნობით ის სხვებისაგან უფრო გამიკვირდა, მაგრამ ნაწილების საქმე გასაოცებელი. იმდენი რამ შეეყარა, იმ დეოკლეტიანეს სახლში ერთს დღესა დეოკლეტიანეს ორმოცი ათასი მოწამე უწამებია. თვითამ სარკმლიდამ უშზერდა სადმე.

თერთმეტს მკათათვეს წმიდა პაპას მლუდელი ებოძა, მოვეკითხე და მოსაკითხავი და საჭმელები გამოეგზავნა. სადილის უკან წამიყვანეს. მონასტრები დამატარეს. მრავალი უცხო სანახავები. მაგრამ ერთი საკერპო ყოფილა: მრავალ ღმერთთ ტაძარს თურმე უხმობენ, აწ ყოველთ წმიდათ ეკლესიათ უკურთხებიან. ისევ მაშინდელი ნაშენი, — როგორც ყოფილა, მგრავალია, მოვარაყებულა. სამოცდა ერთი ბიჯია. სიგრძე და

განი ერთი. ბანი ზეიდამ აქვს. მრგვლად შეკრულია. დიად, მაღალი და დიდი. მის მეტი სასინათლო არა აქვს და, დიად, ნათელია ერთი კამარა მგრგვალი. ოცდა რვა ყვითლის მარმარილოს სვეტი აქვს. თვითო რვა ადლი იქნება, მთელი, შეუწყობელი. სისხო ორი მხარი. თორმეტი პორფირის სვეტი აქვს. თვითო ოთხი ადლი იქნება. სისხო ოთხ-ოთხი მტკაველი. რვა ყვითლის მარმარილოს სვეტი აქვს იმავე პორფირის სვეტების ტოლი. რომ პორფირის ქვა აღარ ჰქონიათ, ის უქნიათ. იატაკში მრავალგან დიდრონი პორფირის ფიქლები ათი მტკაველი მეტი, ნაკლები სხვარივად. სრულ ფერადის მარმარილოთ ნაშენი. მის კარის ბჭე ორმოცდახუთი ბიჯია. ოთხკუთხი თექვსმეტი სვეტი აქვს ქვისა მთელი. თვითო შვიდი ადლი იქნება. სისხო ორი მხარი. მისის კარის ამყოლები ორი ქვა თორმეტი წყრთა სიმაღლე უფრო მგონია ჰქონდეს. მაგრამ ეს უცხო იყო. ოთხივე ქვა ერთი მთელი იყო. გასინჯეთ, წინ ცოტა რამ, მინდორი აქვს შუაზე. ერთი წყარო გამოუდის. მარმარილოს აუზი აქვს. შუა მარმარილოს ოთხი ვეშაპი. შადრევანი რვად ამოდის. შუაზე ერთი მომცრო პირამიდი. დიად, უცხო გაკეთებული, ექვსიოდ ადლი იქნებოდა.

თორმეტს მკათათვეს წავედით. დომინიკანთ ჯერენალი მოვიდა ჩვენს სანახავად. მის სანახავად მისი მონასტერი ვნახეთ. ასიოდ მაშანი იდგენ. მაგრამ მონასტერი დიდი. მისი ეკლესიაც საკერპო ყოფილიყო. ამისი სვეტები მთელი არ იყო. ნაგები იყო, მაგრამ მრავალი უცხო ხატები და შენებულობა იყო. ან რკინის უცხო ფანჯრები. აქ ქვის უცხო გათლილობაები, რომ პაპების სასაფლაო იქ იყო და დიად, დიდი იყო. ერთი ქალწული ენკრატისი წმიდა კატურინა იქ ესვენა. მათის რიგისა. ქრისტე გამოსჩენოდა, და, როგორც წმიდა ფრანჩისკოსათვის ხუთი წყლულობა ებოძა, ისევე ამისთვის. ისევე მთელი, მძინარს გავს. წინ ცოტა მინდორი ჰქონდა. კაი წყაროები გამოდიოდა აუზში შადრევნულად. წყაროს შუაზე ერთი სპილო იყო ქვის, გათლილი. და სპილოზედ მომცრო პირამიდი. ექვსიოდ ადლი იქნებოდა. ერთს კარდინალს ერთი საწიგნო სახლი აუშენებინა, დიდი და პატიოსანი. და კედლის ძირს ძირიდან მაღლა თავამდი ოთხგნითვე წივნი ეწყო, უანგარიშო და მრავალი, რომ ვინც მაგისტანა კაცი იყოს, წიგნის სყიდვა არ შეეძლოს, იქ მივიდეს და რაც წივნი უნდა იკითხოს, მიართმოდენ, რასაც ხანს იკითხებდა, და გარეთ ვერ გაიტანდა. სამადლოდ ასე გაერიგებინათ. წმიდის პეტრეს ჯვარცმის ადგილის სანახავად რომ ვიყავით, გზაზე კედელში ერთი ყოვლად-წმიდის ხატი იყო დახატული. მრავალს სულ ეჩოქათ, ილოცევდნენ. ჩამოვიარეთ, უმრავლესი მოდიოდა. იქ ვერა შევიტყვევით რა. მოვედით სადგომს. მეორეს დღეს გვიბძანეს: ჩვენ რომ მოვედით, იმ

დღეს ერთი ათის წლის უსინათლო დედაკაცისათვის თვალი აეხილა და მეორეს დღეს ერთი ემშაკეული გაეკურნა. პირით რკინის კავი წამოეგდო და მორჩომილიყო. მრავალს ენახა თვალითა ეს ორივე ზედი ზედა.

ცამეტ მკათათვეს წავედით წმიდის ფრანცისკოს⁶⁵ პავლინოსის მონასტერში. ორმოცდა ოთხი მონაზონი იდგა. მონასტერი მაღალს ადგილს, მაგრამ უცხო რამ შენებულობა იყო მრავალი კაი და პატიოსანი ნაწილი და დიდი სიმდიდრე ეკლესიის სამკაულთა. ერთს ადგილს, შორიდან დაგვანახვეს: წმიდა ფრანჩისკოს ერქნა და ილოცევდა. ახლო მივედით: ზღვა იყო დახატული. წმიდა ფრანჩისკო აღარსად იყო. მეორეს ადგილს შევხედეთ: იოვანე მახარებელი სწერდა: არწივი წინ უჯდა. ახლო მივედით: ერთი წალკოტი იყო ხევნარი დახატული. მრავალი უცხო საქმეები იყო იქა. კაის ადგილს კაი წყაროები დიოდა სულ შადრევნად. განაპირებით იყო. კაი წალკოტები ჰქონდა. ამ დღეს მიაბხეს: იტალია ქალაქს ერთი კაფუჩინის ენკრატისია ცოცხალი. ასე წმიდა, რომ ქრისტე გამოცხადებია: ხუთი თავისი წყლულება მიუცემია. ორი ხელს, ორი ფეხს და ტუბუსთან, როგორც წმიდა ფრანცისკო და წმიდა ეკატერინა ღომენიკონსა. მართლა ეს ანბავი სწორეა. იმ ქალს ვერონიკა ჰქვია.

თხუთმეტს მკათათვეს წამიყუანეს ბურგონია⁶⁶ ფრენჭიფის წალკოტში. თვითონაც რომში სახლობს. დიდი ფრენჭიფეა. ეს წალკოტი რომის გალაგანს აბია. ერთი ფოლორცი შუა ჩაივლის. შევედით კარსა. წალკოტები როგორც ფარიზისა დავსწერე, ესეც მისთანა იყო, მაგრამ ფარიზში ჭანდარი არ მინახავს.⁶⁷ აქ რამდენიღაც იდგა: შესავალს კარზე, კედლის ძირს, კედელზე აკრული, რომ კედელი სულ მწვანედ ჩნდა. უფროსი ერთი ნარინჯი, თურინჯი და ლიმონი იყო. დიდი ხეივანი გაუიარეთ. ერთი კლდე იყო. ის კლდე დევედ გაეთალათ, პირალრენილი. თმა, წვერულვაში სპონდიოს ქვისა გამოესახათ, კბილები თეთრის ქვისა და პირში დიდი შადრევნად წყარო ამოსდიოდა. აქეთ იქით სხვა წყაროები სხვას ცხოელის პირით გამოსდიოდა. ვიარეთ ხევნებში. მრავალგან სპონდია ქვები გაეკეთებინათ, სულ შადრევნათ წყარო ამოსდიოდა. მერმე დიდი ტბა იყო, კარგა გაკეთებული. შიგ იხვი და ფრინველი ისხდა. სამგან შიგ ხმელეთი. კაცის სასხდომელები კარგ გვარად და გარემო კარგი, მუხნარი, რიგით მღვარი. და ირმები თეთრი და მართალი. ირემი ხბოიანები მრავალი, მაგრამ მოწლო ირმები იყო. წამოგვიყვანეს სხვა მხარეს, სულ დაფნი და ბზა იდგა. შუა წველილი გზები. ხეები კედლებსავით დათლილი. კაცს მზე არ მიადგებოდა. შუა და შუა მრავალი

უცხო შადრევანი. აგვიყვანეს. ერთი სასახლე იყო. მართაღვ. გეტყვი, გარედან მისი მსგავსი სასახლე არ მინახავს. უცხო გათლილი მარმარილოები, საცა ძველთაგან ქვა რომში ეპონათ, ეშონათ. მრავალი კერპის სახე დატანებული. ერთს მთელის ქვისა იყო მთელი ცხენი და კაცი. ცხენი წაქცეოდა და კაცი გადავარდნას ღამობდა. მაგრამ მრავალი უცხო სხვა იყო. მრავალი კერპი, ძველი კრონოს, მისი ამხანაგები: ზოგი მარმარილოსი, ზოგი შავის ქვისა, ზოგი პორფირის. კერპის ღმერთები, ძველი კეისრები მთელი. იმათ ჟამში გაკეთებული, მრავალგვარი უცხოები. თექვსმეტი პორფირის სვეტი იყო ისე აყუდებული. ზედ კერპები ამართული, უცხოდ ნაქმარები. სვეტები მთელი. ზოგი სამი ადლი, ზოგი ნაკლები. მეტი არ იყო. სხვა უცხო და უცხო მარმარილოს სვეტები. ორი ტაბლა პორფირის ქვისა. სიგძე ორი ადლი, განი ერთი ადლი, ორი ტაბლა შავი ქვა. ოქროსა და ვეცხლისა. ოქროსა და ვეცხლს გამოსცდიან. სარკესავით ელევდა. პარაგონე ქვიან. პორფირის ქვისაგან უნამეტნავესი იყო. ორი ტაბლა, თვალეები შეწყობილი ყვავილად. იამანი, ამარტი, ძოწი, ეშმი, ლაჟვარდი და მისთანები, დახატული ეგონა კაცს. ერთი მგელი პორფირის ქვისა, გათლილი, ორს ყმაწვილს ძუძუს აწოვებდა. რომის ქალაქი იმათ აუშენებიათ. ამგვარები მრავალი რამ უცხო იყო. ზოგი იმ პარაგონის შავის ქვისა კაცები, კერპები იყო. თეთრი იამანის პერანგი ეცვა, მთელი გათლილი პერანგსავით. ზოგო ჭრელი, მარმარილოს სარტყელი ევლო. ერთი - იმ შავის ქვის ოსტატი. გაეთალათ ჭრელი მარმარილოს აუზი და აუზში პორფირის ქვა გაეწყოთ, სისხლით სავსის მსგავსად, და შიგ ის შავი ოსტატი იდგა, ვითამც თავის სისხლში ირჩობოდა. სხვა კერპი იყო, ერთის მარმარილოს ქვა, უცხოდ რამ გათლილი. ერთს ქვაზე ერთი ქალი გაქცეული კერპის ღმერთი და კაცი მოსწეოდა, დაეჭირა და ის ქალი დაფნის ზედ გარდაქცეულიყო. ენით არ ითქმის საკვირველება, ძველთაგან სახმარები, სხვარივად უცხო მორთულობა. უცხო ნარინჯის წალკოტები, უცხო ნაზარდი ალვის ხეები, უცხოდ ნაზარდი დაფნები, ჯერნები მრავალი, მათი ნუკრები. სხვადასხვარივი კამარები საჭმელითა და სალხინო ადგილებით, და წამოგვდით. რაც სანახავეები ვნახევით, ვით აღიწერება, მაგრამ რასაც შევიძლებ უცხოებს, ვეცდები დაწერო. დაიჯერეთ, რომი ასეთია. ას წელს სულ იაროს კაცმა, მის საკვირველობას ვერც გაუვიდეს, ვერც დაასრულოს. მაგრამ მე რასაც შევიძლებ, ჩემს ნახულს მართაღვს დაწერ. ვება გვეგონოსთ ქებისათვის ნამეტნავი დაწერო. უსაცილოდ დაიჯერეთ, რასაც ვწერ, ნაკლებია და მასაც თავს გაუსვლელსა და შეუძლებელსა.

დაიჯერეთ, ნახევარს მაშინაც ვერ მივსწვდები, რომ ვერ შევიძლე
დასწავლა და დაწერა, ნახევარი უფრო დამრჩა.

თექვსმეტს მკათათვეს წავედით წმიდის დომენიკოს სხვას მონას-
ტრის სანახავად. მონასტრისა რა დაგიწერო, ოცდაორი მარმარილოს
მთელი სვეტი იყო ეკკლესიაში. თვითო ექვსი ადლი მგონია. თვითო
მთელი ქვა და ორი პორფირის ქვისა სვეტი სხვა, სამ-სამი ადლი
მგონია. საფლავების ქვა პორფირისა. და ეს იყოს, რას ვაგრძელებ?
რომის შენობა ამ წიგნში არ დავა! იქ ვნახე წმიდა პაპის ალექსანდრე
მოწამის საფლავი, მასთანვე მლუდელ-მოწამე წმიდა ეგნატიოს და წმიდა
სეუდულოდ და საბიანე ქალწულ-მოწამისა და სერაფია ქალწულ-
მოწამის საფლავები, მთელი გვაძები. და წმიდის დომენიკოს დაკარგული
ნარინჯები ისევ იდგა, ესხა. მისი ნაღვაწი ადგილები ვნახეთ. იქილამ
იმასვე აკრავს ალექსი კაცი ღ'თის მამის სასახლე. მონასტრად არის.
წმიდის ჯერასიმეს მამანი დგანან იმაში. წმიდის ალექსის მთელი გვაძი
ტრაპეზშია და მასთანვე წმიდის ვონიფანტე მოწამის გვაძი მთელი.
იმას იქით, სადაც ყოვლად წმიდა გამოეცხადა წმიდა ალექსის, ის ისეა
გამოყვანილი. და ქვეით ბოლოს იმ სახლის კიბე, რომელსაც ქვეშ
წმიდა ალექსი იწვა. იმ კიბის ნატეხი ათიოდ ფიცარი კიდევ იყო. ორს
ანგელოზს ეჭირა, მარმარილო გათლილი.

ჩვიდმეტ მკათათვეს - პაპამ ერთს ნემსისნ⁸ ფრენჭიფეს შვილს
კარდინალს შაფხა დახურა. იქ წამიყვანეს. ეს კარდინალი ამ თხუთმეტს
მკათათვეს შემოსულიყო. მე იმ ბურგონიოს წალკოტში ვიყავ. დიდის
დიდებით შემოსულიყო. ორასი ეტლი უფრო შემოყოლოდა. ზოგი წინ
მიმგებებელი, ზოგი თანმოყოლილი. მე ვერ ვნახე. და ამ შაფხის დახურ-
ვაზე წამიყვანეს. ეპისკოპოსი იყო. სხვა კურთხევა აღარ იქნებოდა. მივე-
დით პაპის სასახლეში. დიად მრავალი ჯარი მისულიყო. გზა გაჭირდა.
ერთი კარდინალი მივიდოდა. ჩვენ ვერ ვიცნობდით. იმან გვიკითხა, გვიც-
ნა. თან წამიყვანა. ტკბილად მომეპყრა. შემიყვანა პაპის დიდს სახლში.
მაღლა პაპის საჯდომი საყდარი დაედგათ. ხუთს ხარისხს ტანტზედ
წითლის მძიმე ხარით შემოსული და უცხო ფარდაგები დაეკიდათ. და
ქვეითს ხარისხზე, მიღმა მოშორებით, ორგნითვე კარდინალების სკამები
გაეკეთებინათ. შუა რვა. აქათ იქით კარგის ფარდაგებით გარდაფენილი
იყო. შემიყვანა. ოთხიოდ კარდინალი იჯდა, და ჩემი მცნობი კარდინალი
საკრიპანტი. მესალმენ კარდინალები. უკან ზემო თავს დამაყენეს, დაიწ-
ყეს კარდინალებმა შემოდენა. რიგის რიგისად შემოვიდნენ. პირველ პაპის
ტანტს თავი მოუდრეკიან. მერმე აქათ და იქით კარდინალებსა და თავ-
თავის ადგილს დასხდიან. თვითო ისფერი მაზარა ესხათ, რომ ადგილზე

ხუთს ადღს მეტს მიათრევდენ. ის მისი ბოლო მოსამსახურეს ეჭირათ. მოსამსახურეთაც ისფერი ეცვათ სულ ყველასა, განიერი სამოსლები ანაფორასავით. და თავთავეთს კარდინალს წინ დაუსხდენ ფეხთან. სკამები იყო მათთვისაც. რა კარდინალები შემოვიდნენ, ოცდათექვსმეტი იყუნენ და დასხდნენ. პაპის გამოსვლის დრო შეიქნა. დაიწყეს დიდებული გამოდენა. მერმე პაპის შინა კაცნი თორმეტიოდ, ისფრით შემოსილნი. ფართო სამოსლები ეცვათ. მხარზე წითელი სამხრეები. ისინი გამოვიდნენ. მერმე ჯვარის მტვირთველს ჯვარი ეჭირა. მასუკან დაიწყეს ეპისკოპოსებმა გამოდენა და პაპის ტახტს აქეთ იქით დადგენ ჩამომწყრივებით. ზოგი ჩვენს უკანამდი მოვიდა და ის ისფრიანი მოსამსახურენი წინ პაპის ტახტს დაუდგენ. მერმე წმიდა პაპა გამოვიდა შემოსილი. წითელი ნაკერი ფილონი ესხა და ყვითელი სტავრის მიტრა ეხურა. გვირგვინი არ ეხურა. ორს კარდინალს აქათ იქით მისი შესამოსი ეჭირათ. აღიყუანეს მალლა, დასვეს და კარდინალები ერთი აქათ მოუჯდა დაბალს სკამზე, ერთი იქით. ერთმა იმ წინა მოსამსახურეთაგანმა თაყუანი სცა და გამობრუნდა. კარდინალს ანიშნა, ადგა უფროსი კარდინალი, აქ დაბლა რომ თავს იჯდა, დეკანოზს ეძახიან, მიათრევდა იმ გრძელს მაზარას, პაპას თაყუანი სცა და ხელს აკოცა. ჩამობრუნდა და დაჯდა ასვე რიგზე. ყოველი კარდინალი თვითო თვითო მივიდა და ხელს აკოცეს და გამობრუნდნენ, დასხდნენ. მერმე იმ წინა მოსამსახურეთ ყველამ მუხლი მოუდრიკა და ერთმა წიგნის მალლის ხმით ავაჯით კითხვა დაიწყო. იმ ახლოს კარდინალისათვის, ვინ იყო, ვისი შვილი და ქება მისი. და პაპის დივიტილა თქვა. ეს რომ გაათავა, ისევე ყველამ მუხლი მოუდრიკეს და გვერდს რომ ორი კარდინალი უჯდა, ისინი ადგნენ, ჩამოვიდნენ ტახტიდამ. გაბრუნდნენ, პაპას თაყუანისცეს. გამობრუნდნენ. კარდინალებს აქათ იქით თაყუანისცეს. ის პაპის მოსამსახურენი წინ გაუძღვენ. ახლის კარდინალის შემოსაყუანად გავიდნენ. შემოუძღვენ შუა. ახალი კარდინალი მოვიდოდა. მაღალი კარგი სანახავი კაციც იყო და აქათ იქით სხვა ორი კარდინალები მოსდევდნენ. კარდინალები სულ სკამებზე ისხდნენ, იმან აქათ იქით თაყუანი სცა. ის ორივე კარდინალები წინ წავიდნენ. იქავ ავიდნენ, პაპას თავი მოუდრიკეს. თავის ადგილს დასხდნენ. ეს კარდინალი წააყენეს. პაპას მდებლა თავი მოუდრიკა. მერმე ტახტის პირს უფრო დიდად თავი მოუდრიკა. მერმე ტახტზე ავიდა. მუხლი მოუდრიკა და ფეხზე აკოცა. ადგა, მერმე ხელს აკოცა. მერმე ორთავ ერთმანეთს ამბორს უყვეს. მერმე კურთხევანი მორათვეს, წმიდა პაპას და კარდინალს, თავის მაზარის კუნკულები აქეთ განიერი, ის დახურეს. პაპის წინ დიდხან პირდამხობით იყო. აღეპართა, კურთხევანი წაუკითხა. მოიტანეს ერთი

წითელი შავხა, დახურა პაპამ. გამობრუნდა. ჩამოუარა რაც კარდინალი იყო, ყველასთან მოვიდა. ესენი ადგენ. თვითო თვითომ ამბორს უყვეს და მოულოცეს. გარშემო სულ ასე შემოუარა. და ის ორი კარდინალი თანდასდევდენ და იმათაც კარდინალებს ამბორს უყვეს. მერმე პაპას წინ ჯვარი მიასვენეს. ადგა, თაყუანი სცა. დაჯდა. მერმე წამოდგა. კარდინალებმა თავი მოუდრიკეს. სხვათ სულ დაიჩოქეს. პაპამ ჯვარი დასწერა ყველგნით და იმავ რიგით წაუძღვნენ, როგორც გამოიყვანეს. მე წამიყვანეს პაპის კარის ეკკლესიაში მრავალი ჯარიც იყო. შემეყვანეს, ზემო დამსვეს. დაღალულიც ვიყავ დიდხანს დგომითა. ცოტა ხანი გამოვიდა. გალობის ხმა მოვიდა. ოციოდ მგალობელი შემოვიდენ. კარდინალები სულ რიგით თან შემოჰყვენენ. პაპის ტახტს მოცილებით ისევ გადმაგამოლმა დასხდნენ, როგორც იქ ისხდენ. მერმე ის ახალი კარდინალი შემოიყვანეს. კარდინალებს თაყვანისცა. მიიყვანეს ტრაპეზს წინ. პირქვე დაამხვეს. დიდ ხან ისე იყო. მერმე ადგა უფროსი კარდინალი, დეკანოზს რომ უმახდენ, და საკურთხეველში შევიდა. კურთხევანი წაუკითხა. გამობრუნდა. დაჯდა. ადგა ახალი კარდინალი, გამობრუნდა, ყველას თაყუანი სცა და წამოვიდა. მერმე თავის რიგით ყველანი წამოვიდენ.

ი თ მკათათვეს წავედით ერთის ეკკლესიის სანახავად, სადაც იყო ქრისტე რომ სვეტზე დააბეს და სცემდეს. ეკკლესია კაი და შვენიერი და სოფიოთ დახატული. სხვა რითლა დაგიწერო. იქ ვნახეთ ქრისტეს სვეტი, რაზედაც დაებათ. ჭრელი მარმარილო მომწვანი-მოშაო. ორი ადლი ვერ იქნებოდა. სხვა იყო სამი ეკალი ეკლის გვირგვინისა და ერთი თითი ნათლის მცემლისა. სხვა წვრილმანი რაღათ გიწერო. ის სახლი იყო წმიდის ეპრაქსიას მამისა. და წმიდა ეპრაქსიას ნაწილი უმრავლესი იქ იყო. და მისის ძმისა, ისიც წმიდა. სხვა ადგილს წმიდა ზენონ და ვალენტინე მოწამე. ლუსკუმა. მათი ნაწილი მთელი. ქრისტეს სვეტის ძირს — წმიდა პასკალო. პაპის საფლავში ჩაგვიყვანეს ქუეშეთ. სამარტვილეში ორიათას სამას მოწამის მთელი გვამი იყო. იქიდან წაგვიყვანეს ერთს საყდარში. ევსიბი იქ ესაფლავა. კარი ვერ გავაღებინეთ. წამოვედით. სხვაგან წამიყვანეს. ერთი პატარა ეკკლესია იყო, შვენიერად აგებული. ტრაპეზში წმიდა ბიბიან ქალწულ-მოწამე და მისი და — წმიდა დემეტრია და დედა მათი წმიდა პრახა ემარხა ერთს ალაბასტრის ლუსკუში. ათი ათას და ერთი მოწამეთ ნაწილი სულ იმაში იდგა. ერთი ზუცესი იდგა. ის ემსახურებოდა, მაგრამ ეკკლესიის კარი სულ ღია იყო მლოცავის მიდენითა. შვენიერად აშენებული იყო, მაგრამ პატარა. იმას იქით ერთი საკერპო გვაჩვენეს, უცხო, მაღალი და დიდი. ათი კამარა

ხუთს ადღს მეტს მიათრევედენ. ის მისი ბოლო მოსამსახურეს ეჭირათ. მოსამსახურეთაც ისფერი ეცვათ სულ ყველასა, განიერი სამოსლები ანაფორასავით. და თავთავეთს კარდინალს წინ დაუსხდენ ფეხთან. სკამები იყო მათთვისაც. რა კარდინალები შემოვიდენ, ოცდათექვსმეტი იყუნენ და დასხდნენ. პაპის გამოსვლის დრო შეიქნა. დაიწყეს დიდებულთ გამოდენა. მერმე პაპის შინა კაცნი თორმეტიოდ, ისფრით შემოსილნი. ფართო სამოსლები ეცვათ. მხარზე წითელი სამხრეები. ისინი გამოვიდენ. მერმე ჯვარის მტვირთველს ჯვარი ეჭირა. მასუკან დაიწყეს ეპისკოპოსებმა გამოდენა და პაპის ტახტს აქეთ იქით დადგენ ჩამომწყრივებით. ზოგი ჩვენს უკანამდი მოვიდა და ის ისფრიანი მოსამსახურენი წინ პაპის ტახტს დაუდგენ. მერმე წმიდა პაპა გამოვიდა შემოსილი. წითელი ნაკერი ფილონი ესხა და ყვითელი სტავრის მიტრა ეხურა. გვირგვინი არ ეხურა. ორს კარდინალს აქათ იქით მისი შესამოსი ეჭირათ. აღიყუანეს მალა, დასვეს და კარდინალები ერთი აქათ მოუჯდა დაბალს სკამზე, ერთი იქით. ერთმა იმ წინა მოსამსახურეთაგანმა თაყუანი სცა და გამობრუნდა. კარდინალს ანიშნა, ადგა უფროსი კარდინალი, აქ დაბლა რომ თავს იჯდა, დეკანოზს ეძახიან, მიათრევედა იმ გრძელს მაზარას, პაპას თაყუანი სცა და ხელს აკოცა. ჩამობრუნდა და დაჯდა ასევე რიგზე. ყოველი კარდინალი თვითო თვითო მივიდა და ხელს აკოცეს და გამობრუნდნენ, დასხდნენ. მერმე იმ წინა მოსამსახურეთ ყველამ მუხლი მოუდრიკა და ერთმა წიგნის მალლის ხმით ავაჯით კითხვა დაიწყო. იმ ახლოს კარდინალისათჳს, ვინ იყო, ვისი შვილი და ქება მისი. და პაპის დივტილა თქვა. ეს რომ გაათავა, ისევე ყველამ მუხლი მოუდრიკეს და გვერდს რომ ორი კარდინალი უჯდა, ისინი ადგნენ, ჩამოვიდნენ ტახტიდამ. გაბრუნდნენ, პაპას თაყუანისცეს. გამობრუნდენ. კარდინალებს აქათ იქით თაყუანისცეს. ის პაპის მოსამსახურენი წინ გაუძღვენ. ახლის კარდინალის შემოსაყუანად გავიდენ. შემოუძღვენ შუა. ახალი კარდინალი მოვიდოდა. მალალი კარგი სანახავი კაციც იყო და აქათ იქით სხვა ორი კარდინალები მოსდევდენ. კარდინალები სულ სკამებზე ისხდენ, იმან აქათ იქით თაყუანი სცა. ის ორივე კარდინალები წინ წავიდნენ. იქავ ავიდენ, პაპას თავი მოუდრიკეს. თავის ადგილს დასხდენ. ეს კარდინალი წააყენეს. პაპას მდაბლა თავი მოუდრიკა. მერმე ტახტის პირს უფრო დიდად თავი მოუდრიკა. მერმე ტახტზე ავიდა. მუხლი მოუდრიკა და ფეხზე აკოცა. ადგა, მერმე ხელს აკოცა. მერმე ორთავ ერთმანეთს ამბორს უყვეს. მერმე კურთხევანი მოართვეს, წმიდა პაპას და კარდინალს, თავის მაზარის კუნკულები აქეთ განიერი, ის დახურეს. პაპის წინ დიდხან პირდამზობით იყო. აღეპართა, კურთხევანი წაუკითხა. მოიტანეს ერთი

წითელი შაფხა, დახურა პაპამ. გამობრუნდა. ჩამოუარა რაც კარდინალი იყო, ყველასთან მოვიდა. ესენი ადგენ. თვითო თვითომ ამბორს უყვეს და მოულოცეს. გარშემო სულ ასე შემოუარა. და ის ორი კარდინალი თანდასდევდენ და იმათაც კარდინალებს ამბორს უყვეს. მერმე პაპას წინ ჯვარი მიასვენეს. ადგა, თაყუანი სცა. დაჯდა. მერმე წამოადგა. კარდინალებმა თავი მოუდრიკეს. სხვათ სულ დაიჩოქეს. პაპამ ჯვარი დასწერა ყველგნით და იმავ რიგით წაუძღვნენ, როგორც გამოიყვანეს. მე წამიყვანეს პაპის კარის ეკკლესიაში მრავალი ჯარიც იყო. შემიყვანეს, ზემო დამსვეს. დაღალულიც ვიყავ დიდხანს ღვთისმთა. ცოტა ხანი გამოვიდა. გალობის ხმა მოვიდა. ოციოდ მგალობელი შემოვიდენ. კარდინალები სულ რიგით თან შემოჰყვენ. პაპის ტახტს მოცილებით ისევ გაღმაგამოღმა დასხდნენ, როგორც იქ ისხდენ. მერმე ის ახალი კარდინალი შემოიყვანეს. კარდინალებს თაყვანისცა. მიიყვანეს ტრაპეზს წინ. პირქვე დაამხვეს. დიდ ხან ისე იყო. მერმე ადგა უფროსი კარდინალი, დეკანოზს რომ უძახდენ, და საკურთხეველში შევიდა. კურთხევანი წაუკითხა. გამობრუნდა. დაჯდა. ადგა ახალი კარდინალი, გამობრუნდა, ყველას თაყუანი სცა და წამოვიდა. მერმე თავის რიგით ყველანი წამოვიდენ.

ით მკათათვეს წავედით ერთის ეკკლესიის ხანახავად, სადაც იყო ქრისტე რომ სვეტზე დააბეს და სცემდეს. ეკკლესია კაი და შვენიერი და სოფიოთ დახატული. სხვა რითლა დაგიწერო. იქ ვნახეთ ქრისტეს სვეტი, რაზედაც დაებათ. ჭრელი მარმარილო მომწვანი-მოშაო. ორი ადლი ვერ იქნებოდა. სხვა იყო სამი ეკალი ეკლის გვირგვინისა და ერთი თითი ნათლის მცემლისა. სხვა წვრილმანი რაღათ ვიწერო. ის სახლი იყო წმიდის ეპრაქსიას მამისა. და წმიდა ეპრაქსიას ნაწილი უმრავლესი იქ იყო. და მისის ძმისა, ისიც წმიდა. სხვა ადგილს წმიდა ზენონ და ვალენტინე მოწამე. ლუსკუმა. მათი ნაწილი მთელი. ქრისტეს სვეტის ძირს — წმიდა პასკალო. პაპის საფლავში ჩაგვიყვანეს ქუეშეთ. სამარტვილეში ორიათას სამას მოწამის მთელი გვამი იყო. იქილამ წაგვიყვანეს ერთს საყდარში. ევსიბი იქ ესაფლავა. კარი ვერ გავალებინეთ. წამოვედით. სხვაგან წამიყვანეს. ერთი პატარა ეკკლესია იყო, შვენიერად აგებული. ტრაპეზში წმიდა ბიბიან ქალწულ-მოწამე და მისი და — წმიდა დემეტრია და დედა მათი წმიდა პრახა ემარხა ერთს ალაბასტრის ლუსკუშში. ათი ათას და ერთი მოწამეთ ნაწილი სულ იმაში იდგა. ერთი ხუცესი იდგა. ის ემსახურებოდა, მაგრამ ეკლესიის კარი სულ ღია იყო მლოცავის მიდენითა. შვენიერად აშენებული იყო, მაგრამ პატარა. იმას იქით ერთი საკერპო გვაჩვენეს, უცხო, მაღალი და დიდი. ათი კამარა

ჰქონდა გარშემო. ყველაში კერპები ყოფილიყო. უცხო რამ ნაშენი/ იყო, დიდი.

კ' მკათათვეს წავედით კარდინალის სანახავად. დიად ტკბილად და მოწულედ მოგვეპყრა. აღერსს უკან თავისი სახლები დამატარა. უწინ საწიფნე მარჯენა. მრავალი უცხოდაუცხო წიგნები სასულიერო, თუ სახორციელო, მერმე სხვა საფილოსოფოსო. საწიფნეში შემოიყუნა. პლატონ, არისტოტელი და მათი ამხანაგები დახატული. რასაც სახისა ყოფილან, და მათი წიგნები. ოთხი-ხუთი ამისთანა სახლი წიგნისა სავსე მარჯენა. წამოიყუნა მალლა, სხვა სახლები მარჯენა,⁶⁹ მაგრამ რა ენა იტყვის! ერთს სახლში სულ ფარფურის უცხო ჭურჭლები და უცხო სახეები: ზოგი წმიდათა, ზოგი უწმიდურთა. ერთს სახლში სულ ჩინური ჩინეთის მუფე რას სახისაა. მათი კაცნი და ქალნი როგორ მოირთვიან. მათი ქვეყნის ცხოველები, სულ ჩინურისა მთელი. სხვა სახლი — მათი მხატვრობა როგორი რიგია და რას ოსტატობისა. სხვა სახლში სულ მარმარილოს სახეები, დათლილი. ზოგი წმიდათა, ზოგი მსოფლიო. სხვა სახლში ქრისტეს საქმეები. სულ ყველა ვერ გავსინჯე. მარტო შობას დავეცქირე. თვითან კარდინალი დამდეკდა. თქვენც მოგეხსენებათ დიდს კაცს მოკრძალება უნდა, მაგრამ კარდინალის სიდიდე არ გინახავთ და რით შეტყობთ. იმ შობაში იყო, სულ მრთელი ცოცხალსავით. მარიამ სად ძე მიაწვინა ბაგაში, და ზროხები: ზოგი ხბოიანი, ზოგი სხვარივი. მალლა ანგელოსნი მფრინაენი. დიდება მალალი დაწერილი ეჭირათ. იოსები მწყემსთ როგორ ელაპარაკებოდა, ან ანგელოსნი მწყემსთ როგორ ეტყოდეს. მწყემსნი ზოგი ცხვარს სწველევიდა, ზოგი უკლიდა, ზოგი მგელს ძაღლს უტეკდა, ზოგი ზურნაკს უკრავდა, ზოგი ქრისტეს შობისკენ მიბრძოდნენ. კრავი მიყვანდათ შესაწირავად. როგორ დაიწერება. სხვაგან მოგვთ-მოსვლა. იმავე ერთს მხარეს, როგორ მოვიდნენ. ეროდე როგორ ნახეს, მწიგნობარნი რომ შეყარნა. როგორ წამოვიდნენ და თაყუანი სცეს. სულ ცოცხალსავით იყო. და რამდენი უცხო. თვითოსა და თვითოსა უცხოს აიღოს, მარჯენის. ერთი ჯვარცმის ხატი მარჯენა, ორი მტკაველი თუ იყო. ზედ ჯვარცმა და, აქ კარგა გასინჯე, რაც ჯვარი იმაზე დაეტყოდა, ქრისტეს გვამს გარდა, ჯვარზე, არა თუ ადგილზე. შავშავად რაღაც აჩნდა. ერთი სათვალე მოიტანა. ჩაზეხდეთ. მართლა სწორე დაწერილი იყო. მე ხომ სხვას ასოს მეტს არას ვიცნობდი. სამის თავისა სახარებისა, რაც პასექიდამ ამალღებამდე სწერია, სულ ეწერა. თუ არა, ამისი მოწამე თანა მაქვს. დიად, რომ მომეწონა და გამიკვირდა, ერთი იმისთანა პატარა ხატი მიბოძა. სოლომონის ქება ქებათა სწერია. ეს ნახეთ და იმასაც შეიტყობთ და დაიჯერებთ, რამდენი უანგა

რიშო სხვა გვიჩვენა. სხვას სახლში რაცა უცხო ფრინველი. უფროსი ერთი ცოცხალის მსგავსი. თავისის ფრთით, ბურტყლით. სანამდის ხელს არ ახლებდი, ვერ შეიტყვი, ცოცხალი არ არისო. ერთი სკივრი თავის ხელით გამოიღო და მაჩვენა. აქატი, იამანები და ეშმი. და ამგვარი თვალები დათლილი. მთელი ქლიავი, სხალი, ვაშლი, კომში და მისთანები გარეშემო ეკრა. არ დაიჯერებდი, მართალი ხილი არ ასხიაო. მაგრამ არც სანთლისა იყო, არც ძელისა, არც გავისა. ამ ძვირფასი თვლებისა იყო, ძნელად გასათალი. რამდენი უცხო, ვინ მოსთვლის, თავის ხელით ნამუშაკები: ზოგი ღვინჭილა სხვადასხვა გვარი, ზოგი თავი და უცხო კენჭები. ყვავილოვნად დაეწყო. ამახედ ნუ გაიცინებთ. მისთანა არც ღვინჭილა და არც კენჭი გინახავთ და შეწყობა უფრო არა. ჩემს უკან, ღმერთმა ქნას, ჩემს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქმნას. სხვას სახლში შეგვიყვანა. რომ ცოტა ვთქვა, ათასი კიდევ მეტი კერპი: ზოგი რვალისა, ზოგი იამანისა, ზოგი მარმარილოსი. უწინდელი კერპთ-მსახურთ ღმერთები გუაჩვენა. რამდენი უცხო სახლი. მაგრამ სხვას სახლში რაც უცხო სულიერი, ზოგი ფრანციაშიც ვნახე: თევზის უცხო რქები, მარტორქისა რქები, მაგრამ ამის სახლში ერთი თევზის წიბო ვნახე: ოთხი ადლი სიგბე მეტი იყო, მკლავს უსხო, ბატონის სალაროში⁷⁰ ღორის კბილსავით რომ კბილია, ორი მისთანა, მაგრამ იბტოლი ვერ იყო. კაცის თავი გაქვავებული, სოკო გაქვავებული. ეს ქართლშიაც მინახავს. მეც უთხარ ბატონის სალაროში რომ ღორის თავია გაქვავებული, მისი ამავე. ერთის ქვის გათლილი კაცის თავი თავის ხელით აიღო. ბალიშზე იდვა. მაჩვენა, მართალს მოგახსენებ, არ ეთქვა ქვა გათლილიყო, ხელითაც მჭეროდა, არ დავიჯერებდი, მკვდრის თავისავით იყო სწორეთ, რაც მკვდრის თავი გინახავს. გარედამ გათლა არ მიკვირს მე: ფერი ძელისა და შიგნიდამ სატვინე. და როგორც მკვდრის თავი გინახავს, ისე იყო. ეს მიკვირს. სხვა სახლში შეგვიყვანა. ძოწის ხეები, სხვაგან თეთრი, სხვაგან შავი, სხვაგან წითელი. ძოწი ჯენეკას დიდებულის კაცის სახლშიაც წითელი და ჭრელი კარგები ვნახე. მერმე მის ადგილში გამოდიოდა. მაგრამ შავი არ მენახა. და მეტად დიდრონი. აქ უცხოები ვნახე: უცხო სადაფები, უცხო ლოფორთქინაები. ამგვარები უცხო, უანგარიშო. ჩვენებური გარეული თხის რქებიც იყო, სხვას გარდა, და ჯიხვის რქები და მრავალი უცხო რამ. სხვა სახლი ცის მზომელობის. სახლი - ქვეყნის მზომელობისა. სახლი - სულ კაცის გვამი დახატული შიგნით, გარედამ. სახლი - სულ ნადირები დახატული. სახლი - სულ უცხო, თუ რაც თევზი, ისევ გველი და ვეშაპი. სახლი - ხეთა და ბალახთა დახატული. სახლი - სხვადასხვა ცხოველ-

თა, სხვადასხვა რიგი მოუგონარი და შეუტყობარი. მრავალი ძველი ჯაჭვი, ზრმალი, ფარები ქარგადანი თუ სხვა რიგები. ლანტუნები და უცხო საომრები. და ვის ფამისა კეისრებისა, მათი სახეები. გათავებისა დროს ერთი კარი გააღო, შეგვიყვანა. რაც ნივთი, ხილი, რამდენი რიგი ყურძენი, მარწყვი, სხვადასხვა რიგი ვაშლი, სხვადასხვა რიგი სხალი, ნარინჯი, თურინჯი. რას ვაგრძელებ, ყოველი ხილი ახალის მოწყვეტილის მსგავსი, ზოგი ფოთლიანი ეწყო. ხელთ მოგცა, გაგვასინჯა, მაგრამ არ ვიცი, რისა იყო. მთელი ქათამი გაბტყენილი, კაკაბი გაბტყენილი, ახალი ინდაური, ქათამი გაბტყენილი, ერთს მხარეს ღორის ქონი დაფრინილი, შიგნით — მართალი მოხარშული ხორცი, ზოგი რა ნაკვეთი. სხვადასხვა ასოები ხელთ გვეჭირა. არას გზით არ შეიტყობოდა სხვა რამ არისო. დაიჯერეთ, ასე იყო. სამიოდ უცხოები მეც მიბოძა. ეგებ ნახოთ. ღამე გვესწრა, და კარამდი მომყუა. მიბრძანა: ვიცი, მართლა ვერა გასინჯე რაო. როდესაც გეპრიანება, მობძანდიო. თავის კაცს დაარიგა: გულნებიერად აჩვენეო. მაგრამ მისის სახლის უცხოები მოსათვლელად განგრძელებდის.

ქა მკათათვეს წავედით იეზოვიტების მონასტერში. მათი დღეობა იყო. რაც რომში თავი და უკეთესი მგალობელი იყო, სულ იქ შეყრილიყო. სამს მხარეს ორღანო იყო გამართული მალა და სამსვე მხარეს მგალობლები გალობდნენ. ტრაპეზს აქათ იქით და დასავლეთის კარს ზედათ დიდი საყდარიც იყო, მაგრამ ერთს საუცხოოდ ესეც კმარიყო. ზან თვით ორღანოს დაუკრავდნენ და ზან სამსვე ერთად. მგალობელნიცა ზან თითო-თითო, იტყოდა, ზან თითო მხარე, ზან სამივ მხარე ერთად. იმ სიშორ იდგნენ, და ეს არ ეგონა კაცს, სულ ერთს ხმაზე არ გალობენო, რომ არ გარდააქცევდნენ, არცა წაასწრებდნენ. მაგრამ ეკკლესიის შემკობამ, ფარდავმა თუ კანდელამ, თუ სასანთლემ, თუ სანაწილეებმა გამაცვიფრა. ერთს პატარას ეკკლესიაში უწინ წირვა მომასმენინეს. ერთი მღუდელი სწირავდა და ოთხიოდ ძლივ ვეტიენით. დაიჯერეთ, სხვას გარდა, სამოცდა თექვსმეტი ვეცხლის წმიდანი იყო შექმნილი. თავეთათვეთი ნაწილი ეჭირათ, თვარა ეკკლესიისა რით აღირაცხოდა. ოღონდ, ეს მგონია, ვეცხლი რაც ვნახე, უნდა ათასი ლიტრა ნამეტნავი ყოფილიყო. საკვირველი ჯარი იყო. რიგი მოდიოდა და რიგი მიდიოდა. რომში ძვირად დარჩა მაგისთანა თვენაჩენი კაცი და ქალი, ყველა არ მოვიდა. მწუხრიდან მეორეს საღამომდი ის მონასტერი სულ სავსე ყოფილა. არცავინ იცის რამდენი ათასი წირვა იქნა. შუა ღამეს უკან დღემდი უფროსი ერთი მწირავი იქ მოვიდა. იქ წირეს. მრავალი უცხო შესამოსი და ბარძიმი ვნახე. მრავალი უცხო სიძლიდრე. სამი დიდი ტრაპეზი იყო. სხვას ტრა-

პეზებს გარდა, ერთი აღმოსავლით, ერთი ჩრდილოთ და ერთი სამხრით. სამხრის ტრაპეზი წმიდის ფრანჩისკოს ქსავერიოსის ხელი იყო, ინდოეთის მოციქულისა. და ჩრდილოს ტრაპეზში მათი უფროსი წმიდა ეგნატი მთელი იყო. მისი დღეობა იყო. ის ტრაპეზი და მხარე ორ მილიონად იყო გაკეთებული. და ერთს დუკას ერქვა: ჩემის ფასით აღმოსავლეთის ტრაპეზიც ასრე გააკეთეთო, მაგრამ ჩვენის ქვეყნის კაცისაგან ის გაკეთებაც სანატრელი იყო, რომელსაც მოშლას უპირობდნენ.

კ'ბ მკათათვეს ერთი მათი მარიაშობის თვე იყო და წმიდის პეტრეს ჯაჭვის თაყვანის ცემა. წაგვიყუანეს. იმის საყდარი დიდი ეკკლესია იყო. და კარგა შექობილი. რვა სვეტი გრანიტისა ჰქონდა, ოცდა ორი თეთრი მარმარილოსი. თვითო ზუთი ადლი უმაღლესი. და მასვე თეთრი მარმარილოსი, უცხოთ გათლილი და მრავალი სხვა რამე. დიდს ტრაპეზს ქუშ შვიდნი ძმანი მაკაბელნი და დედა მათი და ელიზბარი, მათი მოძღვარი, დამარხული. და სხვა ნაწილები, კარგა გაკეთებული. ზეიდა მარცხენას მხარეს, ტრაპეზზე პეტრეს ჯაჭვი კოლოფიდამ ამოიღეს. გვამთხვიეს. ყელზე მოგვახვიეს. ესრეთ საკვირველი ეს ქნოდა: წმიდა პეტრე ერთხელ ჯაჭვით იერისალიმს დააბეს, ერთხელ პრომს. ის იერუსალემელი ჯაჭვი ევდუქსია დედოფლისათვის მიურთმევით იერუსალიმს⁷¹ მისვლაში და ევდუქსიას აქ რომს, თავისა ქალისათვის გამოუგზავნა. ქალს თავის ხელით პაპისათვის საჩუენებლად მიუტანია. და წმიდა პაპს გაუსინჯავს და რომაულიც მოუტანინებია, ორივე ერთად უნახავს. ერთად რომ დაუდვია, ერთმანერთს გარდაბნია. ეს ჯაჭვი ენახე. იქიდა მ სხვა, ახლა წმიდა ფრანჩისკოს პავლელის მოძვრო ეკკლესია იყო. იქ მიგვიყვანეს, მაგრამ მარტო ტრაპეზზე ოთხმოცდა თექვსმეტი ასეთი ვეცხლის სასანთლე იდგა, მოგვეწონებოდა. სხვას სამკაულს გარდა, ერთის წმიდის ზიარების შარავანდედი იყო, უცხოოდ რამ გაკეთებული. ეკკლესიის საქმე არ დაიწერება. რაც უცხო ენახე, იმას ვწერ. იქიდა მიგვიყვანეს სხვა მონასტერში. დიდი და კაი მონასტერი იყო, ოცდა ოთხი ფერადი მარმარილოს სვეტი ჰქონდა. თვითო ექვსი ადლი, მაგრამ ძირი და გვერდები სულ მარმარილო იყო ფერადი. და ტრაპეზს ქუშ სამარტივლე უცხო გაკეთებული, სულ მარმარილოსი. ერთი მისთანა არ მინახავს. იქ ემარხა: დიდი წმიდა სილიბისტრო პაპა, მთელი; წმიდა მარტიანე პაპა მოწამე, მთელი; წმიდა ფლაბიანე პაპა მოწამე, წმიდა სტეფანოს პაპა მოწამე, წმიდა სუტურო, პაპა მოწამე, წმიდა სტერია ქალწულ-მოწამე, წმიდა სანთინომე ქალწულ-მოწამე, წმიდა კირისკოს ქალწულ-მოწამე, წმიდა მავროს პაპა, წმიდა პაპა, მავროს, ლარგოს, ლარდოს მოწამენი; წმიდა ჩინინია მოწამე, წმიდა ანასტასი პაპა, წმიდა ინო-

კენტი პაპა, წმიდა კვირინე ეპისკოპოსი მოწამე, წმიდა არტემი მოწამე, წმიდა ჩინინო მოწამე, წმიდა პოლიონე მოწამე, წმიდა თეოდორე მოწამე, წმიდა ნიკარტოს მოწამე, წმიდა ქრისენტი მოწამე, წმიდა ასატუროს ქალწულ-მოწამე, წმიდა პალინოს ქალწულ-მოწამე, წმიდა მემია ქალწულ-მოწამე, წმიდა ივლიანა ქალწულ-მოწამე, წმიდა თეოფისტა ქალწულ-მოწამე, წმიდა სოფია ქალწულ-მოწამე, ბერძნების სასო და აია სოფიოს თავი, რომ ამაზე ააშენა იუსტინიანე. წმიდა კირიაკი, წმიდა იუსტინა და მრავალი სხვა ურიცხვი წმიდა. მარტინე პაპას რომ ქვა მოაბეს და რომის წყალში ჩააგდეს, ის ქვა და ერთი სვეტი მაღალი, სულ მოწამეთ სისხლით სავსე. წმიდის სილიბისტროს პალატი, სადაც არიოზისათვის შეკრბა მამანი მის ამბავზე, თვარა ის რომს არ იყო. ალექსანდრელი იყო. და წმიდის სილიბისტროს ნაჯდომი ადგილი. ესეები იქ ენახეთ. იქილამ მიგვიყვანეს ერთს დომენიკანთ დედათ მონასტერში. ეკკლესია მომცრო იყო, მაგრამ საკვირველად საკვირველი შემკული იყო. სულ ფერადი მარმარილო. ამის მეტი რა ვითხრა. ვახტანგის კარის ეკკლესიად დაენატრე: მე მიმადილობინა მეთქი. მის ტრაპეზზე წმიდის ზიარების კოლოფს ექვსი ლაფვარდის სვეტი ჰქონდა. თვითონ ნახევარ ადლი სიმაღლე და ცალი ცერი და შუათითი თუ შეეტეოდა. მაგრამ მრავალი უცხო ქვები და თვლები: აკატი და მისთანები, დათლილი, დიდრონი. ზოგი მტკაველზედ ნაკლები იყო. მაგრამ თვითონ მტკაველი ორი წითელი ქვა იყო. წვლილად ჭრელი, არევით რაც ფერია. დიდ ხანს დახატული მეგონა. იმ სიუცხოე ერთი ვერა ენახე რაკიკითხე იმ ქვას რას ეძახდენ დავაშავე, ვეღარ მივხუდი. მრავალის უცხოების ნახვით აღარ გვაცალეს საკითხავად. იქ ტრაპეზზე ერთის წმიდის ეკატირინას სახე იყო. თეთრი მარმარილო, გათლილი. ოთხს ანგელოზს ღრუბელზე მჯდომი მიჰყუნდათ. ერთი ქვა მთელი და დიდი ხუთი ადლი უნდა ყოფილიყო. ამას კაცი არ იტყოდა, აგერ არი გამომეულაპარაკებაო. შუა დღეს უკან წაგვიყვანეს წმიდა ჩინილას სახლში, რომ ჩვენით წმიდა ვიკილა ქალწულ-მოწამეა. ამავე სახლში, სადაც ყოფილიყო, იქვე ეწამებინათ, და ეკკლესიად აეშენებინათ. ოღონ ზეიდა მით იყო დახურვილი თვარამ, ან კედლები, ან სასაკურთხეველი, ან სვეტები იყო და სამარტვლეც კარგა შემკული. ტრაპეზის ძირში, როგორც წმიდა კიკილია მხედარი პირქვე გდებულიყო, ერთი თეთრი მარმარილო ისე გაეთალათ და ისე პირქვე მწოლარი იყო. სწორად მწოლარი მხედარი გვეგონებოდა. ზეიდა ორი ანგელოსი. ვეცხლისა მურასა გვირგვინი ეჭირათ. და აქათ იქით ორი ოქროს კანდელი იყო. თვითონ ორი ლიტრა მგონია. და ასი კანდელი დღე და ღამე გაუწ-

ყვეტლად ენთება მისს საფლავზედ. მაგრამ კანდელები სულ დაფერდილი ბროწეული შუა გახეთქილი რომ იყოს, სულ ყველა ისე იყო. ოთხი პორფირის სვეტი — ტრაპეზის საღვინებელზე და ოცდა ორი ფერადის მარმარილოს მაღალი სვეტი ეკლესიაში. და აქათ იქით სხვა უცხო ქვების სვეტები იყო. ჩამიყუანეს სამარტვილეში. მარცხენა მხარეს ერთი თეთრი მარმარილოს აუზი იდგა. ზედ იმაზედ წმიდის ანესა ქალწულ-მოწამისა ტაბლა იდგა, რაზედაც საჭმელს სჭამდა. და იმ აუზში იყო ნაწილი წმიდის დონატო მოწამისა. ერთი კბილი იაკობ ზებედეუს ძისა. ნაწილი წმიდის კოზმან მკურნალის. ნაწილი წმიდის დალმატის. წმიდის სტეფანეს პირველ მოწამის მკლავის ნატეხი, სამოსლის ნახვევი. წმიდის კიკილიას სისხლიანი ტილო. ალექსი კაცისა ღვთისა მკლავის ნატეხი და სხვაც მრავალ. შუა სამარტვილეში, ტრაპეზის ძირში, წმიდა კიკილია და მისი ქმარი ტიბერცია და მისი მაზლი ვალენტიონოს. წმიდა კიკილიას ქმარი არ უნდოდა, ძალად დიდს კაცს შერთეს. ქორწილის დამეს უთხრა: ნუ მომიდგებიო, თვარამ ჩემთან ანგელოსია, დაგარჩომსო. ასე ეგონა ქმარს, სხვა კაცი ყვარობსო. უთხრა: მაჩვენე ის ანგელოსიო და მეცა ქრისტიანი შევიქნებიო. კიკილიამ უთხრა: სანამ არ მოინათლები, ვერა ნახამო. გაგზავნა წმიდა ორბანოს პაპსთან. პაპამ ასწავლა, მონათლა. მოვიდა. კიკილია ილოცევდა. ანგელოსი გვერდს უდგა. მერმე იმან თავისი ძმა მოაქცია. იმანაც ნახა ანგელოსი, და ყველა ეწამნენ. წმიდა ორბანოსცა ეწამა. ერთად მარხიან. სხვა მხარეს, ჩრდილოსაკენ სხვა აუზი იდგა. წმიდა იოსებ მარიამის ქმრის ხელცახოცი, თომა მოციქულის ნაწილი, მარიამ მაგდანელის ჭურჭლის ნატეხი, წმიდის ბასილის ნაწილი, წმიდის სილიბისტროს ნაწილი, ყოვლად წმიდის სარტყლის ნატერი, ლაურენტი დიაკვნის სკარას ნატეხი, სტეფანე პირველ მოწამის გვერდი, მაქსიმე, ბენი, ანასტასი მოწამეთ ნაწილი, ანსერმოს ეპისკოპოსის ნაწილი, წმიდის ბენარდეს ლურსმნის სარტყლის ნატეხი, რემიჯიო ეპისკოპოსის ნაწილი. ესეები იყო და პონტიანოს მოწამის და სხვა მრავალი. უკან მხარეს შავი მარმარილოს აუზი იყო. იმაში წმიდის გიორგის ნაწილი, ეფემიას ნაწილი, მაკაბელთ ნაწილი, ივლიანე მოწამის ნაწილი, კვიპრიანეს ნაწილი, ანდრიას პატარა ჯვარის ნატერი, კიკილიას სისხლი, ყოვლად წმიდის სამოსლის ნატერი იყო. იქილამ შვევიყუანეს წმიდის კიკილიას აბანოში. სამწირველო იყო. იქ ეწამებინათ. ერთს ორმოში ქვაბი იდგა, რაშიაც ზეთით აღუღებულში ჩაგდოთ ეს. დაგვიღამდა. მართლა ვერ გავსინჯეთ. დედათ მონასტერი იყო. ვერც ქალწულნი ვნახეთ. ღამემ აგვაჩქარა. გამოვედით. წმიდის პაპის მონასტერი ვნახეთ, დიად ჩქარა. ერთი დიდი მონასტერი აუშენებია. თო-

რმეტი პატრი დგა. ხუთასი კაცი და ქალია. ვინ უძლური და ბერი უპატრონო, ვისი შვილნი გაუარშიედებიან, ჭკუაც არ ეჭებათ, უნდა მიიყუანონ. ვისი ობოლია და საწყალი, იქ მოუყვანინ. ქალების სადგომი, საწოლი და საჭირო სხვადასხვა კარი აქვს. ბერი კაცებისა სხვა, ყმაწვილებისა სხვა და უჭკუოებისა სხვა. მაგრამ უცხოდ გარიგებულთ სხვა და უჭკუოებისა სხვა. მაგრამ უცხოდ გარიგებულთ, არ დაიწერებოდა. სმა-ჭამა, ტანთსაცვამი, ქვეშაგები სულ წმიდისა პაპისა არის.

კვ მკათათვეს წავედით წმიდის ფრანჩისკოს მონასტერში. მათი მონასტერი — დიდი და კარგი, მაგრამ გლახანი არიან. მონასტერი კარგი აქვთ, მაგრამ თეთრით გაგლესილი და აქა იქ კარგი ხატები და კაი ჯვარები. სხვა უცხო არა არის რა. იქილამ წმიდის ურსულას დედათ მონასტერში შევედით. ოცდა რვა ქალწული იდგა. ჩვენ რომ ფრანცილამ ქალწულები გამოგვეყვინ ოთხნი, ისინიც იქ იდგენ. მომცრო ეკლესია ჰქონდათ, მაგრამ შეუნიერი. იქილამ წავედით წმიდის აგვისტინეს მონასტერში. სხვა რივი მამანი არიან, კაფუჩინებსავეთ შემოსილნი, ოღონდ შავი აცვიათ და სარტყელი ტყავისა, თვარა ყოველფერ კაფუჩინსავეთ აცვიათ, ფეხშიშველი, მათს მონასტერში მივედით. შუა რომშია. ჯერ წალკოტში შევევიყვანეს. შანდაკი წალკოტი ჰქონდათ ქალაქს შიგნით, ძნელია. დიდი ადგილი, კაი შადრეუნი და უცხო წყაროები. სამოცი იდგენ ეკლესიაში. შევევიყვანეს. მომცრობა ეთქმოდა. ოცდა ათი ადლი იქნებოდა, მაგრამ მისს შენებულობის საქმე არ ითქმის, არც მოიგონება. ოღონ ამას დაგიწერ: ტრაპეზს წინ ერთი მთელი ქვა — ცამეტი მტკაველი, ჩემის ხელით გავზომე, სიგძე და ერთი ადლი უფრო იქნებოდა სიმაღლე. მთელი აკატი იყო. თუ აკატს იკითხავთ, ანალურიც აკატია. და სადაც ჭრელი იამანი იშოვება, აკატია. წითელი, თეთრით და ყვითელი ჭრელი იყო. და შვიდი, აქათ შვიდი იქით, თითო ადლი მეტი იმე აკატის ქვა მთელ მთელი. და სხვა ფერი მარმარილოს აშიები, უცხოდ მოყუანალი იყო. სხვები ძირს იყოს და ორი პარაგონის ქვა, თითო რვა ათას მარჩილად. ერთი მოწამე მარცხენას მხარეს ტრაპეზის ძირში იწვა. ხელთავ პარაგონე შავი ქვა. გრანიტის ქვა ქუემ შემოვედო. სწორად მძინარეს გვანდა. თოთხმეტი წლის ვაჟი წამებულიყო. წმიდა კონკორდიო უცხოდ და პატიოსნად, მთელი და ოღონ ხორცი შესჭკნობოდა. საღამო ჟამი იყო. ქალაქს გარეთ გავვიყვანეს. მოგვატარეს მეორე კარამდი, მაგრამ რამდენი უცხო ან პირამიდიანი წყარო ან მონასტრის კარები ვნახეთ, ვინ დასთვლის. გალავანს გარეთ ერთს კედელში მრავალი ძვალი ეყარა კაცისა. მითხრეს: ვინც უმოძღრო მოკვდება, ვირზე დააკრენ, აქ ჩაადებენო.

კ'დ მკათათვეს. წაგვიყვანეს ისევ წმიდის კიკილიას მონასტერში. წირვა მოგვასმენინეს. იქ ერთი ფრენჭიფის ქალი ქერივი იყო. კარდინალის დედამ გვნახა, მიაღერსა. მერმე მახარა: ხუთი ჩემი ქალნი ქრისტეს შეეწირნო, ქალწულებად დადგნო და ორი ძმისწულიო. და ჩემი ვაჟი კარდინალია. მეც მათ აუბადლიო, ეს სოფელი გაუშვიო და აქ დავდეგო. მობერო დედაკაცი იყო, ლამაზი ყოფილიყო. მერმე წმიდის ბენდიქტეს ქალწულებმა გვნახეს. ესენი თეთრით იყვნენ მოსილნი. ზორცს არ სჭამდენ. ორმოცდა ათნი იღვნენ. მერმე სხვა სანაწილე გააღეს. გვაჩვენეს. გასაოცარი ნაწილი იყო. მოციქულების ყველას ნაწილი. წმიდის ანდრიას ფეხი, იოვანე მახარებლის ჩოხის ნაჭერი, იაკობის ჩოხის ნაჭერი, წმიდის ფილიპეს მკლავი, თომას ორი თითი და თავის ნატეხი. ყველასი ცოცოტა რამ. დიდი ანტონის თავი. წმიდის საბას თავი. ზოგისა თავი, ზოგისა რა, უანგარიშო, უცხოდ გაკეთებულები. წმიდის ბენარდეს მამია, წმიდის აპოლონიას რომ კბილები დაგლიჯეს, ის გაზი. მრავალი ურიცხვი და ცხრაასი მთელი მოწამის გვაძი იმ ეკლესიის ძირში ემარხა. ის ეკკლესია ხით იყო დაბურვილი. მერმე გავსინჯე, მაგრამ მრავალი განსაკვირვალნი ქვა იყო და უცხოდ ნაქმარი გვერდები: ზოგი სოფიოთ დახატული, ზოგი ბერძულის ხელითა. ძველთაგან სულ ბერძული სახეები იყო, მაგრამ საცა მონათულა ვისიმე ეხატა, სულ თავზე დასხმითი იყო. თურმე ფრანგებს ახლა არ შემოუღია, ძველთაგანვე სცოდნიათ. სვეტები სულ გრანიტის ქვა იყო ორმოცამდი. თვითო ექვსი ადლი. ამავე დღეს, შუადღის უკან, წაგვიყვანეს სხვა იეზოვიტების მონასტერში. დიდი მონასტერი იყო. ას სამოცდა თექვსმეტი მამანი იდგენ. აგვიძღვა მათი წინამძღვარი. შეგვიყვანა ერთს კაი დაფენილს სახლში. რაც ზღვის უცხო თევზი იყო და დიდი ცხოველი, ის გვაჩვენა: კროკოდილო და ვეშპის ძვლები. ერთის ზურგის ძმის ძვალი გავზომე ვეშპისა, იონა რომ ჩანთქა. ცალიერი სიმგვრლე ორს მტკაველს გოჯი აკლდა. აქათ იქით ფხას გარდა, მისი ყბა მაღლა ეკრა. ერთი მხარე სიგძე მეტი ჰქონდა, ზორცს გარდა, წინ წაშვერილი. ამ გვარები მრავალი უცხო. სხვა კარი გააღო და ზღვის მომცრო ცხოველები სულ მთელ მთელი იყო. სხვა კარი გააღო: უცხო და უცხო სადაფი, პინა და მისთანები. და სხვა რიგი ზღვის ცხოვლის ქერქები. სხვაში სხვადასხვა რიგი ლოფოროტინის მსგავსი დიდროვანი უცხო და უცხო. სხვაში თევზის რქები და კბილები მრავალი რიგი. სხვაში ირმის, მარტო რქისა, შელისა, ჯიხვისა, არჩვისა, კამბეჩისა, გარეული თხისა და მრავალი უცხო ნადირისა. ზოგი ორი ადლი სიგრძეა, ზოგი მეტი, უანგარიშო ამგვარები. რქები დიდროანის ხარის, რქები საკვირველად

დიდი. სხვაში: კონსტანტინეპოლის კაცი როგორ მოირთვის, ქალი როგორ. იქაური მაშია საქლო, საკაცო. ურუმული კოვზები, მათი უბის ქისა და რაც მათს ქვეყანას იშობოდა და წესია, ის იყო. ბერძულის ბერების ქუდები, მათი რაგინდარაები. სხვას კარში არაბისა, სხვაში აბაშისა,⁷² სხვაში ინდისა და მათი უცხოები. სხვაში — ჩინისა ამგვარები. სხვა კარი გააღო: ინდური ცხოველები, ნადირები, ომინი ხმელი და ამგვარები. სხვაში — ჭიქები. ზეთები იღვა. შიგ ჩავედო, ისე ეწყო — უცხო და უცხო გველები, უცხო და უცხო მსვენნი და ხვლიკები, ღრინკალები, საკურველები. ძაღლის ლეკვს რვა ფეხი ჰქონდა, სხვა პირუტყვის შვილი, თერთმეტი ფეხი ჰქონდა. უცხო ჭიები. ამგვარები ჰქონდათ. სხვას სახლში ერთის თვის ყმაწვილები მოწყვეტილი, ორის თვისა, სამის თვისა, ოთხის თვისა, ხუთის თვის და მერმე მართალი ყმაწვილი. სხვა სახლში კაცის მუშია და რაც ფრინველია, ყველას ძვალი, გამიშვლებული. მაიშუნისა, ნასნასისა და წვლილის ნადირების ძვლები. სხვა კარში — თევზის კბილი და სპილოს ძვლის დათლილი ხეები, ყვაილები სხვადასხვა რიგი. ერთი ჯაჭვი იყო სპილოს ძვლისა, მთელი, შეუწყებავი. ერთი მხარი ვერ იყო. წვლილი, ერთმანეთში გამოთლილი და ზედ ჯვარი ეკიდა მისივე. ქრისტე ჯვარცმული და მრავალი ამგვარი, უცხოები. მთელი ჭიქები პირ ვიწრო და შიგ ქრისტე და წმიდები და ყუავილები და აგრევ შიგ სხვადასხვა რიგი კაცები და ლომები და გარშემო სპილოს ძვლის ყვაილები. პირ ვიწროს ჭიქებში როგორ შედევს! სხვაში უცხო ფიტები თაფლისა, უცხოდ ნაქმარი. უცხო კვერცხები, ზოგი გრძელი, ზოგი აყიროს მსგავსი, ქათმისაგან დადებული, საცა რამ ამგვარი უცხოები იყო. სხვაგან სპილოს ძვლის დათლილი კაცი და დედაკაცები. ზოგი კერპთ ღმერთები. სხვაგან უცხო მარმარილოს სახეები, დათლილი. სხვაგან პაპების და მეფეების სახეები და მათი საქმე. სხვას კარს შიგნით უცხო ქვები დატანებული: იამანები, აკატები ჭრელი. ზოგი კაცის სახე გამოყუანილი, ზოგი ფრინველისა, ხეთა და ყვაილთა, თავის აგებულობით ქმნილი, საკვირველები. კაცი გაოცდებოდა. სხვას კარში სარკით იყო მორთული. აქათ იქით — ერთი ბალი, მწვანევილის წალკოტი, სანამ თვალი მისწვდებოდა. გარდააბრუნა: სულ რაც ხილი ოყო, ხილები გამოჩნდა. ისევ გარდააბრუნა: სულ სხვადასხვა რიგი შაქრიელი გამოჩნდა. ისევ გარდააბრუნა: სხვა რამ გამოჩნდა. სანამ თვალი მისწვდებოდა, რამდენჯერ გარდააბრუნა, იმდენი სხვა გამოიკვალა. მერმე ერთი კლიტე დაძრა. სულ იმაში გამოეღინა შადრევნები. სხვა კარში ყიზილბაშის მორთვა, ქაშანის ჭურჭელი, ყუმურის ჭურჭელი და მათი საქმე. სხვაგან ჩინის მორთვა და ჩინურის

იარალი, იქ ნასაქში სხვარივი. სხვაგან ალბასტრის დათლილი ჭურჭლები. სხვაგან ცუდი თიხის ჭურჭლები. სხვაგან ისრები, ხმლები, ფარები. სხვაგან უცხო ხატები. სხვაგან ძოწები, შავი, თეთრი, ყვითელი, წითელი. სხვადასხვა რიგი ხეები, სხვადასხვა რიგი საქმეები, უანგარიშო. წამოგვიყვანეს. ერთს სახლში შეგვიყვანეს. ერთი მართალი ორღანო, რაც სხვა გვინახავს ორღანო, იყო. ზეიღამ მჭედლები რაცაღას მუშაობდნენ. კარი გააღო ამ პატრმა. ორღანოს საბერველს ბერვა დაუწყო. ერთი ჩხირი დაძრა. ერთი ბულბული რომ ყეფდეს, ისე დაიწყო ძახილი და ხანდახან, ბულბულის ხმის გამოცვლაზე, გუგული დაიძახებდა კუკუსა. დაიჯერეთ მართალია. მერმე ორღანოს სათითურებმა უხელოდ ძვრა შექმნეს, სამი-ოთხი ხმა ისე დაუკრეს. მერმე სხვას მხარეს სხვა გააღეს. ერთი პატარა ორღანო იყო. სამი კაცი იჯდა და ორი დედაკაცი. ერთი ჭახრაკი ააბრუნა პატრმა. კაცებმაც და ქალებმაც ძრვა და მიხედ-მოხედვა დაიწვეს. ორღანო უკრავდა, კაცები თამაშობდნენ და ქალების სირჩა ეჭირათ, ვითომ ღვინოს სვემდნენ, პირზე მიიღებდნენ. სხვა კარი გააღო. ერთი ჭახრაკი დაძრა. სამი კაცი იჯდა. ერთმა სოინარი აიღო. კერა დაუწყო. ერთს ეძინებოდა. სხვას ადგილს ისევ ერთი შავი კაცი იყო, ძაღლის პირით. თვალსა და ყბას იძრევდა. ნაღარს უკრავდა. გამოგვიყვანა. ერთი კარი გააღო. სარკის ჩადრი იყო. დავით წინასწარმეტყველი მეფურად მოკაზმული იჯდა. ქნარს უკრავდა. ხმა ისმოდა. მიიხედევდა, მოიხედევდა, თავს მოგვიდრევდა. წინ ორი კაცი უჯდა, ერთი სანთურს უკრევდა, ერთი ამათს ტრუმბედას. მაგრამ სარკეში მრავალგან ჩანდა ეს კაცნი. მრავალი საკვირველება ვნახე, მაგრამ ამის მეტი ვერ დავისწავლე. მერმე მათი საწიგნე დამატარეს. მერმე სააქიმოში ეს ვნახე ოცი ასეთი პორფირის ქვის ჭურჭელი იღვა, თვითო სააღლნე მეტი, ზოგში ცოტად ნაკლები ჩავიდოდა, სრულ თრიაქფარუხით საესე. იმას ზეით სხვა ჭურჭლის ანგარიში არ მიქნია. მრავალი უცხო წამალი, მაგრამ რათ დამეწერა. ვნახე ვარდის წყლის სახადი. ერთის ცეცხლით შვიდი რიგი სხვადასხვა გამოიხდებოდა. ვნახე სხვა არაყებისა სახადი, ერთის ცეცხლით ხუთი რიგი უამოიხდებოდა. ვნახე სხვა ერთი ძვირფასის არაყებისა, ერთის ცეცხლით სამოცდა ექვსი რიგი სხვადასხვა გამოიხდებოდა. ან ხელსაფქვავი, ან ზეთების სახდელი, უცხო რიგები, არ ითქმის.

ქ დ მკათათვეს წავვიყვანეს წმიდის პეტრეს საყდარში. ძირს ჩავედით. წმიდის პეტრეს საფლავი ვნახეთ. ზედ ჟამი ვაწირვინე. მაგრამ მიხი თქმა და გაკეთება კაცისაგან სათქმელად შეუძლებელია. მერმე ძაღლა გუშმათში აგვიყვანეს, რომის ქვეყანა და ზღვა სულ ჩანს შიგ სპილენძის

ქოთანში, ლ: - კაცი დაეტევა დგომითა. შვიდასი ფეხი კიბე აიარს, რაც დავათელევენ. ჩვიდმეტი გუმბათია. სხვა არა მოისაზრება რა. მრავალი რიგი სახლები. შიგ უანგარიშო მრავალი ოსტატი მუშაობდა. იქ ვნახეთ სოფიოს კენჭის კეთება, ამის ქვას როგორ ამტკვრვენ, როგორ აწყობენ, როგორ ხატავენ. ცალი გუმბათი სულ სოფიოთი არის დახატული. იქიდან შეგვიყუანეს პაპის სამწიგნობროში,⁷³ მაგრამ ერთი უცხო მას არა შეედრება რა. თავად დიდრონი და გძელი სახლებია. მერმე, რომელიც კრება არის დახატული, მაშინდელი წიგნები. იმის ძირს წმიდაების კრებისა, თუ მწვალელებისა თავის ხელით დაწერილი. სადაც იოვანე ოქროპირის წიგნებია თავის ხელით დაწერილი, იმას ზეით ის დახატული. ისე წმიდა ბასილი, გრიგოლი ღვთისმეტყველი, წმიდა ჯერასიმე, წმიდა ათანასე, წმიდა ეფრემ, წმიდა იოვანე დამასკელი. რაც წმიდაა, მისი სახე და მისის ხელით დაწერილი წიგნები. მწვალელების წიგნები. სხვა ყოვლისა რჯულისა და ყოვლისა ენისა წიგნები იყო. მრავალი ვეძებე ქართული წიგნები, ვერ ვიპოვე, არსად ჩანდა. მაგრამ პაპის სახლები საკვირველება იყო. პაპის სახლების გარდა ის თერთმეტი ათასი სენაკია თავისის ფარდით, სკამით, ტაბლით, ყოვლის ერთით გარიგებული. მაგრამ ან შიგნით წალკოტი, ან გარეთ როგორ იჭება? ასეთი წყაროები იყო შიგ წალკოტში, თითო ორს წისქვილს დააბრუნებდა. დარამდენი რიგი უცხო შადრევანი, ან სახლებში, ან კედლებში, ან სვეტებში, ან წალკოტებში. ვინ მოსთვლის? რამდენი უცხო სვეტები, რამდენი უცხო ქვა!

ქვე მკათათვეს წამიყუანეს. ერთი დომინიკანის დედათ მონასტერი იყო, წმიდის დომინიკოს დღეობაც იყო. მონასტერი მოძერო იყო. მაგრამ ჯარს ძლივ მიუვდით. გარედამ წითლის ქაშხის ფარდებით იყო მოფარდაგული. და ქაშხას, როგორც ჭრელი აქვს, სულ ისე იყო შეკერილი ოქრომკედლით შეკერილი ორ-ორის ძაფით. მაგრამ შიგნიდან სულობით ცის მეტი კედელი აღარ ჩანდა რა იყო. მაგრამ სულ ასე ხალასად ნაკერი ფარდაგები ეკიდა, უცხოდ და მძიმედ ნაქმარი. შვიდს ადგილს ტრაპეზი იყო, სულ მყარი ვეცხლი. და სხვა სასანთლე და კანდელი და წმიდა ნაწილთ კოლოფი არ იანგარიშებოდა. მაგრამ ხუთასი ლიტრა მეტი მგონია. მრავალი უცხო ნაწილები. მაგრამ ჯარისაგან ვერა გაიგეთ რა. წამოვედით. ფრანგულის ანგარიშით ხუთი აკვისტო იყო. უწინ რომ ყოვლად წმიდის მონასტერი დავწერე, თოვლის მოსვლა, ის დღეობა იყო. იმ დღესაც პაპს არ შეეძლო, ვერ მოვიდა, თორემ არ დააკლდება. და ზოგი კარდინალი წირვაზე ყოფილიყო. და ჩვენ შუა დღეს უკან, მწუხრზე მივედით. თვრამეტი კარდინალი იყო, სხვას

ებისკობოსსა და ხუცეს გარდა. დიდი ეკკლესიაც არის. მაგრამ ჯარი-
 სვან ძვრაც არ იყო. მარჯვენა მხარის ტრაპეზზე მალლა ლუკა
 მანარებელისაგან დახატული იყო. და ერთს დიდს კუბოში ესვენა. სიონ-
 თა ღვთის მშობლის ტოლია. ძე მარცხნივ უზის. თქვენც დაიჯერებთ,
 პატიოსნად შემკული იქნება. ის კუბოც, დიად, კარგათ იყო შემკული.
 ხუთნი კაცის ტოლ-ტოლი ანგელოსნი იყვნენ. ის კუბო იმათ ეჭირათ.
 და ორი მოძცრო გვირგვინი ეჭირათ, სულ ვეცხლით დაფარული. და
 ზეიდამ მალლა თოვლი რომ მოვიდა, და წმიდა პაპა რომ სთხრის, და
 ვინ ააშენა, ისინი სულ ვეცხლი. ტრაპეზზე შვიდნი წმიდანი კაცის
 ტოლ-ტოლი, სულ ვეცხლი. თავეთი ნაწილი ხელთ უჭირავთ ოცდა
 ცხრაშეტი: ზოგი ხელი, ზოგი ფეხი, ზოგი სხვა ასო, სულ ვეცხლით
 გაკეთებული, იმ ერთს ტრაპეზზე ესვენა. და სასანთლე და კანდელი ვინ
 იცის, თორემ სხვა მხარისას არას ვსწერ. ეკკლესია სულ წითლის
 ქამხით, მძიმე ყვითლის აშით ახლო-ახლო ჩაკერებული, მოფარდაგებუ-
 ლი იყო, სვეტები და კედლები. ექვსს ადგილს მგალობლები იყვნენ.
 ოთხს ადგილს ორდნო იკვირდა. სხვა საკრავი ურიცხვი. მაგრამ
 მგალობლების სიტკბოთ კაცს ცნობა წაუვიდის. ხან ერთი იტყოდა
 წვლილსა, ხან ორნი შეაწყობდენ. ხან ერთი წვლილი და ერთი ბოხი,
 ხან ოთხნი: ორი ბოხი და ორი წვლილი. ხან სულ ყველა ერთად
 იტყოდა. მაგრამ ასე შეწყობილი იყვნენ, კაცი გაკვირდებოდა. კაი ჯვა-
 რები ოქროსი. საცეცხლურები ოქროსი. შესამოსები ძვირფასებისა. ეს
 ენახე. ლოცვა დიდხან იყო.

კ'ვ მკათათვეს წავედით ანდრია მოციქულის მონასტერში. იქაც
 თიატინები იდგნენ, ორმოცდა თექვსმეტი. მაგრამ ერთი ეკკლესია, ან
 სიდიდით, ან სიკეთით, ან დახატულობით და სიმდიდრით, კიდევ უფრო
 და გაწყობილობით, არ მინახავს. მრავალი უცხოთ გაკეთებული ნაწილი
 იყო. ერთი ტრაპეზის საბურავი იყო, ზედ ოქრომკედით შეკერილი. ჯერ
 იმ სიუცხოვე არა მინახავს რა, არ დაიწერება. რა განიშნო? და მრავა-
 ლი გამოყვანილს ოქროს გვანდა. იქიდან წავეიყუანეს. სამი გზა ერთად
 შეიყრება. შუაზე ორი ეკკლესიაა, ორივე ერთმანეთის მსგავსია. მაგრამ
 შიგნით გარეთ უცხოდ და საკვირველად ამეწებული. წინ გრძელი
 მინდორი. მთელი ქვისა, მალალი, პირამიდი. და კაი შადრევნები. დია
 უკუსაყარი ადგილია ქალაქის კარზე. ახლა შიგნიდან ქალაქში.

კ'ზ მკათათვეს წავედით ბართლომე მოციქულის მონასტერში. წო-
 კოლანტებს აქვს. რომის წყალი ორად განიყოფა. შიგ შუაზე ორმოცდა
 თხუთმეტი წოკოლანტი დგას. ეკკლესია კარგია, მაგრამ სხვებსავეთ შე-
 მკული არ არის. ამისათვის რომ კაფუჩინი და წოკოლანტი უფრო გლა-

ხანი არიან. და დიდს ტრაპეზსა ჰქონდა ოთხი სვეტი პორფირისა და სალხინებელი შეკრული. და ტრაპეზს ჰქვამთ მთელი პორფირის დიდი ლუსკუმი. შიგ ბართლომე მოციქულის გვამი და ტყავი ნაწილი. ზოგი გაყოფილია. მარჯვენა მხარეს, ტრაპეზს ჰქვამთ წმიდა პავლიონოს ეპისკოპოსი და წმიდა ადლიბერდოს ეპისკოპოსი მოწამე და ორი მისი დიაკონი მოწამე ესაფლავა. მარცხენა მხარეს, ტრაპეზში თეოდორა რომაელი ესაფლავა და თომა მოციქული. სპილენძის ტაშტით მოეტანათ. მისი ტოლი ზეიდა მხურდა. ერთი შიგავ ლუსკუმაში იყო, ერთი ზეზე. და ერთი ქრისტეს გვირგვინის ეკალი ჰქონდათ. ამის პირდაპირ სხვა მონასტერი იყო იმავე წყალშუა. ერთი რივი პატრები არიან შავით მოსილნი. სნეულთ სამსახურია მათი წესი. სამოციოდ იდგნენ, მაგრამ მონასტერი მომცრო ჰქონდათ და კარგა შემკული. და ქსენონი მისთანა ვერსად ვნახე, მომცრო იყო. ას ორმოცი კაცისა. და მასთან შემკული ეკკლესიაც მნელა. კაი ხატები, მარმარილოს სვეტები და ხარიხები. ორღანო ქსენონში, დიად, კარგა იყო მორთული. იმ მონასტრის ტრაპეზში ემარხა იოანე გლახაკი და მარინოს, მისი ცოლი, მართა და მისი ორი ყმანი წვრილები, ოთხივე მოწამე და წმიდა ერკონოს მოწამე, მთელები. იქიდან წამოვედით წმიდის პელაგიის მონასტერში. კარგა შემკული მონასტერი იყო, მაგრამ წმიდა არავინ ესაფლავა. ერთს მხარეს ერთი მეფე ესაფლავა. პირდაპირ — დედოფალი, მისი მეუღლე, ერთს საფლავზე ეწერა აჩრდილი, მეორეზე აღარც აჩრდილი. იქიდან წმიდის ესტატეს სასახლეში მოვედით. მონასტრად იყო, მაგრამ ეკკლესია მაგდენად შემკული არ იყო. ახლა ამ პაპას თავისი ძმისწული კარდინალისათვის უბძანებია, უნდა დიდი ეკკლესია ააშენოს და შეამკოს. წმიდის ესტატეს და მისის ცოლია თეოფისტესი და მათი შვილების: ალაპი და ალაპისტოს ერთს ლუსკუმაში და ზეით წმიდის ევსტათის თავია, კარგა შემკული, და ერთი მკლავი და წმიდის ესტატეს შუბი ნაომარი.

კ' მ მკათათვეს წავედით იმავე დიდს მონასტერში, პაპის სამადლო რომ არის. იმ ღამეს ვერ გავსინჯეთ, მაგრამ ერთი ეკკლესია აუშენებნათ, და ჯერ არ დაეწმიდათ, დიან დიდი ეკლესია იყო, ჯვარის სახედ აუშენებინათ. წინ ქალწულების სადგომი. მარჯვნივ — დედაკაცების სადგომი. მარცხნივ — ყრმათ სადგომი და დასავლეთით კაცების სადგომი. ათას ორასი სული იყო. ამების სადგომი ასე იყო მორთული თავთვეთი გარიგებულობა: ძირს სასარცხლო, მერმე სადგომი, იმას ზეით წირვის მოსასმენი, იმას ზეით სნეულთ საწოლი. და სნეულს, ვისაც ფეხზე ადგომა შეეძლო, იქიდან ცოტა წამოდგეს, ეკკლესიაში წირვა მოისმინოს. ვისაც არ შეეძლოს, იქვე სამწირველო აქვს. ამას ზეით სა-

საქმე. რაც მოხელეა; იქ საქმობდენ, ოთხნივ, ზოგი ცალცალკე. სხვადა-
 სხვა კარი სხვადასხვა მოძღვარი. სხვადასხვა გამრიგები. სხვადასხვა
 ტრაპეზი. სხვადასხვა სამზარეულო. სხვადასხვა წალკოტები. სხვადასხვა
 წყარო. საქმობდენ იქ მატყლსა და სელსა და კანაფს სჩენდენ. სამ-ოთხ
 რიგად აწმობდენ, ასთევდენ, ქსელევდენ, ქსოვდენ, ტილოს აშიებს
 ქსოვდენ, სჩენდენ, რეცხდენ, სთელევდენ და ღებავდენ კაი შალებს,
 სკლატებსა და მისთანათ. მჭედლები, მეწულე, მემამიე, ფეიქრები და
 ყოველი მოხელე ზურო — ესენი იყვნენ. რაც ობოლი, უპატრონო, საწყა-
 ლი იყო, იქ იზრდებოდენ. სანამ ათის წლისა შეიქნებოდა, წიგნს ასწავ-
 ლიდენ. მერმე ვის რა უნდოდა, იმ სახლში შეიყვანდენ. იქ იყო სტამბა
 წიგნისა, ფარდაგის ქსოვა. მხატვრობა, ამისთანები. წიგნის კრვა. რომ-
 ელს რა სახელო უნდოდა, იქ ასწავლიდენ. ორმოციოდ გიჟი და დედ-
 მამის უარშიო იყო. თვითოს ფეხში ბორკილი ეყარა, დაბმული იყვნენ.
 ჭახრაკს ასთევდენ ბამბასა. და სამს ადგილს კარი დაკლექილი ჰქონ-
 დათ. ერთი მღუდელი მათი მასწავლებელი და მოძღვარი იყო. თვითო
 სალოცავი წიგნი და თვითო კრიულოსანი ჰქონდათ. სამწირველო იქვე
 და დღისით წირვას არ დააკლებდენ, ალოცებდენ, ასთვევინებდენ, მათს
 საყდრის სასმელ-საჭმელს მისცემდენ. აღსარება-ზიარებას არ აკლებდენ
 და კვირაში, რამდენიც აქიშს გაერიგიებინა, ცემას არ დააკლებდენ. და
 დამით თვითო სენაკში, რკინის ფანჯრებით, შეაგდებდენ. ქვეშაგები შუა
 და დაუკლექდენ კარებსა. იქ ვნახე, საიას რომ სჯანდრევდენ. ორი ქვა
 ერთმანეთზე მობმული. სამი მხარი სიგძე, სამი მტკაველი განი და ოთხ-
 გნითვე სამასი მტკაველი, ნახე რა იქნება! ორი ბიჭი გაურჯველად ზან
 წინ წასწევდა, ზან უკან და იმით სჯანდრევდენ. იქ ვნახე რკინის სა-
 ფეიქროსავით გამართული, პაიჭებს ქსოვდენ წინდურსა. თვითო კაცი
 დღეში ერთს წყვილს მოქსოვდა. საკვირველები იყო. წმიდის ჩხირით
 რომ შეიქმოდენ, ისე ქსოვდენ. საფეიქრო იმგვარად იყო, თუ არ ნახავს
 კაცი, არ მიიხლომება. წამოვედით იქილამ წოკოლანტების მონასტერში.
 ვნახეთ. ერთს მონასტრად ისიც საქებელი იყო. მაგრამ ერთი მომცრო
 სამწირველო ვნახეთ, ხით გაკეთებული. დიად მოგვეწონა. წმიდის ფრან-
 ჩისკოს სადგომი ყოფილიყო. წირვა მოვისმინეთ. ერთმა პატრმა ერთი
 კლიტე მოაბრუნა. ეს ხეები სულ და ფიცრები გამობრუნდა, და სულ
 მეცხლით მოჭედილი ნაწილები გამოჩნდა. ორმოცი სანაწილე. თვითოში
 მრავალი ნაწილი იყო. რახან წირვა გათავდა, ისევ კლიტე მოაბრუნა.
 ნაწილები შიგნით შევიდა. ისევ ფიცრები გამოჩნდა. იქილამ წამოვედით.
 ერთს მონასტერში შეგვიყვანეს. მართალს გეტყვი. კკკლეისის საკადრისი
 მკლესიაც იყო. უნახავად გაეხედი, მერმე დიად, რომ მომეწონა. მითხ-

რეს: ეს ეკლესია და ამისი მონასტერი და სასწეულო სულ მუბალებმა და მეხილებმა ააშენეს და გაარიგესო. ვინც იმათი ავად გახდება, იქ დაწვება. ვინც მოკვდება, იქ დაიმარხება. მაგრამ ეს მიკვირს, იმისთანა კაცებმა იმდენი უცხო სარმარილოს სვეტები, სხვადასხვა ძვირფასი ქვები სად იშოვეს! მე მოჩუენება რამ მგონია. კარდინალი საკრიფანდი ათი დღით უწინვე მობძანდა ჩემ სანახავად. და დღეს პაპის ძმის წული კარდინალი მობძანდა, საღამო ჟამ. გვიღერსა. კარდინალი რომ წავიდა, მაშინვე კარების უფროსი მწერალი მოვიდა. პაპის თავი ვეზირია. დიდ ხანს დაჯდა. მრავალი რამ იკითხა. კარდინალებისა და კრების საქმე სულ მის ხელთ არის. ის რომ გარეთ გავიდა, სახლიდამ კარში არ გამიტანა. პაპის ძმისწული ერის კაცი აღექსანდრე მოვიდა. უწინ მე მინდოდა ნახვა. არ მომიხდა. მოვიდა, მომიკითხა, ახლო დამისვა. მითხრა: მე ჩემის თავით არ მოვსრულვარო, პაპის მაგივრად შენდა სანახავად მოველო. პაპამ მიბძანაო. რაც გეპრიანებოდეს, ერთს მოსამსახურეს მიბოძებდე და მიბძანებდეო. ყმაწვილი კაცი იყო, კაი შვილი.

ქო მკათათვეს წავედით, დომინიკანი კარდინალი ვნახეთ. და მერმე წმიდის დიდის ანტონის მონასტერში მივედით. მისი მამანი ვნახეთ. კარგი და დიდი მონასტერი იყო, მაგრამ უცხო არ იყო რა. წმიდის ანტონის ცოტა რამ ნაწილი იყო. და მთელი ფრანციცის დოფინოს⁷⁴ თემში ასაფლავია. ჩვენ ვერ ვნახეთ. იმ დღეს იფრადორის დესპანი სასეირნოდ გამოვიდა. მზის დასვლა იყო. ასი ეტლი უფრო გამოყვა. ცხენოსანს გარდა, დიად, დიდი ჯარი მოსდევდა. მე წმიდის ანტონის მონასტერში მივედიოდი. არ მოვიცადე, მონასტერში შეველ.

ლო მკათათვეს, მათის ანგარიშით ათი მარიობის თვე იყო, წმიდის ლავრენტის დიაკონის დღეობა იყო. უწინ წაგვიყვანეს სანახავად და იმისი სახლები და საყდარი ვნახეთ. წირვა იქ მოვისმინეთ. იქ იხდებოდენ ბერძნისა და სომხის შვილები პაპის სამადლოდ, ვინც გაპარული მოვიდოდა, ან დაჭირებული ყმაწვილი კაცები. ჩვენობას ორმოცნი იყვნენ. მერმე შუა დღეს უკან წმიდის ლავრენტის მონასტერში წაგვიყვანეს. ქალაქს გარეთ ერთს ეჯნება. კაი და დიდი მონასტერი. კაი სვეტები, უცხო ქვების გრანტისა. თვითო და თვითო მთელი ორმოცამდი, ხუთ ხუთი ადლია, ზოგი ოთხი ადლი. საღვინებელზე ოთხი პორფირის სვეტი, თვითო სამი ადლი. ქვეშ სამარტვილე. შიგ წმიდა ლავრენტი, დიდი ხნის წამებული, ესაფლავა. მერმე რომ წმიდა სტეფანე მიასვენეს, პირველ მოწამე, წმიდა პაპამ წმიდა ლავრენტისთან ბძანა მისი დამარხვა. რომ მიასვენეს და ლასკუმას ასწიეს, წმიდა ლავრენტი თვითონ მიწვა ცალს მხარეს და უკეთესი ადგილი წმიდა სტეფანეს დაუდლო. იქ ესაფ-

ლავა კიდევ წმიდა მოწამე ოუსტინე. მარჯვენას მხარეს ესაფლავა წმიდა კვირიაკი დედაკაცი. ზედ გრიგოლი დეოლოლის სამწირველო აუშენებინა. უცხო სფერადის მარმარილოთ იყო შემკული. თვითონ მაზე ხშირად ჟამს სწირევდის თურმე. მონასტრის ძირი უცხოდ იყო კენჭებით მოფენილი. მისთანა ვერსად ვნახე. კარგა შემკულიც იყო. ზეით კაი ნაწილები, მრავალი. იქიდან წამოვედით. იმ დღეს იყო მისი დღეობაცა. წმიდა სოსანა ქალწულ მოწამეს საფლაოზე დედათ მონასტერი იყო. მაგრამ დედათ მონასტრების მორთვა და სიმდიდრე არ დაიჯერება. აქ ესაფლავა წმიდა სოსანა. მამა მისი გაბინიო მეფის ძმა ყოფილა. ორივე უწამებიათ. წმიდა ფილიჩიბა დედაკაცი თავის შვიდი შვილით, მოწამენი, მთელნი. ეკლესიის ქებას ვერას დაგიწერ. უცხოდ შემკული იყო. წინ კარგა ადგილი ჰქონდა. იქით ერთი წყარო იყო. სამ თვალად გამოდიოდა. თვითო თვითოს წისქვილისათვის მეტი. შუაზე მოსე იდგა, კლდეს რომ კვერთხი ჰქრა და გამოეცა წყალი. და აქათ იქით ისრაილნი როგორ სვემდენ, ან რჩომას როგორ ასმევდენ. საკვირველობა იყო. ორმოცამდი ზარბაზანი გააგდეს. მაგრამ შიგნით რომ დედანი ვალობდენ, ფანჯრებს შიგნით, მისთანა არა გაიგონებოდა რა. ყური მის უამეს ვერას ისმენდა. წმიდის პაპის მოსაკითხავი მესამეს დღესა და მეოთხეს არ დაგვაკლდის, მაგრამ ამ დღეს მრავალი უცხო შაქრიელი და შარბათები ებოძათ.

ლა მკათათვეს წმიდა პაპას ებძანა. ვიახელით, ფეხს ვაკოცეთ. მომიკითხა. მე მეორე დღეს შენს ნახვას არ დავიკლებო. მაგრამ, შენც ზედავ, არ შემიძლიაო. მრავალი კაი სიტყვა მიბძანა. თავისის ხელით მიბოძა ძელი ჭეშმარიტი, კარგა გაკეთებული აკატის კრიალოსანი და ოქროთ გაკეთებული ზედ ოქროს ხატი, ცოდვათ შესანდობლად, ნაწილები წმიდათა. მიბძანა: გამოვიგზავნიო. მიხარან, რომში დიდი ხმა დავიგარდაო, კარგა იქცევით და ჭკვიანადო. მრავალი მიაღერსა. ნაწილებსა და ჩემს საჯდომს ეტლს გამოვიგზავნიო და ისე წადი ეტლით, წმიდა შვიდი ეკლესია მოილოცეო, ცოდვათ შესანდობელი. ეს შვიდი ეკლესია: პირველი წმიდის პეტრესია, მეორე წმიდის პავლესია, მესამე, თოვლის მოსვლა რომ დავწერე, ის წმიდის ღვთის მშობლისა, მეოთხე რომ დავწერე, იოვანე მახარებელისა, კონსტანტინეს აშენებული, მეხუთე წმიდა ლავრენტი დიაკონისა რომ დავსწერე, მეექვსე ჯვარის ეკლესია და მეშვიდე წმიდის სევასტიანე მოწამის საფლავი. ესენი ქვეითად უნდა მოიაროს ორმოცს ჟამზე ერთმა კაცმა მხურვალის გულითა და ყველგან ლოცვა თქვას. და როგორათაც გულით ილოცავს, იმგვარად მიეტკევა. მე თავათ ბერი კაცი ვიყავი და სხეული და ავი დრო იყო, სიცხე. პაპამ დასტური არ დამცა ქვეითობისა. შენდობა მიბძანა: მე ისევ შენდობა

მომიცემიაო. ჩემის ეტლით წადიო. სადილ უკან წავედით, პაპის ძმის-
წული იყო, ერთი ქალწული, მის სანახავად. ვინც ეპისკოპოსი იქნება,
დაბალის კაცის შვილი ვერ დაუდება. თვარა ნახეთ, პაპა როგორი
დიდის კაცის შვილი იქნება. მაგრამ დაბალიც რომ დაუდეს, თუ პაპს
და, ან ძმისწული, ან დისწული ჰყავს, დიდი კაცი შეირთავს. ეს პაპა
დიდის კაცის შვილიც არის. მეთორმეტე კლემენტე⁷⁵ იყო და ერთი
ძმისწული ჰყვანდა. მართალს გეტყვი, ლამაზიც იყო და სანახავად
სადედოფლო და დიდურად ნაქმარი, რომ მისთანა მის ნახვამდი ვერა
ვნახე რა საფრანგეთში. და მრავლის დიდს კაცს შევედ მოენდომებინა.
იმას ეს ეთქვა: თუ ბიძა პაპად არ დამუდომოდაო, ვინც შევეები მით-
ხოვდენ, მეც შევირთვედიო, მაგრამ აწ ბიძა ჩემს არ ეკადრებო, ქვეყანა
მე მეჭიროს, ან მაშინ შევირთო ქმარიო. და წმიდის ტურეზიას
ენკრატისი შექმნილიყო. ახლა დაეწყო შენება ერთის მონასტრისა. და
მათი ეკკლესია სხვებსავით გარიგებული ვერ იყო. ოღონ წმიდის
ზიარების კიდობანზე ექვსი უცხო სვეტი იყო. თვითო წყრთა უცხოს
ქვისა. და თვითონ, დიად, პატიოსანი ქალი. და თვითონ უფროსად არ
დამდგარიყო. ერთი პატიოსანი მოხუცებული ქალი იყო. ზეით ის დასვა,
ქვეშეთ თვითონ მოუყდა. ფანჯარიდამ გუნახა, როგორც სხვათა. იქიდან
წავედით წმიდის ანუსიას საფლავზე. ქალაქს გარეთ ორს ევზე იყო.
ღამეც გვესწრა. ორმოცდახუთი კიბე ჩავიდოდა ღრმად, სულ მარ-
მარილო. მისი სახლი ყოფილიყო. თორმეტის წლისა იქვე ეწამებინათ.
მაგრამ საკვირველად იყო ის მონასტერი შემკული. დიდი ეკკლესია,
მრავალი უცხო ქვის სვეტები ორ რიგად, ზედ ქვე სვეტები მოყვანილი.
იატაკი უცხოად შემკული. დიდს ტრაპეზში წმიდა ანესა ემარხა. ზედ
მისი ხატი იყო ამართული. მაგრამ ის მეუცხოვა, თეთრი აკატის ქა
გაეთალათ და პერანგსავით ჩაეცმათ. როგორ ქნეს, ის მიკვირს ოთხი
პორფირის სვეტი, თვითო სამი ადლი იყო. მაგრამ რომში მისთანა პორ-
ფირი არ მინახავ. სარკესავით ჩნდა. ზეიდან იმ სალხინებლის კამარაც
სულ პორფირის ქვით იყო. წმიდა პერანცინან ქალწულ მოწამეც იქ
ესაფლავა. იქიდან, ზედვე ება, ერთი წალკოტი გაივლიდა. ერთი საკერ-
პო ყოფილიყო ღვინის ღმერთისა, მაშინდელივ ნაშენი. მრგვალი იყო და
შუა მოვლით ოროლი სვეტი ჰქონდა მოვლებული. ორმოცი სულ ჭრელი
მარმარილო და გრანიტის ქვა. მერმე იმაზე კამარა. და უმაღლეს შიგნით
გუმბათი. და სულ კენჭით დახატული. ღვინის ღმერთი და ყურძენი,
მისი კრება და მოსთვლობა და წნება და მარნები, სმა და სიმთვრალე
შუაზე მდგარიყო იმ ღვთის საფლავად და აეღოთ, კიდურში დაედგათ.
ერთი პორფირის ქვა მთელი, ამოჭრილი, თორმეტი მტკაველი სიგრძე

შიდი განი, ექვსი სიმაღლე და თავსახურავი ისევ მთელი. მაგრამ სიდიდე რა იქნება! გარშემო სულ უცხოოდ მოჭრილი იმ ღვინის ღმერთის საჩქეები. ის ერთს კუთხეში დაედგათ უცხოობისათვის და ის საკერპო კოსტანტინე მეფის ქალს წმიდის კოსტანტიას ეკლესიად მოექცია თვითონ სნეულება დამართებოდა. წმიდას ანესას შეხვეწოდა. მოერჩინა. ამისათვის ის საკერპო ეკლესიად მოექცია. თვითონ იქ დამდგარიყო. დედათ მონასტერი აემუნებინა და იქ დამდგარიყო. და წმიდა შექმნილიყო. და წმიდა ატივია ქალწულ-მოწამე და წმიდა არტემია ქალწულ-მოწამე იმ შუაზე ესაფლავა. ზედ ტრაპეზი იყო. საწირავია იქცა. მაგრამ წმიდის ანესას საფლავზე მრავალი კანდელი ენთებოდა, სულ ბროწეულის სახე. მაგრამ ერთი ხუცესი მსახურებდა, და ორსავ ადვილსა სახუცო იყო, მონასტერი არ იყო.

ა მარიაობისთვის წავედით წმიდის სევასტიანეს მონასტერში, აღმოსავლის მხარეს, ძველს რომს იქით ერთს ვეზე კიდევ უშორ იყო, მივედით, შევედით მონასტერში. დიდი და კარგი, მაგრამ სხეებისთანა შენებულობა არ იყო. შუა დიდს ტრაპეზს ქვეშ წმიდა სტეფანე პაპა მოწამე ესაფლავა. მარცხენას მხარს ტრაპეზში წმიდა სევასტიანე და ძირს წმიდის სევასტიანეს სახე, მარმარილო გათლილი, ისრები შიგ ძირა, მკვდარი. ასე ეგონა, აწ მოუკლავთო. მარჯვენას მხარეს ტრაპეზზე ესვენა. რომიდან რომ პეტრე გაიპარა, წინ ქრისტე შემოეყარა. ჯვარი ეკიდა, რომ მივიდოდა. პეტრემ ჰკითხა: უფალო, სად მიხვალო? ქრისტემ უბძანა: მეორედ კაცთათვის რომში მინდა ჯვარს შეცვაო. პეტრე გონებას მოვეო. ქრისტე აღარსად ჩნდა და ორივე ფეხი ქვაზე აჩნდა. იმ ქვაზედ ფეხები აჩნია ქრისტესი. წმიდა პეტრე და პავლე უწინ იქ საფლავებულან სამას წელიწადს დაბლა სამარტვილეში. და თვითო მათი კბილი იქვე დაუსვენებიათ, იმ ტრაპეზზე იყო. სხვადასხვაგან დაუმარხავთ წმიდის ურბანოს პაპის მოწამის თავი, ანდრია მოციქულის მკლავი, წმიდის ურბანოს პაპის მოწამის თავი, ანდრია მოციქულის მკლავი, წმიდას ლუკას მოწამის თავი, წმიდის როკოს მკლავი, წმიდა კალენიკე პაპის მოწამის თავი, წმიდის ქრისტეფორეს მკლავი, წმიდა ვალენტინა ქალწულ-მოწამის თავი, წმიდის სებასტიანეს მკლავი, წმიდა რომის პაპის სტეფანეს თავი, წმიდის სევასტიანეს მინაქრის სვეტის ნატეხი, და ორი დიდი სკივრი მრავალი ნაწილი. ასამოცდა ექვსი ათასი წმიდის ნაწილი ძესო. აქედამ წაგვიყვანეს. წმიდა პეტრე-პავლეს საფლავი ვნახეთ. გამოგვაბრუნეს. სხვა კარი გააღეს. ჩავვიყვანეს სანთლებითა. ძველის რომის დრონი რომ ყოფილა, ქრისტეანენი იმაში დამალულან და წმიდა პაპები. და ვისცა

აწამებდენ, იქ დამარხვიდენ, მოიპარიან. სიარული მოგვეწყინა. აქათ და იქით ზოგან ოთხი საფლავი იყო ერთმანეთზე, ზოგან სამი, ზოგან ერთი. მრავალი გამოესვენებინათ, სხვაგან დაემარხათ. და უანგარიშო და კაცთ-შეუგებელი შიგავ არის. ვისიც სახელი სცოდნიათ, საფლავის ქვაზე სწერია. ვისიც სახელი არა სცოდნიათ, ერთი ხურმის ფოთელი ქვაზე მოჭრილია და ერთის ჭიქით თავისი სისხლი თავით უდვას. ზოგს. და ზოგს მარტო ხურმის ფოთოლი აქვს. მრავალი კარია მიწით ამოვსილი. თუ სანთელი გაუქრა, კაცი გზას ვეღარ გაიგებს. შიგ საყდრები არის. სახლები უანგარიშო. იქილამ წამოვედით, გზაზე, სადაც ქრისტე პეტრეს შემოყროდა, იმ ადგილს ერთი მომცრო ეკლესია აეშენებინათ. და იმ ქვის მაგიერ, ერთს მარმარილოს ქვაზე ქრისტეს ფეხის სახე გამოეყვანათ, იმ ქვის ზომაზე და ის დაედვათ და ზედ რკინით გარდაეჭვდათ ნიშნად. და აქათ ქრისტე ჯვარაკიდებული, ეკლის გვირგვინიანი, ნაცემი, დასისხლებული იმ დღესავით იდგა. და იქით პეტრე დახატული იყო. ის დღე გვეგონებოდა რომ გენახა. სადილს უკან წავედით წმიდის ფილიპე ხუცის საფლავზე. ას თექვსმეტი წელიწადია რომ მიცვლილა. რომელიც პირველ საკვირველთ მოქმედი გსმენიათ, ისე საკვირველთ მოქმედა. სიცოცხლეში კაცის ცოდვის სიმყრალე თურმე აწუხებდა. და მრავალი უცხო სასწაული უქნია და დღესაცა იქს. ორმოციოდ ხუცესი იდგა. მისი ხუცები უფრო სხვარივად იქცევიან. მაგრამ, რომ შეველ მის მონასტერში, გაკვირება დამეცა. ან ეკლესიის სიკეთე და შემოკობა, ან ნაშენობა, ან სიმდიდრე. და კანდელი და სასანთლე ნაწილი მგონია შეიდასი ლიტრა ვეცხლი იყო. თოთხმეტი მთელი კაცის ტოლ-ტოლი ვეცხლის წმიდაები. მაგრამ ყველას ვერას თავს გაუალ და მას იტყვიოთ: ყველას ასე სწერს, თურმე ტყუისო. სხვა სხვარივი და წვლილი უანგარიშო. ამას დაგიწერ: წმიდა გრიგოლი საკვირველთ მოქმედის თავი და წმიდა ეგნატი ღმერთშემოსილისა ისევ ბერძნულის გვირგვინით, ბისოვნით, ომფორით. ნაწილები კაცის ტოლები და წმიდა სფირიდონ საკვირველთ მოქმედის მარჯვენა მკლავი იქ იყო. უცხოდ მორთული მონასტერი, მომცრო. გაუწყობელი წალკოტი. შვიდი, რვა შადრევანი. მაგრამ უცხო ქვები და აკატები, ან პარავონეს ქვები. გამიკვირდა. თეთრი იამანები, ზედ თავისის ბუნებით. ხეები, ყვავილები შავად ამოსული. თვითო მტკაველი მეტი და ნაკლები. მრავალი სხვა ფერი. გავოცდი იმ წმიდის ფილიპეს საწირავი ადგილი, სენაკი, საწოლი, ლოგინი, ქვეშაგები, წიგნები სულობით ნაწილად ჰქონდათ, პატყვით. მისი გული უცხოთ მოჭედილი და მორთული. ამისთანები მრავალი. ძელი ცხოვრებისა და სხვა მრავალი. აქილამ წმიდის როკოს მონასტერში მივედით. წმიდა

როგო ფრანცას ასაფლავია. მაგრამ ერთს ეკკლესიად ისიც ღირს იყო. უცხოვრდ შემკული იყო. ქსენონებიც იყო.

ბ` მარიამობისთვის წავაუღლით. იოვანე მახარებელის მონასტერი⁷⁶ რომ დავსწერეთ, კოსტანტინე მეფის აშენებული, წმიდის პაპის ეკკლესია და სადგომი ის არის. პაპა მისი ეპისკოპოსია. პირველ რომში აშენებული, ქრიატიანობაში, ეკკლესია ის არის. და მერმე რომ წმიდის პეტრეს საფლავი აუშენებიათ, რომელიც პაპა იქ დამდგარიყო, ის თავისი სასახლე ობოლთათვის დაუდგია. რაც რომში ობოლი ქალია, უპატრონო, და, თუ ვისმე პატრონს შენახვა არ შეეძლოს, იქ მიიყვანს. რვაასის ქალის ადგილია. ხან მოემატება, ხან დააკლდება. ჩემობას ოთხასი იყო. პატარას მოიყუანენ, ყოველს საქმეს ასწავლიან: წიგნსა, სჯულის საქმეს, მერმე ხელოვნობას. ენკრატისები ადგანან, მოძღვრები და მწირველები. ყოვლის ფერით გარიგებულია. სასმენელად, სასიცოცხლოდ. რომელიც მოინდომებს მონასტერში შევა, რომელიც მოინდომებს ქმარს შეერთავს. სასაქმოს სულ პაპა მისცემს: სასმელს, საჭმელს, ტანსაცვამს. და რასაც ასაქმებენ, ოთხი მონასტირისაა, ერთი თავითი. რახან გავლენ, ას მარჩილს მზითევს გაატანს. ოცს წლამდინ ვერ გათხოვდება. ოცის წელიწადისა რომ შეიქნება, თვითონ რაც უნდა იქს. ას მარჩილს მისცემენ. იქ ვერავინ შევა. ოღონ ჩვენ პაპის ბძანება გეჭონდა და მისი კაცი დაგვიძლოდა. კარები დაგვიღებს, სამზარეულო, საბუშაო, სარცხლო ყველა გვიჩვენეს. თორემ, როგორც სხვა დედათ მონასტერი, ისეა, ვერავინ ნახავს. ვინც თავის დისა და შეილის სანახავად მივა, ფანჯრიდამ ნახავს. ჩვენის გულისათვის იგალობეს. მაგრამ გავეკვირდი. მრავალი კაი ხელსაქმარი ვნახე მათი გაკეთებული. ზეით რომ ვაჟი ობლების მონასტერი დაეწერე, მათს ტანისამოსს ესენი დაჰკერვენ და რეცხენ. ვისაც ქმარი მოუნდება, მთგან შერთვენ. იქიდან წამოვედით. წმიდის კლემენტოს რომის პაპის მონასტერი ვნახეთ. ძველი და დიდი ხნისა იყო. წმიდა ეგნატი მოწამე, იოვანე მახარებელის მოწაფე, იქ ესაფლავა. ახლა ეს წმიდა პაპა აკეთებდა, რადგან ამასაც კლემენტოზ ერქვა. რაც ძველი იყო, აახლებდა. კაი მონასტერი. სოფიოთი დახატული. კაი მარმარილოს სვეტები. კარდინალების სასხლომი სულ თეთრი მარმარილო, უცხო გათლილი. იქიდან წამოვედით. წმიდის ფრანჩისკო რომაელის მონასტერში მოვედით, წმიდა ფრანჩისკო ქმრიანი ქალი ყოფილა. ასეთი წმიდა ყოფილა, რა ლოცვად დადგის, ანგელოსები უგალობდენ. ახლაც უცხო საკვირველთ მოქმედია. ის ეკკლესიაც უცხოვრდ იყო შემკული და დიდად. და გარეთ და შიგნით საკვირველად გაკეთებული. მრავალი უცხო ქვები და თავისთავით იამანები ვნახე ბუნებით დახატული. და უცხო აღაბასტრები

ჭრელები. მისი საფლავი შუა ტრაპეზს წინ, უცხოდ შემკული. და ლუსკუმა სულ ვეცხლისა, დაფერილი. და ზედ მისი სახე ვეცხლისა გამოყვანილი, მძიმედ დაფერილი. ცალს მხარეს პეტრე, სვიმონ მოგვი რომ ჩამოაგდო, ქვაზე ეჩოქა, ის მუხლები ზედ აწნია, ქვები ეტანა. მრავალი უცხო ხატი და მარმარილო მოჭრილი სხვა იყო. მაგრამ ერთს სამწირველოში ექვსიოდ სასანთლე იყო ხისა. თვითო ანგელოსს ეჭირა. ყოვლის უცხოსაგან ის უკეთ მომეწონა. სუცხო რამ გაეკეთებინათ. იქიდან წამოვედით. წმიდის მარტინას საფლავზე მიგვიყვანეს. ქალწულ-მოწამე იყო. ეკკლესია ჯვარის სახე იყო. და ყველა ამას ცდილობდა, მე უკეთესი ავაშენო, მე უფროსი ხარჯი ექნაო. და მეც მიკვირს: სად გამოვიდა ამდენი უცხო ოსტატი. სხვას იქაურს უცხვებს არას დაგიწერ. სამარტვილეში ჩაგვიყვანეს. როგორც ზევით საყდარი იყო აშენებული, ქვეითაც ისე იყო. მაგრამ, როგორც შავს ქვას, ცუდს, ბროლი სჯობს, ისე ზეითს ქვეშეთი სჯობდა. ოცდა ხუთი უცხო სვეტები ფერადი მარმარილოსი. მაგრამ უფროსი ერთი ლურჯი იყო. შიგავ ეპოვათ ეს ქვები. და რამდენი უცხო აკატის ქვა, დიდრონი, ან იასპი, ან ლაფვარდი იყო, არ ითქმის. ოთხს მხარეს: ერთში ესაფლავა წმიდა საბიანა ქალწულ-მოწამე, მეორეში დეოროთია ქალწულ-მოწამე, მესამეში თეოდორა ქალწულ-მოწამე, მეოთხეში ეფემია ქალწულ-მოწამე. იმას წინ, საკურხვეელის ძირში, წმიდა მარტინა ქალწულ-მოწამე და კონკორდი კაცი მოწამე და ეპიფანე კაცი მოწამე, სამნივ ერთად. ამათს საფლავზე სულ იასპი და აკატი და ლაფვარდი იყო შემკობილი. მადლა ერთი ხატი იყო ყოვლად-წმიდისა. ქრისტე ეჭირა და მარტინას წინ ეჩოქა. და ზეით კიდევ ის სამნი მოწამენი იდგენ, თეთრის აკატისა, მთელი, გათლილი. გასინჯეთ რა სასჯელი უნდა, ან რა ფასისა იქნება. სადილს უკან წავედით. წმიდის პეტრეს ეკკლესიას იქით ერთი ევი ნამეტნავი იყო. სხვა კარმელიტანების მონასტერში წმიდა გრიგოლი დიოლოლის სასახლე. და დიდად ჰყვარებოდა ის სასახლე, ის ადგილი. მისი ნაჯდომი სკამი და ადგილი ეკკლესიაში. დიდი ეკკლესიაც იყო. აქათ იქით ექვს-ექვსი სვეტი ნაგები ჰქონდა. ძირი უცხოდ შეწყობილი. კენჭები უცხოს, სრულ კაის ქვისაგან, ზოგი სოფიოთ, გვერდები ზოგი დახატული ძველად ბერძენთაგან. სალხინებელზე ძირს ოთხი პორფირის სვეტი. თვითო სამი ადლი. და ზეით კამარაში სალხინებელში ოცდარვა პორფირის სვეტი თვითო ნახევარ ადლი. და იმას ზეით რვა პორფირის სვეტი იმავე ტოლი. ერთი ტრაპეზს წინ, ორი სახარების საკითხავს წინ, ერთი სამოციქულოს წასაკითხავს წინ, ერთი მარჯვნივ. სხვა ტრაპეზს წინ — და ერთი მარცხნივ. პორფირის ქვები იყო. სიგრძე თვითო თორ-

მეტი მტკაველი, განი ექვსი მტკაველი. მაგრამ სხვა ქვები მისი უმცროსი პორფირი, თუ ალაბასტრი, თუ აკატი ურიცხვი. მარმარილოსა და გრანიტის სვეტები. პარაგონეს ქვები. ამგვარები. და იქიც ჩაისვლებოდა ეკკლესიას ქვეშ, როგორც წმიდა სევასტიანეს საფლავზე იყო დარანი და ჩასავალი. ჩავკვიდვენ სანთლებით. უანგარიშო მოწამეთ საფლავები და ნაწილები. სულ ფეხით ზედ ვიარებოდით. შეიდასი მთელი გვამი სახელწოდებული ამოელოთ, ტრაპეზს ქვეშ მიელოთ. ზოგი სხვაგან მიეცა წმიდა პაპას და სხვა ისევ იყო. ჯერ გზებიც არ გაეხსნათ. წმიდა კელესტინე პაპა მოწამეც იქ ეპოვათ და მრავალი სხვა. წმიდა გრიგოლი დეოლოლი თურმე ამისთვი ეწყობოდა იმ ადგილს. შიგ სხვა მრავალი უანგარიშო. მაგრამ მოჭედილი და შემკობილი ნაწილიც უცხო მრავალი გვაჩვენეს. უცხო ბროლის სასანთლები, უცხო ბროლის ჯვარები, ამგვარები მრავალი რაბე.

ღ მარიაობისთვეს წავედით, იონანე მახარებელი სადაც ადულე-ბულს ფისში ჩაეგდო ნერონს. გზის შუა გულზე ერთი მომცრო, მრგვალი სამწირველო იყო. ოთხი, ზუთი კაცი თუ დაეტეოდა. და ტრაპეზს ქვეშ ის ქვაბი იყო. სხვა არა რა. ოღონ ტრაპეზი მარმარილოსი იყო და კანდელბით შემკული. იმ გზის იქით სხვა იოვანე მახარებლის ეკკლესია იყო, დიდი და ძველი. სვეტებიც კაი ჰქონდა. წამოვედით. ერთი საკერპო ყოფილიყო. სიმართლის ღმერთს ეძახდენ თურმე. ერთი დიდი ქვა იყო. კაცის თავი, პირი ღია. იმაში ვინც ხელს შეჰყოფსო, თუ მტყუანიაო, მოუჭირებს და მოსტეხს. ამაზე ღმერთს ეძახდენ. თურმე ის ქვა იქვე იდვა. და ის საკერპო ეკკლესიად მოექციათ, მართლის ღვთის ღედისად. კაი ეკკლესია იყო. იმ კერპისას თურმე ასე იტყოდენ. ერთს კაცს ცოლი გაუბოზდა. შეეტყო და შესწამაო. დედა კაცმა შორს დაიჭირა. ქმარმა უთხრა: თუ მართალი ხარო, სიმართლის ღმერთს პირში ხელი ჩაუყაო. დედაკაცს რა ღონე ჰქონდა. ორის დღის უკან პირობა მისცაო. თავის მუსაიბი იპოვნა, უთხრა: ჩემმა ქმარმა ასე მომიძვა, სიმართლის ღმერთთან მიგიყვანო. თუ ხელს ჩაუდებ, ხომ მომტეხსო. იმ კაცმა უთხრა: ნუ გენაღვლებაო, მე სხვა გლახურად მოვირთვი, თავს მოვიგიჟებო, გზაზე დაგხვდებიო და გიყურად გაკოცებო. შენ სიმართლის ღმერთს ასე უთხარიო: რაც შენ რომ ნახე, ის კაცი, რომ მაკოცაო, და შენს გარდა თუ ვიცოდე ვისთანმე, ჩემიმც ხელი მოუჭამიაო. და ამით მორჩებო. ისე ქნა დედაკაცმანო, და მას უკან პირი აღარავის მოუჭირაო. მაგრამ ის კერპი იქვე საყდრის კარის ბჭეში ქეს.

იოვანე მახარებლის ქვაბის ადგილს ახლაც ერთი იმ გვარი დარანი გამოჩენილიყო, მოწამეთა რომ დაეწერე. ოთხიოდ ზანდუკი სავსე

ნაწილი პაპისთან წაეღოთ. და სხვა კარი ისევ დაებურათ. არავინ იცის რა არის, რა არა შივა. ოღონ ეს იციან, ისიც სამართელია დიდი. იქი-
დამ სხვას საკერპოში მიგვიყვანეს. გარშემო სულ სვეტები ყოფილიყო
ზეილამ კამარა. შზის ღმერთს ეძახდნენ თურმე და აწ სიმართლის მზის
ღელის ეკკლესიად ეკურთხებინათ. მომცრო ეკკლესია იყო. იქილამ მოვე-
დით მარიამ მეგვიპტელის ეკკლესიაში. მომცრობა ეთქმოდა, მაგრამ ძვე-
ლი და კარგი ნაშენები იყო. სომხები ვინც მივლენ, იქ დადგებიან. იქ
სმენ და სჭამენ. ვინც მოკვდება, იქ დაემარხებიან. გრიგოლი პართეველია
დახატული და მისი სატანჯველები.

ე' მარიამისთვის პაპის მქადაგებელი ვნახეთ, წავედით. და იქილამ
გამოვბრუნდით, წმიდა გრიგოლი დეოლოლის სახლი ვნახეთ. მონასტრად
იყო. მრავალი კაი სვეტები იყო და ძირი უცხო მოყენილი, ხათაბანდად.
ზეილამ ხით იყო დახურული. იქ ვნახეთ ტრაპეზს ქუემ მრავალი ნაწი-
ლი წმიდათა. სხვას ტრაპეზს ქუემ - წმიდა მოწამე პანტელეიმონ,
სხვას სამწირველოში - წმიდა სილივია, წმიდის გრიგოლის დედა დამა-
რხული. წმიდის გრიგოლის ტაბლა, რომ გლეხებს პურს აჭმევდა და
ანგელოსი დაუჯდაო, წმიდის გრიგოლის საწოლი და სალოცავი სახლი.
წმიდა გრიგოლის რომ ყოვლად წმიდის ხატი გამოელაპარაკა, ის ხატი.
იქილამ გამოვიარეთ, სადაც წმიდა პეტრე და პავლე საყრობილეში ება,
ის ვნახეთ. ერთმა წარმართმა პავლეს ხელი უწია და პირი ქვას
მოახვედრა. სახეზედ გამოჩნდა ის ქვა. წმიდა პეტრე და პავლე რომ იმ
ხაროში იყვნენ, რასაც წყლით ნათელს სცემდენ, ის წყალი.

ვ' მარიამობისთვის წავედით წმიდის ბალობინა ქალწულ-მოწამის
მონასტერში. მისი საფლავი იქ იყო. და წმიდა კვირინე, მამა მისი, მო-
წამე, და სხვა. წმიდა ურბანოს პაპა მოწამე, და წმიდა ფილიქსიმონ
მოწამე, და წმიდა ალაპისტოს მოწამე, წმიდა მავნოს მოწამე, წმიდა
იანვარა მოწამე, წმიდა ბიკენტი მოწამე და ხუთი სხვა მოწამე; მთელი
სახელები არ იციან. და ერთი დარანის კარი იყო შიგ მრავალი მოწამე
ჯერ კარი არ გაეღოთ.

ზ' მარიამობისთვის წავედით ერთს მონასტერში რომ რომის დარ-
ბაისლის შვილებს ზრდიდნენ. ყოველს ზნეობას ბერები ასწავლიდნენ. ის
დღე მიცვალების უკან კვირა დღე იყო, ყოველის იმ დღეს იქ შეიყრე-
ბიან კარდინალები და ეპისკოპოსები და დიდრონი თავადები ყმაწვილე-
ბის სანახავად, რომ ვის არ უსწავლია ნახონ. ადრიან მივედით. წინას
დღეს კიდევ მოვიდნენ ორი დიდებულთა შვილი. და მაწვიეს იქა, მათის
წინამძღვარის მაგიერ. შევედით. წინამძღვარი კარზედ დამხვდა. სულ
მონასტერი, გზა, სახლი, თუ სამწირველოები დიდად შეემკოთ, სულ

კაის არშეებითა და წითლის ქაშხით მოეფარდავთ მძიმედ. ზედათ თავს
 ოთხ რიგად ხარისხად მგალობელთა და საკრავთ მკერელთ სასხდომი
 იყო, შუა სამი მგალობელი იჯდა, მაღლა ცხრა ჭიანურის მკერელი.
 იმას ქვეით ცხრა კიდევ მომცრო ჭიანურის მკერელი. იმას დაბლა, მგა-
 ლობელს აქათ იქით, ოთხი დიდს ჭიანურს უკრევდა, ერთი წინწილსა
 და ერთი ხუთძალსავით, გრძელი რამ საკრავი იყო. ერთი მხარის ტარი
 უფრო ჰქონდა, სიგრძე შეიდიოდ ალყა ება, და ხელს ახლო მრავალი
 ალყა. დაბლა შუა საქადაგო, მაღალი საფსალმუნე იყო. დაედგათ ხუთი
 სკამი კარდინალისათვის აქათ და ხუთი იქით. კარდინალებს უკან ცოტა
 რამ გზა დაეგდოთ, გასასვლელი. ეპისკოპოსების სკამები იდგა სულ
 სიმრგვლეზე ორმოცამდი. და მათს უკან ზედა სამპირად წინამძღვრებისა.
 და კედლებში, მაღალ დაბლობით ოთხ პირად, სულ თავადებისა სადგო-
 მი. შევედით. ერთის კაის ადგილს ჩვენ დაგვაყენეს. მოვიდენ მგალობე-
 ლნი, დამკვრელნი. თავის ადგილს დასხდენ. მოვიდენ კარდინალნი და
 ეპისკოპოსნი. ყველანი თავის ადგილს დასხდენ. აგრევ თავადნი. და
 დაუწყეს კვრა, მაგრამ კაცის ყური შეიშლებოდა, ის სამი მგალობელი
 შეუხმობლად თვითო თვითო გალობდა. ერთი წვრილი ხმა, ერთი საშუა-
 ლი, ერთი ბოხი. მაგრამ მოსაწონი იყო. რა ერთი ხელი იგალობეს,
 ერთი ყმაწვილი წამოაყენეს: კარდინალებს ყვაილი ჩამოურიგა: თვითო
 არეშუმისა, თვითო მართალი ყვაილი. აქათ იქით თაყუანი სცა და შე-
 დგა საფსალმუნეზე და ყოვლად წმიდის მიცვალება. ლათინურად იქადაგა.
 გაათავა. აგრე მგალობელთ ყოვლად წმიდის გალობა იგალობეს. რა
 დაასრულეს, მერმე მერე ყმაწვილი წამოდგა. ეს უფრო იყო. იმან აგ-
 რევ კარდინალებს აქათ და იქით თაყუანი სცა, ავიდა საფსალმუნეზე და
 ყოვლად წმიდის ამალეებაზე იქადაგა. მერმე ისევ მგალობელთ დაიწყეს
 გალობა. და მესამეზე ერთი პატარა ყმაწვილი შედგა. იმან ყოვლად წმი-
 დის მარჯვენით ღვთის დადგომისათვის ბერძნულად იქადაგა, ბერძნის
 შეილიც იყო. წამოვედით სადილს უკან. პაპის სამადლოდ რომ ბერძნის,
 სომხის და არაბის შეილები და სხვათა იზღებიან, იქ მივედით. ისევ
 კარდინალები მოვიდენ და ეპისკოპოსები, მაგრამ სიმდიდრე იმ უწინდე-
 ლებისა უფრო ჩნდა. დასხდენ. ჯერ ერთი ყმაწვილი შედგა, იქადაგა და
 რა გაათავა, ამათში მგალობელი არავინ იყო, გათებას უკან პირდაპირ
 ცამეტი ყმაწვილი კაცი ისხდენ. შუა უფროსად ერთი ეთიოპელი შავი
 იჯდა. ადგა კარდინალებს თაყუანი სცა და ღვთისმეტყველება დაიწყო.
 და სხვამ სიტყვა უგლო. დიდ ხანს ილაპარაკეს. მერმე ეთიოპმა მათის
 ენით ყოვლად წმიდაზე ქების ლექსები თქვა, მისგან გამოთქმული. და
 თქვა: მე ეთიოპი⁷⁷ ვარო, ამა და ამათგან, ამ ადგილისაო, სახელი

თავისი. და კარდინალებს თაყუანი სცა ღიდად. სამმა პატარა ყმაწვილმა ისევ ყვაილები ჩამოურიგეს და ყოვლად წმიდის ამაღლების ხატები. კარდინალებს ორ-ოლი მიართვეს და სხვათ თითო. მერმე სხვა ადგა. აგრევ დაიწყო მეტყველება და ყოვლად წმიდაზე ლექსი თქვა. და თქვა: მე ლათინი ვარო და დაჯდა. სხვამ თაყუანი სცა და ლექსი თქვა აგრევ: და მე რუსი ვარო. დაჯდა, სხვამ: მე ბერძენი ვარო. და სხვამ: მე მეგვიპტელი ვარო. სხვამ: მე ნემსა ვარო. სხვამ: მე ბოშნადი⁷⁸ ვარო. სხვამ: არაბი ვარო. სხვამ: მე სომეხი ვარო. სხვამ: მე სპარსი ვარო. სხვამ: მე ებრაელი ვარო. სხვამ: მე თურქი ვარო. სხვამ: მე ასური ვარო. ასრე ყველამ თვითო თვითო სხვადასხვა რიგისი ენა და ლექსი და სიტყუა იუბნეს. მათმა ეპისკოპოსმა კიდევ მიხუმრა: ქართველი გვაკლავ, ყმაწვილები გამოგზავნეო, ასე ვასწავლიო და იქავ გამოგზავნიო. მაგრამ ეს არც ხუმრობა იყო. მართლა მთხოვა პაპის ბრძანებითა. მერმე ის სამი ყმაწვილი წამოდგენ. იმათ იდავეს დიდხან და არ მესმოდა რას ამბობდენ, მაგრამ კაი რამ იყო. გაათავეს, და წამოვედით.

თ' მარიაძობისთვის წავედით. ერთს კარდინალს ერთი მონასტერი აეშენებინა. ეკკლესია პატარა იყო, ორი მღვდელი იდგა. რაც ღარიბი და გამოვარდნილი ლოტრანი,⁷⁹ თუ სომეხი, თუ ასური, რაც მწვალებული მოვიდის, იქ შეინახვედენ. ასმევიდან, აჭმევიდან, ჩაცმით, დახურვით, სჯული ასწავლიან და გაუშვიან. ორმოცდაერთი წელიწადი იყო რომ აშენებულ იყო. სამი ათას-ოთხას ოთხმოცდა თორმეტი სული მოუქცევიათ და ქრისტესათვის შეეწირათ. ჩემობას სამოცამედი იყო, მაგრამ ყველა ვერ ენახე. ზოგი გარეთ იყო.

ი' მარიაძობისთვის წავედით წმიდის ათანასე ალექსანდრელის მონასტერში. სულ ბერძნები იდგენ. მონასტერიც კაი და პატიოსანი და კარგა შემკული ჰქონდათ. ოღონ სვეტები და უცხო ქვეები არა იყო რა, მაგრამ თეთრის მარმარილოთ ნაგები. მრავალი კარგი ნაწილები. ტრაპეზი კარგა მორთული. ზიარების კოლოფი უცხოთ გაკეთებული და ბერძული კანკელი. ბერძულად წირეს, მაგრამ, დიად, გაკრძალვით და კარგა წირეს. ამათი რიგი კარგა მომწონა. ასე კარგა იქცეოდენ. კაი წალკოტი ჰქონდათ რომში. კაი უცხო შადრევნები. იქიდან წამოვედით წმიდის ბენედიქტეს მამათ სანახავად. ენახეთ და მრავალი უცხო ხატები, სულ სირმით ნაკერი, ენახე და იმათი ტილო, რომ არ დაიწვიოს ცეცხლში. მისი ძაფები მაჩუქეს. ტილო კი არ ჰქონდათ. კაი ნაწილები.

ი'ა მარიაძობისთვის წმიდა პაპას წმიდის კლემენტო მოწამის თავი ებობა, ნაწილი მთელი და ეტლი თავისი შეიღს ეკკლესიაში სალოცავად.

ვატიკანი

იტალია - კოლიზეუმი

იბ მარიამობისთვის წავედით შვიდის ეკკლესიის სანახავად. უწინ
 საღამო ჟამს წმიდის პეტრეს ეკკლესიაში მივედით. მეორე დღეს აღრიან
 წმიდის პავლეს ეკკლესიაში წავედით. ძველის რომიდან ევჯი და ნახევარ
 იქნებოდა. რომის წყალზე ახლა დიდი ეკკლესია იყო, მაგრამ აგუ
 რით ნაშენი იყო და ზეიდამაც ხით დახურვილი. ოთხმოცდა ათი თვითო
 ქვის სვეტი ჰქონდა. თვითო ექვს ადღს უმაღლე, ზოგი რვა ადღიც
 იყო. ორ მხარის უფრო სისხო. ზოგი გრანტი, ზოგი სხვა ქვა. ოცდა
 ოთხი სვეტი. ტრაპეზზე პორფილი იყო, მაგრამ მომცროები. ოთხ
 ოთხი ადღი იქნებოდა. ტრაპეზი სულ სოფიოთ დახატული. და ზოგი
 გარეთი წვეთს წაეხდინა. ძველი ეკკლესია იყო. სულ ბერძნის დახატუ
 ლი. სამი ნაბიჯი სიგრძე ს'დ განი. ნახევარი წმიდა პეტრეს გვამი და
 ნახევარი წმიდის პავლესი. ერთს პეტრეს ეკკლესიაშია და ნახევარი
 წმიდის პავლეს ეკკლესიაში. და თავები ორისავ წმიდის იოანე მახარო
 ბელის ეკკლესიაში, წმიდის მოციქულთ საფლავში, შუას ადგილს წმი
 დის პეტრესავით. მაგრამ წმიდის პეტრეს ეკკლესიაში ღრმად ჩასავალია
 და აქ ხარისხედად ასავალი. და მერმე ქვეით ჩავა. ეს მაღლა დამარხუ
 ლი წმიდის პეტრეს ეკკლესიაში წმიდა პეტრე მარჯვნივ არის და წმიდა
 პავლე მარცხნივ. და წმიდის პავლეს ეკკლესიაში — წმიდა პავლე მარჯ
 ვნივ და წმიდა პეტრე — მარცხნივ. მარცხენას მხარს სხვა ტრაპეზია
 შექმული. და იქ ერთი ჯვარცმა ასვენია. ერთი დიდი ქვრივი ყოფილა,
 სახელად წმიდა ფეჩიტა რქმევი. იმას გამოლაპარაკებია, იმ ენკრატისს,
 ქრისტე მრავალგზის გამოსცხადებია. იატაკი უფროსი ერთი სოფიოთ და
 ფერადის მარმარილოთ არის. იქიდან წავედით. მართ ერთი ევჯი ვლეთ.
 მივედით, სად წმიდა ვიჯენსი და ანასტასი ეწამებინათ. კაი ადგილი იყო
 და კაი ეკკლესია იყო. მრავალი ნაწილი. ქრისტეს შობის მწერის ნაჭე
 რი. სადა ქრისტე მიაწვინეს, მის ადგილის ნაკვეთი. ძელის ნაწილი.
 ქრისტე მკუდარი რომ ჩარსავზე დაასვენეს, მისი ნაჭერი, ქრისტეს საფ
 ლავის ქვის ნატეხი. ყოვლად წმიდის სამოსლის ნაკვეთი. ნათლის
 მცემლის სამოსლის ნაკვეთი. წმიდის პეტრეს კბილი. მოციქულების
 ყველასაგან ნაწილი. წმიდის კლემენტის მოწამის ნაწილი და მრავალი
 სხვისა იყო. წმიდა ფოსიოს და კოსტა მოწამე. იმას იქით სხვა ეკკლეს
 სია იყო, ზედავ ახლო, ზეცის კიბეს ემახიან. რომ წმიდა ბენარდეს ჩე
 ნება უნახავს, იქ ჟამს სწირევდა. საღვინებლიდამ სულნი ზეცას აღვან
 დენ. და წმიდა ზენონ და ათას სამას ოთხი მოწამე იქ ესაფლავა. იმას
 იქიდან, სადაც წმიდის პავლეს თავი მოკვეთეს, ისიც ზედავ იყო. კაი
 ეკკლესია. და სადაც წმიდა პავლე მდგარიყო და ქვაზე თავი მოკვეთა,
 იმაზე რკინის ფანჯარა ევლო. და თავი სამს ადგილს დაცემულიყო.

ერთს ადგილს პირველ რბე ამოსულიყო. იქიდან შემხტალიყო, სამი ად-
 ლი ვერ იყო, სხვაგან დაცემულიყო. იქ სისხლი ამოსულიყო. იქიდან
 შემხტალიყო, ოთხი ადლი მეტია, იქ დაცემულიყო. იქ წყალი ამოსული-
 ყო. ახლა სამგანვე წყალი დგა კაი სასმელი. სხვადასხვა გემო აქვს. არ-
 სად გადის. სამი ტრაპეზი იყო, კარგი მორთული. ორი პორფირის სვე-
 ტი. რვა ფერადი მარმარილოს და ორი გრანიტისა. იქიდან წავედით.
 ერთს ადგილს წმიდა პაპას ერთი მღვდელი დაეხვედრებინა. ერთს დარა-
 ნში ჩაგვიძღვა. რაც წმიდათ მოწამეთ დარანი გვენახა, უდიდე და უძრავ-
 ლესი იყო. სულო ცადაჭნილი ქვითკირი. ზოგან და უფროს ერთი გაგ-
 ლესილი გაჯითა. და სულ დახატული ეკკლესია, თუ გზები. მოწამე
 მრავალი ყოფილიყო. ებძანა, რაც მონღომოს, მიართვითო. მრავალი ვაა-
 რეთ. მაგრამ სახელიანს მოწამეს ვერსად შევხვდით. წმიდა ნაწილი
 მრავალი იყო. მაგრამ მოწამის ნიშანი ეს არის: ერთს ჭიქით თავით
 სისხლი უდგას და ზედ ზოგზე სახელი სწერია. ან არა ხურმის ფოთე-
 ლი, ან ჩიტი, ან ჯვარი ზის. ერთი პატარა ყმაწვილი ვიპოვეთ, მოწამე,
 ნიშნიანი, მოეთხარეთ. სულ დამიწებულიყო. მერმე იმავე ტოლი მოეთხა-
 რეთ. ისიც დამიწებულიყო, შვიდი ეკკლესია. ბევრი საქმე უნდა. ხუთიოდ
 მოწამის ნაწილისაგან სულ მიწიანი წამოვიდე. ორი მოწამის სისხლი
 ჭიქას ზედავ აჩნდა ახალს სისხლსავით. და ერთის მოწამის ერქებში ვი-
 პოვეთ, მის საფლავში. მოწამე კი ამოეღოთ. ის დარჩომილიყო. სამი
 ბაზმა მათ გვერდით ნანთები თიხისა. ჯვარის მონასტერი ამ დღის მე-
 ტათ არ მენახა. დიად კაი მონასტერი და უცხო კარგა გარიგებული.
 სულ სოფიოთ ძირი მოფენილი. და ელენე დედოფლის დაბლა
 სამწირველო, როგორც იერუსალიმს არის. დიად, მოსაწონი იყო.
 რომელსაც ეკკლესიაში მივედი, უფრო და უფრო გვეუცხოვა.

იგ მარიაობისთვის კარდინალი საკრიპანტი ვნახე. და სადილს
 უკან ორი ეპისკოპოსი მოვიდენ ჩემს სადგომს და წამიყუანეს. წავედით.
 ერთს კაცის სახლში შემიყვანეს. ერთი მარმარილოს საფლავი მაჩვენეს.
 კარგა გათლილი და თავსარქვლით. შიგ ერთის კაცის ძელები ყოფილი-
 ყო და ძველი თეთრი და მისთანები. ერთი, სხვილი ტილოს ხეში რომ
 იქნება, მისთანა იყო. ორის კაცის სიგძე ვერ იყო. განიც ადლი ექნებო-
 და. ისიც იმაში დებულიყო. დაუწყეს სანთელს ღვეთება. გალიფეს, მო-
 უკიდეს ცეცხლი. სანთელი სულ ამოიწო. ის ტილო გარეცხილსავით
 დარჩა. მერმე ნაკვერცხალი დაუყარეს. პატარა საბერველით უბერეს.
 აგზო ნაკვერცხალი და გარეცხილს გვანდა. ცეცხლმა ვერ დააკლო
 რა. ათასი მარჩილი ეძლია ფრანჩისის კარდინალს და არ მიეცა. მე რით
 შევიძლებდი სყიდვას, თვარა ვახტანგ მეფისათვის კაი ძღვენი იყო. ის

ფრანჩაგვისაგან არის. ამიანტოს ჰქვიან. წიგნებში ქვად არა სწერია, ხელ სწერია. ის ქვაც მინახავს. ყვენს გამოვზაუნა ვახტანგ მეფისათვის. ამისი ხელსაზოცი ეგება მიმოწონო სადმო.

ი'დ მარიაშობისთვეს. ოცდა ხუთი მარიაშობის თვე იყო. წმიდის ბართლომე მოციქულის დღეობაც იყო და წმიდის ლოდოვიკოსის დღეობაცა, ფრანციის მეფისა. ამათი გვარი წმიდა შექმნილა. მის ეკკლესიაში წაგვიყუანეს. წირვაზე ოცდა თოთხმეტი კარდინალი იყო, სხვას ეპისკოპოსსა და ჯარის გარდა. ნახეთ რა იქნება. გზაც გაგვიჭირდა, თავად შუკაში ეტლებისაგან, მერმე ეკკლესიაში ჯარისაგან. ფრანცისებმა გვიცნეს. მოგვეგებნეს. სხვა კარიდამ მალლა აგვიყუანეს, იქ დავესვეს. სულ ჩნდა ყველა. ეკკლესია არა და ეკკლესიას გარეთ ფოლორცებიც სულობით მოეფარდავით. და ეკკლესია წითლის ქაშხით, სულ ყვითლის ოქრო მკედის აშიებითა. დიდი ტრაპეზი მთელი ვეცხლი იყო, უცხოთ გამოყუანილი. და წმიდა ლოდოვიკოს, წმიდა დიონოსე არიოპაგელი, წმიდა დამიანე და წმიდა კარლოს ვეცხლისა შექმნილი, მთელები. ორს სამეფო გვირგვინი, ორს საეპისკოპოსო მიტრა, პატროსნის თვალებითა. მათი ჯვარებიცა და გულსაკიდი ხატები, დიად, კაი თვალები იყო. შიგ მათი ნაწილები ისხდა ცოცოტა და სხვა ნაწილებიც. კარგა გაკეთებული. დაბლა წმიდის ლოდოვიკოს სამწირველო იყო. ისიც, დიად, პატროსნად შემკული. რაც რომში კაი მგალობელი იყო, იქ შეკრებულ იყო. მაგრამ სულ ყველა ერთად იდგა, საკურთხეველის პირდაპირ წირვას ხედავდა. წინ მწუხრზედაც და მეცხრე ჟამის ლოცვაზედაც სამჯერვე მიველ. ახლო იყო. მგალობლების ქება უწინვე დამიწერია, მაგრამ ეს გამიკვირდა. ნალარა და ჟნარა სხვას საკრავებში გაერივით. ასე უკრავდენ. ჭიანურსა და წინწილას აწყობდენ და მგალობლების ხმა კარგა აბანებდენ.

ი'ე მარიაშობისთვეს წმიდა პაპას ებძანა ჩემი წირვა მოისმინონო და ჩემგან ეზიარნონო. წავედით. მისი წირვა მოვისმინეთ. პატარა სამწირველო ჰქონდა შინა, იქ წირა და გვაზიარა ვინც ვიყავით. მერმე ლიტანია თქვეს. შეგვიყუანა თავის სადგომში. დაბძანდა. მიბძანა წმიდის ღვთისმშობლის სახლის ნახვა. გინდა მიმიწერიაო, რომ ჩემს სასახლეში დაგაყენონო და რაც პატივი კრანდუკას, რაც სხვისათვის უქნათ, ის პატივი დაგდვანო და, რაც საჩვენებელია, ყველა გაჩვენონო. მადლი გარდავიხადე. და მიბძანა: დღეს დაგვიანდა, ვიკითხო, გლახები სადილად სხედანო, და სამშაბათს მოდიო, იმათ გაჩვენებო. დღეს წადი, ჩემი სასახლე ნახეო. წმიდის პეტრეს ეკკლესიასთან ამას წინათ რომ პაპის სასახლეებში შესვლა დავსწერე, მაშინ საწიგნე და მოსამსახურეთ სახლები ვნახეთ. თვარა პაპის სასახლეები არ გვინახავს. წავედით. შევე

დით. ან სახლები, ან სხვადასხვა რიგი ფარდაგები, ან ხატები უანგარიშო და კაცის გუნების მიუწოდომელი იყო. არც დაიწერება მაგრამ ხატების მეტი სხვა საუცხოო არა იყო რა. სამიოდ დიდი სახლი ფერადის მარმარილოთი იყო აგებული, როგორც ეკკლესიებისა დამიწერია და კარის ეკკლესია დიდი და კარგა შემკული. და ორი სხვა მომცრო სამწირველო იყო. როდესაც პაპა თავისთვის ფაშს სწირვდა, მრავალი უცხო სახლები დაგვატარეს. მაგრამ ვინ გაუვიდოდა. მერმე ერთს გძელს სახლში ჩავვიყუანეს. უნდა ორასი ადლი უფრო ყოფილიყო. ათი ადლი განი იქნებოდა. პაპის სასეირნო ადგილი. ცალ მხარეს ძველის სჯულის მოქსოვილი ფარდაგები ეკრა. ცალ მხარეს წარმართთა ამბები. ცა უცხოოდ შემკული. იმის იქით თავსა ფარლია, თავი ახლილი. აგრე პაპის სავალი ადგილი. იმავე სიგძე. და ზედ დიდი წყარო შადრევნად ამოყვანილი სამსართულს სახლს ზეით. იმას აქა და იქით წალკოტები. ერთი შიგნით სასახლეში და ერთი გარეთ, დიდი სასახლის გვერდით. შიგნით სასახლეებში რომ წალკოტები იყო, ამ გძელის სახლების იქით თავს, წალკოტის თავს, სამპირი სასახლე იყო, სამპირი თალარი. ზეით კი ვერ ავედით. და იმ სახლებში ძველი კეისრების სახეები და წარმართების მრავალი უცხო და ფიცრისა გაკეთებული. რომის ეკკლესია წმიდის პეტრესი და პაპის სახლები საზამთრო და საზაფხულო და წალკოტები, როგორც იყო, სულ მისი ანდაზები. და რომის პირამიდების სახეები. ერთი პირამიდი მთელ ერთის ქვისა თეთრის მარმარილოსი ოცს ადლზე მეტი იყო. და სისქე სამი მხარი. ჩვენ რომ მონასტერში ვიდექით, იქ ეპოვნათ და პაპას წააღებინა. ამართვას უპირობდენ. მისი ჭახრაკები, როგორ უნდა აემართათ, ან როგორ გაეკეთებინათ, სულ იქ ვნახეთ. მერმე იქილამ ჩავვიყუანეს ერთს ეზოში. რაც ძველი კერპების ღმერთები ყოფილიყო სხვადასხვა რიგი, იქ იყო. მერმე წალკოტები და შადრევნები გვაჩვენეს, დიად, უცხო და კარგები. მაგრამ ფრანცისის მეფისთანა ვერ იყო. ოღონ ნარინჯის სიმრავლე ამისი ურიცხვი იყო. და წყაროები დიდრონი. და ერთს აუზში ზომალდი იყო. და იმ ზომალდის შადრევანი არ დაითვლებოდა. და უანგარიშო სხვადასხვარიგი იყო. ეს იქ ვერ ვნახე. მერმე სადაც საომარი საჭურველი აწყვია, ის გვაჩვენეს. მაგრამ ერთის დიდის მეფისათვის სანატრელი საუნჯე იყო. პოლოტიკი, თორნი და ზუნი და შესაჭურავი. თოფი, თუ ტაბანჩა, თურგანი, თუ მისი იარაღი და წამალი. ხმლები, შუბები, აფთები უანგარიშო იყო.

ივ მარიამობისთვეს კრანდუკას ელჩთან წავედით. წინა დღეს იქ მოსულიყო ჩემს დასაპატიჟებლად. კრანდუკას ბრძანება მოსვლოდა, თუ აქა წამოვიდეს, შემატყობინეო. მე სადგომს არ დაეხვდი. პაპის წირვაზე

ვიყავ. მერმე იქ მოვიდა, პაპის კარზე. სალამი მომცა. სადგომს გიახელო. კრანდუკას მაპატიჟებული ვარო. ვერცარა იქ უმუსაიბე. სადგომს მიველ. ეტლთან მომეგება. ამიყუნა. დიდად მიაღერსა. ქართული ამბები და წმიდებისა მკითხა. ეტლში თითონ ჩამსვა. დიდხან გამოშყვა ეტლთან. ამას დიდ მეფეებს არ უზამდა. ამისათვის ვსწერ, სტუმრის პატივი ასე უნდა. მერმე კარდინალი ლატრიმურ მოვიდა. მეორედ მნახა.

იზ მარიამობისთვის წმიდას პაპასთან წავედით. მის პატარა სამწირველოში ხუცესმა წირა ჟამი. პაპა მარჯვენას მხარეს მოფარებით იჯდა. მე ვერ ვხედავდი. ჩემის მეტი ეკკლესიაში არავინ იღვა. მისი ძმისწული უფროსი კარზე ეჩოქა. დიად, კაი ვაჟკაცი იყო. ამის მეტად არ მენახა. წირვას უკან მოვიდა. მიაღერსა, უკაცრავად ვიყაო, ვერ გიახელო. დიდხან დაჯდა ჩემთან. ქვეით მომიჯდა. მერმე პაპამ დაგვიძახა. მივედით. კიბით ჩასავალი იყო. ხელი მოჰკიდა დიდხანს. მითხრა: გაირჯებიო, მაგრამ მიძხირეო. ეს საქმე წმიდა გრიგოლის დიოლოლის დაწესებული არისო. მასუკან სულ ყოვლის დღეს ასე უნდა იქნასო. საკრიპანტი კარდინალი მისდევდა, მერმე მისი ძმისწული კარდინალი, მერმე მე, მერმე მისი ძმისწული კარლო და მერმე მისი ძმა ალექსანდრე, მერმე დავით⁸⁰ და მერმე პაპის მოსამსახურენი. ჩავედით ერთს მომცრო სახლში. პაპის წესია, ყოველ დღე თორმეტი გლახა იჯდა. იმ დღეს ცამეტი გლახა იჯდა. ვერ შევიტყვევ როგორ მომხდარიყო. ტაბლა უცხო ყვაილებით შეემკოთ. თავს პაპა იღვა. არდაგი მოირტყა. იმისთან მე დამაყენა, მერმე საკრიპანტი კარდინალი. არდაგი ერტყა. მერმე პაპის ძმისწული კარდინალი, მერმე ალექსანდრე და ორი სხვა არდაგებითა. სხვათ მოატანინა საჭმელი. უწინ პაპის მოართვიან. პაპა ორს გლახას მიართმევდის. მერმე კარდინალებმა იმ სხვათ ჩაურთვიან. მერმე პაპამ ტაბლა აკურთხა. ყველამ დავიჩოქეთ. ჯვარი დაგვწერა. გლახებმა ჭამა დაუწყეს. ხუთი რიგი საჭმელი მოიტანეს. დიად, საბატორად სჭამდენ გლახები. დიდი ხანი გამოვიდა. მერმე ხილი მოიტანეს. პურსაც პაპა უჭრიდა, ხორცსაცა იმ ზეითებსა. და ქვეითებსა სხვანი. და ღვინოსაც პაპა მიართმევდა. ის ზეით გლახა ყმაწვილი კაციც იყო და გვანდა საქციელიანი იყო. რამდენჯერ პაპა ღვინოს მიართმევდა, ადგის, თაყუანისცის, დაჯდის, დალიის და ჭიქა პაპას არ მისცის. მაგრამ არა ქნის, ააღებინის, ხელით გამოართვის. მერმე ბოლოს ჩაბძანდა და იქიდან ღვინო ყველას ჩამოურიგა. მერმე ხილის ჭამის დრო რომ მოვიდა, ერთმა ხუცესმა პურები შემოიტანა, პაპას მოართვა, დაიჩოქა. პაპამ ლოცვა წაუკითხა, აიაზმა ასხურა. გლახები აყენა ფეხზე და ის პური თითო თითოს ჩამოურიგეს, იმათ წინ დაიწყეს. მერმე ხილი ჭამეს. მასუკან

შაქრის ქადა ჩამოურივეს. ისიც წინ დაიწყეს. სხვა საჭმელები აიღეს მერმე პაპამ ტაბლა აკურთხა. ხელი დაიბანა. არდაგი შემოიხსნეს. ისევ ბოლოს ჩაბძანდა. თვითო ნახევარი მარჩილი და თვითო ამინაშატი უბოდა, თავის ხელით ჩამორიგა. მერმე გლახები ადგენ. ყველამ ფეხზე აკოცეს. წამოვიდნენ. მე ისევ თან წამიტანა. ჩემთვის უღირსი სიტყვა მიბძანა: რაც ვინდა მთხოვეო. მაღლი გარდავიხადე. ჩემი სათხოვარი ყველა უთხოვრად აღმისრულდა-მეთქი. მომეხვია. მაკოცა. ფეხს ვაკოცე. გზის საქმეები დაგვარიგა. გამომისტუმრა. მიბძანა: ასე მალე არ ვაგიშვებდიო, მაგრამ ვახტანგ მეფის უკითხავად წამოსულხარო,⁸¹ რომ დამეჭირე, იმას გულს დააკლდებო, და წადი მისი საქმე მოიჭირეო. ას სამოცი იქაური სკუთი ებოდა, სამასი მარჩილია, გზის ხარჯად. გამოის ერთის წმიდის მართას დედათ მონასტერი მაჩვენეს. მომცრო ეკკლესია იყო, მაგრამ უცხოდ შემეკული იყო. სულ მოწერილი, მარმარილოთ იყო ამუშავებული. კედელი, სვეტი, თუ ხატის ყდები. უცხოთ გამიკვირდა. ენკრატისები გალობდენ, მაგრამ მათი გალობა საკვირველი რამ არის. ამავე საღამოს წავედით სულის წმიდის მონასტერში. პაპის სამადლოა. ერთის ეპისკოპოსის ხელთ არის. შიგა დგას. დიდის ფრენჭიფის შვილია. მიმიძღვა, დამარონინა. უპატრონო ექვსასი სნეული იწვა კაცი. და იმ კაცების სახლი ზედ გზაზე იყო. ვინც ავი დედაკაცი დაორსულდება შვილს ვერ წაიხდენს. იქ გზაზე ერთი ჭახრაკია. იმაში რბილად აგია. შიგ ყმაწვილს შეაწვენენ. მოაბრუნებენ, ზარს დაჰკვრენ. ქალები წავლენ. ის ავადმყოფის მოშველელი წაიყვანს ამ ყმაწვილს. სხვა ჭახრაკია. იმაში ჩააწვენს. მოაბრუნებს. დედაკაცებში გაიყვანს, რომ დედაკაცი კაცს ვერ ნახავს სალაპარაკოდ და კაცი დედაკაცსა. იქ თორმეტი ძიძა იყო. ცამეტს ჩწვილს ყმაწვილს ზრდიდენ. რომ ყმაწვილი სამის ოთხის კვირისა შეიქმნება, გარეთ მისცემენ სხვას ძიძასა. თვეში მარჩილი აქვსთ. და ოთხს წელიწადზე ამათვე მოაბარებს. თუ ქალია ქალებში გაურევენ, და თუ ვაჟია, ზოგს გარეთ ოსტატს მიაბარებენ, ზოგს იქვე შემოიყვანენ, იქ ზრდიან. ჩემობას შეიდასი ქალი შინ იყო მონასტერში და ორმოცდაათი ვაჟი და ცამეტი ჩწვილი. სამი იმ დღეს მოეყვანათ, მე რომ მიველ. და რვაასი ქლაქში ებარა. ეს სულ პაპის სასმელ-საჭმლითა და ტანსაცმითა, წამლითა, აქიმით, ჯარათი. იქ აკეთებდენ ქალები საქალოს ხელობასა და კაცები საკაცოსა. მათი მოძღვრები და გამდლელები გაუყრელად იქ უდგას. წალკოტები, შადრევნები გარიგებული. თუ ქალი მონაზონად შედგა, თუ ქმარი შეირთო, მათ ას მარჩილს ზითვად მიცემენ. და ბუშს ბუშსა შერთვენ, მართალს მართალსა.

მარიამისთვის ქათმის ყიულობისას წამოვედით რომიდან. რომით წამოსვლას ავი ჰაერი აქვს. ასე თქვეს: თუ ამ ორმოცს მილის გავლამდი ვინც დაიძინებთო, სიკვდილის საშიშიაო. სამს თვეს ზაფხულს ასრეაო. ვიარეთ გრძელი გზა. შენობა შორიშორ იყო. ჰაერის აობისათვის სოფლები შორიშორ. ერთს სოფელში სადილისათვის ჩამოვხედით. მოძვრო და დარიბი სოფელი იყო. ფრანგულის ანგარიშით ოცდაცხრა იყო, ნათლის-მცემლის თავის კვეთა. იმ სოფლის კაცთა პატარა რამ ნაწილი ნათლის-მცემლისა ჰქონდათ. დიდებას გამოასვენეს. პირველ ერთი ქრისტეს ჯვარცმის ხატი მოჰქონდათ, მერმე ორმოცი თეთრით შემოსილი კაცი, სულ თეთრის კელაპტრით, ორ-ოლი და ორ-ოლი მოდიოდა. მერმე ერთი ნათლის მცემლის დროშა და მას უკან სხვა ჯვარცმა და ორმოცი შავით შემოსილი კაცი აგრევე სანთლებითა და ხელთ ჯვარები ეჭირათ. და მერმე ფარნები მაღალი. და ერთს შემოსილს მღვდელს ხელთ ნაწილი ვეცხლისა კუბოთ ეჭირა. აქათ-იქით შემოსილი დიაკვნები და მერმე კაცის ჯარი მოსდევდა. მერმე ქალნი საკრავებითა და გალობითა. ერთს პატარა სოფელში მისთანა საქმე მომეწონა. ორმოცი მილი ვლეთ და ღამე გვესწრა. ო ს ტ რ ი კ ო ს⁸² მოვედით.

ი' თ მარიამობისთვის აღრიან ავედქით. ვლეთ. ავი ჰაერიც გათავდა. შენობა შენობაზე შეიქმნა. ვენახი ზეზე, ქუეშ სახნავი, ციხე ციხეზე. სოფელი გაბმით. საკრიპანტი კარდინალის ქალაქი გამოვლეთ. მაგარი და კაი ქალაქი იყო ნ ა რ მ ა⁸³ ერქვა.

ი' ე მილი სხვა ვლეთ და მოვედით ქალაქსა თ ე რ ნ ა ს.⁸⁴ მოდილო ქალაქი იყო.

ი' დ მილი სხვა ვლეთ და მოვედით ქალაქსა სპოლელტოს.⁸⁵ მ': მონასტერი იყო. ეპისკოპოსი იჯდა. მის ადგილს კაცთ სიკეთე ეტყობოდათ. ამდენს მონასტერს ინახავდენ. კაფუჩინების მონასტერში დავედეთ. იმ ღამეს ერთს იქაურს თავადს სამი რივი მოსაკითხავი გამოვეზავნა.

კ' მარიამობისთვის დილაზე ერთს თავადის ცოლს თავისი ეტლი გამოვეზავნა: უცხო სტუმარი ბძანდებო, ქალაქი ამით გამოიარეთ. ი' გ მილი ვლეთ. ორიოდ კაი ქალაქები გამოვლეთ და მოვედით ქალაქსა ფოლინიოს.⁸⁶ დიდი და კარგი ქალაქი იყო. ეპისკოპოსი იჯდა. იქაც კაფუჩინებისას დავედეთ. წმიდის სახლის ის გზა იქიდან გაბრუნდებოდა.

კ' ა მარიამობისთვის წავედით. რა ცოტა ხანი ვლეთ, ზეთის ხე მოაკლდა. მერმე ვენახოვანი მოაკლდა. მთის ადგილს ავედით. სხალ ნარი დიდგორი⁸⁷ რომ არის, ამგვარი ადგილები იყო. მერმე დაღმა დავეკიდენით. ერთი ხევი ჩაივლიდა. ხევის თავს ციხე იყო. არც აქათ იყო

გასავლელი, არც იქით. შიგნიდან გრძლად სოფელი დაკროდა. ბოლოსაც ციხე იყო. ვ ა ლ ჩ ი მ ა რ ა⁸⁸ ერქვა. ი'დ მილი ვლეთ, იმ დღეს იქ ერთის კაცისას ცოტა რამ ვჭამეთ. იმ სახლში ერთი ქალი იყო. დედა მისი ასეთი უცხო მოყვარე ყოფილიყო, რომ მომკუდარიყო, რაც საფრანგეთში კაფუჩინის მონასტერია, პატარა თვითო ჟამი ეწირა და უძწირველოს ას-ასი მამორჩევნო ეთქვა. ეს ქალიც დედის საქციელს ცდილობდა. ი'დ მილი სხვა ვლეთ. ერთს კაპილიონში მივედით. იქ დავდევით.

კ'ბ მარიამობისთვეს თ' მილი ვლეთ. კაი ადგილები. შენობა შენობაზე. ვენახოვანი. ზოგან ხან ბაბილო. ხან ხარდანი. ჩავლეთ ქალაქი ტოლექტინო.⁸⁹ ეპისკოპოსი იჯდა. ეს ქალაქები, სულ თემი სულობით პაპისა იყო. მეცხრამეტე მილზე მივედით ქალაქს მ ა ჩ ე რ თ ო ს.⁹⁰ ეპისკოპოსი და ვოივადა იჯდა. იქ სადლი ვჭამეთ. ერთი წოკოლანტის მონასტერი იყო გზაზე, დიად, მოსაწონი და კარგა შემკული. ლორენტოს⁹¹ ვოივადაც იქ იყო. მოვიდა. გენახა. ბოდიში მოიხადა. ფოსტა გაგზავნა ჩვენის დახვედრისათვის. კაი ადგილები. ზეთის ხე მრავალი. შენობა ხშირი, მობმით. ი'დ მილი სხვა ვლეთ. მივედით ქალაქს რ ა ღ ა ნ ა ტ ო ს ა.⁹² დიდი და კაი ქალაქი იყო. იქილამ ნირეტოს⁹³ ქალაქი სამი მილი იყო. მივედით იმ ღამეს ლორენტოს. სხვაგან დადგომა მინდოდა. არ მომეშენნ. წმიდის პაპის სასახლეში დამაყენეს. დია კარგა გვიმასპინძლეს.

კ'გ მარიამობისთვეს წაგვიძღვენ წმიდა სახლის სანახავად. მისი საქმე კაცისგან შეუტყობარია. ხუთასი წელიწადია, რომ ნაზარეთით⁹⁴ წამოსულა. რა იერუსალიმს თათარი მისჯრია, ეს მაშინვე ანგელოზს აუღია. ზღვის პირია. ზღვა სამოცი მილია განი. ზღვის გაღმა დამდგარა. მერმე შეცილებულან, და ლორენტო ოხერ ყოფილა. ერთის კაცის მიწაში დამდგარა. მერე ორნი ძმანი შეცილებულან, და იქილამ აძდგარა. ერთის ცხენის გაჭენებაზე ჯვარდინი გზა ყოფილა. იქ დამდგარა, რომ გზა ყოვლის კაცისა არის. მერმე გარშემო მოჭრილის მარმარილოს კედელი მიუდგამსთ. შიგნით ქვა და ტალახია. ხუთი ადლი განი ექნება, ცხრამდი სიგძე. იქილამ ვერც ქვას, ვერც ტალახს ვერავინ წაიდებს. ზეით ხით ყოფილა დაბურვილი, ის მოუშლიათ; კამარა შეუკრავთ კანდლებისათვის, თვარა ისევ არის, როგორც ყოფილა. წინ აღმოსავლეთისაკენ ბუხარია. მოციქულებს ბუხარს ზეით სარკმელი გაუკეთებიათ. და ლუკა მახარობელს ლიბანის სარგოსაგან ყოვლად წმიდა გაუთლია. ძე ხელთ უჭირავს. ის დაუსვენებიათ. და წინ ტრაპეზი ქვისა გაუკეთებიათ გარშემოსავლებად. და ტილოზე დახატული, ლუკა მახარებელისაგან დახატული ჯვარცმა, ისევ ნაზარეთით თან მოჰყოლია. და ყოვლად

წმიდის მარიამის წამოსასხამი, მოწითლო შალი, მთელი დაჯამ-
 ნალბაქი — უფრო ყოფილა, მაგრამ სართულის ქცევაში დაკარგულა.
 სამი ჯამი და ერთი ნალბაქი, რამიაც იესო ქრისტე და დედამისი
 სჭამდენ. მისის ნაგვის მეტს ვერაინ რას წაიღებს. ნაგავსაც მოპარვით
 ვერ წაიღებენ, თუ მცველებმა არ მისცეს. იმ სახლზე გარედამ ერთი
 დიდი და საშინელი ეკკლესია აუშენებიათ. ხუთი სამწირველო აღმოსავ-
 ლეთისაკენ აქვს, სამი აქათ და სამი იქით სხვა და ექვსი სამხრით და
 ექვსი ჩრდილოთ. თორმეტი დიდი სვეტი აქვს. და გუმბათი სახლის სის-
 წორად აქვს. წმიდა სახლში სამოცდათორმეტი დიდი კანდელი ჰკიდია.
 ხუთი დიდი ოქროსი და მომცრო ოქროსი და ვეცხლისა სხვა. მაგრამ
 ის ხუთი, მე ასე მგონია, ხუთ-ხუთი ლიტრა ოქრო უფრო იყოს. ორი
 ოქროს დიდი სასანთლეა. ასე მგონია, ათ-ათი ლიტრა უფრო იყოს. და
 სხვა უანგარიშო, კარები — და, აღმოსავლის მხარეს, ბუნარი სულ
 მთლივ ვერცხლით მოჭედილი, დაფერილი, კარგა გამოყუანილი. სხვა
 სასანთლეები და ანგელოსები ოქროსი და ვეცხლისა. უანგარიშო, ათასი
 ლიტრა ვეცხლი მეტი მგონია. მაგრამ ის ყოვლად წმიდის ხატი რომ
 შეუძკვიათ, როგორ ითქმის! დედასა და ძესა ორთავ გვირგვინი
 აღმასისა. ყოვლად წმიდას ოთხი რივი ქამარი სულ აღმასისა არტყია.
 სამი ასეთი ზურმუხტი ზის, რომ ფასი არ დაიდება. და სხვა რამდენი,
 ან თვალი, ან მარგალიტი, ან აღმასის ჯვარები, ან ზურმუხტის ჯვარე-
 ბი, უანგარიშო. იმ ხატის სისწორ მაღლა კედელში ორი წითელი იაგუ-
 ნდი ზის. ხახულის ღვთის მშობლის⁹⁵ თვალს უფროსი არის და უკეთე-
 სიცა. და ყვითელი და თეთრი იაგუნდი, დიდროვანი, ურიცხვი. მერმე
 იმის სალაროში შემოყვანეს. რაც იქ ეკკლესიაში ტრაპეზები დავსწერე-
 იმის ბარძიშ-ფეშხუმი და კანდელი და სასანთლე იმ ტრაპეზზე ეწყო. და
 სხვა სამკაულმა გამოაცა. უანგარიშო გვირგვინები. უფროსი ერთი აღმა-
 სისა, სხვა ზურმუხტისა, იაგუნდისა, სხვა მინანქარი, სხვა ოქროსი.
 რკინის გვირგვინიც ვნახე, უცხოად რამ გაკეთებული. რამდენი უცხო
 რივი ქამრები. სულ გულქანდად. უანგარიშო სხვადასხვა რივი ყელის
 ჯაჭვები, უცხოად ნაქმარები. საყურეები ძვირფასები და ურიცხვი. სხვა-
 დასხვა რიგები ღილები, უანგარიშო, სულ აღმასისა. სხვადასხვა რივი
 ნაქმარი ჯვარები აღმასისა, იაგუნდისა და ზურმუხტისა. მრავალი ბეჭ-
 დები ფასდაუდებელი და უანგარიშო. ყელსაბამები სხვა და სხვარივი-
 გულები უცხო რიგებად გაკეთებული. შუბლის საკრავები, უცხოად რამ
 ნაქმარები. აღმასის ხატები, საკვირველები. ზოგი მურასა, ზოგი თვალზე
 მოჭრილი, ზოგი თავის ბუნებით ნაქმარი. ხომალდები, გულქანდები. გუ-
 ლქანდა აღმასისა. ზოგი მურასა, ზოგი ოქროსი, ზოგი ვეცხლისა.

დიდროვანი ლალები, იაგუნდები, აღმასები, დიდი მარგალიტი ერთი და სხუა მარგალიტები მრავალი. დიდროანი ზურმუხტები და ერთი დიდი ლოდი ზურმუხტის ქანიდამ გამოღებულნი. მრავალი დიდრონი ზურმუხტი ვერათ. ორთავა არწივები, ზოგი აღმასისა, ზოგი იაგუნდისა. გულქანდა გულქანდად. ქარვისა და ძოწის კანდელები, სასანთლეები, ჯვარები, ხატები, ხატები უცხო და უცხოები. სკიპტრები სამეფო, მურასაები. ვეცხლის რვა დიდი სასანთლე. თვითო ზუთი ლიტრა უფრო იყო. ქალაქების სახე ვეცხლისა, ციხეები. ქალები ვეცხლისა. ვაყები, ანგელოსები. ხილი და ყვავილები უცხოდ ნაქმარი ვეცხლი მინაქრად. კარიელეისონები მურასა ოქროსი. მუშაბალი უცხო თვლების, დათლილი ძოწისა, ქარვისა, აკატისა. მრავალი ყელსაბამები, სალტეები, უცხოები. ყოველი რამ უანგარიშო იყო. მომარგალიტული შესამოსლები, აღმასით, გულქანდად შემოსილები. სხვადასხვა რიგები ნაკერი და ნაქსოვი რაღა ვთქვა: ფარდაგები აღმასით, გულქანდა. სადედოფლო სამოსლები აღმასისა, სულ გულქანდა. ბარძიმი, ფეშხუმი, სასანთლეები ზოგი აღმასითა და თვალითა, ზოგი მინაქარი, ზოგი ოქრო და ვეცხლი. უანგარიშო ტამტი, წურწუმა. ზოგი ოქროსა, ზოგი ვეცხლისა, ზოგი ლაყვარდისა, მურასად გაკეთებული, ბროლისა, ძოწისა, აკატისა. ამისთანები გულქანდა უცხოები. კანდელები, უცხო მურასები, აღმასით და თვალებით. მარგალიტით გაკეთებული – ყვავილები. წმიდის ზიარების შარავანდები, ზოგი აღმასისა, ზოგი იაგუნდისა და ზურმუხტისა, ზოგი მინაქარი, ოქრო და ვეცხლი. რამდენი წმიდის ზიარების ბარძიმი აკატისა, ლაყვარდისა, მურასა ოქროსი და ვეცხლისა. ესეები სულ მეფე-დედოფალთაგან შემოწირული. და ვის ან ზღვაში გაჭირებოდა, ან ხმელზე, მათის ხვეწნით სასწაულისათვის, ძღვენი. და ვის თვალი სტკივებოდა, ვის ფეხი, ვის სხვა ასო. აღმასით გულქანდა, ზოგი სხვილი თვალებით გულქანდა. ზოგი დიდრონი აღმასი. ამას გარდა, უცხო ერთი ხატი ვნახე, ბუმბულით დახატული, რომ კაცი არ დაიჯერებდა, თუ ხელოვანს მხატვარს არ დაუხატავსო. ერთი მარგალიტი ვნახე უცხო რამ. თვით ბუნებით. ნავში ყოვლად წმიდა იჯდა, ძე ხელთ ეჭირა. ისეთი მარგალიტი იყო. გოჯის ოდენა. ეს ასე მოსულიყო მარგალიტის ლითონში. ერთ ხანად ვეღარ ეპოვნათ. შემოხვეწოდენ ლარეტის ღვთის მშობელსა: ერთს წელიწადს რაც უკეთესი ვიპოოთ, შენ შემოგწიროთო. წლამდი ვერა ეპოვათ რა. წელიწადზე ეს მარგალიტი ეპოვათ. მაშინვე იქ გაგზავნათ. იმ წელიწადს ამდენი მარგალიტი ეპოვათ, ვერ ასვლოდენ და ვერც ფასი დაედვათ. ამდენი საქონელი ამისთანა სასწაულესს შეუყვრია. მრავალი უცხო რამ ვნახე, მაგრამ ვერ დავიწვავლე. მისი ჯაბახანი ვნახე. კაი და მრავალი იარაღი. მარანი ვნახე

დიდი და მძლავრი. ერთის ბუწინის პირი წახსნეს. ერთის პირიდან სამი რიგი ღვინო წამოასხეს. სამფერი. სამსავ სხვადასხვა გემო ჰქონდა.

კ'ვ მარიამობისთვის ლოტერიადამ⁹⁶ წამოვედით. იმავე გზაზე მოვედით ტოლეთინო ქალაქსა. ახალი წმიდა ნიკოლოზის მკლავები იქ იყო. ამ წმიდის ნიკოლოზის დედ-მამა უშიშრო ყოფილან. წმიდის ნიკოლოზის ვედრებით ეს მისცემია და აგვისტინიანთ⁹⁷ მონაზონი შექმნილა. მერმე წმიდა შექმნილა. ახლა თუ იტალიაში ერთი რამ ავი განსაცდელი მოუვა, მკლავი სულ გასისხლიანდება. მაგრამ ჩვენ ვერ ვნახეთ, საქმე იმგვარად მოგვიხდა. მისი ვიოვად იქ არ იყო.

კ'ვ მარიამობისთვის ლ'ბ მილი ვლეთ. მოვედით სოფელსა ვაზანოლის.⁹⁸

კ'ზ მარიამობისთვის ზ' მილი ვლეთ. მოვედით მასვე ქალაქსა უოლინიოს.⁹⁹ სადილს უკან თ' მილი ვლეთ. ორი კაი ქალაქი გამოვლეთ და მოვედით ასიის¹⁰⁰ ქალაქსა. იქაც დიდი ეპისკოპოსი იჯდა და ვაივადაც. იქ ემარზა წმიდა ფრანცისკო.

კ'შ მარიამობისთვის უწინ მივეყვანეს წოკოლანტების მონასტერი. იქ ყოფილიყო მამის მისის სახელი. და გვაჩვენეს, სადაც წმიდა ფრანჩისკო შობილიყო, ან მამა სადაც დაეტევებინა. ისე იყო გამოსახული. იქიდან ჩავეყვანეს წმიდის კლაროს საფლავზე. დედათ მონასტერი იყო. იქ ვნახეთ წმიდის კლაროს საფლავი. წმიდა ფრანცისკოს რომ ჯვარცმა გამოეგზავნა, ის ჯვარცმა ბერძნისაგან იყო დახატული. წმიდის ფრანჩისკოს სარტყელი, მისის სამოსლის ნაჭერი, წმიდა კლაროს სამოსლის ნაჭერი, მრავალი ნაწილი სხვა. გ' წმიდა ლუკა მახარებლის დახატული ხატი და ჯვარი. ნაწილი მოსეს კვერთხის ნაჭერი. წმიდა პეტრე-პავლეს თითი. მერმე წავეყვანეს წმიდის ფრანცისკოს საფლავზე. უცხო რამ შენობა იყო. დიად, დიდი საყდარი და სამი ზედაზედ ძირს აკლამასავით. იმაში წმიდა ფრანჩისკო და მისი ამხანაგები ათოთორმეტი ესაფლავა. მაგრამ წმიდა ფრანჩისკო ფეხზე დგას. მრავალი უცხო ნაწილი, რკვ' კომენტავალი დგას. მრავალი უცხო კანდელი, სასანთლე. დიდი მორჭმა ვნახეთ. იქიდან წავედით ერთს ევზე. დაბლა მინდორზე ყოვლად წმიდის მონასტერი იდგა. მეტად დიდი ეკლესია იყო. წმიდა ფრანცისკოს რომ იანვარში ვარდი მოეკრიფა და შენდობა ეშოვნა, იქ იყო ის ადგილი. შუა ეკლესიაში იყო მომცრო სამწირველო და მარცხნივ წმიდა ფრანცისკოს საწოლი, სადაც მიცვლილიყო და სადაც ანგელოსმა ქრისტესთან მიიყვანა და მარიამ და ქრისტე ეჩვენა. იქიდან თ': მილი ვლეთ და მოვედით პერუჯა¹⁰¹ ქალაქსა. დიდი ქალაქი. კ' მილი მისი გარშემო. მაღალს მთაზე პაპის სასახლე. კეისარიც

მრავალჯერ მჯდარა იქ. ორმოცდა თორმეტი მონასტერია მის გალავანს გარეთ. კაცნი კარგა საქციელ და დიდად მქცევნი.

კ'თ მარიაძობისთვის მისი ვაივადა მოვიდა. კარდინალის რიგში რომ მისცემენ. გენახა. თან გამომიტანა. მიმიძღვა დიდს ეკკლესიაში. ყოვლად წმიდის ბეჭედი მაჩვენა. ეს ბეჭედი ურიათ ტაძარში ყოფილა, ვისაც ქორწილს უზემდენ, ამით დასწინდევდენ. მარიაძიც იოსებს ამ ბეჭდით დაეწინდეს. თუ არ მეფეს ან კარდინალს, ან ასე უცხო სტუმართან ერთად მოსულთ, არავის არ აჩვენებენ. შვიდის კლიტით არის დაკეტილი. ერთი ვაივადას აქვს, ერთი მდივანბეგსა, ერთი მოურავსა, ერთი ეპისკოპოსს, ერთი დეკანოზს და ორი სხვათა თავადთა. ერთად უნდა შეიყარნენ და ისე გააღონ, მაღლა გუმბათში ოთხს ანგულოსს უჭირავს ერთი დიდი ვეცხლის ღრუბელი. და მაღალი სერაბინი გარშემო სულ დაფერილი. და იმ ღრუბელზე ერთი ოქროს კუბო დგა კარგა შემკული. და იმ კუბოში ჰკიდია თეთრი იამანი მთელი, გათლილი. და მაზე რასაც ბეჭედს მოუსმენ, ვისაც აქვს, ცოლ-ქმარი რომ მოძულონი იყუნენ, შეაცვა, შეუყვარდებათ. თვალის ტკივილს უშველის. მრავალს სასწაულს იქს. იქილამ წმიდის ბენედიქტეს მონასტერში წაგვიყუანეს. უცხო რამ მონასტერი იყო. გამაკვირვა მისმა შენებულობამა. მერმე ვაივადა იქივ სადგომამდი მომყვა. მერმე იმ ღამეს წამიყვანა თავის სასახლეში. პაპის სადგომში იდგა. ის ქალაქი სულ შეიყარა. წვიმის სიმრავლე იყო. დიდებაზე გამოვიდენ. რაც დიდი კაცი, ან ზუცესი თუ ბერი იყო, ან ჩინებული კაცი, სულ თეთრი ეცვათ. თვალის მეტი არა უჩანდათ რა ქალებს; პირჩამოფარებულნი სულ ფესსიშველანი, თავზე ეკლის გვირგვინები ებურათ. ხელთ დიდრონი სანთელი. ზოგს დიდი ჯვრები კვიდა მიძიეს ძელისა. ზოგი მათრახითა და შოლტით იცემდა ბეჭებზე, რომ ვნახეთ, სისხლმა ამოატანა. ამგვარად მრავალი ილოცეს ეკკლესიის კარს. შესტირეს ღმერთს. მეორეს დღეს დარი დადგა.

ლ' მარიაძობისთვის პერუჯილამ წამოვედით. კ'ე მილი ვლეთ. გზაზე ერთი დიდი ტბა¹⁰² იყო. თვეზი ისხდა. გარშემო კაი სოფელი, ქალაქები იყო. იმ ტბიდან ცხრა ათასი სკუტი შეუა წელიწადში პაპას. ერთი სკუტი ოთხი აბაზია. ამ სალამოს პაპის თემი¹⁰³ დაილია. კრანდუკას თემში¹⁰⁴ შევედით. კამუჩია¹⁰⁵ ერქვა.

ლ'ა მარიაძობისთვის ვლეთ ი'ე მილი. კაი ადგილები. ზეთის ხიანი, ვენახოვანი. ხშირად შენობა. ქალაქები მრავალ. ერთს ქალაქში სადილი ვჭამეთ. არეცო¹⁰⁶ ერქვა. ძველი ქალაქი ყოფილიყო, დიდი. და უფროსი ერთი გათლილის ქვის ნაგები. ერთი დიდი ეკკლესია იდგა. დასავლის მხარეს კარისაკენ სამოცდა თექვსმეტი ქვის სვეტი ჰქონდა.

ეკკლესიაზე სამრეკლო აგოთ, ხუთ სართულად სამრეკლო მოუყვანიათ. ორმოცი სვეტი სამრეკლოს ჰქონდა. შიგნით კი არ მინახავს როგორი იყო, რომ გამესინჯა. იქიდან ი՛დ მილი ვლეთ. მოვედით სიფელს.

ა` ენკენისთვეს ი`ბ მილი ვლეთ. ოთხი კაი ქალაქი გამოვიარეთ სოფელს გარდა. შიგ ასე ახლო-ახლოს ქალაქები გამიკვირდა. უფროსი ერთი გათლილის ქვის. კუთხე და კარი-ფანჯარა, მრავალგან სვეტებიც ქვისა იყო სახლისა. ერთის სახლისა დავთვალე. თორმეტი დიდი ქვის სვეტი. ძირს ფლორენცა იყო. თოთხმეტი ზეით, ქვისა მთელი. იქიდან მილი სხვა ვლეთ სულ აღმართ-აღმართი. მოვედით ქალაქსა ფლორენცას.¹⁰⁷ ფლორენცა ყვაილს გქვიან. და მართლა ქალაქის ყვაილი იყო. არც მეტად დიდია, მაგრამ დიად, შვენიერი ქალაქი. უფროსი ერთი გათლილი ქვა, განიერი ფლორენცები. დიდი მდინარე ჩამოუდის.

ბ` ენკენისთვეს იონანე გვალვერტო მონაზონთ პეტი ებოდა კრანდუკსა. თავის მონასტერში წაგვიძლუა. იქ დაგვაყენა. ეს წმიდა იოვანე ერის კაცი ყოფილიყო. დიდი კაცი და მდიდარი. ერთს მის ამხანავს მისი ძმა შემოკლომია, მის დახელებას ცდილა. ერთს ადგილს მიმავალა. შეუტყვია, ჯარით წინ დასხდომია. პარასკევი დღე ყოფილა. იმ კაცს, რომ უნახავს, შებმა არ შეეძლო და გარდაეხვეწა. ეტლიდამ გამოსულა და დაუჩოქია. შეგცოდეთ მართალია. სიკუდილს შემართლები, მაგრამ დღეს ქრისტეს ჯვარცმის დღეა, ამას აბატიყო. ეს რომ უნახავს, გარდმოჭრილა ცხენიდან, ყელს მოხვევია, ქრისტეს გულისათვის შემინდვია, დღეის იქით ძმა ხარ ჩემი. წასულა, ქრისტეს ჯვარცმის წინ დაუჩოქა და უთქვამს, მე შენი მცნება აღვასრულეთ. ვინც შემცოდა, შეუნდეთ. აწ ამას გეხვეწები: ჩემოდენი შენთვის არავის შეუცოდებიაო და შენც მე შემინდეთ. ჯვარიდან ქრისტეს თავი მოუდრეკია. რა ეს უნახავს, თავისი სიმდიდრე გლახისათვის გაუყვია. მონაზნად შემდგარა. მათის რიგის მამანი არიან. და კაი მოწყობილობა ჰქონდა. მდიდარს მონასტერს გვანდა. კარგრიგად დაგვაყენა. ცოტა მოვისუენეთ. მოვიდა. წაგვიძლუა. შუა ქალაქში ერთი დიდი ეკკლესია იყო. დიდობითაც დიდი იყო. მაგრამ გარედამ ნაშენი მისთანა არც ფრანციაში მინახავს, არც იტალიაში. ეკკლესია, თუ სამრეკლო გარედამ, თავით ბოლომდი, სრულობით ფერადი მარმარილო იყო. შეწყობილი. ზოგი სულ წმიდანი მოჭრილნი. შვემდით შიგნით. შუაზე, დიდს გუმბათს სისწორს, ერთი ეზოსავით მოვლემბული იყო, საკურველად ნაშენი. სიმრველზე ოთხჯერ ექვსი კამარად იყო, სამად გაყოფილი. შუა სვეტი სამი ფერადი მარმარილო იყო. აქეთ იქით ხუთ-ხუთი სვეტი და შუა შუა კარებსავით ჰქონდა. სხვა კანდელისა და სასანთლის სიმრავლე, ურიცხვი. იქიდან სხვა ეკკლესიაში

მიგვიძღვა. დიდი ეკკლესია არ იყო, მაგრამ შიგნიდან ერთი ამის უკეთესად შენებული და შექმნილი ვერ ვნახე. გარედამ გათლილი შავის ქვით იყო. ის ეკკლესია მარიამ ყოვლად წმიდის იყო. ერთი რიგი მამანი არიან. მარიამის მსახურნი ქვიანთ. ასიოდ ის მონაზონნი იდგენ გარეთ. კაი მინდორი ჰქონდა. გარშემო სულ გათლილი ქვის სვეტები, კამარა მოვლებული. შუა მომცრო კოშკი. ზედ კრანდუკა ცხენზე მჯდარი. ტყვივისა შექმნილი. ოთხსავ ყურეს მინდორი. შადრევნები ამოყუანილი. მაგრამ უცხო რიგი შადრევნები იყო. იქილამ სხვას გზაზე წამოგვიყუანეს. მრავალი კაი სასახლე, სრულობით თლილი ქვა. და კარები სულ რკინისა. სასანთლები და რკინის უცხო ფარნები ლამპრებისათვის. ერთს ადგილს ვნახეთ ერთის მთელის ქვის ცხენოსანი კაცი, გათლილი. სხვა ქვეითი შესჭიდებოდა. ქვეითს ხანჯალი შეეცა. და ცხენი წაჩოქებოდა. და ქვეითს გარდმოსწლოძოდა. თავსა სჭრიდა.

გ' ენკენის თვეს ჩვენის მონასტრის უფროსმა ჯერ თავის მონასტერში ჩამიყუანა. წირვა მოგვასმენინა. დიად, კაი ეკკლესია იყო. როგორც ეკკლესიები რომში ვნახეთ, ერთი ისიც იყო. ფერადის მარმარილოთ შიგნიდან ნაშენი. სადილ უკან კრანდუკასთან წაგვიყუანა. დიდურად და მდიდრულად ვნახეთ. კაი დიდი სასახლე, სრულობით გათლილი ქვისა, ოთხ-ხუთ სართულად. შესავალს კარს რა შეიარდი, ერთი მღვინტის ლოდი იდგა. მეტად დიდი, ათი საპალნე უნდა ყოფილიყო. თვითან დაბალს სახლებში იდგა. დარბაისელნი მოგვეგებნენ. შეგვიძღვენ. სამი-ოთხი სახლი შევიარეთ ერთს სახლში დაგვხვდა. მოვიდოდა. თავის საჯდომს სახლს არა გვანდა. მომცრო კაცი იყო. შავი ტანისამოსო ეცვა. სანამ არ მითხრეს, ვერ ვიცან. ულვაშები ესხა სულ მთლივ. იმ ჟამად იქ ვერავისი ვნახე. მიაღერსა, ტკბილად დამხვდა. ფეხზე ვილაპარაკეთ. ერთს სახლს გარეთ გამოძევა. წამოვედით მისი შვილის სანახავად. მის მეტი შვილი არა ჰყავს. ისიც უშვილოა. თავი ხელთ არა აქვს. ას ორმოცი ბიჯი კიბე ამარონინეს. დიდხან კარზე ვიდევით. მერმე შეგვიყუანეს. ისიც ფეხზე დამხულა. ტკბილად მიაღერსა, შინაურად. და გამოყოლით არც ბიჯი წამოუდგამს. მომცრო მსუქანი კაცი იყო. თვალად არა სჭირდა რა. წამიყუანეს მისის წალკოტის სანახავად. წალკოტების ქვა, ამბები ფრანციცისა დამიწერია, მაგრამ ამისი ეს სჯობდა. სულ ნარინჯი, თურინჯი იყო აუარებელი, ღობესავით. თუ ჭურჭელში ნადგამი, თუ თალარსავით დახურული, ერთს რიგზე სხრტესავით გარდავერინათ — გარდმოვერინათ. ადლნახევარი თუ იყო სიმაღლე. გრძლად დიდს ადგილს და სულ ხშირად ნარინჯ თურინჯი ესხა. ის დიად მომეწონა. კარგა გვარად იყო, წამიყუანეს. ხვეწებს აქათ და იქით —

ორი რიგი ალვის ხე. თვითო სწორედ ასული და თვითო გაფანჩული იდგა. და წინ დაბალი ბზა ედგა. აქათ და იქით დახურვილი დაფნა ალვის ხეებზე. და მისთანა იყო, შიგ ვზა გაიარდა, მზე არ დაადგებოდა. დაბლა შუაზე ერთი აუზი იყო, დიდი. და შიგ აუზში ერთი კაი ნარინჯისა და ყვავილების წალკოტი იდგა. კარგა მოდიდო იყო. და შუაზე სხვა აუზი იყო. და ჯვარედინად გათლილი ქვა იდგა. აუზი თევზით სავსე იყო. და ჯვარედინს ქვაზე მარმარილოთ აგებული კაცის სიმაღლე იყო. ორი კაცი მხარს შემოსტევდა. ზედ ერთის კაცის სიმაღლე გრანიტის ქვა იყო. იმავე სისხო. და ზედ იმ ქვაზე ერთი მარმარილოს ქვის ტაშტი იდგა. იმათის ადლით ოცდა თექვსმეტი ადლი იყო მთელი. იმათი ადლი სამი მტკაველი და ოთხი თითის დადებაა. ეს ქვა დიად გამიჯვირდა. იმ ტაშტში ერთი დიდი ლოდი იდგა. სამგნით სამი კაცი გათლილი მჯდომარე და ხელთ სხვადასხვა ცხოველები ეჭირათ. და იმ შუა ლოდზე ერთი კაცი ფეხზე მდგარა. ამ დიდს აუზს აქედამაც ხიდი ჰქონდა გასავალი და იქედამაც, ბრტყელი ხიდი. და აქათ იქით მაღალი რკინის ხარიხა ევლო. და ამ დიდს აუზსაც მაღალი ხარიხა ევლო. ხარიხის გარ ერთის გზის ოდენი სრულ ჩაწყობილი კენჭები ევლო. და მისავალს ხეივანზედაც აქათ იქით სრულ ისევე იმ სივანე ჩაწყობილი კენჭები იყო. ზეით ამ ხეივანში ერთი კენჭებით ჩაწყობილი ვარდის სახე იყო. იმას ზეით ერთი კლიტე იყო. და აუზის ხიდს აქათაც კარი ჰქონდა, იქითაც. რკინის ფანჯარის კარს აქათ იქით პატარა სახლი იყო. კაცი შევიდოდა. დგომითაც გაიმართებოდა. ერთი კაცი შევიდა იმაში. რაცადა კლიტე მოაბრუნა. ჯერ იმ შუა აუზში იმ კაცებსა და იმ ცხოველებში ამოედინა შადრევნები. მერმე იმ დიდს ქვის ტაშტის გარშემო მრავალი წვლილი, მაღალი შადრევანი ამოედინა. მერმე ხიდზე ზედ ახლო-ახლო ათ პირად ორასამდე შადრევანი ამოედინა. მერმე რაც ხარიხა იყო, ან ხიდზე, ან ხიდის გარშემო სულ ახლო-ახლო შადრევნები ამოედინა, მაგრამ თითოში ხუთ-ხუთი. მერმე რაც კენჭი დაფენილი იყო ჩაწყობით, ვინ იცის რამდენი ათასი, შადრევანი ზოგი აღმა, ზოგი განზე ამოედინა. ეს სულ დიოდა. და ჩვენ უმზერდით. მერმე ხეივანში რომ ვარდივით კენჭი ჩაწყობილი ვთქვი, იმას ზეით კლიტემ მოაბრუნეს. იმ კენჭებში უანგარიშო შადრევანი ამოედინა. მერმე ის დასწყდა. შუაზე ერთი მაღალი შადრევანი ამოედინა და რახანს იდინა, სულ თოფის შილინგვივით ხმა იყო ზედიზედ. მერმე ის მოშალეს, ერთი თასმის ფავარა ჩაურჭეს. სადკენაც უნდოდა, ვისაც ხელთ ეჭირა, ეს დიდი შადრევანი იქით მიუშვის. ვისი გაწუწვა უნდოდის, გაწუწვის. ორმოც ადლზე სადაც უნდის, იქ შეასხის. მერმე ის თასმა ამოაძრო.

სხვა რკინის ფავარი დადვა. ამოუშვეს შადრევანი, წვიმა რომ მოდიოდა, დასველდა. და ზევიდამ იდინა, ჰაერში რომ თოვლი ჩამოდიოდა, ისე ჩნდა. ძირს ყველა წყალი იყო, მაგრამ ჰაერში ამგვარი ჩნდა. მერმე ხოშკაკალა რომ მოდიოდა, იმ გვარად გამოჩნდა. მერმე წაგვიყვანეს სხვა მხარეს. უცხო ფრინველების და პირუტყვების სანახავად. სირაქლეშები იყო და თეთრი ფარშამანგი, თეთრი ხობები მრავალი, მაგრამ წვრილი იყო. ეთიოპური ცხვრები იყო. დიდრონი რქები ჰქონდა, მოდრეკილი ყბამდის. ფაროს ქათმებს ეძახდნენ. უცხო რამ ფრინველი იყო. ათი თხუთმეტი თუთი იყო: ზოგი წითელი, ზოგი მწვანე, ზოგი ჭრელი, ზოგი თეთრი სხვადასხვა რიგი, მაგრამ წითელი უფრო მრავალი იყო. ვარხვი, იხვები, კარაპები, მაჩვები. მკითხეს: გინახავსო? მე უთხარ: მრავალია მეთქი, და ეუცხოვათ. ასე უცხო ნადირის მოყურე არიან. ჯერნის რქები იყო და იმისთანა სხვა რქები იყო, ჯერნისას გვანდა, და ორის ჯერნის რქის სიგრძე იყო, და მოგრეხილი. მითხრეს: ერთი რიგი ნადირიაო, ეს ფეხზე ასხიაო. მერმე სააქიმოს სახლში შემიყვანეს. მრავალი უცხო რამ იყო. მაგრამ მე რომ არ მენახა, ერთი რისღაც რქა იყო. ჯერნის რქის მსგავსი, მაჯის სიმსხო. ერთი მხარი და ნახევარი იქნებოდა, შავი და მოხრილი, ჯერნის რქასავით დაჭდული. სხვა კორდილო და მარტორქის რქა და მაგისთანები მრავალი. ერთი გველი იყო, ორი მხარი სიგძე და მკლავის სისხო. კბილები ორ რიგად ესხა. ასე თქვეს, ინდოურია. მრავალი რამ ამ გვარი მძრომელი იყო. მაგრამ ერთი მიხაკის ასხმული ზომალდი გაეკეთებინათ: ნავით, აფრით, ანძითა და თოკებითა. დიდი ხელოვნება ეხმარათ. მრავალი უცხო ფარფური და წამლები და ქვები ვნახეთ.

დ' ენკენისთვის წავედით კრანდუკას სასაფლაოში. დიდი ეკლესია და კარგა გარიგებული იყო. და მარცხენას მხარეს მათის სასაფლაოს კარი შევიდოდა კარგა შემკული საფლავები იყო, ხელმწიფურად შემკული. მერმე კრანდუკა რომ ეკლესიას აშენებს, იქ შემიყვანეს: მრავალი ფერადი მარმარილოს სვეტი იყო, კარგები. მაგრამ ორი შავი პარავონე ქვის სვეტი იყო. გამაკვირვა. ოთხ-ოთხი ადლი უმაღლე იყო. ორი კაცის მხარს თუ შემოსტევდა. ის საკურთხევისათვის უნდოდათ. ას და თერთმეტი წელიწადია აგებენ. საკურთხევისათვის სრულ ხელი არ უხლიათ, და ნახევრამდლი სხვა ძლივ აშენებულა. არც მწვე მომცროა. კაი მოზრდილი ეკლესიაა, მაგრამ შიგნით სვეტი არა აქვს. მრავალგან ზურმუხტი, ლაფარდი და ძოწი უხმარებიათ ყვავილებშია. და სხვა სრულობით აკატი. ფერადი იამანები ფერადი ეშში შეუწყვიათ ყვავილად, ნადირად, თუ ფრინველად, რომ კაცს დახატული ეკონებოდა. ამ საქმემ

დიდად გამაკვირვა. რვა კუთხე ეკკლესიაა. თვარა ფერადი მარმარილო, გრანიტის ქვა, ალბასტრი, პორფირი და პარაგონის ქვები ნახმარია, მაგრამ ასე რიგად, რომ არ ჩაიგდება. ან საფლაკებია და ან ხატებს უკან არის ნახმარი. ერთი ახალი ვაფი კაცი იყო მისი ოსტატი. ოცის წლისა თუ იყო. ან ცოტად მეტი, ან ნაკლები, მაგრამ გვარიანს რასმე გვანდა. ტრაპეზად ერთი წითელი ჭრელი იამანი იყო, სამ ადლ ნახევარი, ორი ადლი განი, მთელი. და რამდენი უცხო ქვები სხვა იყო, ვინ მოსთვლის. ორი სასთაული გაეკეთებინათ ქვისა და შიგ თვალები მოეყვანათ. მადლობზე დაედგათ. ზედ კრანდუკას სახეები იდგა. გარშემო ალმასი, ზურმუხტი და იაგუნდი ისხდა. და აქათ იქით პირს სხვა დათლილი თვალები: ზოგი სეილალი, ზოგი სრავი, ზოგი თილია, ზებერჯა და მისთანანი. და ექვსი მისთანა სასთაული სხვა უნდა გაკეთებულყო. ტრაპეზისა და საკურთხეველის შემკობა ამას იქით როგორი მოვა, ის თქვენ გასინჯეთ. იმისი სასთაულებზე გვირგვინები იდგა გულქანდად. კაი თვალები შეწყობით ჩასხმული ნახევარს ზეით სრულად. და საკურთხეველი სამი კედელი იყო. მის ძირს ჩაგვიყვანეს. კამარა შეკრული დიდი ეკკლესია იყო. ის ზედ მოეყვანათ. დაბალი კამარა შეკრათ. ხელს ვერ შეაწვდენდა კაცი. იქ ერთი ქრისტე ჯვარცმული და ცალგნით ყოველად წმიდა, ცალგნით იოვანე მახარებელი, მარმარილოსი, გათლილი იყო. სწორად ცოცხლები გეგონებოდა. იქილამ დომინიკაანთ მონასტერში მოვედით. და ერთ მონასტრად სიდიდით, თუ სიმდიდრით, თუ მორჭმით, ისიც კარგი იყო. მონასტრების ქება ხომ არ დაიწერება, ვერც კაცის გუნება მისწვდება. სამოცდა თოთხმეტი დედათ მონასტერია ფლორენციაში, მამათ მონასტერსა და ეკკლესიას გარდა. მერმე იმავე დიდს ეკკლესიაში მივედით. დღეობა იყო წმიდის ზენონისა. მისი თავი და სხვა ნაწილები ვნახეთ.

ე` ენკენისთვეს წავედით ერთს სხვა მონასტერში. წმიდა ანტონინე მთელი იქ იყო დამარხული. იქ ვილოცეთ. გამოვბრუნდით. სამადლოთ რომ ქალებს ზრდიან მონასტერში, ვის უნდა მონაზონად შედგება, ვის უნდა გათხოვდება. იმათგან, რომელიც გასათხოვარი იყვნენ, გამოეხათ და მოდიოდნენ. პირველად ერთი ვეცხლის ჯვარცმა მოჰქონდათ. ზედ გრძელი ომფორივით დრამა ეკიდა საუფლოები, შეკერილი. და ექვსი კაცის უმაღლე სასანთლე ვეცხლისა აქათ იქით. მერმე ერთი ხის ჯვარცმა მოჰქონდათ. და ორასამდი შავით შემოსილი კაცი, თვალები უჩანდათ, სხვა არა რა, ორ-ოლი და ორ-ოლი. თვითო დიდი თეთრი კელაპტარი ხელთ ეჭირათ. მერმე სხვა ჯვარცმა მოვიდოდა და ოთხასამდი აგრევე თეთრით შემოსილი, თვალის მეტი არა უჩანდა რა, სრულ ორ-ოლი. მერმე სხვა ჯვარცმა მოვიდოდა. და სრულ მამანი და ძმანი, ორასი უფრო

იყო. ორ-ოლი მოდიოდნენ: ზოგი იეზოვიტი, ზოგი ბენედიქტინი,¹⁰⁸ ზოგი სხვა რიგი. სრულ ყველა ერთ ხმად გალობდნენ. მერმე შემოსილი დიაკვნები. და ერთი დიდი დროშა ყოვლად წმიდის მარიამისა მოჰქონდათ. მერმე ის საქორწილო ქალები. ორმოცდა თორმეტი იყვნენ. ორ-ოლი აგრევე, სანთლებით. სულ იისფრები ეცვათ და თეთრი წმიდა ტილოს ლეჩაქები ებურათ. ერთნაირად იყვნენ მორთულნი. მერმე შემოსილნი მღუდლები მოდიოდნენ, დიდროვანის სანთლებითა და ფილონებითა. მერმე ერთი კუბო იყო, გაეკეთებინათ მოაბაზე. და ზედ ყოვლად წმიდა იღვა, მორთული. კაცის თვალი მის უკეთეს ვერას ნახავდა. ხელ გააყრობით მლოცავი, ცოცხალი ეგონებოდა. მღუდლებს მხარზე ეღვათ მოაბა. მას უკან ჯარი მოდიოდა: ქალი და კაცი, რომ შუკაში არ ეტეოდა. ჩვენ ეტლით ვიდექით და გამოგვიარეს. უშხერდით. კაცს ენაზა, იტყოდა, ქრისტეანები არიანო, თვარა ამ ქალებზე ამდენი რათ ირჯებიანო. ის ქალები წაიყუანეს, ერთს სასახლეში დააყენეს, მოძღვრით, გამდლით, მასწავლებლითა. იქიდან ვინ ვის ითხოვდა, ზითვეს ზოგს ას მარჩილს, ზოგს მეტს მისცემდნენ და ქორწილს უზემდნენ. ამავე დღეს წმიდის პაპის ჯანიშინი მობძანდა, გენაზა. დია კაის კაცს აქებდნენ ყოველი სული. ყმაწვილი კაცი იყო. ასე ამბობდნენ: კარდინალობას მისცემენო. ფლორენცის მთავარ ეპისკოპოსი მოვიდა. და ერთი სხვა ეპისკოპოსი მოვიდა. მაგრამ ასეთი კაცი იყო, გულები დაგვტაცა, ზედ მიიკრა.

ვ' ენკენისთვეს სხვა კაი მონასტრები მოვილოცეთ, დიად შემკული.
 ზ' ენკენისთვეს წაგვიყუანეს ერთს ყოვლად წმიდის მონასტერში. დიად დიდი და კარგი შემკული მონასტერი იყო. ერთი წმიდა ლუკა მახარობლის დახატული ხარება იყო. მის სანახავად. თუ არ დიდს მეფეს და მის ძმასა და შვილს, არ აჩვენებდნენ. ასე მოატყდა ის ქალაქი, რომ მისი გახსნა შეიტყუეს, გზა ველარ ვიშოვეთ. სამჯერ კარზე მივედით. ვერ შევედით. მერმე კრანდუკას მეთოფეებმა ძლივ გზა გვიშოვეს. მე შემათრივეს. ვერც მოენე, ვერავინ შემომყუა. გარედამ ვეცხლით მოჭედილი, კარგად და უფერავად და კაი თვალები, დიდრონი იხზდა. ის ჩამოუშვეს ძირისაკენ, ჩავიდა. მართ ორი ადლი განი ჰქონდა და სიგბე უფროსი. მერმე ოქროთი დაფერილი კარი იყო და მრავალი კაი და ძვირფასი თვალი იჯდა. მაგრამ ერთი ლურჯი იაგუნდი იჯდა ერთის შუათანა ვამლის ტოლი. მართლა კაი ფერი და წყალი ჰქონდა. ხუთი დიდი წითელი თვალი სხვა იჯდა. არც ლალი იყო, არც იაგუნდი, მაგრამ კარგი რამ თვალები იყო, ცუდი არ იყო რა. ხუთი ყვითელი იაგუნდი, დიდრონი. გამიკვირდა, კაი წყლისა და ფერისა. სხვაც მრავალი ზურმუხტი, სხვა თვალი. მერმე ის კარი ჩამოუშვეს. მერე ბროლის კარი ჰქონდა. ისიც

ჩამოუშვეს. ყოვლად წმიდა და გაბრიელ დახატული. მაგრამ მკველობა, მაგდენი რომ მართებდა, არ აჩნდა. გაბრიელ წინ მღვობი, მარიამ მალლა იხედებოდა. მერმე ისევ დახურეს და დაკლიტეს. წამოვედით. იმ დღეს ჯარის ჯრილობით ერთი დედაკაცი და ერთი ყმაწვილი მომკუდარიყო. მერმე კრანდუკას საუნჯის სანახავად წაგვიყუანეს. თავად სახლები ასე რიგად მორთული იყო, კაცი ამას იტყოდა: სამეფო სასახლე უნდა იყოსო. ორ პირად, გრძლად, ერთი ცხენი დაილალებოდა, სულ გათლილი ქვის სვეტი. მერმე მაზე საოსტატო სახლები და იმის ზეით საუნჯის სახლები. ცოტა რამ გვაჩვენეს, მაგრამ საჩვენებლად კმარიყო. გარშემო სულ დერეფანი და ძირს ვინ იცის რამდენი ასი კერპი, ან ძველი მეფეთ სახეები იყო, გათლილი: ზოგი მარმარილოსი, ზოგი ალაბასტრის, ზოგი პორფირისა, ზოგი პარაგონისა, საკვირველები. და ზეით დახატული ხატები: ზოგი მეფეთა, ზოგი კრანდუკას გვარისა, ზოგი პაპებისა, ზოგი კარდინალებისა, ზოგი ზვანთქრებისა და ოსმალოებისა, და სხვაც ვისიც ამისთანები. ერთს სახლში შეგვიძღვენ. რაც საფრანგეთში ხელოვანი მხატვარი კაცი, თუ ქალი გამოსულიყო, თავეთის ხელით თავეთის სახე დახატული იყო. იქიდან სხვა სახლში შეგვიყუანეს. მრავალი უცხო ფარფური, დიდი ბადიები, დიდი ლანგრები, დიდროვანი ქვები, სხვა ჯამები, თეფშები და ფიალა, ღმერთმან იცის, ჩვენ რომ სქელს ბალღამს ჩინურს უძახით, ისინი ეკვიპტურს ჭურჭელს ეძახიან. დიად, კაი და დიდრონი ჭურჭლები იყო. იქიდან — სხვა სახლში უკეთესები და უძრავლესი. მერმე იქით წაგვიყვანეს. ხუთიოდ სახლი გვაჩვენეს. მაგრამ რას იტყვის კაცის ენა: თავგაუსვლელი სრულებით შურასა გულქანდა, ისე ოქროთ ბროლი, იამანი, ეშმი, აკატი, მთელ-მთელი დათლილი ზომალდები, ჭურჭლები, ფრინველები, ჯამები, ტაშტები, ალთაფები ლაჟვარდისა, მთელეები. ასეთები ვნახე, სხვის მეფისაში იმ სიდიდე ჭიქის ჭურჭელი ვერ ვნახე. ერთი მარგალიტი ვნახე, თავი ვეცხლისაგან მოებათ და ტანი მწოლარე ლომის მსგავსი იყო. ერთი სხვა მისი უფროსი მარგალიტი იყო. მაგრამ ფერად ისი სჯობდა. ტრედის კვერცხის ოდენი ვერ იყო და უსწოროც იყო. მაგრამ ზურმუხტები და ყვითელი იაგუნდები დიდრონი და კარგ ფერები ვნახე. ერთი ინდილალის ქრისტეს სახე გაეთალათ და ინდილალის ფიალა. და მაგისთანები, უცხოები მრავალი. და უცხო რიგი ხატები: ზოგი ძვლისა, ზოგი ფერადის თვალებისა, შეწყობილი ვნახე. კაბა ლაჟვარდისა ეცვა, წამოსასხამი პორფირისა, პერანგი თეთრის იამანისა. მთელი გათლილი. ამ გვარად მრავალი ტანისამოსი ფერად ფერად და ქალების ლეჩაქი თეთრის იამანისა. ვნახე: სკივრები, ფერად იამანები და თვალეები ხილის მსგავსად დათლილი, სხალი, ვაშლი, ყურ-

ბენი, გაპობილი ბროწეული, ქლიავი, ბალი თავეთის ფოთლით, შტოდ შეწყობილი. ვნახე: სკივრები, ყვაილები დათლილი, მთელს ყვაილსავით გამოყვანილი, ფრინველი დახატული. ვნახე: ტაბლები, ფრინველი, სულ თვალები შეწყობილი, დახატულსავით. ვნახე: ქალაქები, ზღვები, ხომალდები, ციხეები, ლომები სულ თვალი დათლილი, შეწყობილი დახატულსავით. ვნახე: ხატი ხარებისა, შობისა, მოგვთ მოსვლისა. მარტო ყოვლად წმიდა ფერადის თვალებით შეწყობილი, როგორც ვეცხლით გამოყვანილი, მართალს ცოცხლებსავით. ვნახე: წვლილის კენჭებით დახატული ხატები, კაცის სახეები, თევზის სახეები. ვნახე: სახლი სადაფებით ამენებული და სხვადასხვა გვარი ხე და ყვაილი გამოყვანილი, არა თუ გათლილის სადაფით, არამედ მთელ მთელის სადაფით. ვნახე: ქარვის ჯვარები, ხატები, სკივრები, ტაშტები მთელი, ფიალები მთელი, კათხები მთელი და სხვა. შეწყობილი ქარვის ხომლი, ოცდა ოთხი სანთელი აენთებოდა. ქუემ სულ ხატები, წმიდათ სახეები ჩნდა. ქარვის მთელი კოლოფები, საათის ბუდეები, შეწყობილი, სასანთლეები, თევზის კბილის უცხო ჯვარცმები, პილოს ძვლის უცხო და უცხო გარდამოხსნები, უცხო და უცხო ხეები, ყვაილები, ხატები, ჯაჭვები, ქვეყნის ზომაები. ამგვარები მრავალი უცხო. ვნახე. თავის ბუნებით ფერადი ხეები, შეწყობილი, ყვაილები და ფრინველები. ერთს უცხოდ იქ ესეც უცხოდ ჩნდა. ვნახე უდის ხე, ხუთს ადლამდი სიგრზე და აქა-იქ შტო მოკლეები ჰქონდა. სისხოც წვივის სისხო იყო. იამანის გათლილი ხატები, ფერად-ფერადი ეშმის და მისთანაები. ფირუზის გათლილი ხატები, პორფირის ქვებისა, წმიდა ხელად ნაქმარი. სხვა მინაქარი და ოქროსი და ან მაგვარი, უანგარიშო, იქილამ ჩავეიყუანეს საოსტატო სახლებში, საცა ამეებს აკეთებდენ, ქვას როგორ ხერხევენ, როგორ ყვაილებსა და ხილებს სჭრიდენ, როგორ წყალს აძლევენ, ხეს როგორ სთლიდენ, რკინას როგორ აკეთებდენ, ძვალს როგორ სთლიდენ, იამანს როგორ სჭრიდენ, ესეები გვაჩვენეს: როგორ აწყობდენ, როგორ აკეთებდენ. ერთს სახლში შეგვიყუანეს. მკლესის ქება რომ დაეწერე, მისი ტრაპეზი და ზიარების კილობანი, იქ იდგა. ზოგი გაეკეთებინათ, ზოგს აკეთებდენ, ზოგისა ნიშანი იყო, ისე უნდა გაეკეთებინათ. მრავალი კაი თვალი, ზურმუხტი, დიდრონი, ყვითელი და ლურჯი იაგუნდი იხსნდა. თვარა ფერადი აკატი, იამანი და ეშმი სულ ის იყო, შეწყობილი. ზოგი საუფლო, ზოგი ყვაილად, ზოგი ძველის სჯულისა სახედ. მოციქულები მთელ-მთელი სხვადასხვა ქვისა. სხვის ქვის პერანგი, სხვის ქვის სამოსელი, სხვის ქვის წამოსასხამი, სულ პატიოსანი ქვებისა, რომ გვერნებოდა კაცს ფარჩის ტანისამოსი აცვიანო. და თავთავეთი სატანჯველი ხელთ ეჭირათ. მაგრამ ამის მეტი

სხვა სალარო არა გვინახავს რა. და სრულებით ასე ამბობენ: კრანდუკას ეკკლესია და სალარო არას მეფეს არა ჰქონდეს. მაგრამ ეკკლესია ნახევარზე გათავებული არ არის. და სალარო ამის მეტი არ გვინახავს, მაგრამ რაც ვნახე, ერთის მეფისათვის დიდი საქონელია, თუ გასინჯავთ.

მ' ენკენისთვეს ისევ კრანდუკამ გვანახა. გამოგვესალმა. ერთს კარს გარეთ გამომყუა. ალიკორნამდი ნავი და, რასაც ხანს ალიკორნას ვიდევით, ხარჯი დაგვიწერა და გამოგვისტუმრა. იქილამ წაგვიყუანეს ახალ წმიდა მარიამ მაგდანელის საფლავზე. დედათ მონასტერი იყო. კაი ეკკლესია, ფერადის მარმარილოთი ამუნებული. ეს მარიამ მაგდანელი ფლორენცაული თავადის ქალი ყოფილა. მარიამ მაგდანელის ლოცვით მისცემია. მისი სახელი დაურქმევია. ქმარი აღარ უნდომებია. წმიდის ტერეზიას რიგის ქალწული შექმნილა. მრავალი უცხო სასწაული უქნია. ქრისტე მრავალგზით გამოცხადებია. ას და ათის წლისა მიცვლილი იყო. ოღონ ხორცი მოშაგებოდა. თორემ არც ცხვირი, არცა რაი არ წახდომოდა რა. ისევ მთელი, მძინარესავით ბროლის კუბოში, ოქროთ მოჭვდილში, ესვენა. უცხო და ძვირფასი მურასა გვირგვინი ეხურა. კაი ძვირფასი ბეჭედი ეცვა. კაი ჯვარცმა მურასა გულზე ესვენა. პირი, ხელები და ფეხები უჩნდა. და სხვა კაის ზარბაბებით შემოსილი იყო. იმათმა ენკრატისებმა გვანახეს. გვიალერსეს. იქილამ წამოვედით. კრანდუკას სამხეცოში შეგვიყუანეს. ოთხი ლომი იყო. ერთი ხვადი, დიად დიდი. სამი უმცროსი ძუ. ხუთი ვეფხვი იყო. ორი დათვი. ოთხი შველი. ორი მგლის დიდის ჭოფაქის შვილი, მგლებს უფრო გვანდა და შავი იყო. ოთხი ტურა იყო. ყაჯირი არწივი. ამისთანები. დიდრონი ჭოფაქები. მართ იმ ძუ ლომებს უფრო იყო. დიად დიდრონი იყვნენ. ლომებსაც ეტყობოდა, საძალოდ ნაქმარი რამ იყო. მათი ადგილიც კარგა გათლილი ჭვით გაკეთებული, გარიგებული იყო. მერმე სამადლო ადგილი გვაჩვენეს. ერთი ქსენონი. სხვებიც იყო. მაგრამ ჩვენ ეს ერთი ვნახეთ. ათასის სნეულის ლოგინი იყო. მაგრამ ჩვენობას ოთხას სამოცდა ექვსი სნეული იწუა. ვაჟკაცი ცალკე, ბერი კაცი ცალკე და ყმაწვილები ცალკე ქალები ცალკე, ბერები ცალკე, დედაკაცები ცალკე, საპატიო კაცების ლოგინი სხვაგან იყო. კარგი მორთული ორის მეტი არა ვინ იყო. მისი სააქიმო და საჯარო გვაჩვენეს. მაგრამ სააქიმომ გამაკვირვა. მე ასე მგონია, ასი ჭვევრი თვითო საპალნისა სულ მაღამო იყო სხვის გარდა, მე ხომ მეტი მგონია, სხვას წამლებს გარდა. თორმეტი კაფუჩინები მსახურებდა. ხუცები არ ვიცი რამდენი და ასი მონაზონი ქალწული, რომელიც ავანტყოფთა მომვლელთაგანი არიან. იმ ქსენონზე მათი მონასტერი ახლო იყო. და რიგით გამოვიდიან. და მსახურებდიან. ერთი

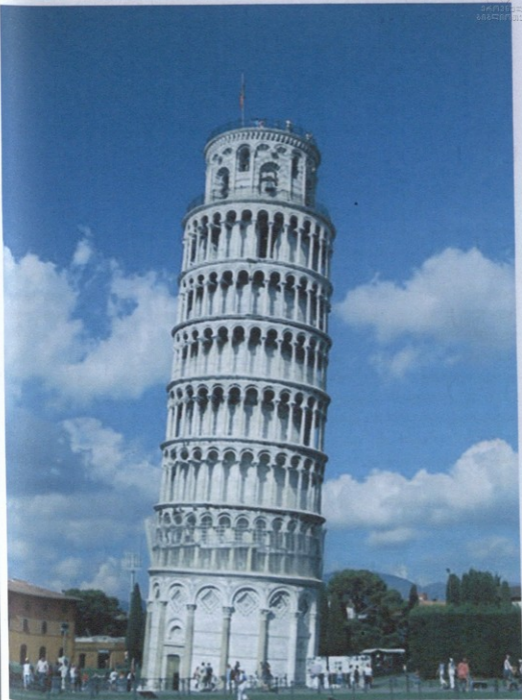
ებისკობოსის ადგილს მყოფი ზუცესი იყო მათი თავი. იმავე ქსენონში
 ჰქონდა კაი სასახლე, კარგა გარიგებული, მოძერო სამწირველო თავის-
 თვის. კლიტეები მას ებარა. და მრავალი მოსწავლე სხვა იყო. ზოგი
 აქიმის შევირდი, ზოგი ჯარასი, რომ ტანსა და ფეხსაცმელს, საჭმელს
 მონასტერი აძლევდა. და სხეულებს ისინი მსახურებდნენ, და სასწავ-
 ლოსაც ასწავლიდნენ: წიგნსა, ფილოსოფოსობასა, აქიმობასა, ჯარაობასა,
 სიმდაბლესა, სხეულთ მოვლასა, წამლის კეთებასა, მზარეულობასა და
 მის რიგებასა, რაც იქ სამსახურია. თორმეტი კაფუჩინი ექვსი-ექვსი უძი-
 ლოდ გაუყრელად იყვნენ: აღსარება, ზიარება. ნუგეშინის ცემა, მოთმი-
 ნება — ამას ასწავლიდნენ და უქადაგებდნენ. უსასოდ არავინ იყოს. ორი
 მკუდარი ესვენა. იმ დღეს დახოცილიყვნენ. ფლორენცა მართლა გასინჯ-
 ვით ვერ ვნახეთ, ხანი არ დაგვცალდა.

ფ`ფ`ლ`ო`რ`ენ`ცი`ი`და`მ`წ`ა`მ`ო`ს`ვ`ლ`ა. თ`ენკენისთვ-
 ეს დილაზე ჩვენის მონასტრის ეკკლესიაში შეგვიყვანეს. ზეთი რომ წმი-
 და იოვანე დაეწერე, მტერს რომ მოუტევა და ჯვარცმამ თავი მოუდრიკა,
 ის ჯვარცმა გვაჩუენეს დიდის საქმითა, გალობითა და სანთლებითა. მაღ-
 ალი ჯვარი იყო, დახატული ბერძნის რიგით. თავი ისე მოდრეკით ჰქონ-
 და. წმიდის იოვანეს ნაწილიც გვაჩუენეს. ორივე კარგა შემკული. წამოვე-
 დით, ნავით აღიკორნისაქენ. მრავალი კაი ქალაქები და სოფლები ჩამოვ-
 ლეთ. მრავალი შენობა შენობაზედა, მონასტერი მრავალი. ზოგან ზეთის
 ხე აკლდა. ოცდა ექვსი მილი ვლეთ და ერთს კაპილონში დავექით.

ი`ენკენისთვეს ვლეთ და კაი შენობები, კაი ქალაქები ჩამოვლეთ.
 დავაკება ადგილი იყო, ოდიშის¹⁰⁹ მსვავსი. შენობა შენობაზე. სრულ
 ბაბილო და ზეთის ხე. ხე მრავალი. აქათ იქით მრავალი კაი შენობა
 ჩნდა. ვლეთ ი`ზ მილი. მოვედით ქალაქსა ფისას.¹¹⁰ ზემო ფლორენცის
 ამავეში ერთი ეს დავერჩა: შუა ქალაქში მდინარე დიდი ჩამოდის. ოთხს
 ადგილს ხიდი ძეს, ზუთ-ზუთ, ექვს-ექვსი კამარა. მაგრამ ერთი ხიდი
 ვაკეთ იყო იყო დაზურული. კამარის სიმგრეუალე ძლივ შეეტიყობოდა.
 განიერი კამარები ჰქონდა. ასე ოსტატობით აეშენებინათ. და კრანდუკას
 სასახლე მდინარეს იქით ქალაქს გაცილებით იყო. მისი ციხე თავს ადგა,
 სულ ქალაქი ხელქუემ ჰქონდა და წალკოტი გვერდით და იმ სასახლი-
 დამ ციხეში ასე შევიდოდა კრანდუკა, ვერავინ შეიტიყობდა. გზა გვირა-
 ბით ჰქონდა. და მდინარეს აქეთ ქალაქში კრანდუკას საუნჯე იყო, ორი
 მილის სიშორესა. ასე მოერთო კრანდუკას. სასახლიდამ სრულობით ბა-
 ზარი წამოეყვანა, ერთს ხიდზე გამოეუტარებინა, სალაროსათვის შემოე-
 ყარა ზედ ბაზრის თავზე. ასე გზა მოერთოთ: უნდა ეტლით მოვიდოდა,
 თუ უნდოდა ქვეითად საუნჯეში შევიდოდა.

ფიქსირებული. ფლორენცისკავით მდინარე შუა ჩაუდრიდა. ოღონ კრანდუკა ფლორენცას იჯდა, თორემ ქალაქი ის უარესი არ იყო. სხვაგან ვერსად ვნახე, და ფისას მრავალი სასახლე გათლილის მარმარილოსი იყო. ბაზრების სვეტები უფროსი ერთი გათლილი იყო. მთავარ ეპისკოპოსი იჯდა. მისი ეკკლესია ვნახე დიდი ჯვარის სახედ აშენებული. გარედამ და შიგნიდამ სრულობით მარმარილო იყო. იატაკი თავით შიგნიდამ სამოცდა თორმეტი. თითო ქვის მაღალი სვეტი ძირს ჰქონდა. ორსართულად იყო დახურვილი. და ზეით ვერ დავთვალე უფრო მოკლე და უმრავლესი სვეტები იყო. ორმოცდა თექვსმეტი მარმარილოს სვეტი დიდის კარისაკენ ჰქონდა გარედამ. და გარშემო ზოგი მარმარილოსი, ზოგი პორფირის სვეტები, მრავალი, ვერ დავთვალე. ერთი იქაური წმიდა ესაფლავა. სახელად წმიდა რანიგრო ერქვა. შიგნით შევიდოდით, ისე გვეუცხოვის, გარეთ გამოვიდით, შიგნით შესვლა აღარ მოგვინდის. მრავალი დიდროვანი ვეცხლის სასანთლე კანდლები, ხომლები, ჯვარები, ხატები ძვირფასები. და ტრაპეზი სულ მთელი ვეცხლი. ზეიდამ ზიარების კიდობანი, ვეჭობ სამოცი ლიტრი იყო. იქით ერთი სასაფლაო აშენებინათ, ნოეს კიდობნის ზომაზე, სრულ მარმარილოთ. სამასი წყრთა სიგბე, მისი განი და სიმაღლე. უცხო მარმარილოს სვეტი ორას ოცდარვა ჰქონდა. სიწლოდ წვივის სისხო და სიმაღლე ხუთი ადლი. უცხო რიგებად დათლილი. დიად მომეწონა. იქ ვისაც დამარხვენ, ახალი მკუდარი ოცდა ოთხს ჟამზე დაფხეკილი ძელები შეიქმნება. იერუსალიმიდამ შეკეცის¹¹¹ აგარაკის მიწა მოუტანიათ და ის ჩაუყრიათ. იმისგან არის. იქიდან გამოვედით. სანათლოს ეძახდენ, ერთს ეკკლესიაში შეგვიყუანეს იქავ. ისიც სრულებით მარმარილოთ ნაგები იყო. შიგნით და გარეთ ოცდაათი სვეტი მარმარილოსი სანათლავს ჰქონდა. შუა დიდი ემბაზი იყო, შეწყობილი პორფირისა. იქით ერთი საქადაგო იყო. ცხრა სვეტზე იდგასამი პორფირი, სამი მარმარილო და სამი გრანიტი. ზედ საქადაგო თეთრი ალაბასტრი იყო. საუფლოები უცხო მოჭრილი. და კიბე პორფირისა ჰქონდა. გარედამ ოცი მარმარილოს სვეტი ძირს ჰქონდა. სამოცი მისი უმცროსი ზეით ჰქონდა. იმას ზეით ხუთ გუმბათად მოეყუანათ. დიად სასიამოვნო სანახავი იყო. იქიდან გამოვავაბრუნეს. უკან სამრეკლო ედგასიც სრულობით მარმარილო იყო, რვა სართულად აშენებული. მაგრამ რვა რივი სრულ ახლო-ახლო თეთრი მარმარილოს სვეტი მოეყუანათ. თითო რიგზე ორმოც-ორმოცი. და სამრეკლო¹¹² ასე წახრით აშენებინათ. კაცი შეშინდებოდა, აგე წაიქცევაო. ეს ამდენი შენობა ამ ოსტატობით მოეყვანათ. იქაც მრავალი რამ უცხო იყო. მაგრამ მგზავრი ვიყავით. არ გვეცალა სანახავად. და ავდარიც ძალიან იყო. თვარემ ერთის ეკკლესი

ქ. პიზას რეასართულიანი წახრილი სამრეკლო

სიის ქება თქვეს, იმაში ერთი საკვირველიაო, მისი ტრაპეზიო ოთხმოცი
ათას სკუთად გაკეთებულაო.

ა ლ ი კ ო რ ნ ი დ ა მ¹³ მ ო ს ვ ლ ა. ი ა ე ნ კ ე ნ ი ს თ ვ ე ს ფ ი ს ა -
დამ წამოვედით. ფისას წყალი¹⁴ ალიკორნას ზეთ ზუთს ევზე ზღვას
შევერება. რადგან ეს ასე სიმორე გაუსინჯავთ, ალიკორნიდამ ზღვა გაუ-
ჭრიათ. კრანდუკას ოცს მიღზე ერთი რუ¹⁵ მოუტანია. ფისას ქალაქის
ბოლოს ფისას მდინარისათვის შეურთავს. იმ მდინარიდამ ნაგები თუნდა
მდინარით წავლენ, თუ უნდათ ზღვის რუთ წავლენ. კარები აქვს შებუ-
ლი. თუ უნდათ ასწევენ, თუ უნდათ ჩამოუშვებენ. ასე არის მორთული.
ნავს ასწევენ ჭანრაკითა და კარზედ გარდაათრევენ. და კაცნი იქილამ
მოუვლიან, ჩასხდებიან და ალიკორნას ისე წავლენ. ან სამი კაცი
შეებმის, ან ორი. თუ მძიმეა, ოთხი. ჩვენც ცამეტიოდ კაცი ვიყავით
ჩვენის ბარგითა და ნუზლითა. სამი კაცი მიგვათრევედა, ხან ნიჩბით. იმ
ზღვის რუზედ ადგილ-ადგილ ხიდები იღვა. ოცი მილი შვიდს ევზე
ცოტარამ ნაკლები იქნება. ოცდაერთი მილი შვიდი ევია. ასე დიდი
ადგილი გაეჭრათ. ამისთანა შენობებს ცდილობდენ და ძნელს გააადვი-
ლებენ. მოვედით ალიკორნას. უწინ რომ დავწერე: ალიკორნის გარეთ
შენობა არა ჩნდა, ზღვა-ზღვა მოვიდოდი, მაგრამ ხმელეთისაკენ კაი შე-
ნობები ყოფილა. ალიკორნას გარ სრულ ზღვა ავლია. კაცის ხელით
არის გაკეთებული. ხიდები ძეს, ზოგან ხიდით შეისვლება, ზოგან ნავე-
ბით შიგ ქალაქშია. დიად კაი ქალაქია. ბერძნის საყდარს მივედით.
ბერძნები ვერავინ ვნახეთ. სომხის საყდარს მივედით. დიად კაი ეკკლესია
იყო. კარგა აშენებული, შვენიერი. არას ადგილს სომხებს მისთანა
შვენიერი ეკკლესია არა აქვსთ. სხვებიც მრავალი უცხოები იყო. მაგრამ
რადგან ვერ ვნახე, აღარც დავწერე. საქმემ არ მოგვიხდინა ნახვა. არა
თუ ჩემი საქმით, სოფლის საქმით.

ოცდაზუთს ენკენისთვეს ალიკორნიდამ წამოვედით. ალიკორნელი
ფრანცისის მეფის კონცული მრავალს გაისარჯა ჩვენზედ. დია კაი კაცი
იყო. ფრანცისის ნავეში ჩაგვსხა. ჩვენ მალთას გვინდოდა მოსვლა და ის
ზომალდი სიკილიის ქვეყნისაკენ მივიდოდა, მისინა ქალაქს. და იქ უნდა
მისვულიყავით და იქილამ სხვა ნავით მალთას წავსულიყავით. ორასი
მილი გაგვიმრუდდა. კაცის თავს შვიდი მარჩილი გამოგვართვა, თავის
სასმელ-საჭმელით, კარგა ხელის შეწყობით. სხვა მეზომალდე კაცის
თავს სამოც მარჩილს ვეთხოვდა უსაჭმელოდ.

კ ე ე ნ კ ე ნ ი ს თ ვ ე ს ქ ა რ მ ა პ ი რ ს დ ა გ ე ვ ი წ ყ ო ც ე მ ა. ვ ე ლ ა რ ვ ი ა რ ე თ. ა ლ ი
კ ო რ ი დ ა მ მ ი ს ა ნ ა მ დ ი ე ქ ე ს ა ს ი მ ი ლ ი ი ყ ო .

კ'ზ ენკენისთვის ქარმა გაგვაბრუნა. ზეით რომ სპანიის მეფის ციხე დაეწერე, იმ ლიბენაშივე მივედით.

ოცდა რვა ენკენისთვის იქ ვიდექით.

კ'თ ენკენისთვის გამოვედით, კიდევ ქარი პირს გვცემდა. მერმე ისიც ჩავარდა. უქაროდ დავრჩით.

ოცდა ათი ენკენისთვის ცუდად ვიდექით.

ა' ღვინობისთვისა საღამოს ცოტა რამ მრუდი ქარი იღვა. ვიარეთ. აღგვიღელდა დიდად.

გ' ღვინობისთვისდღე დღე და ღამე სულ დიდი ღელვა იყო. დია-ღაც. სამს ღვინობისთვის წირვის დროს ღმერთმან შეგვიბრალა: კაი ქარი ადგა. ვლეთ. ხან ქარი მრუდი, ხან არც სულა.

ვ' ღვინობისთვის მისინას მიმართეს, მიახლოვდნენ. გამობრუნდა ქარი. სხვას ქალაქს მიმართეს. სიკილია¹¹⁶ დიდი სამეფოს კუნძულია. შვიდასი მილია. მისი გარშემო კაი ადგილი. პალერმო¹¹⁷ ქალაქს მიმართეს. ქალაქი დიდი და ზღვის პირი ვაკე. კაი ადგილები, მაგრამ მთა გორი, ხშირი და უნაყოფო, უხეო. კლდიანი.

ზ' ღვინობისთვის შუადღეს უკან, ფრანცისის კონცული იჯდა, ის გამოვიდა. ხომალდში გენახა. წაგვიყუნა ეტლითა. ქალაქში შეგვიყუნა. მრავალი დიდი და კაი ქალაქი ვნახეთ, მაგრამ ერთს ქალაქად დიად მომეწონა. უფროსი ერთს გალავანიცა და სახლებიც თლილი ქვა იყო. ქალაქის შუა გულზედ ერთს მგვრგვალი ალაგი რვა კუთხედ გაეკეთებინათ. ოთხს კუთხეს თვითო მარმარილოს სახე იყო. და ოთხს კუთხეს ოთხენითვე გზა შევიდოდა. ქალაქს ოთხს მხარეს თვითო კარი ჰქონდა. ასე სწორად იყო ეს გზები. შუადამ ოთხივე კარი ჩნდა — სულ ბაზარი. იმ მგვრგვალს ადგილთან ზედ მარჯვნივ, ერთი წყარო იყო. სამი ხარისხი აივლიდა. გარ მარმარილოსი რვა კაცი იღვა. მერმე ცხრა ხარისხი აივლიდა. ითხენითვე ოთხ-ოთხი მარმარილოს კაცი იღვა. ზოგს ისევ, ან ქალი, ან კაცი უღვა. ზოგს სხვა პირუტყვი და ან კაცი და იმ სხვას მხარეს კაცამდი განზე სამი კაცი სხვა იყო. ერთი შუაზე იწვა. აქათ იქით იღვა იმ ხარისხებს გარშემო მარმარილოს სპილო, მარტორქა, ლომი, ირემი და რაც უცხო ნადირებია გარ იღვენ. მერმე მაღლა ვაკე იყო. კალოს ოდენი. შუაზე დიდი აუზი შეკრული. შუა მაღალი ქვა, კარგა ყვავილოვნად გათლილი. ზედ ერთი ტაშტივით მარმარილო. ოთხი ფრინველი გარშემო ისხდნენ. და შუა მაღალი ქვა და აგრევე ტაშტი და ოთხი იხვი იჯდა. და შუა მაღალი ქვა და ზედ კაცი მარმარილოსი. თავში დიდი წყარო გამოსდიოდა და რაც ან კაცი, ან პირუტყვი ვთქ

ვით, ყველას პირში შადრევანი გამოხდებოდა. სამს ადგილს მათის მეფის სახე იყო: ერთი მარმარილოსი და ორი ტყვიისა, სხვისა და სხვისა.

ვერ მოგვიყუანეს თიატინის ეკლესიაში. დიდი ეკლესია იყო და ოცდა რვა მარმარილოს სვეტი ჰქონდა, თვითო მთელი. თვითო ეკესი ადლი სიმაღლე. მგონია შვიდი მოჭრელო მარმარილო იყო. და ათი ყვითლის მარმარილოს სვეტი. თვითო ორადღნახევარი იყო. ზეიდან და გვერდები უცხოვრად დახატული. უცხო კანდლები, დიდრონი, უცხო სასანთლები.

მერმე მიგვიყუანეს იეზოვიტების ეკლესიაში. ეს უდიდესი ეკლესია იყო. მაგრამ სვეტები კედლისა იყო. აქათ იქით ათ-ათი კამარა იყო. მაგრამ სვეტებზე სულ ფერადი მარმარილო ეხმარათ და კედლებზედაც, მაგრამ როგორ ეხმარათ. ფრინველში დაეთალათ ვინ გველის მჭამელია, გველი ეჩარა, ვინ ჩიტისა ჩიტი ეჭირა, რომ მართლა ფრინველის მსგავსად, სად ხილის მსგავსი, ხილის ფერი მარმარილო და ფოთოლი და ყვავილები. სულ ყვავილებისა და ხილის მსგავსი კედლებსა და კედლებს ზედა. დავითის ფსალმუნები. კაცი თეთრის მარმარილოსი. სხვადასხვა ფერის მარმარილოსი. მრავალი უცხო საქმე ენახეთ. ცა კარგა დახატული. იატაკები, იმისიცა და სხვებისაც, სრულებით ფერადი მარმარილო შეწყობილი. დიდრონი კანდლები და სასანთლები, მრავალი უცხო მარმარილოს ხატები.

იქიდან მივედით საეპისკოპოსო ეკლესიაში. ეკლესიის გარეთ დიდი მინდორი, სულ ქაფენილი. გარეთ შემოზღუდული და ზედ პაპებისა და წმიდების სახე მარმარილოსი ამართული. შუაზე მომცრო შადრევანი. შუა მარამ ყოვლად წმიდა მარმარილოსი. შევედით. ცხრა სვეტი აქათ, ცხრა იქით. სვეტები თვითოზე ოთხ ოთხი მარმარილოს სვეტი იყო ერთად შეყრილი. დიად, საამოვნო იყო. საკურთხეველები — უცხოვრად შემქმნილი სრულ ფერადის მარმარილოთ შეწყობილი: ზოგი ხილის მსგავსად, ზოგი ყვავილის სახედ. თვარა ხატები უმრავლესი. ერთი წმიდის ზიარების კიდობანი სულობით ლაჟვარდი ქვით იყო ამენებული. ოთხი ადლი სიმაღლე აგრევი სიმგრავლე, რომ მთელი ლაჟვარდის სვეტი თვითო სამსამი მტკაველი, და სხვა სულობით ლაჟვარდისა იყო. ნაკლები კანდლები, სასანთლები დიდრონი. თვითო ათის ლიტრის ვეცხლისა. ნაკლები ზოგი. ღამე გვესწრა. მართლა ვერ ვნახეთ რა. ამ ქალაქის მეფის ქალს ლოზოლა¹¹⁸ რქმეოდა. ჩვენის ენით ვარდუად გამოითარგმნება. ქალაქს ზეით ერთი კლდინი მთაა, იქ დამდგარა ქალწულად და მრავალი მოღვაწე აწება უქნია. წმიდა შექმნისა. იქ მიცვლილა. ნაწილი ცოტა რამ საეპისკოპოსო ეკლესიაში იყო და საფლავი იმ მთაში. კაი მონასტერსა აქებ-

დენ, დიდად სასწაულოთ მოქმედსა. ჩვენ ვერ ვნახეთ. პალერმოდან ნახვე-
 არ უჯი იყო, მაღალს კლდიანში. გვერდში ერთი სხვა ქალაქი იყო და
 იქ მთავარ ეპისკოპოსი იჯდა. და პალერმოს ეპისკოპოსი იჯდა. ამ კუნძ-
 ულს შიგნითაც კაის ადგილებს აქებდენ: ტყიანს და სახნავ სათვისსა.
 თვარა რაც ჩვენ მთა გორი დავინახეთ, სულობით უნაყოფო იყო და
 კლდიანი.

თ' ღვინობისთვის ადრე კაი ქარი მოვიდა. ღვთის სახელზე წამო-
 ვედით მისინასკენ. მალთას მისვლა გვინდოდა. ამ ქალაქიდან ორასი მი-
 ლი იყო. მაგრამ ზომალდი ვერ ვიშოეთ. ას ორმოცდა ათი მილი პალერ-
 მოდან მისინა იყო და მისინიდანაც ორასი მილი მალთა. გზა დაგვიგრ-
 ძელდა. მისინას¹¹⁹ მივედით. მაშინვე ფრანცისის კონცული მოვიდა. დიად
 გაისარჯა. ტკბილად და კარგა შეგვეყვარა. წავიდა წმიდის ბასილის
 მონასტერში. ბასილიანი მონაზნები იღებენ. მათი უფროსი და ერთი სხვა
 მოიყუნა. წავგიყუნა. იქ დაგვაყენა. დიდი და კარგი ქალაქი იყო. ათი
 თორმეტი მაგარი ციხე იყო ნაშენი, რომ ერთი სახლი ეგონებოდა. და
 ის დიად მომეწონა. სამეფოს სახლამდი სულ ასე იყო. არ გაიცნობოდა
 მეფის სასახლე რომელი იყო, დაბლის კაცისა რომელი. უფროსი ერთი
 გათლილი ქვისა.

ი' ღვინობისთვის კონცულს ეტლი გამოვგზავნა. ქალაქის სანახა-
 ვად წავგიყუნეს. ჯერ მიველ კონცულის სახლში. კაის გარიგებით
 ცოლშვილი მოგვაგება. კარგა დაგზავდა. მერმე წავგიყუნეს, ერთ მონას-
 ტერში მიგვეყუნეს. დიდი ეკკლესია იყო. კ'ვ სვეტი ჰქონდა მარმარი-
 ლოსი, მაგრამ მთელი არც ერთი იყო, შეწყობილი იყო, მთელს გვანდა.
 სოფიოთ დახატული იყო საკურთხეველი. ერთი ყოვლად წმიდის ხატი
 გვარევენს, კარგა შემკული, დიდი იყო, კაცის სიმაღლე, მრავალი პატიო-
 სანი თვალი იჯდა ვეცხლით მოჭედილი. იმისი ასე თქვეს: წმიდა პავლე
 მოციქული რომ მოვიდა აქ პირველადო და ქრისტე ქადაგაო, მაშინვე
 მოიქცენ ჩვენი მამანიო და ერთი მხატვარი და კაცები გაგზავნეს წმიდა
 მარიამ ღვთისმშობელს შეეხვეწნენო: ერთი შენი საფარველი გვიბოძეო.
 ეს ხატი მაშინ დახატესო და სამიოდ სტრიქონი წიგნი ღვთისმშობელმა
 დაწერაო: მე ვარ თქვენი მფარველიო. მასუკან ამ ქალაქში არც ჟამი
 გაჩენილა, არცა მაგისთანა საძნელო დამართებიაო. ის წიგნი პაპის
 სალაროშია. მე მართალი არ ვიცი, ამათ ასე თქვეს. იმ ხატის სასვენი
 სულ ფერადი მარმარილოთ ყვავილით შეემკოთ. დია კარგა შეწყობილი
 იყო. მრავალი კაი წყაროები შადრევნად ამოსული იყო.

ი'ა ღვინობისთვის ბასილიანთ თავეთი ნაწილები გვიჩვენეს. ჯვარი
 ნაწილი, დიდი და კარგა გაკეთებული, ორს ოქროს ანგელოსს ეჭირა.

წმიდა იოვანე ოქროპირის თავი, თვალებს ზეით კარგა შემკული, წმიდის ბასილის ნაწილი უცხოთ და კარგა შემკული, კაი გვირგვინი და ომფორი სულ მურასა. მთლად წმიდა ბასილი გამოეცვანათ ვეცხლისა და გულში ნაწილი უჯდა. წმიდა აგათას მკლავი, წმიდის ქრისტეფორეს ცერი, წმიდის ბასილის ძმის წმიდის დემეტრიას ნაწილი, წმიდის ბარბარას ბეჭვი, იმათის რიგისაგან წმიდის თომას თავი, სამის მოწამის სხვა თავი, ორის თავეთის რიგისა წმიდისა სხვა თავი, მრავალი სხვა ნაწილი გვაჩვენეს. კაის ხელის შეწყობით ყვეანდით. ზღვის სრუტი¹²⁰ მომცრო იყო. გაღმა იტალიის ბოლო იყო, მაგარი ადგილი. კალაბრია¹²¹ ერქვა. კლდიანი, ტყიანი. მრავალი ციხე-სოფლები, ანაპოლის¹²² ქვეყნის თემი იყო. ახლა ეს სიკილია საოიას¹²³ დუკასათვის მიეცათ. საოიას დუკის ამბავს რომ ამბობდენ დაუდერაგი კაცი ყოფილა. ორჯულ-სამჯერ იფრადორს მისდგომია, ორჯულ-სამჯერ ფრანცისის მეფესა. ამ შერიგებაზე ეს ასე მიუცემიათ. ჩვენ რომ მოვედით. ორის კვირით გავგასწრა. ისე საოიაში წავიდა. მოსულ იყო ამ სიკილიისათვის ოთხასი ათასი სკუთი გამოერთმეენა. ამ მისინელთ ერთი აღმასით გაკეთებული გვირგვინი მიურთმევიათ და ოცდა ათი ზარბაზანი მისინისათვია გამოერთმია. სხვა ქალაქებს სხვა ძღვენი. თემი ემდუროდა. მაგრამ პაპას ერთს რაცაღას საქმეზე სიკილიის მონასტრების დაკლუტა ებძანა. იმ მეფეს ეს სწყენოდა. შეეყარა თავისი მრჩეველები და არა მონასტერი არ დაეკლუტინა. კაფუჩინებს არ დაეუკერებინათ, ყველას დაეკლიტათ, სადაც კაფუჩინი იყო ის მოესხნებინათ: სულის საქმეზე პაპის მორჩილი ვართო და ზორციელზე თქვენიო. კაფუჩინებს გასწყრომოდა. ვერავინ მივიდოდა. და მრავალი გაეყარა, რომს წასულიყვნენ. ზოგი საპყრობილეში დაება ოცდა ორს დღესა.

იგ ღვინობისთვეს წავედით. კონცულს ეტლი გამოეგზავნა. კაი მონასტერი ვნახეთ მამათა, მაგრამ ერთი სხუა დელათ მონასტერი ვნახეთ. დიად შეენიერი და ტრაპეზი სულ შეწყობილი. ყვავილად და ფრინველად ლაყუარდი, მარჯანი და ფერადი იამანი იყო. მერმე აქილამ სხვას დელათ მონასტერში მივედით. დიად, უცხო მონასტერი იყო. ეკკლესია მთლივ მალლა კამარის ფეხამდი იმ ტრაპეზსავით მოწი, ფერადი იამანი და ლაყვარდი და აკატი იყო. ზოგი ყვავილი, ზოგი ფრინველი და ზოგი ნადირი. დიად, უცხო და ძვირფასი იყო. ოცდა ოთხი ფერადი მარმარილოს სვეტი ჰქონდა. თვითო ოთხი ადლი კედელზე მიყრდნობილი. მრავალი უცხო ნაწილებიც იყო, ორგანვე. მერმე აგვიყუანეს მალლა იეზოვიტების მონასტერში. დიდი ეკკლესია კარგი იყო, მაგრამ სხვებისთანავე იყო. მონასტერი უცხოდ გარიგებული და უცხოთ ნაშენი. მრავალი

უცხო ხატები, ზოგი მარმარილოსი, ზოგი ჩინურისა და ფარფურისა. ერთი პატარა ეკკლესია იყო. იმაში მრავალი უცხო ნაწილი იყო: სამოც-და თორმეტი ზოგი თავი, ზოგი მკლავი, ზოგი სხვა ასო იყო წმიდანებისა. მოციქულთ ნაწილებიც იყო. ცოცოტა წმიდათ ტანისამოსები. მათს წალკოტს ღობეთ სრულ ნარინჯი და თურინჯი ევლო, როგორც ფრანცისულს წალკოტში ბზა დაგვიწერია,¹²⁴ ისე სრულობით ნარინჯი, თურინჯი იღვა. უკეთესს კაცის თვალი ვერას ნახავდა, როდესაც მონასტერში მივვლით წალკოტებს სრულ ღობედ ნარინჯი, თურინჯი ევლო. დიად, სასიამოვნო იყო. მრავალი წყარო და უცხო შადრევნები. რომს გარდა ამდენი წყარო ერთს ქალაქში არ გვინახავს. ჩვენ რომ წმიდის ბასილის მონასტერში ვიდევით, ადგილად, დიად, კაი ადგილი იყო, მაგრამ ეკკლესიაცა და მონასტერიც სხვები სჯობდა. ქალაქზედაც შორ იყო. მაგრამ აღმოსავლეთისაკენ ზღვა ჰქონდა და დასავლეთისაკენ მთა და გარშემო სულ ნარინჯის წალკოტი. დიად, კარგა მოწყობილი იყო. კაი კაცნი იყვნენ. კარგათაც შეგვიწყეს ხელი. დიად კარგა გვეპყრობოდენ. რვა დღე იმათში დავყავით, მრავალი ხარჯი ქმნეს ჩვენ ზედა, ისარჯუნენ.

ივ ოქტომბერს წამოვედით. მისინას და კალაბრიას შუა ერთი ზღვის სრუტი¹²⁵ იყო. გაღმა კალაბრია იყო, რომ დაიღვევა იტალია და ბოლო კალაბრია — ანაპოლის თემი, ერთი კაი ქალაქი ჩნდა. რჯა¹²⁶ ერქვა. სხვა — მრავალი მთები, კლდინი ტყიანი. მრავალი ციხეები მოჩნდა. დიად, მაგარს ადგილს გვანდა. იმ სრუტის განი იყო მილი ოცი, სგრძე — სამოცი მილი. ვლეთ და კაი ქალაქები და ციხეები ჩამოვლეთ. პალერმოდან რომ წამოვედით მისინას ღამით ზღვაში, ერთი მთა¹²⁷ დარჩა, ვერ ვნახეთ, ეტნის ცეცხლი ამოდიოდა. ის შუა ზღვაში იყო ცალკე კუნძულად.

იზ ღვინობისთვეს სხვა ეტნის მთა¹²⁸ გამოჩნდა. შუა დიდი კვამლი გამოდიოდა. ცეცხლი არა ჩნდა. ნახევრამდი ის მთა სულ დათოვლილი იყო. და იმას ქვეით ხეები ხილნარი და დაბალზე შენობა იყო: ასე თქვეს: თოვლი მუდამა სძესო. სხვაგან თოვლი არსად იყო. და ის ცეცხლი ისე ამოდის. ორმოცს წელიწადს უწინ იმ მთას ერთს ადგილს პირი გაეღო. ერთი ცეცხლი გამოსულიყო. დიდი ადგილი ზღუამდი ზღვაზე ჩამოსულიყო. სამს მილზე ზღვა გაეშრო სულ შავს წიდასავით ქვით აევსო და ის პირი ისევე დაბურვილიყო. მრავალი საკვირველება იმ ცეცხლის გამოსვლაზე. წმიდათაგანი სასწაულები. ადგილი ხირხატი, ქიანი, ნახიდურის და აღმართების¹²⁹ მსგავსი იყო. დია კაი ქალაქები. ციხეები. მრავლად ლეღვსულელი, ხურმა, ზეთის ხე — მრავალი. ინლოური, ქათამი მრავალი ჰყვანდათ.

ი'შ ღვინობისთვის ღამიან ვიარეთ მომცროს ნავით. მივედოდით. სადილად ერთს ღვინოზე მოვედით. კლდე იყო შეკაფულივით, დიად, დიდსა და გრძლად მიგრეხილ-მოგრეხილი. მეთევზენი ნადირობდენ. ასეთი ღვინო იყო ატენურის¹³⁰ ღვინის მსგავსი. სხვაგან არ გვენახა. იმ ადგილებში სულ კაი ღვინო იყო. საღამოს გ უ ს ტ ა ს¹³¹ მოვედით. კაი ქალაქი ყოფილიყო. ოცდა ორს წელიწადს უწინ ძვრას დაექცია. სრულობით გაესწორებინა, მერმე აუშენებინათ, მაგრამ სხვის ნაშენობისთანა ვერ იყო. კუნძული იყო. გარს ზღვა შემოვლიდა. ერთვით ხიდი იდგა. ოთხი ზუთი დიდი მაგარი ციხე იყო. მივედით იქ. კაფუჩინები მოგვეგებნენ: თავის მონასტერში დაგვაყენეს. კარგა მოგვეპყრნენ.

კ' ღვინობისთვის წავიდნენ. კაფუჩინები ორი უფროსი კაცი მოიყუანეს. ნავით წავიყუანეს. ზღვას გაღმა შაქრის ღერწამი გვაჩვენეს. მრავალი იდგა, ერთს წელიწადს ერთს მხარეს, მეორე წელიწადს, წვერების დარგვა თურმე უნდა, მეორეს მხარეს დარგვენ. იქავ წახდებო. მერმე მიგვიყუანეს სადაც შაქარს ხდიდენ დეკემბერს, იანვარს და თებერვალშია. და გიორგობის თვეს ძლივ დამწიფდება ღერწამი. როგორ ფქვემდენ ღერწამსა და როგორ ხარშავდენ, სად გასწურავდენ და სად მოადულებდენ და თეთრს შაქარს როგორ აკეთებდენ, ესეები გვაჩვენეს. მაგრამ ეს ქვეყანა აღმოსავლის მხარესაა. იმ ძრვას დიდრონი ქალაქები დაექცია, მრავალი სოფლები. ას ორმოცი ათასი სული მომკვდარიყო. სხვას წასახდენებს გარდა. სამოცი მარტოკა კაფუჩინი მომკვდარიყო.

კ'გ ღვინობისთვის ვლეთ თერთმეტი მილი. და რაც ჩამოვლეთ ქუეყანა უნაყოფო, კლდიანი, უცხო, უშენობო. ავი დარი შევეკქმნა. სირაკუზას¹³² მისვლა გვინდოდა, იქ დამდგარ ვიყავით. ცოტად უკვი იდარა. მენავეებმა გასწიეს. სირაკუზა ჩამოვიარეთ მიღმად და დავინახეთ. კაი ქალაქი მოჩანდა. ორგნითვე ნავსაყუდელი შემოვლებული. ოთხი-ზუთი დიდი და მაგარი ციხე. მაგარი გაღაყანი. მაგრამ მიწის ძვრის წახდენას ძალა ექნა აღმოსავლის მხარისათვის. სირაკუზა თემი დიად წაეხდინა, მისი გარშემო. სირაკუზას ზეიდამ კაი ხეობა მოსდგემდა. მთანი ტყიანნი, მინდვრიანნი. ასე თქვეს: მიწა ძვირად არისო. მაგრამ სადაც არისო, სიკილიაში მიწა ცოტა მრავალს მისცემსო. მრავალი შენობა ჩნდა. კაის ადგილს გვანდა. რა გამოვსცილდით, აგვიღელდა. თორმეტი მილი სრულებით ღელვაში ვიარეთ. ერთს ღვინოში მოვედით. იქ დავდექით.

კ'დ ღვინობისთვის კაი დარი გათენდა. კვირა იყო. წირვის მოსმენა გვინდოდა. ერთი მომცრო სამწირველო იყო. ერთი ზუცესი იდგა. ჩვენმა მწირველებმა წირვა მოინდომეს. იმან უთხრა ერთის სეფისკვერის მეტი

ვულკანი ეტნა

აია სოფიის ტაძარი

არა მაქვსო, იმას ვერ მოგცემო. სადილობისას მრავალი სული მოვა იქ წირვის მოსასმენელათა. თუ გინდა მოიცადეთ, მოისმინეთო, თუ არა, რა ვქნაო. სხვაგან კაცი გავვზაუნეთ ეკლესიაში. ვერც იქ ვიშოვეთ სეფის-კვერი. მენავეებს კაი ქარი ჰქონდა. გამოიზიეს. იმ დღეს უწირავი დავრჩით. ვიარეთ. ქვეყანა დავკადა. შენობას მოემატა. ტყე, ნაყოფი განმრავლდა. კაი ქალაქები, სოფლები მოჩნდა. ჩამოვიარეთ. ერთს ლიმენაში გამოვედით ამისთვის, რომ ქარი წინააღმდეგი შეგვექმნა. იქ ერთი ჩაღის ქოხი იყო. შიშით ვერავინ დადგებოდა. ბარბაროზთ¹³³ მეკობრეთაგან შიში იყო. დავდექით. მალელიდამ ჩამოვიდენ. გენახეს. ჩამოვიდენ ქალები, კაცები, ხუცები, გენახეს. ერთი მესტვირე მოვიდა. ერთის გულით შვიდს სტვირს უკრავდა. ორს სათითები ჰქონდა, ხუთს არა, ზილი და ბოხი შეეწყო. ორღანოს მსგავსი იყო. სამიოდ ჟამი ვიძინეთ. კაი ქარი ამოვიდა. წამოვედით. საშიში ადგილი იყო. ყველა გვიშლიდა ცოტას ნავით წასვლას. თავად ავი საღელავი ადგილი იყო. მერმე — ეთიოპისა და ოსმალის მეკობრე მრავალი. მალთისეულთ მტერნი არიან. შეგვიბრალა ღმერთმა. გათენდა. მალთა¹³⁴ გამოჩნდა. ორმოცი მილი დარჩომილიყო. არც არა მეკობრე, არც არა ღელვა.

მ ა ლ თ ა ს მ ი ს ვ ლ ა. ოცდა ხუთი ღვინობისთვე ოთხი ჟამი დარჩომილიყო, მალთას მივედით. მალთას ამბავი რომ დავსწერო, ძნელია, როგორც არის მის დაწერა.

მალთა კუნძულია — მელიტონი,¹³⁵ რომ წმიდა პავლე მოციქულს ხელზე გველმა უკბინა, მრავალი გველით და მას უკან კაცს ვეღარ უკბენს. მრავალი ხუთოც იპოება. მასუკან მთელი გველი, გაქვავებული გველის თვალი, ენაები, თავი გაქვავებული მრავალი. კურნებაც შეუძლია. მალთა სამოცი მილია სიმგრვლე და შიგ სამოცი სოფელია. მალთას ქალაქი¹³⁶ აღმოსავლეთის მხარეს არის, ზღვის პირს. უწინ ზეით ყოფილა. ხვანთქარი სამჯერ თითონ მიხლომია. ერთხელ კიდევ აუღია, მაგრამ გამოუქცევიათ, მიშველე მრავალი მიშველებია. მასუკან ზღვის პირად აუშენებიათ. ზღვის პირს ერთი კლდეა ვაკე. უფლის ციხის¹³⁷ მსგავსი, ადგილი საჭრელი. და ერთი ნავსაყუდელი ერთ მხარეს მოუელის, მეორე — მეორეს მხარეს. და მერმე ოროლად გაიყოფა. ორივე ქალაქს უკან თავებს მოიკრებენ ახლო-ახლო და ორი სხვადასხვა მხარეს მიდგებიან. სულ კლდეა. ერთი კარი ზღვიდამ შევა, ერთი ხმელეთიდამ. ორივე კარები, კლდე გაუხვრეტიათ დიდს ადგილსა, და ისე შეისვლება. შესავალზე ორგანვე ხიდები დაუტო. ქვეშეთ კლდე ჩაუჭრიათ. ხიდს როსცა უნდა აიღებენ, როცა უნდა გასდებენ. ჯაჭვებით არის გამართული. ხმელეთის გზისკენ, ხიდს იქით, ერთი კაი მინდორი

აქვს. მინდორსა და ქალაქს შუა ორს ალაგს კლდე გაუჭრიათ. ორი ფილისკინა შემოუვლიათ, რომ მეტად ღრმა და განიერი. მინდორს უკან, ზღვის სრუტეებიც ახლო-ახლო მოვა. ერთი მაგარი ციხე შუა გაუბამთ და კარი გვირახად ჩაუტანიათ. ეტლები შევა, გამოვა. იმის ქვეით გალანები: ზოგი ციხის მსგავსად. ზოგი წალკოტები აუშენებიათ, და მაღალი გალანები მოუსწორებიათ და ხეები დაურგავთ. რომ ფოლორცები ასე დაუქსაქსავთ, მშვიდობაში, თუარ იქაური კაცი, ვერას გაიგებს, ძნელად შევა, არამთუ მიმხდომმა კაცმა რა გააწყოს. ზღვის ორსავე ნავსაყუდელი პირზე სულ გარშემო სხვა სოფლები აუშენებიათ. ერთი ქალაქად გაუბნდიათ. შიგ სრულ ახლო-ახლო ციხეები დიდრონი დაუტანებიათ. ოცდაცამეტი ციხეა. და ახლა ჩემობას იმ სოფლებს გარს სრულ გალანს ავლებდენ, ციხედ ამაგრებდენ. ხვანთქრის მოლოდინს ჰკონებდენ. ქალაქი არც დიდია, არც მომცრობა ეთქმის. მაგრამ აქ რაც შენობა დამიწერია, სრულობით გათლილი ქვაა. ქალაქი, გალანები, ციხეები, გაღმა სოფლები, მისი გალანები, თუ ფოლორცის ქვაფენილი, გაუთლელი ქვა არსად იპოება. ციხეებში, თუ გალანებზე სულ ასე ზარბაზნები აწყვია, ორი კაცი შუა თუ გაუარს. წყალი შორიდან აქვს მოტანილი. მაგრამ ასეთი ჭები მოურთავთ, ერთის წლის წყალი შეინახება. და ამას გარდა რაც წვიმა მოვა სრულ ხეებში აქვს ადგილი შესანახავი. სიკილია ახლო აქვს. შუა სამოცი მილია ზღვა. აღიკორნა ექვსასი მილია. და მარჩილია ცხრაასი მილი. ჯენევიაც ახლო, აღიკორნიას ხეით. მალე მიეშველებიან.

ქვე ღვინობისთვის მათს უფროსთან წაგვიყვანეს. გრან მაგისტროს ეძახიან, რომელ გამოითარგმანება: დიდი ოსტატი. ვინც მალთის ელად დადგება, დიდის თავადის შვილი უნდა იყოს, ან მეფისა, ან დუკასი, თვარა შვიდს თაობას აქათ, თუ მათს სახლში ან ვაჭრის ქალი, ან უგვაროს კაცისა შესულა, ვეღარ შეიქმნება მალთისელად. ის დიდი ოსტატი — სპანელი ფრენჭიფე იყო, სამოცდა თხუთმეტის წლისა, მაგრამ სიბერე მეტათ დასჩნეოდა. თავი, ხელი სულ ძალზე უკანკალე-ბდა. მოგვიძღვნენ. მათი სახლები სულ თლილი იყო. მისი სასახლე ზომ უკეთესი იქნებოდა. მრავალი ჯარი იდგა. დაბლა გავლეთ და კიბეზე ავედით. რიგის რიგისად მალთისელნი გამოგვეგებნეს. გვისალმნენ. რა მაღლა ავედით ერთს დიდს სახლში, აქათ და იქით, სრულ მალთისელნი იდგნენ. შევლეთ — და სხვა სახლი უპატიოსნესი და უცხოს ფარდაგები-თა. და უპატიოსნე მალთისელნი იდგნენ წყობითა. შევლეთ სხვა სახლი. აგრევე მათი უკეთესი და მათგან უხუცესნი დგენ. და სხვა სახლში — მსცოვანი და ძველად მისულნი დგენ. და რომელი მიგვიძღოდა. ის მალ-თისელი ფრანცისი იყო. რასა წაშს მივედით, მაშინვე მოვიდა და გვნახა.

დიდს ოსტატს ჩამოღმა ის იყო. ისიც მეტად ბერი კაცი ხელმოკლებით იარებოდა. მოგვიძევა დიდის ოსტატის კარზე. დიდი ოსტატი კარზე გამოგვეგება. შეგვიყვანა. დაჯდა. წინ დამისვა. სწორედ მომიკითხა, მაღლერსა, ჩვენი ქვეყნის ამბავი მკითხა ჩემის მგზავრობისა. და წამოვედით. სადაც ვიყავით, იქედამ აგვეყარეს. კაფუჩინის მონასტერში დაგვაყენეს.

კ'ზ ღვინობისთვის მოვიდნენ რიგისრიგით მალთისელნი დიდებულნი და გენახეს.

ი'ე¹³⁸ ღვინობისთვის ერთი მალთისის ხომალდი და ერთი არაბის ხომალდი ღამით შეყრილიყვნენ. არაბის ხომალდში ხუთას კაცი მჯდარიყო და სამოცი ზარბაზანი. მალთისისაში ცოტანი. არაბისას ეკითხა: ვინ ხართ? მალთისელებს ეთქვათ: ჯენველნი ვართო. ამათ ეკითხათ. იმათ სიცოტავით აეგლოთ: ჩვენ ზღვისანი ვართო. იმ ღამეს ვერა გავენოთ. რა გათენდა, ეცნათ ერთმანეთი. დაეშინათ. ის არაბის ნავი მთლივ დანთქმულიყო. ზარბაზნები წყობით ეკრათ. და ამათში ორი საპატიო კაცი მალთისელი და ხუთი დაბალი კაცი მოძვედარიყო. იმ ხომალდისა ხუთასისაგან შეიდი კაცი მორჩომილიყო. ცურვით მოეწიათ, თოკებით ამოეყვანათ. ოთხი ქრისტიანი ტყვე რომ მათ დაეტყვეებინა და სამი არაბი. მათი ახალხანის ომები მრავალი მიაძბეს, მაგრამ ერთი ოთხის წლისა მიაძბეს. ასევ ორის ხომალდის შეყრა: ერთი მალთისელისა და ერთი ჯაზირეთისა.¹³⁹ მაშინაც მალთისელებს ასევ გამარჯვებოდა და მათი რეიზი მცურავი დაეჭირათ. იმ რეიზს ერქვა: მარტო მე ამ ხომალდითაო შეიდასი ქრისტიანის ხომალდი წამიხდენიაო. ეს ამისთვის დაუწერე, რომ ამ დიდს საქრისტიანოსაც ასეთი მტერები ჰყვანან. მაგრამ მალთისელები დიად კაცნი არიან. ქრისტიანთ მტერთ ასე უზმენ. ღმერთმან იმდენი დღეგრძელება და ცხოვნება მოგცეთ, რამდენი ასი ათასი ტყვე, ან იმ ქალაქში, ან კუნძულში და ან ნავებში ჰყვანდესთ. ქართველნიც ვნახე: ზოგი აფხაზი, ზოგი იმერელი, გურული, მეგრელი, რომ თათრისათვის წაერთმიათ. ენა ისევ კარგი იცოდნენ. აფხაზმა რატომ იცოდა, ის გამიკვირდა, ქართული.

კ'წ ღვინობისთვის ღიმენას გაღმა გაველ პაპის ჯანიშინის სანახავად. გაღმა ციხეები რომ იყო, მალთისის ქალაქს პირდაპირ, უბრძოლველს სოფელს ეძახიან ამისათვის, რომ ხვანთქარი რომ მოსულა, მაშინ ეს ქალაქი მაღლა სახლებულა. ყველა აუღიათ და ის ციხე ვერ აუღიათ. ახლა ეს ქალაქიც დაბლა ჩამოსახლებულა, უმაგრესსა და მის პირდაპირ ადგილსა. და ის ციხეებიც უფრო გაუმაგრებიათ და დიდი ქალაქი შექმნილა, იმ მხარის ნავსაყუდელი ექვს შტოდ განიყოფა, გრძლად, რომ უფროსი ღიმენი არც კი მინახავს, სივიწროეს გარდა,

რომ თოფი ყველგან გაუწვევს. და გაღმა ერთი შენობა შექმნილა, რომ სამს ლიძენას სულ გარ შენობა შემორტყმია. დიდრონი ციხეები და ქალაქი სრულ თლილი ქვა. გაღავენები, წალკოტის კედლები, - სრულ თლილი ქვაა. მე ასე მგონია, ეს თლილი ქვებით შენობა გაძრახ ეწნათ. კლდეს სჭრიან. რაც დაღრმავდება გარდასავარდნელი შეიქნება. და მოჭრილით კედლებზე აგებდენ. ორ რიგად მაგრდება. მაგრამ ქალაქს გარეთ მინდორი და კარი რომ დავსწერე და გზები დაქსაქსული, იქიცი სამს ადგილს ისევ თვითო კარი გაუხვრეტიათ კლდეში, რომ ეტლები შევა-გამოვა, და ზედ ზარბაზნები მოურთავთ. და სრულ ის კუნძული საცნაური, თუ რაც კედლებით დაუქსაქსავთ, რომ კაცს გაუკვირდება.

ლ' ღვინობისთვეს ერთმა მალთისელმა უფროსმა კაცმა გვიწვია სადილად. ფრანცისი იყო. ქალაქს გარეთ ერთი მომცრო ნარინჯის წალკოტი ჰქონდა. კაი სასახლე ზღვაზე წაკიდებული. და კარგა დაგვხვდა. მერმე წაგვიყუანეს სადაც წამალს ნაყვენ. დიდი სახლი იყო. სად გვარჯილას ადულებდენ, სად გოგირდსა და გვარჯილას ნაყდენ. დიდი ორი გელაზი იყო. თორმეტი როდინი იყო სინისა და როდინის სანაყელი იყო ხისა. ერთის ჯორით ჭახრაკს აბრუნებდენ. თორმეტს ადგილს წამალი ინაყებოდა. ერთს დღეს ზუთი ყანთარი დაინაყებოდა. თვითო ყანთარი ოცდა ათი სტამბოლის ბათმანი იქნებოდა. თვითო ბათმანი ორმოცდა რვა თუხტი რომ ზუთი ცხენის საპალნე უფრო მოვა. ერთს სხვას ახალს აკეთებდენ: როდინს ხისასა და როდინის ქვას სინისასა. ასე თქვეს: ეს ორს იმდენს დანაყსო. და ჩემობას მზა არ იყო. კარგა გვიალურსა.

ლ'ა ღვინობისთვე დიდმა ოსტატმა გვაწვია. თვითონ თავს ივღდა. ერთი მე და სამი უფროსი მალთისელი. ერთი ის გუშინდელი მასპინძელი იყო. დაგვსხა. ჩვენ ოთხნი მოქვემოთ გაღმა-გამოღმა ვისხედით. სხვა ვერავენ დაჯდა. მოსამსახურედ სრულ დიდრონი მალთისელნი იმსახურებოდენ. ზოგნი ისე გარ თავს გვადგენენ. მისი ფიალა და ნალბა-ქი მისი დანა-კოვზები ოქროსი იყო. სხვა სრულ ყველა ვეცხლისა. და უცხოს ფარდაგებით მოფარდაგული სახლები. და სხვა ხარჯი და ულუფა არა დაუხარჯავს რა. სადილს უკან სხვა მალთისელი იყო. ისიც ფრანცისი. იმას უდარბაზე. დია კაი მორთული სახლ-კარი ჰქონდა, ზღვაზე წაკიდებული. მრავალი რამ კაი ვნახეთ მის სახლებში. მაგრამ გრძელი ამბავი თავის საწყენია. ერთი საკრავი ვნახე მის სახლში. ზღვის საკრავს ეძახდენ. სამკუთხი ჩანა ჰქონდა, ბოლოსაკენ ერთი მტკაველი იყო. და ექვს მტკაველამდი ჩანის სიგრძე, თავი წვრილად წამოსული. ხელიც გრძელი ჰქონდა. ზუთ ძლის სისხო. ჩანა და ხელით მაღალს კაცს უმაღლე იყო. ერთი ალყა ება ლერწამის კალმის სისხო.

და ჭიანურსავეთ ძუით უკრავდა. ტარის კერძო მარტო ცერს ხმარობდა. ზედ ალყაზე რვას ადგილს ქალაღდის ნიშანი ეკრა, ფარდის მაგიერ. მართალს მოგახსენებ, არც უცხოობით, არც სიტკბოთი და არც სიმაღლე სიმდაბლით უკეთესი საკრავი არ მინახავს. სხვა საკრავებიც იყო: წინწილი, ჭიანური. მაგრამ ერთის ალყით, ერთის თითით კრული, დიად მეუცხოვა და ყველასაც სჯობდა. არ ვიცი, ეგები უცხოობამ მაჩვენა ისე ტკბილად და არ იყო. მაგრამ მე ზომ ასე მგონია. მალთისელების უფროსი გრან მაგისტრო, რომელი დიდს ოსტატად გამოითარგმნება, ყველაზე უფროსობს. და იმას გარდა შვიდი თავი კაცნი არიან: სამი ფრანცისი, ერთი იტალიელი, ერთი ნემსა და ორი სპანისა. იმ შვიდთა თვითოს სამსამი შედეგი ჰყავს, რომ ოცდა ერთი იქნება. ამ ოცდა ერთს კაცს გულზე დიდრონი ჯვარები აკერია როგორც უფროსსა. და თავნი ესენი არიან. ამათგან გამოირჩევა დიდი ოსტატი, რომ მოკვდება, შვიდში, რომელიც სჯობს. ეს ოცდა ერთი კაცი გამოირჩევის: რომელსაც თერთმეტი თანმობზე ჰყავს ის დაუდება. ნაკლებით არ იქნება. ამ ოცდა ერთს თავს კაცს ზოგს ასი ახლავს მალთისელი, სულ დიდებულთ შვილი, ზოგს ორმოცი, ზოგს ათი, ზოგს ორასიც. ნამეტნავი კაცის გუნებაზე და სიკეთეზე ჰქვიდა. ჩემობას თქვეს ახლა სამი ათასი იქნებიანო და ხან მოემატებო და ხან დააკვლებო.

ორს გიორგობისთვეს წამიყუანეს, იმათი ქსენონი მაჩვენეს ერთს უფროსს მალთისელს ებარა. სამასი სნეული იწვა. ამ სნეულებს სხვა მოსამსახურე ვერ მსახურებს. შვიდს დღეს ეს შვიდი თავი მალთისელნი, თავისის უმცროსის თავადის შვილებით, ემსახურებიან, მაგრამ, დიად, სუფთად და პატიოსნად. მეც მიმსახურეს. მათში გამირიეს. მაგრამ სამსახურებელი და ჭურჭელი სულ: ქვაბი, სინი, თევში, ჯამი, სნეულის შარდის გასასვლელი ამდენის კაცისა სრულ ვეცხლი იყო. ზოგმა უფროსმა კაცებმა გვაწვიეს. მრავალი სიმდიდრე ვნახე. მათს სახლში ვინც მათი მოკვდება, ოთხი წილი საჭონელი იოვანე ნათლის მცემლისა არის და ერთი წილი თუ უნდა ნათესავს მისცემს, თუ უნდა სხვას საქმეზე დახარჯავს. ვინც ამათში მრავალს ომსა და საჯილდოს იქს, დიდი ოსტატი სოფელს მისცემს. ასე თქვეს: ორი წლის მოსავალს თავისთვის დაიჭერსო. ჩემობას თორმეტი ათასი თათრის ტყვე თქვეს, რომ იყო. ან სნეულისა, ან ტყვეს, ან მაგისტრანა მწირსა და მოსრულეს სულ ნათლის მცემლის თეთრი ინახავს სასნეულოში. ის დამავიწყდა: მრავალი რიგი საჭმელი იყო, სხვადასხვა რიგი. და რაც სნეული იწვა თითო ფიცარი ეკიდა. ნიშანი რომ ეწერა საჭმლის ჭამაზე. წამოდვა აქმი, ნუსხა ხელთ ეჭირა და უკითხავდა: ამ სნეულს ეს საჭმელი მიარ-

თვით, ამას ესო და იმ საჭმელს მიართმიდენ. ტყვეების სასწრაფო სხვა იყო და დედაკაცებისა, სხვა ცალ-ცალკე.

დ' ნოემბერს წამიყვანეს ნათლის მცემლის ეკლესიაში. ის არის მალთისელთ ბატონი. დიად, კარგა ნაშენები და შიგნითაც უცხოდ მოყვანილი იყო. ცხრამეტი სამწირველო იყო. თვითოს სამწირველოს ტრაპეზი მთელი ვეცხლი იყო და ოროლო სასანთლე ასეთი, თვით ოცს თუმანს ვერ გამოვიდოდა. სხვასა სანთლისა და კანდლის რიცხვი ვინ იცის არ ამიღია. ვერც გაუელ. პირველ მიმიყვანეს მარცხენას მხარეს სამწირველოში. დიად, კარგა მორთული იყო. ერთი ყოვლა წმიდის ხატი მადლა ესვენა, დიდი, და ძე არ ეჭირა. კარგა შემკული მურასად. იმისი მითხრეს: პირველ ეს მალთისელნი როდოს¹⁴⁰ მდგარან და იმის მთაში უპოვიათ. როდესაც აქ ჩამოსულან, თან წამოუყვანიათ. და არც იცოდნენ ვისი დახატული იყო. მერმე დიდს ტრაპეზთან მიმიყვანეს. იქ მარმარილო გათლილი ქრისტე და იოვანე ნათელს სცემდა. რომიდან მოეტანათ. დიად, უცხოდ გასაკვირვალი იყო. ცოცხალი მეგონა. და მასუკან მარჯვენას სამწირველოზე მიმიყვანეს. იქ ესვენა წმიდა მოწამე კლემენტოს მთელი. ეს სხვა მოწამეა. ესეც წმიდა პაპს მოეცა ამათთვის. და იმას ზეით მრავალი მოჭედილი: წმიდის კლარას ხელი, თუ თავი, თუ სხვა ნაწილები. იქილამ ეკლესიაში ჩაგვატარეს. სამწირველოები ენახეთ. და ბოლოს კარისაკენ ერთი კარი გააღეს. იქ შეგვიძღვენენ. მრავალი უცხორამ ენახეთ: ჯვარის ნაწილი დიდი და მალალი, ოქროთ მინაქრათ გაკეთებული. ჯვარის ნაწილი ცოტა იჯდა, მაგრამ ჯვარი დიდი მურასად შემკული. მრავალი კაი თვალი. დიდი წინ საძლოლი ჯვარი ოთხი: ორი ოქროსი მურასა, ორი ვეცხლისა უცხოდ გამოყვანილი. ქრისტეს აკვნის ნატეხი მომცრო, ვეცხლით გაკეთებული. მრავალს ანგელოს, ზოგს ეჭირათ, ზოგი გარ ეხვია. უცხოდ და საკვირველად ნაქმარი ერთი, უკეთესი არცარა მინახავს, ზიარების შარავანდედი წმიდის ნათლის მცემელს თავზე ადგა, აღმასით გაკეთებული. ზიარების შარავანდედი ყირმიზის იაგუნდით გაკეთებული. სხვა უცხო ზიარების შარავანდედი, დიდი, ორი ლიტრა ოქრო მეტი მეონია, უცხოდ ნაქმარი და ვეცხლის კუბო, ორს დიდ ანგელოსს ეჭირა. და მადლა დიდი გვირგვინი, ვეცხლისა. აგრევე ანგელოსებს ეჭირა. სხვა ზიარების შარავანდედი სხვა მინაქრად პატიოსნად გაკეთებული. ბარძიმ-ფეშხუმი ოქროსი, მინაქარი სამი. სხვა ოქროსი. ორი ვეცხლისა. არ დამითვლია. ჯვარი ბროლისა, ზედ ჯვარცმა და ოთხი მახარებელნი, მინაქრად ნაქმარი. ყელსაკიდი სხვა ჯვარი, კაის თვალებითა და სხვილის მარგალიტით. ყელსაკიდი კიდევ სხვა ოქროს ჯვარი. ყელსაკიდი იუდას აღებულია ვეცხლისაგან.

ორი, თითო აბაზისტოლი იქნებოდა, ბეჭედი, მურასა. დიდი სხვა, მურა-
სა. გულსაკიდი დიდაა თვალებითა, ყავარჯენი საეპისკოპოსო, კარგა შე-
მკული. მიტრა ექვსი: სამი მურასად თვალმარგალიტით, სამი სირმით
შეკრული. წმიდის ნიკოლოზის მარჯვენა მკლავი მურასად შემკული.
წმიდის იოვანე ოქროპირის მკლავი, მურასად შემკული. დიდის ანტონის
მკლავის ნატეხი, შემკობილი. წმიდის ილარიონის ნაწილი. წმიდის
ეკატერინე ალექსანდრიელის ქალწულ-მოწამის მარჯვენა მკლავი, კარგა
შემკული. ქრისტემ რომ ბეჭედი შეაცვა, ისევ ზედ აცვია. წმიდის
სტეფანე პირველ მოწამის მკლავი. წმიდის სტაქოს თავი. წმიდის
სილოვანის მკლავი. წმიდის პიოს, რომ-პაპის სამხრე, წმიდის ურსულა
ნაწილები. რაც ვერ დავისწავლე სხვა. ვეცხლის დიდი ზანდუკი, ბრო-
ლით გაკეთებული. მრავალი წმიდათ ნაწილები. ვეცხლის ყუავილები
უცხოდ მოყვანილი. ოქროსი ერთი. და ვეცხლის საცეცხლურები. ოქრო-
სი და ვეცხლის კანდელები, უნგარიშო. სხვა ვეცხლის ზიარების შარ-
ვანდელი, უცხოდ ნაქმარი, ძოწით შეწყობილი. ზიარების შარავანდელი,
საკვირველი, ოქროთ მოჭედილი. სახარებები, კონდაკები და მისი ვეცხ-
ლის სკამები. სხვა სახლში შეგვიყუანეს. მრავალი უცხო შესამოსები.
თითოს ფერისაგან ცხრა ხელი. ზოგი ნაკერი, ზოგი სტავრა, ხარა
ხავერდი, ზოგი ქამხა. ერთი ვეცხლის ხომლი იყო, მოშლილი, არ კი-
და. ორი ათას ორას სკუთად გაეკეთებინათ. ოთხმოცი სანთელი აენტე-
ბოდა. სხვა კანდელები, რაც დაეკიდებოდა, არ ვიცი. ერთი იმისთანა
სხვაგან ვერსად ვნახეთ. იქიდან გაგვაბრუნეს სხვა მხარეს. ცხრა
კლითით დაკლექილი იყო. ერთი იმ დიდს ოსტატს ჰქონდა, ერთი
დეკანოზს და შვიდი კლიტე შვიდი თავი მალთისული რომ დავსწერე-
იმათ. გააღეს. მალლა ერთი ვეცხლის კუბო იყო. გამოასვენეს ოქროს
კუბო, ბროლით გაკეთებული. მერმე ის გახსნეს. გამოასვენეს წმიდის
ნათლის მცემლის მაჯას წინ მარჯვენა ხელი მთელი, უნაკლოლო,
რომელიც ხელი ქრისტეს თავზე დაადვა, ძვირფასად შემკობილი. ამას
გვამთხვიეს. ის იმისი დეკანოსი ზუცესია და სხვა ზუცებიც მრავალი
იყო, მაგრამ ის დეკანოსი მთავარეპისკოპოსის პატივში არის. და იმისი
უმცროსო ზუცები ეპისკოპოსის პატივში. სამიოდ დიდის საქმით არის.
მერმე თავის სასახლეში აგვიძღვა. სასახლისას ვერას დაგიწერ. ზედ
სასახლის ერდოზე ერთი ასეთი ნარინჯის წალკოტი ჰქონდა, გაკვირდი.
ბოლოს შადრევანი ამოდიოდა. გათლილის ქვის თალარი ედგა. სამგნით
ზღვას უმზერდა. შუა ქალაქში იყო. ქალაქის თავს დასჭვრეტდა. მრავა-
ლი კაი ყვავილი უყვარდა. სხვას მხარეს ისევ ერდოზე ვაზის ტალავარი

ჰქონდა. ერთს საკვირველად ესეც იყო. მალთაზე ბარბაროზნი ახლო არიან. ას ოთხმოცდა ხუთი მილია.

მალთადამ მარჩილია ცხრა ასი მილია.

მალთადამ ჯენეგია რვა ასი მილია.

მალთადამ ალიკორნა შეიდასი მილია.

მალთადამ რომი ექვსასი მილია.

მალთადამ ანაპოლი ოთხას ორმოცდა ათი მილია.

სიკილია ნაპოლისა¹⁴¹ და მალთას შუა კუნძული ძეს.

მალთადამ სიკილია სამოცი მილია.

მალთადამ მორა¹⁴² ხუთასი მილია.

მალთადამ კონსტანტინეპოლი ათას ორასი მილია, მაგრამ ათას ოთხასად უნდა იანგარიშოს, ამისათვის რომ მრავალი კუნძულია და გზა მიუხვევს, მოუხვევს.

მალთადამ კანდია,¹⁴³ რომელსა თურქნი გირითს უხმობენ, ექვსასი მილია.

მალთადამ ზმირინი¹⁴⁴ ცხრაასი მილია.

მალთადამ როდოს კუნძული, რომ მალთელები პირველ იქ მდგარან, იერუსალიმს უკან ცხრა ასი მილია.

მალთადამ კვიპრეს¹⁴⁵ კუნძული ათას-ასი მილია.

ერთს ღღეს მოვიდა ისევე ფრანცისი, წალკოტში რომ გვაწვივა. წამიყვანა. ქალაქს გარეთ გალაენები დამარონინა და კარები და მათი შემოსავლის სიმაგრეები მაჩვენა. სამას გალავანს გარეთ სამი-ათასამდი მუშა უდგა. კლდეს ჰკაფდენ. განით ორმოც ადლამდი იქნებოდა და სიგრძით სულობით გარშემო. ასე სიღრმე უნდა ჩაეჭრათ, რომ კაცი უხიდოდ ვერ გამოსულიყო. და ნაჭერს ქვას გალაენებზე მუშაობდენ, უცხო რიგად რასმე ამაგრებდენ, რომ რომელიც გალავანს აედოთ, შიგნიდამ ეომათ. მაგრამ გალაენები თავად კლდე იყო ჩაჭრილი. მერმე თლილის ქვით ასეთი კედლები, რომ ზარბაზნისაგან არა გაეწყობოდარა. იმ დიდებულს მუსუ დესამონ ერქვა. კიდევ წაგვიყვანა თავის სახლში სადილად. კარგა დაგვხვდა. ეს ოთხმოცის წლისა იყო და ისევე ვაჟკაცისავით შეძლება ჰქონდა. არც კბილი აკლდა, არც თვალს, არც ყურს. ეს თავის ვაჟკაცობას წასულიყო კონსტანტინეპოლის დასაწვავად. თანადლოს¹⁴⁶ რომ მისულიყო მიპარვით, მრავალი ნავი ხლებოდა, იქ ხონთქარის ზომალდებია, ისინი იქ დახდომოდა. შემბულიყვენ და გამარჯვებოდა. იქიდან წამოეღო დიდი ყალიონი იბ, ზომალდი ლც, ჩექთურა ორმოცდა თექვსმეტი, სხვა ნავეები ასი, და სამი კაფიდნის მანუნა სამი და გამობრუნებულიყო. მშვიდობით მოსულიყო. მერმე სხვა წასულიყო

იქავ. თანადოს მიხლომოდა და იმასაც დიდი ზიანი ექნა. თანადო კონსტანტინპოლზე ახლოა, თეთრი ზღვის სრუტის¹⁴⁷ პირში. ტაძრად მიყუანება დღეს მათი უფროსი ნათლისმცემლის საყდარს გამოვიდა. ორმოცი ზარბაზანი მეტი გასტყორცნეს.

კ'გ გიორგობისთვის ფრანგულის ანგარიშით ოთხი ქრისტეშობის თვე იყო.—წმიდის ბარბარას დღეობა. იმავე წუხრისა და მეორეს დღეს ორასი ზარბაზანი მეტი, მონია, გასტყორცნეს. იმავე ბარბარობას დღეს ის გამარჯვებული ხომალდი მოვიდა, რომ ბარბაროზნი დაენტქა, და ცოტახანს უკან სხვა მეკობრე მოვიდა. ერთი ბარბაროზის მეკობრე ნავი შემოპყროდა. შებმულიყვნენ. მეორედ დაერჩინათ, მოიყუანეს. ასი კაცი იჯდა შიგ.

კ'დ გიორგობისთვის წავიყუანეს ძველს ქალაქში, სადაც წმიდა პავლეს ექადაგა. კაი შენობა იყო. შუა ადგილია იმ კუნძულისა, მაღალი გორა. ზღვა ყოლგნით ჩანს. კაი წყაროები გამოდის. წყალი მალთას იქილამ მოდის: შვიდი მილია მალთადამ ის ადგილი. შუა ადგილს ერთი მომცრო, მაღალი ადგილია. წმიდა პავლე იქ მდგარა და იქ უქადაგა. იმისთვის გარ გათლილის ქვის ფანჯარა მოუვლიათ და შუაზე მარმარილოს გათლილი პავლე დგას, ხელგაშლილი, ქადაგებასავით. კაცს გვეონებოდა, აგერ ხმას ამოიღებსო. იმას იქით ერთი კაი ეკკლესია, დიდი, წმიდის პავლესი, სადაც გველმა უკბინა, კარგად შემკული. და იმას იქით სხვა მომცრო ეკკლესია იყო, წმიდა პავლესი. იმას ქუეშ ჩავიყვანეს. ერთს ტრაპეზზე წმიდა პავლე იდგა მარმარილოსი, მქადაგებელი. და მეორეს ტრაპეზზე წმიდა ლუკა მახარობელი. ხელთ ყოვლად წმიდის ხატი ეჭირა, მარმარილოსი. ვითამ ხატევედა. სამს თვეს იქ მდგარან ორნივე მოციქულნი. იმას შიგნით ერთი პატარა ქვაბია. წმიდის პავლეს და წმიდის ლუკას ხატები ესვენა. მაგრამ წმიდის პავლეს თეთრი მიწა იქ ითხრება. მრავალი ქუეყნის კაცნი მიდიან, ჰკაფენ, სჭრიან, სპალნეებით მიაქვთ და ისევ პატარაა, როგორც მაშინ ყოფილა.

კ'ზ გიორგობისთვის ფრანგულის ანგარიშით რვა დეკემბერი იყო. ანას მუცლად ღება. მალთას დიდი ყაში ყოფილა. მრავალი მოწყვეტილაო. წმიდის ანას შეხვეწიან, აღთქმა დაუცთ. მაშინვე ყაში გაქარვებულა. ცინეს გარეთ მინდვრის ბოლოს ანას მუცლად ღების ეკკლესია აუშენებიათ. მომცრო და დია ტურფა. და ყოველს იმ დღეს ნათლისმცემლის დიდ ეკკლესიაში დიდს დღესასწაულს გარდაიხდიან და შუას დღეს უკან დიდებას გამოვლენ, იმ საყდარს მოვლენ. პირველად კაფუნიების დროშა გამოვიდა და ოროლნი კაფუნიები მოდიოდნენ. მერმე კომენტვალისა, მას უკან კარმელიტანისა, მას უკან აგვისტინისა, მერმე წოკოლანტისა, მას უკან დომენიკანისა. სრულ ოროლნი

მოდიოდნენ. მერმე ნათლისმცემლის ზუცები, შემოსილნი. დროშა არა
 ჰქონდათ. ჯვარი მოუძლოდათ, მერმე უფროსო ზუცესი - მიტრითა და
 ყავარჯნითა ერთს მღუდელს, შემოსილს, ცალი ფილონის კალთა ეჭირა,
 მეორეს მეორე. იმას უკან გრამესტრო მოვიდოდა. წინ ორი ჯვარი
 შემოსილს მღუდლებს ეჭირა, მოუძლოდნენ. უკან რაც მალთისელია, რაც
 იქ იყო, თან მოსდევდა. მალთისელნი, საპატოი კაცის შვილნი, სამი
 ათასი იქნება. ოთხი ათასი სოლდათი ჰყავსთ. მე რომ მიველ ტყვე თორ-
 მეტი ათასი თქვეს. და ას და შვიდი ჩემობას მოიყვანეს. რასაც ქრის-
 ტიანეს დაახელებენ, არ დაატყვებენ: თუ უნდა გაუშვებენ, თუ უნდა
 შეინახავენ. თათარი ტყვედ ჰყოლოდათ. ერთი აფხაზი, ოთხი გურული,
 ერთი გუგუნავა სესხნიას შვილი იყო. დედაკაცებიც გურიელი, მეგრელი
 დარჩომოდათ. კაის პატივით ინავდნენ. წამოსვლა უნდოდათ. მე დაუშაღე,
 რომ მოდენა დაიწყო ჯარმა ყველგან ზარების ცემა შეიქმნა. და რა
 დროშები ქალაქის კარს გამოვიდა, დაიწყეს ზარბაზნის სროლა. ასე
 ნელა ისროდნენ, თვლა დაესწრობოდა. ასი ზარბაზანი გასტყორცნეს.
 მერმე დასავლეთის მხარეს ნავსაყუდლის ხომალდებმა დაუწყეს სროლა.
 მოვიდნენ ეკკლესიაში. ილოცეს. გაბრუნდნენ. სამხრის ნავსაყუდელში მე
 რასაც ხომალდს ვხედავდი, იმათ ზარბაზანი არ გაუვდიათ, მაგრამ იქით
 სხვა ნავსაყუდელი იყო. დიდრონი ხომალდები იმაში იდგა. ოთხი სხვა
 ციხე იყო. დაუშინეს. თვლა არა და ზარბაზნის სროლაც აღარ გაირჩეო-
 და. ორი დიდი ციხე ხმელეთის კარს აქათ-იქით არის. ორსავ ბანზე
 სრულ ზარბაზნები წამოაწყვეს. მერმე ისინი ერთს ამ ციხიდან გამოავ-
 დებდნენ, მეორეს იმ სხვიდამ მოგვიანოდ ისროდნენ. მათ თვალსაც დაასწ-
 რებდა კაცი. მე ორმოცდა ათამდი ვთვალე და წამოველ. მწუხარის არ
 მულოცა. და რამდენი ესროლეს, არ ვიცი. მალთაში არიან თორმეტის
 წლიდამ უზემოსი, რაც ეზიარებიან, ორმოც და ჩვიდმეტი ათას ორმოც-
 და ცამეტი სული ქალი და კაცი.

კ'ზ გიორგობისთვეს ფრანცისის მეფის ხომალდი მოგვივიდა,
 კონსტანტინეპოლეს წასაყვანი.

ოცდა რვა გიორგობისთვეს წაველ. გრამესტროს გამოვესალმე. და
 სრულ დიდრონი კაცები და პაპის ჯანიშნი მოვიდნენ, გვანახეს და
 ეპისკოპოსმანცა. მალთა, დიად, თბილი ადგილია. დეკემბერში იასამანი
 და ყვავილები ჰყვავოდა. ლევს გასცვივდა ფურცელი, თვარა ვენახს
 ისევ ესხა. არც თოვლი, არც თრთვილი. არც ყინვა არ იცის იქაურ
 ზამთარ. რა ჩრდილოს ქარი აქროლდება ცოტარამ სიცივე შეიქნება.
 ზაფხულ მეტად ცხელს ამბობენ. სულ კლდეა, ვაკე და ყორე. მრავალი
 ბველი და ვერას ავნებს კაცსა. უნაყოფო. სადაც წალკოტია, ნარინჯ

ძვირად. მარჯვნივ ანადოლი. ანადოლზე ახლო ვიარებოდით. ნაყოფიერი და კაი ქვეყნები იყო. ის ღამე სულ ღელვა იყო. კონსტანტინეპოლის სრუტთან რომ მოვაწიეთ, გათენდა.

ღ' ა დეკემბერს სრუტეში ვეღარ შევედით. ქარი პირისპირ იყო. იქ ერთს ადგილს ღუზა ჩააგდეს. დადგენ. ავი ქარი ქროდა. სხვაგან წასვლა აღარ იქნებოდა. ის ღამე, მეორე დღე, ერთი იანუარი სულ დღე და ღამე ძლიერი ღელვა იყო. ავდარი, ნისლიანი. ასეთი ღელვა იყო, ღუზა-ჩაგდებული ზომალდი დიდს ადგილს დაძრა. ათს იანურამდი ხან ცოტად დაწყნარდის. ზღვა და უფროსი ერთს სრულებით ღელვა იყო ათს იანუარს ცოტა რამ ჩვენი ქარი ამოვიდა. ვიარეთ სრუტისკენ და შევედით, ღვთის ძალითა, პირველს დარდანელს¹⁶¹ ციხეთა, რომელ არს გაღმა-გამოღმა პირველითგანვე ქრისტანობის უამთასა. ხოლო არს დარდანელის ციხით მთაწმინდამდე¹⁶² მილი სამოცდა თხუთმეტი. პირველის დარდანელით ამ მეორეს დარდანელამდე, რომელი აწ თურქთა აუშენებიათ. არს მილი ათორმეტი კონსტანტინეპოლის მხარეს.

ი' ა იანუარს შუა ღამე დაიწყო ისევ იმავე ქარმა, წინააღმდეგობმა, ქროლა. დავრჩით სრუტეში, მაგრამ ღელვის შიში აღარ გვქონდა.

ი' გ იანუარს ამოვიდა ჩვენი ქარი. ვიარეთ და გამოვლეთ კალი პოლი¹⁶³ და მოვახლოვდით მარმარას.¹⁶⁴ კალი პოლი ერთი მომცრო ძველი ქალაქია, ზღვის პირს, ურუმელში.¹⁶⁵ და მარმარის ზღვაში ერთი კუნძულია, მაღალი მთა, თეთრი მარმარილო გამოდის, ანადოლის მხარეს. იქ ქარი ჩავარდა. ის დღე, ის ღამე იქ ვიდევით ცუდად. მაგრამ, დიად, კაი ქვეყნები მოჩნდა. შენობა ძვირად და სადაც სოფლები იყო ცოცოტა, თათართაგან აოხრებული.

ი' ე იანუარს ვლეთ ცოტა რამ და მარმარას გამოვცილდით. და ისევ ქარი ჩავარდა. ხანდახან ამოვიდის, არ ერქვა.

ი' ზ იანუარს ქარი გვერდისა ჰქროდა. ღამე ბნელი და ნისლიანი ვიარეთ. ავი კაფიდან გვეყვანდა, ბრიყვი და შეუსმინარი. კონსტანტინეპოლეს მივახლოვდით. ღამით ნავსაყუდელში ვერ შევედიოდით. ქარი იქიღამ იყო. იქავ ტრიალი დაიწყეს გათენებამდი. თურმე ბნელში ვეღარ გაიგეს რა. ხმელეთი ახლო იყო. ჩვენი ზომალდი ღიას მოხვდა და შიგ დაეფლა. ღმერთმან შეგვიწყალა, ქვა არ იყო, არც რიყე, თვარა ზომალდი გასქდებოდა. ჯერ შუაღამე ვერ იყო. გაისარჯუნენ. ღმერთმან ქარიც დააწყნარა, თვარა წავხდებოდით. ხან ზარბაზნები ბოლოზე დააყარეს, ხან ღუზაები ჩაყარეს და თოკით ზივეს. შეგვიბრალა ღმერთმან, გათენდა და ზომალდიც მოგლიჯა. წამოვედით. კონსტანტინეპოლეს მივედით. იელი-ყულასთან¹⁶⁶ დავედით.

ი თ იანუარს დილაზე დესპანს ნავი ებოძა, ენგინრები გამოვედით ხომალდიდამ. კონსტანტინეპოლის სამი კუთხე შემოუარეთ. იქიდან კარგა გავსინჯე. ხომალდიდამაცა. დიდი ქალაქია და მრავალი შენობა, მაგრამ საფურანგეთიდან მოსულს აღარას მოგვეწონა. ოღონ ადგილი მისთანა არსად არის, თვარა შენობა და სხვა რამე არად გვეჩვენა. გარ გალავანი უფროსი ერთს დაქვეული, დაძველებული, ახალი ნაკეთები არცადრა. ოღონ იედი-ყულა, შვიდივ კოშკი. რუსის ელჩი რომ იქ შეყუანეს, მაშინ გაუთეთრებიათ, გაუგლესიათ სხვა რიგად. შიგნით არ შევსულვარ. არც მინახავ, მაგრამ გარედამ რაც ჩნდა, გავსინჯეთ და შიგნითაც მნახველის კაცისაგან შევიტყვევით, რაც შეიტყობოდა. მოვედით და დესპანმა იქვე ჩვენს სადგომს დაგვაყენა კაის ხელის შეწყობითა.

გ მარტს ზვანთქარმა ნაღლი მანქანა ქნა: მორაზე გალაშქრა.

ექვს მარტს საღამოს კონსტანტინეპოლეს სუკუდარას,¹⁶⁷ პერას,¹⁶⁸ გალატა,¹⁶⁹ რაც მინარი იყო, ყველაზე ჩირახოვანი ქნეს ზვანთქრის გამარჯვებისათვის. მაჰმადის შობის ღამე არისო.

თ მარტს გალატასაკენ ნავსაყუდლის სასახლეში დაჯდა. რაც ნავის რეიზი იყო, ხალათები ჩააცვა. და კაფიდან ფაშა გადგა. მრავალი წვრილი ნავი შეიყარა. ზვანთქრის წინ შეგროვდენ. დიდხანს იდგენ. მერმე საომარმა კატარლამ დენა დაიწყო. ოცდა ათი დიდი და მომცრო კატარლა იყო. მრავალი ზარბაზანი გავარდა. კაი შილინგი იქნა. ი დ დიდი კატარლა იყო. სხვა მომცრო. ერთი დიდი გალიონი. ას ოცი ზარბაზანი ძესო, ათას ხუთასი კაცი არისო. ამ გალიონისა ასე მითხრეს: თხუთმეტი წელიწადია აშენდაო და პირველი მგზავრობა ეს არისო. მეტად შეწინიერი გალიონი იყო. იმ დღეს ორი დიდი გალიონი სხვა უკან მიყვა. და ყველანი შავის ზღვის სრუტეში¹⁷⁰ დადგენ.

კ მარტს გადგა კაფიდან ფაშის უფროსი გალიონი და ხუთი კატარლა თან ახლდა. სხვა თავწვრილად წავიდა.

თ აპრილს ზვანთქარს ქალი ეყოლა. და ადრანიდამ ამბავი მოვიდა: სამი დღე სულ შილინგი იყო, ზარბაზნის სროლა. ზედ ვაჟის ყოლის ამბავი მოვიდა. ათს დღეს სულ ზარბაზნის სროლა იყო. სამი დღე ქალისათვის, შვიდი ვაჟისათვის.

კ ო ნ ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე პ ო ლ ი ს სიმგრგვლე არის ექვსი ევი, რომელ არს თვრამეტი მილი.

კ ო ნ ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე პ ო ლ ე ს და გალატას და პერას და უსკუდარას არიან ზარკის მიმცეში თხუთმეტის წლიდამ სამოც წლამდი:

ბერძენი სული ორმოცდა სამი ათასი,

სომეხი — ჩვიდმეტი ათასი,

ურია - თორმეტი ათასი,
ფრანგი სული - ორი ათასი,
ქრისტიანი სტუმარი - ოთხი ათასი,
ტყვე კატარდისა თუ სხვა - ორი ათასი,
თათარი - ოთხას სამოცდა თხუთმეტი ათასი,
ფრანგი და თათარი ხარკს არ მისცემს.

ჩვიდმეტი თოვე კონსტანტინეპოლეს დავეყვ და მაისის ცამეტს წამოვედით. ფრანცისის დესპანმა¹⁷¹ საგპალი ხარჯი გაგვირიგა. და ერთი ჭანეთის¹⁷² ათინელი¹⁷³ რეიზი იშოვეს. ოთხასი მარჩილი მისცა: ესენი ქობულეთს¹⁷⁴ გურიას¹⁷⁵ გაიყვანეო და გურიელს¹⁷⁶ მიაბარეო. და ამათი წიგნი მოგვიტანეო, მშვიდობით მისვლისა. და ეს პირობა გამოართვა, რომ ოცის თავის მეხომაღლის მეტი არავინ ჩასვას ჩვენს ზომალდშია. წამოგვიყვანა. რა კონსტანტინეპოლის სრუტს¹⁷⁷ გამოვედით, შავი ზღვის შემოსავალზე, მოიყვანა თათრები, ენგინრები, ენგიჩარ ალა და სულ ჩვენი ზომალდი ასე თათრით აავსო. მე ზეით ვერც კამარად, ვერც ადგილი ვიშოვე. დაბლა ზომალდის ფსკერში ჩემს პაქსიმადზე ვიჯდდი და ვიწვი. მაშინვე შევიტყვევ სიძუხთლე, მაგრამ რა მექნა. დაბრუნების ღონე აღარ იყო. და ტკბილის სიტყვით გვატყუებდა. კარგი ქარები დაგვიდგა. მათეს დღეს ათინას მის სახლებთან მოვედით. მითხრა: შინ გავალო, ორსაოდ დღეს მოვისვენებო, ამ თათრებს ზომალდიდამ ამოუშვებ, თავთავეთვის წავლენო და შენ მშვიდობით ქობულეთს მიგიყვანო. რომ არ დაძვეჯერებინა, რა მექნა. გავედით. თათარი ამოიყვანა, სრულ გაუშვა. უკან ტრაპიზონის¹⁷⁸ ფაშას შეატყობინა, წინ გონიის სანჯახსა,¹⁷⁹ რომ ამისთანა დიდი კაცი მოვარ. მრავალი საქონელი მოაქსო და ფრანგები მოჰყავსო. ელჩები არიანო. ესენი დაიჭირეთო. მე თან სამი პატარა კაფუჩინი თბილისის ქალაქისათვის და ერთი პატრი იეზოვიტი შირვანისათვის¹⁸⁰ მომდევდენ. და ერთი ზანდუკი ისპანის,¹⁸¹ პალიოზისა. ფრანცისის დესპანმა გამომატანა, ისპანს გასავზანი. და ბურსელი¹⁸² ვაჭარი, ზოჯა აივაზი ჩალაბი¹⁸³ ერქვა, შვილთან თან მომდევდა, განჯას¹⁸⁴ აბრეშუმის სასყიდლად. ოთხი დღე იქ დაგვაყენა. მასუკან გვითხრა: მე გურიას ზომალდს ველარ წამოვიღებო, აფხაზი აშლილია, მეშინიანო და თუ გინდათ, პატარა ნავით წადითო, გინდა გურიას, გინდა ახალციხეზედაო.¹⁸⁵ რალა მექნა. ერთს ნავში ზოჯა აივაზი და მისი ამხანაგები ჩასხდნენ. ერთში ჩვენ და პატრები. წამოვედით. ზღვის პირ ცოტა ხანი ვლეთ. აგვიღელდა ზღვა და ორივ ნავი ერთმანეთს მოსხლიტა. იმათი ნავი ზოფას¹⁸⁶ გააგლო და ჩვენი ნავი იმას ქვეით. იქ მე ტყვე თათრები იყვნენ, იძერეთილად ტყვეები მიჰყვანდათ კონსტანტინე

პოლს დასასყიდლად. თუ ისინი იქ არ დაგვეწერებოდნენ, სრულ წავედებოდით. მოგვეშველენ. გავედით. ოთხი დღე იქ ვიდევით. სრულ დღე და ღამე ძლიერ დღევა იყო. მოვიდნენ ჭანები. დაგვიჭირეს. მრავალი გესარჯეს. ოცი მარჩილი წაგვართვეს. ზანდუკები დაგვიმტვრიეს, ტყუილად მებაჟობა იჩემეს და მრავალი გვაჭირვეს. მე ჩემი ზრუნვა არა რა მაქნდა, მაგრამ სამთა მათ იტალიელთა მამათათვის ვიყავ დაღონებული, რამეთუ უცხონი იყუნეს და ენა არ იცოდნენ. და ზვანთქრისაგან ბრძანებულ იყო არა წამოსვლა შავთა მათ ზღუათა იტალიელთა და დასავლეთის კაცთა. ოთხი დღე და ღამე მუნ ვიყავით. მეხუთე დღეს წამოვედით. ნავებით მოვედით ზოფას. იქ გონიის სანჯახი დაგვხდა. ნავები წინ მოგვაგება. დაგვიჭირეს. წაგვიყვანეს. მიგვასწრეს ერთის სახლში. აღარც აივაზა გვაჩვენეს. დაგვიჭირეს ჩვენ და პატრები და ერთს ადვილს დაგვაყენეს. მაშინ ახალციხის ფაშის დისწული იქ მოსულიყო, ალიბეგ, ჩვენი მცნობი იყო. რა შეეტყო ჩემი სახელი, კაცები გამოვეზავნა. ჩვენი თავი და პატრები და ჩვენი საქონელი ყველა წაართვა და თავის სადგომს მიგვიყვანა დიდის პატივით. იმ ღამეს აივაზი ჩალაბი მოვიდა, მითხრა: ეს ალიბეგ ზვალ კონსტანტინეპოლეს მივაო. ხომალდი მშათა ჰქონდა. რა ეს წავა, უკან დაგვეწვეიან და უარესს იქმონენ. ახლა ამან მოგვარჩინა. ცოტა რამ მივართვათო, მიზეზი არა დავიდვათ რაო. მომეწონა და ოთხმოცი მარჩილი იმ გონიის ბეგს მივეცით. და დილაზე ალიბეგ ცხენები გვიქირავა. ერთი ფაშეს კაცი თან გამოგვატანა და გამოგვისტუმრა. აივაზა იქავ დარჩა. ჩვენ არტანუჯისაკენ¹⁸⁷ წამოვედით. ის დღე ვიარეთ. საღამო ბინდზედ ჩხალას¹⁸⁸ მოვედით. იქ დავდევით. იმ გონიის ბეგს ალიბეგ წასული ენახა. ევლო ის ღამე. მეორეს დღეს დილაზე უკან მოგვეწია. მე მითხრა: შენ შენი ბარგი გადაარჩიეო, ეს ფრანგები მე მომეცო, ზვათქარის ყადაღა არისო. მე შორს დაუჭირე: როგორ მივცემდი. დაგვიჭირეს ყველაყანი. ბარგი და კარავ-მოფენილობა სრულ აიკლეს. ჩვენ ენგიარებს მივცევს. ქვეითები გონისაკენ გაგვზავნეს. მე მაცხელებდა. აგვატარეს ერთი უცხო პირამართი. სულს იქით გზა აღარ მქონდა: ბერი კაცი და სნეული და მაცხელებდა. სამოცი ფულური უბეში მედვა, ისიც წამართვეს. ამაში აივაზა ჩალაბი მოსულიყო. ეშულა: ვის კლავ, ვინ გგონია, რას გიზმენ, არ იციო? მოვიდა ჩემთან. მაღალს წვერზე მთის თავზე დაგვაყენეს. ოთხასი მარჩილი უქადა ჩვენის გაშვებისათვის. თვითან ჩამობრუნდა ვეცხლის მოსატანად. იქ იმათ მძევლად პატრი ითხოეს. ისინი და ჩემი მოსამსახურენი გამოვეზავნე. მე მშველად დავდეგ და ჩემთან კანდელაკის შვილიც დაიჭირეს. წამოვიდა აივაზა. სანამ ამ მთას ჩამოივლიდა და თეთრს

ამოიტანდა, დაბინდდა. წაგვიკრეს ხელები, თეთრი მოგვატყუეთ და ამ ღამეს ვონისაკენ გაგვზავნეს. წვიმა და ნისლი. ღამე და ავი დაღმართი. ეშმაკისაგამ თუ გაივლებოდა. რას ჭირით ჩავიარეთ, ერთ არ ითქმის. შუალამისას ერთის კაცის სახლში შევედით და მამრალთ წაგვეძინა. ორი პალნიანი ცხენი გამოვზავნათ. დაგვადვიძეს. შეგვსხეს, წამოგვიფურანეს. ერთი ენგიზარი მოგვეწია. უბელო ცხენს იჯდა. წვიმაში საწვიმარი წამართო, თვითონ ქუემ დაიღვა. მე სიცივემ და წვიმამ უარესი მიყო. მოგვიყვანეს აივაზა ჩალაბთან. სანამდის ჩვენ მთილამ ჩამოვდიოდით, ორი პატრი სხვა თათრებს დაეჭირათ. წაყევანათ. ჩამოველ, შევიტყვევ. თავზარი დამეცა. ჩვენ გამოგვისტუმრა აივაზა ჩალაბმა და თვითონ წავიდა. სამოცი მარჩილი იმ პატრებისათვის მისცა და მოასხა ისინიც. ვიარეთ. ნიგალის ხევში¹⁸⁹ ხან იქ გარდაგვიდგენ წინა და დაგვსაჯეს და ხან იქ. თეთრი სულ აივაზა ჩალაბისა იხარჯებოდა. არტანუჯს მოვედით. ისაყ-ფაშის¹⁹⁰ ცოლი კარგა მოგვეპყრა, კარგა დაგვიყენა. სავანშმო ებოძა. ერთი თავისი ალა იმან გამოგვატანა. არტანს¹⁹¹ რომ მივედით,, მაშინ ახალციხეს ასლან-ფაშა იჯდა, ისაყ-ფაშას ბიძაშვილი. არტანს წინ გადაგვიდგა, ექესასი მარჩილი იმან წაგვართვა. სხუა რამდენი რამ წამართვა. ძაღლებიც არ გამოგვატანეს. მოვაწიეთ ჩვენს ქვეყანას. მოვედი აბოცს.¹⁹²

მაშინ ქართლში მეფედ იასე იჯდა, გიორგი მეფის ძმის წული ცოლად შეერთო.¹⁹³ არ ერგებოდა. ნათესაობაც შეეშალა. და ვერც ჩემზედ იყო კაის გულითა. მე ვალი მრავალი მემართა ბირსელის ვაჭრებისა, რომ რაც გზაზე წამართვეს, მათგან ავიღე და იმერეთს მათ აღარ გამიშვეს. ჩემს ძმასაც კაცი გამოვზავნათ, ქართლში ჩასვლა დაეშალათ. მაგრამ ღონე აღარ იყო. ჩამოველ. მეფემაც კაი პატივი მცა, მაგრამ ასრე სრვა გაზშირებულიყო, მრავალი სული ამოეწყვიტა. და თბილისიც აყრას და ხიზენას აპირობდა. ჩემი მოვალეები განჯას აბრეშუმისათვის მიეშურებოდენ. ივლისის თვე იყო. ქართველი ეპისკოპოსნი და სამღვდელონი რომს წასვლისათვის გამიბტერდენ და ასე შეკრეს ყოველი: ჩემი ნათესავი და მოყვარე და მეფე-დარბაისელნი, ვერავენ შემომეწია. ვალის მიცემაც გამიჭირდა. თბილისს ერთი დავრდომილი ნათლი დედა მყვანდა, კათოლიკე მართლმადიდებელი. მან დაიწყო სიარული. მას ავს დროს თავისის მოყვარებისა და მეცნიერთაგან, რაც ვალი მემართა, სულ მოაგროვა და მოვალეები გაისტუმრა.

მერმე სამღვდელთ შფოთი აღძრეს ჩემზედ. კრება და ბოროტის ქნა მოინდომეს. მაგრამ მეფე ვერ აიყოლიეს. სამი თვე კიდევ იბატონა და მერმე მეფე ბაქარ დასჯდა მეფედ. ვისთვისაც ესოდენი ჭირი მენახა

და ვისაც მეფობას ვსცდილობდი, ათხუთმეტის წლისა იყო. მოატყვეს მცხეთას, ჩემი სიყვარული და სამსახური სულ დააეიწყეს, კრება მივეეს და წმიდის პაპის გინება მომიდევს. მე მართლმადიდებლობა ვერ უარე-ყავ. ¹⁹⁴ და მრავალი ავი მოინდომეს, მაგრამ ღმერთმან ყოვლისაგან დაგ-ვისსნა. მეფემაც პატივი მოგვაპყრა და მათი ვერაგობაც გაცუღდა. ვახტანგ მეფეს სმენოდა, დიდად სწყენოდა და ყოველნი დაეტყუა.

შენიშვნები და კომენტარები

სულხან-საბა ორბელიანის
„მოგზაურობა ევროპაში“

შენიშვნებისა და კომენტარების შედგენისას გამოყენებულ იქნა სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“, სოლომონ იორ-დანიშვილის, დავით დონდუას, ილია ტაბალუას, ლევან მენაბდის გამოკვლევები, „ქართული ენციკლოპედია“, ფ.ა. ბროკაუზისა და ი.ა. ვერონის „ენციკლოპედიური სიტყვარი“, ვახუშტი ბაგრატიონის „მსოფლიო გეოგრაფია“ (თარგმანი, ხელნაწერი), ქართული და უცხოური ატლასები, ქართული განმარტებითი ლექსიკონი, ნიკო ჩუბინაშვილის „ქართული ლექსიკონი“.

1. ფრანცია (ფრანჩა, ფრანცისი) – იგივე საფრანგეთი, სახელმწიფო დასავლეთ ევროპაში. თანამედროვე საფრანგეთის ტერიტორიაზე დადასტურებულია პალეოლითისა და მეზოლითის კულტურების არსებობა. ენეოლითისა და ბრინჯაოს ხანიდან შემორჩა მგვალითები. ძვ. წ. I ათასწლეულში დასახლდნენ კელტები. V ს-ის დამდეგსა და IX ს-ის შუა წლებში საფრანგეთის მთელი ტერიტორია ფრანკთა სახელმწიფოში შედიოდა. კარლინგთა იმპერიის დაყოფის (843 წ.) შემდეგ დასავლეთში წარმოიქმნა ფრანკთა დამოუკიდებელი სამეფო. X ს-ში ქვეყანას საფრანგეთი ეწოდა. 987 წ. გაიმყდა “საფრანგეთის დიდი ჰერცოგი” ჰუგო კაპეტი. ლუი XI-ის დროს ძირითადად დასრულდა საფრანგეთის მიწების გაერთიანება. XVII ს. II ნახევარში საფრანგეთი დასავლეთ ევროპის უძლიერეს ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სახელმწიფოდ გადაიქცა.

2. სულხან-საბა ორბელიანის ჩანაწერებში მითითებულია ქრონიკონი ჩღია ივნისის თხუთმეტი. ეს ნიშნავს 1711 წელს. სინამდვილეში უნდა იყოს ჩღიდ, 1714 წ. ამასთან, რიცხვიც უზუსტოდ არის, რადგან რიშარის წერილები მარსელში დათარიღებულია 15, 16, 19 ივნისით.

3. სულხან-საბა ორბელიანის ჩანაწერების შემორჩენილი ტექსტი იწყება ტანტიბიდან (სწორია ანტიბი, ვახუშტი ბაგრატიონით ანთიბი) ანტიბი ქალაქი და ნავსადგურია საფრანგეთში, ზღვისპირა ალპების დეპარტამენტში, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე, საფრანგეთის რივიერას ბალნეოლოგიური და ზამთრის კურორტი, დაარსდა ძვ. წ. IV ს-ში, როგორც ბერძენთა კოლონია ანტიპოლისი. სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობის შემორჩენილი ტექსტი სწორედ აქედან იწყება და ხელნაწერს აწერია 28 გვერდი. განვლილი გზა ქ. გორიდან პარიზამდე და უკან მარსელის ჩათვლით.

4. ნიცა – ახლანდელი ნიცა, ქალაქი და ნავსადგური სამხრეთ საფრანგეთში, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე. ზღვისპირა ალპების დეპარტამენტის ადმინისტრაციული ცენტრი. ნიცა იტალიას ეკუთვნოდა. 1860 წელს შეიერთა საფრანგეთმა. ქალაქი არის ჯუზეპე გარიბალდის სამშობლო. ქალაქში არის XVII-XVIII სს. ტაძრები, ეკლესიები და სასახლეები.

5. საბია – ისტორიული ოლქი საფრანგეთში, იგივე სავოიური სალერცოლო. ფეოდალური სახელმწიფო (1416-1720 წწ.), დედაქალაქი შამბერი, 1563 წლიდან ტურინი. დასავლეთით ესაზღვრებოდა საფრანგეთი, აღმოსავლეთით იტალია. XV ს-ის შუა წლებიდან საფრანგეთის ექსპანსიის ობიექტი გახდა. ესპანეთის მეძვიდროებისათვის ომის (1701-1714 წწ.) დროს ჯერ საფრანგეთის მოკავშირე იყო, ხოლო 1703 წლი-

დან „საღვთო რომის იმპერიას“ მიემხრო. უტრეხტის ზავით 1713 წ., სავოის ჰერცოგმა ვიტორიო ამაღლო II-მ მიიღო მონფერატო, მილანის საჰერცოგოს ნაწილი და სიცილია. 1720 წელს ლონდონის საზავო ხელშეკრულებით 1712 წ. დაკარგული სიცილიის ნაცვლად მიიღო სარდინია.

6. სიცილია - იგივე სიცილია, უდიდესი კუნძული ხმელთაშუა ზღვაში (ფართობი 26460 კმ²). ახალი წელთაღრიცხვის 241 წელს სიცილია რომაელებმა დაიპყრეს, 493 წელს ოსტგუთებმა, 535 წელს ბიზანტიამ, 827 წელს არაბებმა, XI ს-ის II ნახევარში ნორმანებმა, რომელთაც სიცილიის სახელმწიფო დაარსეს. XI-XVII სს-ში სიცილიას განაგებდნენ ესპანეთის მეფის მოადგილეები. 1713 წლიდან მართავდნენ სავოის ჰერცოგები. საბას მიერ ნახსენებ შერიგებაზე... იგი გულისხმობს უტრეხტის ზავს, რომელიც მოხდა 1713 წლის 11 აპრილს. ამ ზავით სავოის ჰერცოგმა სიცილიის სამფლობელო მიიღო. 1720 წლიდან ავსტრიის მეფეები მართავდნენ, 1735-1860 წწ. ნეაპოლის ბურმინები. 1861 წ. იტალიის გაერთიანებული სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა. 1947 წ. საოლქო ავტონომიური უფლებები მიიღო.

7. სპანიის მეფე - საბა გულისხმობს პაბსბურგთა სახლის ესპანეთის შტოს უკანასკნელ წარმომადგენელს, უშვილოდ გარდაცვლილ, კარლოს I (1661-1700 წწ.). მისი სიკვდილის შემდეგ მოჰყვა ბრძოლა ესპანეთის მემკვიდრეობაზე.

8. ლაფრანგა - ქალაქი საფრანგეთში. საბას მიერ უზუსტოდ არის ჩაწერილი, იგივე ვილაფრანკა, ნიცასა და მონაკოს შორის.

9. მონაკო - ნავსადგური, ქალაქი და კურორტი ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე. ქალაქი გაშენებულია ზღვაში გამოშვებულ კლდოვან კონცხზე (სიმაღლე 58 მ). არის მონაკოს სამთავროს დედაქალაქი.

10. თბილისის მეტეხის კლდეები - საბა მონაკოს კლდეებს ადარებს თბილისის მეტეხის კლდეებს, შვეულ გამიშვლებებს, რომელიც თბილისში, მდინარე მტკვრის სანაპიროზეა აღმართული.

11. ფარიზი (ფარიზი) - იგივე პარიზი, საფრანგეთის დედაქალაქი, მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი და ულამაზესი ქალაქი. გაშენებულია მდ. სენის ნაპირზე. ქალაქი წარმოიშვა გალთა ტომის პარიზიების დასახლება ლუტეციიდან, რომელსაც იხსენიებს იულიუს კეისარი (ძვ. წ. I ს.). 497 წ. ფრანკთა მეფემ ზლოდვიგმა დაიპყრო და და 503 წ. ფრანკთა სახელმწიფოს მთავარ ქალაქად აქცია. კარლოს დიდის დროს პარიზი საგრაფოს ცენტრი იყო. ჰუგო კაპეტმა პარიზი 987 წ. საფრანგეთის სახელმწიფოს დედაქალაქად გამოაცხადა. განსაკუთრებით გაიზარ-

და პარიზის მნიშვნელობა ფილიპ II ოგიუსტის მეფობის დროს (1180-1223). ხელსაყრელმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, მდ. სენაზე ნაოსნობამ, ხელოსნობა-ვაჭრობის სწრაფმა განვითარებამ პარიზი აქცია უმნიშვნელოვანეს სავაჭრო-ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრად დასავლეთ ევროპაში. 1682 წ. ლუი XIV-მ სამეფო რეზიდენცია პარიზიდან ვერსალში გადაიტანა (1789 წლამდე). XVIII ს. II ნახევარსა და XIX ს-ში პარიზი მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების მსოფლიო ცენტრი გახდა.

12. მუსუ რიშარი (ჟან რიშარი) - ფრანგი მისიონერი (დაბადებულია ქ. საბლეში). ჟან რიშარი 1713 წლამდე, დაახლოებით რვა წელი მივლინებულ იყო სპარსეთში. სწორედ იქ დაუკავშირდა ვახტანგ მეექვსეს. ჟან რიშარი საულხან-საბას თან ახლდა მოგზაურობაში ქ. გორიდან პარიზამდე და უკან რომამდე. რომიდან იგი ჩამოშორებია სულხან-საბას და დაბრუნებულა საფრანგეთში (მარსელში). სულხან-საბა რიშარს თურქული ენით უკავშირდებოდა. რიშარი მზად იყო, როგორც კი მიიღებდა საფრანგეთის მთავრობის ბრძანებას საქართველოსა და ირანში გამგზავრების შესახებ, არ დაეყოვნებინა და მაშინვე შეესრულებინა ეს განკარგულება

13. მანტო - ქალაქი სამხრეთ საფრანგეთში, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე, ახლა მენტონი.

14. ჯენევიას (ჯენოვია) თემი - ჯენევია (ჯენოვია) იგივე გენუა. ქალაქი ჩრდილო იტალიაშია, გენუის ყურის (ლიგურიის ზღვა) ნაპირზე. სულხან-საბა ამ სახელით თემსაც აღნიშნავს და ქალაქსაც. ძველად გენუა ლიგურების დასახლება იყო. ძვ. წ. III ს-ში რომაელებმა დაიპყრეს და რომის სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სავაჭრო ნავსადგური გახდა. ადრინდელ შუა საუკუნეებში მისი მნიშვნელობა დაეცა. ჯვაროსნულ ლაშქრობებში მონაწილეობამ გენუა უძლიერეს სამხრეთ - საზღვაო სახელმწიფოდ აქცია. XII ს-ში გენუა წარმოადგენდა ქალკაქკომუნას. XIII-XIV სს-ში გენუას კოლონოები ჰქონდა ყირიმში. იტალიის ომების დროს (1494-1559) იგი რამდენჯერმე დაიმორჩილა საფრანგეთმა 1797-1805 წწ. გენუის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე შეიქმნა ლიგურიის რესპუბლიკა. სწორედ ამ თემს გულისხმობს სულხან-საბა. გენუა ქრისტიანული კოლუმბის სამშობლოა. ქალაქი მდიდარია ძველი ხუროთმოძღვრული ძეგლებით.

15. სენერუმ - უზუსტოდ ჩაწერილი სახელწოდებაა. ვახუშტი ბაგრატიონი წმიდა რემოს უწოდებს. ქალაქი ჩრდილო იტალიაში,

ახლანდელი სან-რემო, იტალიის რივიერაში. მდიდარია სურთომოდ-
ღერული ძეგლებით.

16. ფრანციცის მეფე - იგივე ლუი XIV, საფრანგეთის მეფე 1643 წლიდან, ბურბონთა დინასტიისა, ლუი XIII-ისა და ანა ავსტრიელის ძე. 1651 წლამდე რეგენტად ჰყავდა დედა, ფაქტობრივად კი საფრანგეთს მართავდა კარდინალი ჯ. მაზარინი. 1661 წელს, მაზარინის გარდაცვალების შემდეგ, ლუი XIV საფრანგეთის ერთმმართველი გახდა. ლუი XIV-ის ხანგრძლივი მეფობის დროს ფრანგულმა აბსოლუტიზმმა განვითარების უმაღლეს საფეხურს მიაღწია. კარისკაცებმა ლუი XIV-ს „მეფე-მზე“ შეარქვეს. მას მიაწერენ გამოთქმას - „სახელმწიფო მე ვარ“. ლუი XIV-ის სურვილი იყო, საფრანგეთს მიეღწია ევროპისა და მსოფლიო ჰეგემონობისათვის. ლუი XIV გარდაიცვალა 1715 წლის 1 სექტემბერს. ამ გარემოებამ და კონსტანტინეპოლში ახალმა ელჩმა (სულთანი არ გაატარებდა მისიონერებს ევროპიდან), ჩაშალა დახმარება საქართველოსადმი.

17. მუგუთი - სოლომონ იორდაშვილისეულ გამოცემაში (1940), ეს სახელწოდება სწორადაა ჩაწერილი. სულხან-საბას თხზულებათა I ტომში მის ნაცვლად გეგუთია შეტანილი, რაც შემდეგ გამოცემებშიც გადატანილია. მუგუთი ქვემო ქართლში მდებარეობს (არის კიდევ მდ. დიდი ლიახვის მარჯვენა მხარეზე, ჯავის რაიონში). იმ ბუნებრივ პირობებს, რომელსაც მოგზაური ადარებს სწორედ ქვემო ქართლის მუგუთს შეესაბამება. ეს სოფელი მდ. ქციას მარცხენა მხარეზე (დღევანდელი თეთრიწყაროს რ-ნი) მდებარეობდა.

18. ფიორტუმორი - ქალაქი იტალიაში, იგივე პორტო-მაურიციო ანუ ახლანდელი იმპერია.

19. ონელი - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, იგივე ონელია.

20. დინა - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, ახლანდელი დიანო-მარინა.

21. არასიო - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, ახლანდელი ალასიო.

22. არბეწქო - სახელწოდება უზუსტოდ არის ჩაწერილი. ვახუშტი ბაგრატიონის აღბენლას სახელით აღნიშნავს. ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, სწორი ფორმაა აღბენა.

23. ვანია - უზუსტოდ ჩაწერილი სახელწოდება. ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, სწორი ფორმაა ლოანო.

24. ფინი - უზუსტოდ ჩაწერილი სახელწოდება. ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, სწორი ფორმაა ფინალე.

25. ნორი - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში, იგივე ნოლი.

26. ლიმონილა - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში. მდებარეობდა ნოლსა და სავონას შორის. ზუსტი სახელწოდების დადგენა ვერ ხერხდება.

27. საონა - ქალაქი ჩრდილო იტალიაში. ახლანდელი სავონა, გენუის ყურის (ლიგურიის ზღვა) ნაპირზე, ლიგურიის ოლქში, სავონის პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი.

28. მარჩილია - ქალაქი საფრანგეთში, ახლანდელი მარსელი (ვახუშტი ბაგრატიონი მარსელს აღნიშნავს), ლიონის ყურის სანაპიროზე. სიდიდით მეორე ქალაქი საფრანგეთში, საფრანგეთის უდიდესი ნავსადგური. ქალაქი დაარსდა დაახლოებით ძვ. წ. 600 წ. როგორც ბერძნული კოლონია. XII საუკუნის ბოლოსა და XIII ს. დასაწყისში მიიღო კომუნის უფლებები. 1481 წ. პროვანსთან ერთად საფრანგეთის შეფეების გამგებლობაში მოექცა. ძველ ქალაქში შემორჩენილია ძველი ხუროთმოძღვრული ძეგლები, მათ შორის რომაულ ნაგებობათა ნაშთები, რომანულ-გოტიკური ტაძრები.

29. ჯენევა - იხ. შენიშენა 14.

30. კონსტანტინეპოლი - ახლანდელი სტამბული (ისტანბული), ქალაქი თურქეთში, მნიშვნელოვანი ნავსადგური. ისტანბულის ვილაიეთის ცენტრი. გაშენებულია ბორცვიან ადგილას, ბოსფორის სრუტის ორივე ნაპირზე, მარმარილოს ზღვასთან. რომის იმპერიის (330 წლიდან), შემდეგ ბიზანტიის იმპერიის დედაქალაქი. დააარსა ბიზანტიონის ადგილზე რომის იმპერატორ კონსტანტინე I-მა. 1204 წელს IV ჯვაროსნული ლაშქრობის მონაწილეებმა ქალაქი აიღეს და იგი ლათინური იმპერიის სატახტო ქალაქად გადააქციეს. 1261 წ. ბიზანტიელებმა დაიბრუნეს ქალაქი. 1453 წ. 29 მაისს ქალაქი თურქ-ოსმალებმა აიღეს. ოსმალური იმპერიის დედაქალაქად აქციეს და ისტანბული უწოდეს.

31. თეატინელები - რომის კათოლიკური ეკლესიის მონაზვნური კონგრეგაცია. დაარსეს კიეტის ეპისკოპოს ჯამბიეტრო კარაფამ და წმინდა კაეტან თიუნელმა 1524 წ. რომში. 1540 წ. დაამტკიცა პაპმა პავლე III-მ. ორდენმა მიიღო ავგუსტინური წესის მონაზონთა წესდება. ორდენის მიზანი იყო სამღვდლოების ზნეობის ამადლება და ასკეტური აღზრდა.

32. დომინიკანთა ორდენი - კათოლიკური ეკლესიის ერთი „მოვლახაკო“ მონაზონთა ორდენი. დააარსა წმინდა დომინიკემ 1213 წელს. იგი დაამტკიცა პაპმა ონორე III-მ 1216 წელს. დომინიკელებს ეწოდებოდა „მქადაგებელთა ძმები“. საფრანგეთში კი მათ უწოდებდნენ იაკობინელებს მათი მონასტრის სახელის მიხედვით. XIII საუკუნიდან

დომინიკელებმა ფართო მისიონერული მოღვაწეობა გაშალეს ევროპის და აზიის ქვეყნებში, მათ შორის, საქართველოში.

33. ფრანციცის მეფის სასახლის სახელით საბა გულისხმობს ვერსალში მდებარე სასახლეს. ვერსალი ქ. პარიზიდან 17 კილომეტრზეა. 1632 წ. იგი შეიძინა ლუი XIII-მ. იმ დროს პატარა სოფელი იყო. 1682-1789 წწ. საფრანგეთის მეფეთა რეზიდენცია იყო. 1678-1789 წწ. გადაიქცა დიდ სასახლედ მდიდრულად მორთული საზეიმო და საცხოვრებელი ინტერიერებითა და 6 ათას ჰექტარზე გაშენებული პარკით.

34. წოკოლანტი – მონაზონთა ერ-ერთი ორდენი.

35. პორტუგენ – ქლაქი და ციხე გენუასთან, იგივე პორტოფანო.

36. ძოწის ზღვა – საბა აქ გულისხმობს არა ზღვის სახელს, არამედ ზღვიდან ამოღებულ ბროწეულის ყვავილის ფერ ღრუბელას მსგავს საღაფებს, რომელიც ზღვიდან ამოღებული მაგრდება. ითლება კრიალოსნად და სხვა სამკაულებად.

37. მასა – ქლაქი იტალიაში, ტოსკანას ოლქში, ახლაც ამ სახელითაა. მასს-ე-კარრას პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი. განთქმული კარარას მარმარილოს წარმოებით (თეთრი მარმარილო).

38. ალიკორნა – უზუსტოდ ჩაწერილი სახელწოდებაა (ვახუშტი ბაგრატიონი ლივორნოდ იხსენიებს). ქლაქი და ნავსადგური იტალიაში, ახლანდელი ლივორნო, ტოსკანის ოლქში, ლიგურიის ზღვის სანაპიროზე, ლივორნოს პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი. შუა საუკუნეებში ციხესიმაგრე იყო, ძლიერ გაიზარდა XV საუკუნიდან. ალექსანდრე მედიჩმა (1510-1537) გაამაგრა იგი. ცნობილია მარჯნით და სხვა მინერალებით. ჟურნალ „ცისკარში“ (1852 წ., იანვარი) გამოქვეყნებული საბას „მოგზაურობა“ ალიკორნადან იწყება.

39. ოდიში – ისტორიული მხარე დასავლეთ საქართველოში, გვიანდელი შუა საუკუნეების ზანის სამეგრელოს ძირითადი ნაწილი (სამეგრელოს სამთავროს მეორე სახელწოდება). წყაროებში პირველად მოხსენებულია XI ს-ში. XVIII ს-ის დასაწყისიდან, სამურზაყანოს წარმოქმნის შემდეგ, ოდიშს უწოდებენ ტერიტორიას მდინარეებს ენგურსა და ტეხურს შორის. საბა ოდიშის ვაკე-დაბლობს ადარებს ალიკორნის დავაკებას.

40. ფომბინო – ქლაქი და ციხე იტალიაში, ახლა იგივე პობინო.

41. დიდი კუნძული – ამ სახელის ქვეშ, საბა გულისხმობს ქ. პიომბინას პირდაპირ მდებარე კუნძულ ელბას, იგი მდებარეობს ტი-

რენის ზღვაში, ტოსკანის არქიპელაგში. ეკუთვნის იტალიას. ამ პულზე გადასახლებულ იყო იმპერატორი ნაპოლეონ I.

42. დიდი ყურე – მოგზაური აქ გულისხმობს ნახევარკუნძულს, რომელზეც გაშენებულია ქ. პიომბინა.

43. ფორტო ლონგონე – ციხე იტალიაში. იგივე პორტო ლონგონე, კუნძულ ელბის აღმოსავლეთით.

44. ხმელეთის დიდი ყურე – იგივე ნახევარკუნძული, რომელზეც მდებარეობს ქ. პორტ-ერკოლე.

45. ფორტო ერკოლე – ქალაქი იტალიაში, იგივე პორტ-ერკოლე.

46. კოსტანტუ – სოლომონ იორდანიშვილისეულ გამოცემაში კოსტანტინუ, ქალაქი იტალიაში. ჩივიტავექიასთან. ზუსტი ადგილის ჩვენება ვერ ხერხდება.

47. ჩივიტავეთია – სოლომონ იორდანიშვილისეულ გამოცემაში ჩივიტავეთია. ქალაქი იტალიაში, სწორია ჩივიტავექია, ლაციოს ოლქის ცენტრი. ამ ქალაქში სულხან-საბას ჩამომორეზია ჟან რიშარი და ხმელეთით რომში წასულა წინასწარი საშუალების ჩასატარებლად.

48. ლიმონა – უნდა იყოს ლიმენა.

49. რომის წყალი – საბა აქგულისხმობს მდ. ტიბრს იტალიაში, რომელიც გაივლის ქ. რომში. ტიბრი უდუდესია აპენინის ნახევარკუნძულზე (სიგრძე 405 კმ). მდინარე ერთვის ტიბრენის ზღვას და აჩენს დელტას. სანაოსნო პატარა გემებისათვის ქ. რომის ქვემოთ.

50. „...წყლით ნუ წამოიყვანთო, ჰერმა არ აწყინოსო. ივლისსა და აგვისტოში თუ იმ წყალში დაიძინა კაცმა, აწყენს...“ – საქმე ისაა, რომ მდინარე ზაფხულობით მეტად დამცდელია და ციებით დამძავეადებელი. რომის პაპს ამ მხრივაც საბასათვის მზრუნველობა არ მოუკლია და ორი ეტლი მიაგება, რათა რომამდის მდინარით არ ემოგზაურა.

51. რომი – წარმოიქმნა ძვ.წ. VIII ს-ში. შემდგომ დაიმორჩილა მთელი აპენინის ნახევარკუნძული, ხოლო ძვ. წ. III საუკუნიდან მძლავრი სახელმწიფო გახდა. რომის ისტორია იყოფა 3 ძირითად პერიოდად:

1. მეფეთა პერიოდი (ძვ. წ. 754-510),
  2. რესპუბლიკის ხანა (510--27),
  3. იმპერიის ეპოქა (ძვ.წ. 27-ახ.წ.476).
- რომი მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ისტორიული და კულტურული ძეგლებით მდიდარი ქალაქია, რომელსაც „მარადიული ქალაქის“ სახელი აქვს მიეკუთვნებული. ქალაქის ფარგლებშია პაპის სახელმწიფო – ქალაქი ვატიკანი. რომი მდებარეობს ვულკანური წარმოშობის ვაკეზე, რომელსაც რომის კამპანიას ეძახიან, მდ. ტიბრის ორივე ნაპირას, ტიბრენის ზღვის მახლობლად. ქალაქი

თავდაპირველად აღმოცენდა კაპიტოლიუმისა და პალატინუსის ბორცვებზე, ხოლო შემდეგ მეზობელი ბორცვები და მდინარის მარჯვენა ნაპირიც დაიკავა. რომი ძალზე მდიდარია როგორც ძველი წელთაღრიცხვის, ისე ახალი წელთაღრიცხვის პერიოდის სუროთმომღვრული ძეგლებით. აღსანიშნავია რომისა და საქართველოს ძველი ურთიერთობა. იმპერატორ ანტონინუს პიუსის დროს (138-161) ურთიერთობა რომსა და იბერია შორის გაუმჯობესდა, ჩანს, რომის მხრივ შემდგომი დათმობებისა და იბერიის ტერიტორიული პრეტენზიების ცნობის შედეგად. ფარსმან II (II ს. 30-50-იანი წლები) მეუღლით, ვაჟიშვილითა და დიდი ამალით გაემგზავრა რომში, სადაც საზეიმო შეხვედრა მოუწვევს. იმპერატორი დასწრებია ფარსმანის, მისი ძისა და სხვა იბერიელი დიდებულების სამხედრო ვარჯიშს, რომში ცხენზე ამხედრებული ფარსმანის ქანდაკებაც დაუდგამთ და, რაც მთავარია, ანტონინუს პიუსს „გაუფართოებია მის სამფლობელო“, ე.ი. როგორც ჩანს, უცვნია იბერიის გაწეული საზღვრები. 1629 წელს სტეფანე პაულინომ, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის (ირბახი) დახმარებით დაბეჭდა ქართული ანბანი და ქართულ-იტალიური ლექსიკონი. 1643 წელს მისიონერმა მარი მაჯიომ დაბეჭდა ქართული გრამატიკა (მეორედ 1670 წელს გამოიცა). ქართული ენისა და გრამატიკის სახელმძღვანელო შეუდგენია აგრეთვე პატრ ანტონ ჯარდინასაც. 1681 წელს რომში დაუბეჭდავთ კარდინალ ბელარმინის „კატეხიზმი“ (ქართულად). პატრს ქრისტეფორეს დაუწერია ქართულად „სიტურჟე საღმრთო სივყარულისა“ და „ვანზრახვა ქრისტეს ვნებისათვის“. იტალიელმა მისიონერმა დონ კრისტოფორო კასტელიმ საქართველოში მოგზაურობის დროს (1628) მრავალი საყურადღებო ჩანახატი (2 ალბომი) გააკეთა, რომლებიც ძვირფას ცნობებს იძლევა XVII ს-ის საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური ისტორიისათვის. საყურადღებოა აგრეთვე იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტისა და სხვათა მოღვაწეობა საქართველოში.

52. ალბანი — კარდინალი რომში (მეორე კარდინალი). სულხან-საბას რომში ჩასვლის პერიოდში პრესაში გამოქვეყნდა წერილი. ნაწყვეტი ამ წერილიდან: „საქართველოს თავადი, რომელიც ატარებს ბერძნული ეკლესიის ერთ-ერთი ორდენის — წმიდა ბასილის — ტანისამოსს, ეს-ეს არის საფრანგეთიდან დაბრუნებული ჩამოვიდა რომში გასული თვის (ივლისის — კ.ხ.) შუა რიცხვებში. პაპმა მის შესახვედრად გაგზავნა ორი ეტლი, რომელთაც მისდევდა კარდინალ ალბანის კარეტები. კარდინალმა ალბანიმ ის მოათავსა მამა მისიონერებთან მონტ-

ჩიტარიონში, სადაც მისთვის მომზადებული ჰქონდათ ბინა. ამ ბინაში სულხან საბა ღებულობდა კარდინალებს“.

53. „კარდინალები უწინ არავისთან მივლენ სანახავად, სანამდისინ სხვანი არ ნახავენ.“ – ფრანციცის კარდინალს საბას პატივსაცემად ეს წესი დაურღვევია და შეხვედრა ფარულად მოუწყვია... კარდინალი კათოლიკური ეკლესიის წარჩინებული მოხელეა; კარდინალთა კრება თავის შორის ირჩევს პაპს.

55. „მინდორს შუა ერთი ოთხკუთხი ქვა. ყაბახს უმაღლეა...“ – რომში, პეტრეს მშვენიერი ტაძრის მოედანზე ამართულ ობელისკს საბა ყაბახს ამსგავსებს. ყაბახი კი ძველად ქალაქის შუა მოედანზე აღმართული გრძელი ორთაფვირის ხე იყო, რომელზეც დგამდნენ ოქროს ან ვერცხლის თასს. დღესასწაულებზე მოედანზე გავიდოდნენ მეფე და დიდებულები. ცხენების ჭვინებით გაუკლიდნენ ყაბახს და ისრის ტყორცნით ვინც თასს ჩამოაგდებდა, იგი რჩებოდა გამარჯვებული და თასის მეპატრონე.

55. ანძიადორელი – ანძიძორა (ანძორეთი) ქალაქი იყო პონტოს სამეფოში, წარმოადგენდა საზღვარს საქართველოსთან.

56. საკრიპანტი – კარდინალი რომში. პროპაგანდა ფილეს კონგრეგაციის პრეფექტი. საკრიპანტს ალბანთან ერთად დავალებული ჰქონდა სულხან-საბას დაბინავება და პატივისცემა. კარდინალი საკრიპანტი რამდენჯერმე შეხვდა სულხან-საბას. იგი კმაყოფილია მისი ქცევით.

57. ბეთლემი – ქართული ტრადიციით. ბიბლიის მიხედვით ბეთლემში. ქალაქი იორდანიაში, იერუსალიმის სამხრეთით. თავდაპირველად ქნაანელთა, მოგვიანებით იუდეველთა ქალაქი. სახარების ტრადიციის მიხედვით, ქრისტეს დაბადების ადგილია.

58. კონსტანტინე მეფე – რომის იმპერატორი (306-337). ტახტის მოწინააღმდეგებთან ბრძოლისას ისარგებლა რიცხოზობიერად გამდიდრებულ ქრისტიანთა ძალით, რომელთა ინტერესების დასაკმაყოფილებლად 313 წელს გამოსცა მილანის ედიქტი სარწმუნოების შემწყნარებლობის შესახებ.

59. კაპუჩინები – ფრანცისკოელთა ორდენის ერთ-ერთ ქვეჯგუფს წარმოადგენდნენ. ამ ჯგუფის დამაარსებელი იყო. მათიე და ბასი. ეს ჯგუფი დაამტკიცა პაპმა კლიმენტ VII-მ 1525 წელს.

60. იეზუიტები – კათოლიკური მონაზვნური ორდენის წევრები. ორდენი დააარსა ი. ლოიოლამ 1534 წ. პარიზში, 1540 წ. დაამტკიცა პაპმა პავლე III-მ. ორდენი კონტრეფორმაციის მთავარ იარაღად იქცა.

მიზნად ისახავდა კათოლიციზმის დაცვასა და გავრცელებას, პაპის ხელისუფლების განმტკიცებას.

61. კარმელიტანები (კარმელიტები) – მონაზონთა ორდენი კალაბრიელ ბერთოლდის მიერ დაარსებული (XIII ს.) მთა კარმელზე, სადაც გადმოცემით ცხოვრობდა ილია წინასწარ-შეტყველი. მთა კარმელი (ჯეგალ-მარ-ელის – ილია წინასწარმეტ-ყველის მთა) ერთ-ერთი ცნობილი მთაა პალესტინაში ბიბლიურ-ისტორიულ ამბებთან დაკავშირებული.

62. ყიზილბაშები – თურქული შიიტური გვარდია სეფიანთა დინასტიის დროს, თურქული შიიტური ტომები.

63. „რომისა ეს გამოიკვირდა: აუარებელი წყაროები გამოდის ზედიზედ“ – რომში წყალს, ისევე როგორც ძველად, ქალაქი იღებს აკვადუკებით (წყალსადენი, ხიდი, რომლითაც გადაყვანილია წყალსადენი მილი) მთის მდინარეებისა და ტბებისაგან.

64. დეოკლეტიანე – იგივე დიოკლეტიანე გაიუს ავრელიუს ვალერიუს, რომის იმპერატორი (284-305). მის დროს აშენდა რომის ყველაზე დიდი თერმები (აბანოები), რომლებიც იტევდა 3200 კაცს. დეოკლეტიანეს თერმების ტეპიდარიუმი (თბილი აბანო) შენახულია ჩვენს დრომდის. იგი მიქელ-ანჯელომ გადააკეთა Maria Degli Angeli-ს ეკლესიად.

65. ფრანცისკელები – კათოლიკურ მათხოვრული ორდენის ბერები. დააარსა ფრანცისკ ასიზელმა იტალიაში 1207-1209 წწ. როგორც მინორტების ძმობა. ზალხში ქდაგებდნენ სილატაკეს, განდევნობის უპირატესობას, მოყვარის სიყვარულს და სხვ. ორდენის წესდება დაამტკიცა პაპმა ჰონორიუს III-მ 1223 წ. ამ ორდენის დაარსებით საფუძველი ჩაეყარა მათხოვრულ ორდენებს. XIII ს. 20-იან წლებში პრაქტიკულად ჩამოშორდნენ სილატაკის იდეალს. მრავალი შეწირულობის წყალობით ორდენი გამდიდრდა. 1256 წ. პაპის უზენაესი ნებართვით უნივერსიტეტებში მოღვაწეობის უფლება მიეცათ.

66. ბურგონია – ცენტრალური საფრანგეთის ისტორიული ოლქი არ იგულისხმება, რამდენადაც სულხან-საბა რომში იმყოფება და ათვლიერებს მის ღირსშესანიშნოებებს. აქ ლაპარაკია ბურგონელი მთავრის მიერ მოწყობილ წალკოტზე და თვით საბაც აღნიშნავს: „თვითონაც რომში სახლობს. დიდი ფრენჭიფეა. ეს წალკოტი რომის გალაკანს აბია“.

67. „წალკოტები როგორიც ფარიზისა დავსწერე, ესეც მისთანა იყო, მაგრამ ფარიზში ჭანდარი არ მინახავს“. – სულხან-საბა რომის

წალკოტებს ადარებს პარიზის წალკოტებს და აღნიშნავს, რომ „როგორც ფარიზს დავსწერე“-ო. უდავოა, რომ საბას პარიზის აღწერა პქონდა გაკეთებული, რამაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

68. ნემსა – იგივე გერმანელი.

69. „წამიფვანა მაღლა, სხუა სახლები მაჩვენა, მაგრამ რა ენა იტყვის!“ – საბა ვატიკანის საკვირველებებს ემოციის გარეშე ვერ გადმოცემს და შეძლებისდაგვარად აღწერს. ვატიკანი – პაპის რეზიდენცია რომშია (1317 წლიდან). იგი ვატიკანის ბორცვზე მდებარეობს. მოიცავს მრავალ უმდიდრე ნაგებობებს, მის დარბაზებს, გალერიებს, კაპელებს (მიქელ ანჯელოს მიერ შესრულებულ ფრესკებით), მუზეუმებს (ანტიკურ ქანდაკებისა და სურათებისას) და ბიბლიოთეკას.

70. ბატონის საღარო – საბა აქ გულისხმობს ვახტანგ მეფის (მეექვსე) მინერალთა და პალეონტოლოგიურ საცავს (მუზეუმს).

71. იერუსალიმი – ქალაქი წინა აზიაში, მკვდარი ზღვის დასავლეთით. ქრისტიანთა, იუდეველთა და მუსლიმანთა „წმიდა ქალაქი“.

72. სხვაში აბაშისა ... აბაშის, აბისინიის, ეთიოპიის მცხოვრები. სამივე მათგანი დღევანდელი ეთიოპიის (აფრიკა) სახელწოდებაა.

73. საწიგნე რომში – საბა აქ გულისხმობს ვატიკანის ბიბლიოთეკას. იგი ერთ-ერთი უძველესი ბიბლიოთეკაა ევროპაში. პირველი ცნობები მის შესახებ V საუკუნეში გვხვდება. VIII საუკუნიდან ჩნდება ბიბლიოთეკარის თანამდებობა. 1295 წლიდან შენახულია „საინვენტარიო წიგნი“. ბიბლიოთეკაში ინახება 800 ათასი წიგნი. თაროების საერთო სიგრძე, სადაც განლაგებულია საიდუმლო არქივი, 50 კმ-ს შეადგენს. უძველესი დოკუმენტები პერგამენტზეა (სულ 80 პერგამენტი, 55 მ სიგრძის) დაწერილი.

74. დოფინო (დოფინე) – თემი, ისტორიული ოლქი საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, უმთავრესად ალაპებისა და რონის ხეობაში. ადრიდანვე ჩამოყალიბდა ცალკე ტერიტორიული ერთეული: ბურგუნდიის სამეფოს დაშლის შემდეგ, XI ს-ში. XVI ს. II ნახევრიდან იგი რელიგიური ომების ასპარეზად გადაიქცა.

75. „ეს პაპა დიდის კაცის შვილიც არის. მეთორმეტე კლემენტე იყო...“ ეს უზუსტობა გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს. საბას დროს ვატიკანს განაგებდა პაპი კლემენტ XI (1700-1721). საბას მიმოწერა სწორედ კლემენტ XI-სთან პქონდა.

76. იოვანე მაზარებლის მონასტერი რომში – პაპის ეკლესია ვატიკანში, უძველესი ქრისტიანული ეკლესია, კონსტანტინე მეფის (306-337 წწ.) დროს აგებული.

- 77. „მე უთიოპი ვარო“ - უთიოპელი (უთიოპია, საზღვრისწიფო აფრიკაში).
- 78. ბოშნალი - იგივე ბოშნიის მცხოვრები
- 79. ლოტრანი - იგივე ლუთერიანობა, პროტესტანტიზმის ერთ-ერთი შტო. წარმოიშვა XVI ს-ის I ნახევარში გერმანელი რეფორმაციის მეთაურისა და იდეოლოგის მარტინ ლუთერის მიერ. მოძრაობას მოჰყვა უმთავრეს გერმანულ ქვეყნების კათოლიკობიდან ჩამოშორება და მათში დამოუკიდებელი ეკლესიების წარმოშობა.
- 80. „მერმე დავით“ - იგივე დავით ბერი (ფრანგულ წყაროებში დავით მეგრელი). იგი მთელი მოგზაურობა სულხან-საბას თან ახლდა. დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს პატრიარქმა გრიგოლ II-მ დავითი გააყოლა საბას, რათა საფრანგეთიდან გამოეგზავნათ მისიონერები. დავით კი კათალიკოსის თანაშემწე, ნდობით აღჭურვილი პირი იყო.
- 81. „ვახტანგ მეფის უკითხავად წამოსულხარო“ - ეუბნება სულხან-საბას რომის პაპი. სინამდვილეში, სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში გამგზავრება უბრალო „გაპარვა“, ან მოგზაურობა კი არ იყო, არამედ დიპლომატიური მისიით აღჭურვილი ელჩობა, რომელიც იმ დროს საქართველოს დასავლეთ ევროპის ორიენტაციის პოლიტიკოსების წინასწარ შემუშავებული გეგმის განხორციელებას გულისხმობდა.
- 82. ოსტრიკო - ქალაქი იტალიაში, ახლანდელი ოტრიკოლი.
- 83. ნარმა - ქალაქი იტალიაში, ახლანდელი ნარნი.
- 84. თერნა - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში იგივე თერნი, მდ. ნერის ნაპირზე, ტერნის პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი.
- 85. სპოლეტო - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, იგი ახლაც ამავე სახელით არის. საბა აქ 40 მონასტერს ასახელებს.
- 86. ფოლინიო (უოლინიო) - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, ახლანდელი ფოლიგნო.
- 87. „სხალ ნარი დიდგორი რომ არის, ამგვარი ადგილები იყო“ - სულხან-საბა ცენტრალური იტალიის მთიან მხარეს ადარებს სხალნარისა და დიდგორის მთებს. სხალნარი თრიალეთის ქედის მონაკვეთს ერქვა დიდგორის აღმოსავლეთით, ალგეთ-ვერეს წყალგამყოფი ნაწილი.
- 88. ვაღნიმარა - დასახლებული პუნქტი და ციხესიმაგრე ცენტრალურ იტალიაში. ახლაც იგივე სახელი ეწოდება.
- 89. ტოლეტინო - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, ახლანდელი ტოლენტინო.
- 90. მაჩერთო - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, ახლანდელი მაჩერტა.

91. ლორენტო (ლორენტა, ლოტერია) - ქალაქი იტალიაში,

ახლანდელი ლორეტო.

92. რადანატო - ქალაქი იტალიაში, ახლანდელი რეკანატი.

93. ნირეტო - ქალაქი იტალიაში, ადრიატიკის ზღვის ნაპირთან.

94. ნაზარეთი - ქრისტეს დაბადების ადგილი. მდებარეობდა პალესტინაში გალილეაში, მთა თაბორთან.

95. „ხახულის ღვთის მშობლის თვალის უფროსი“ - შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების უმნიშვნელოვანესი ძეგლი. ღვთისმშობლის კარელი ხატი (სიმაღლე 1,47 მ, სიგანე გაშლილი კარით 2,02 მ. ოქრო, ოქროში დაფერილი ვერცხლი, ვერცხლი). ჭედური შესრულებული ორნამენტული შექმულობა (X ს.) ხახულიდან გადატანილი იქნა გელათის მონასტერში, სადაც XII ს. I ნახევარში იგი თავიდან მოჭედეს. ამჟამად დაცულია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში.

96. ლოტერია - იხ. შენიშვნა ლორენტა.

97. ავეუსტინელები - თავიდანვე ორ ჯგუფად იყოფოდნენ: ფეხსაცმელიანებად და ფეხშიშველებად. ნამდვილი ავეუსტინელები თავიდანვე განდევნილები იყვნენ. მათი ორდენი დაამტკიცა პაპმა სიქსტი IV-მ 1470 წელს.

98. ვაზანოლი - დასახლებული პუნქტი ცენტრალურ იტალიაში. ახლანდელი კასე-ნოუვე, ფოლინოს ჩრდილოეთით.

99. „მოველით მასვე ქალაქსა უოლინიოს“ - გადაშწერის ან კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს. ზემოთ ტექსტში აღნიშნულია ფოლინიო (იხ.), ცენტრალურ იტალიაში, ახლანდელი ფოლიენო.

100. ასისი - იგივე ასიზი, ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში.

101. პერუჯა - ქალაქი იტალიაში. ახლაც ამ სახელითაა. მდებარეობს ტრაზიმენის ტბის მახლობლად. პერუჯას პროვინციისა და აზბარიის ადმინისტრაციული ცენტრი. ქალაქი დაარსდა ძვ. წ. V ს-ში ეტრუსკების მიერ. შემორჩენილია ეტრუსკული ქალაქის კედლების ნაშთი (ძვ. წ. IV-II სს.) რომაული კარით, ქალაქის გალავნით (XIII-XVI სს.) და სხვ. ნაგებობანი.

102. დიდი ტბა - სულხან-საბა ქ. პერუჯასთან ასახელებს ტბას, რომელიც არის ტრაზიმენის ტბა. იგი უდიდესია აპენინის ნახევარკუნძულზე. მდებარეობს მის ცენტრალურ ნაწილში, 259 მ სიმაღლეზე (ფართობი 128,6 კმ²). პენიკური ომების დროს, ძვ.წ. 217 წ. აპრილში, ტბის მახლობლად გაიმართა ბრძოლა ჰანიბალის კართაგენის ჯარებსა და გაიუს ფლამინიუსის რომის არმიას შორის.

103. პაპის თემი - იგივე რომაპის სახელმწიფო, ამ სახელწოდების ქვეშ გულისხმობს ტოსკანის სამთავროს. ამ მარშ-რუტზე მოგზაურობს საბა რომიდან რაღანატამდე და პერუჯამდე.

104. კრანდუკას თემი, იგივე კრანდუკას სახელმწიფო, რომელიც მდებარეობდა ცენტრალურ იტალიაში - არეცო-ფლორენცია-პიზას ხაზზე.

105. კამუნია - თემი ცენტრალურ იტალიაში.

106. არეცო - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, მდ. არნოს ნაპირზე, ტოსკანის ოლქში, არეცოს პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი. ქალაქი ცნობილია ძვ. წ. IV საუკუნიდან. დაარსებულია ეტრუსკების მიერ. მდიდარია ხელოვნების ძეგლებით.

107. ფლორენცია - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, ქვეყნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკურია და კულტურული ცენტრი, ფლორენციის პროვინციის და ტოსკანის ოლქის ადმინისტრაციული ცენტრი. გაშენებულია მდ. არნოს ნაპირზე, მთათაშუა ქვაბულის ცენტრში. ქალაქი დააარსეს რომაელებმა ძვ. წ. I ს-ში, X-XI სს-ში ტოსკანის სამარკრაფოს შემადგენლობაში შევიდა. XI ს-ში საბანკო საქმის, ვაჭრობისა და ხელოსნობის მნიშვნელოვან ცენტრად გადაიქცა. 1115 წ. დამოუკიდებელი კომუნა გახდა. 1293 წელს მიიღეს ევროპაში პირველი ანტი-თავადაზნაურული კონსტიტუცია, რომლითაც ფეოდალებს პოლიტიკური უფლებები ჩამოერთვათ. 1252 წელს დაიწყო ოქროს ფლორინის მოჭრა, რომელიც საერთო ევროპულ ვალუტად იქცა. XIV ს-ში მსოფლიოში პირველად აქ ჩაისახა ადრინდელი კაპიტალისტური ურთიერთობანი, მანუფაქტურა. XIV-XVI სს-ში იყო რენესანსის ცენტრი. 1532 წ. ფლორენციის სახელმწიფო საჰერცოგო გახდა. 1569 წ. ტოსკანის დიდი საჰერცოგო. 1801-1807 წწ. ეტრურიის დედაქალაქი იყო. 1860 წ. შევიდა სარდინიის სამეფოს შემადგენლობაში. 1865-1871 წწ. გაერთიანებული იტალიის სამეფოს დედაქალაქი.

108. ბენედიქტები, რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მონაზონთა უძველესი ორდენი, დაარსებული ბენედიქტე ნუსრიელის მიერ, რომელმაც, გადმოცემით, მონაზონთა ერთად ცხოვრების წესდება დაწერა. VI-VIII სს. ევროპის სამეურნეო რღვევის გარემოში ბენედიქტებმა საკმაო მნიშვნელობა მოიპოვეს, როგორც ეკონომიკურ, ისე კულტურულ ცხოვრებაში.

109. „დავაკება ადგილი იყო, ოდიშის მსგავსი“ - ფლორენციიდან წამოსული სულხან-საბა ცენტრალური იტალიის ვაკეს ოდიშის ადგილებს ადარებს. იხ. შენიშვნა 35.

110. ფისა - ქალაქი ცენტრალურ იტალიაში, ახლანდელი პიზა, მდ. არნოს ნაპირზე. ტოსკანის ოლქში, პიზის ადმინისტრაციული ცენტრი. სანაოსნო არხით უკავშირდება ნავსადგურ ლივორნის (საბას მიხედვით ალიკორნა). აქ უნივერსიტეტი 1343 წლიდან არის, სადაც სწავლობდა და მუშაობდა იტალიელი ფიზიკოსო და ასტრონომი გალილეო გალილეი. პიზას რომანულმა ნაგებობებმა დიდი ზეგავლენა მოახდინა შუა იტალიის შუა საუკუნეების სურთომობღვრებაზე. მათთვის დამახასიათებელია აჟურული არქიტექტურული (მრავალთაბაკიანი არკატურები) და თავისებური ხასიათის პოლიქრომული (შავი და თეთრი მარმარილო) დეკორი და სხვა. ქალაქში აღსანიშნავია სატაძრო მოედნის ანსაბლი.

111. „იერუსალიმიდამ მეკეცის აგარაკის მიწა მოუტანიათ...“ - იერუსალიმი ქალაქია წინა აზიაში, მკვდარი ზღვის დასავლეთით. ქრისტიანთა, იუდეველთა და მუსლიმანთა „წმიდა ქალაქი“. იერუსალიმთან არის ადგილი მეკეცი.

112. „სამრეკლო ასე წახრით აეშენებინათ“ - იტალიის ქ. პიზაში არსებული კამპანილე ან ე.წ. დახრილი კოშკი (1174-1372). შუა საუკუნეთა და აღორძინების ეპოქის იტალიის არქიტექტურაში, როგორც წესი, აღმართული იყო ტაძრისაგან მოშორებით სამრეკლო. მის პროტოტიპს წარმოადგენდა ქალაქის სადარაჯო კოშკი. გვეგით ოთხწახნაგა (ან მრგვალი) ნაგებობის ქვედა სართული ყოფილიყო, ზემო სართულებში კი ღიობების რაოდენობა და სიდიდე თანდათან ამატულობდა, რითაც იქმნებოდა სიმსუბუქისა და მოხდენილობის ერთიანი შთაბეჭდილება. იგი რვასართულიანია, სიმაღლით 54,5 მ. დახრილობა ვერტიკალიდან 4,3 მ. კოშკის უცნაური ფორმა გამოწვეულია ნიადაგის დაწვევით. დახრილობის შემდეგ იგი ხელოვნურად გაამაგრეს და ისე დატოვეს.

113. ალიკორნა - იხ. შენიშვნა 38.

114. ფისას წყალი - სულხან-საბა გულისხმობს ქ. პიზაზე ჩამომაველ მდ. არნოს. იგივე მდინარეს გულისხმობს, აგრათვე, ქ. ფლორენციაში გამავალ წყალს.

115. „რუ მოუტანია“ - აქ საბა გულისხმობს ხელოვნურ არხს, რომელიც ზღვიდან, ლივორნოდან გაუჭრიათ 20 კმ-ზე ქ. პიზამდე. შექმლოთ პიზადან ზღვამდე ემზავრათ მდინარე არნოთი, ან ხელოვნური არხით.

116. სიკილია - იხ. შენიშვნა 5.

117. პალერმო - ქალაქი და ნავსადგური კუნძულ სიცილიის ჩრდილო სანაპიროზე. სიცილიის ოლქისა და პალერმოს პროვინციის

ადმინისტრაციული ცენტრი. გაშენებულია მთებით შემოფარგლულ სანაპირო ვაკეზე, კონკად-დ ოროს (ოქროს ნიჟარა) ლაგუნის ნაპირზე. პალერმო ფინიკიელებმა დააარსეს ძვ. წ. 254 წ. XII ს-ში იყო სამხრეთ ევროპის უდიდესი კულტურული და ეკონომიკური ცენტრი. 1416 წლამდის სატახტო ქალაქი სიცილიის სახელმწიფოსი. 1860 წელს იგი გარიბალდმა დაიჭირა და გაერთიანებული იტალიის შემადგენლობაში შევიდა. ქალაქის ძველ ნაწილში შუა საუკუნეების ნაგებობებია, რომლებშიც რომანული ან გოტიკური სტილის ნიმუშები შერწყმულია არაბულ და ბიზანტიურ არქიტექტურასთან.

118. „ამ ქალაქის მეფის ქალს ლოზოლა რქმოდა“ – ლოზოლა პალერმოს მეფის ანუ სიცილიის მეფის ცოლის სახელია. იქვე, საბა აღნიშნავს, რომ ქართულად ვარდუად ითარგმნებაო.

119. მისინა – ქალაქი და ნავსადგური იტალიაში, კ. სიცილიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ახლა მესინა, მესინის ადმინისტრაციული ცენტრი. მესინას აქვს ჩინებული რეიდი უდიდეს გემებისათვის. ქალაქი ვულკანურ კერათა ხაზზეა გაშენებული. დიდმა მიწისძვრებმა (1783, 1908) ქალაქი თითქმის მთლიანად დაანგრევს.

120. „ზღვის სრუტი მომცრო“ – იგულისხმება მესინის სრუტი, აპენინის ნახევარკუნძულისა და სიცილიას შორის. აკავშირებს იონიისა და ტირენის ზღვებს. სიგრძე, დაახლოებით 40 კმ, სიგანე 3,5-22 კმ. მესინის სრუტე ცნობილია ძლიერი მორევებით.

121. კალაბრია – მხარე (თემი) იტალიის უკიდურეს სამხრეთით ნახევარკუნძულზე – ტირენისა და იონიის ზღვათა შორის. ვიწრო მესინის სრუტე მას სიცილიისაგან ჰყოფს. დაფარულია კალაბრიის მთათა კლდოვან ჯაჭვით. იცის ხშირი მიწისძვრები.

122. ანაპოლის ქვეყანა – იგივე ნაპოლის ქვეყანა, ანუ ნეაპოლის სამეფო, რომელშიც შედიოდა აგრეთვე კალაბრიის თემი. ნეაპოლის სამეფო შეიქმნა სიცილიის სამეფოს დაშლის შემდეგ 1282 წელს. XVIII საუკუნის დასაწყისში სახელწოდება ნეაპოლის სამეფო შენარჩუნებული ჰქონდა ამ სახელმწიფოს კონტინენტურ ნაწილს.

123. საოია – იგივე სავოია, იხ. საბია.

124. „...სრულ ნარინჯი და თურინჯი ევლო, როგორც ფრანცისულს წალკოტში ბზა დაგვიწერია“ – საფრანგეთის წალკოტების აღწერილობისას საბა ერთხელ კიდევ იხსენიებს. მოგზაურობის ამ ნაწილის ტექსტს ჩვენამდის არ მოუღწევია.

125. „ერთი ზღვის სრუტი იყო“ – მესინის სრუტი, იხ. შენიშვნა

126. რჯა - ქალაქი და ნავსადგური აპენინის ნახევარკუნძულის სამხრეთით, კალაბრიაში, მესინის სრუტეში, ახლანდელი რეჯო-დი-კალაბრია. შემორჩენილია ძველი ბერძნული ტაძრებისა და საცხოვრებელი ნაგებობების (უმთავრესად ძვ. წ. IV ს.) ნაშთები.

127. „ერთი მთა დარჩა, ვერ ვნახეთ. ეტნის ცეცხლი ამოდიოდა“ - ეს არის კუნძული ვულკანო ტირენის ზღვაში, ლიპარის არქიპელაგში. ეკუთვნის იტალიას. ფართობი 21,2 კმ². მწვერვალია წყალქვეშა მოქმედი ვულკანისა (ზღვის დონიდან 499 მ). აგებულია ბაზალტებით, ანდეზიტებით და ტრაქიტებით. რთული სტრატო-ვულკანია (შრეებრივი ვულკანი). კუნძულ ვულკანოს ცენტრში არის კალდერა (ვულკანური წარმოშობის ღრმული), 2 კილომეტრის დიამეტრი. მასში არის ცენტრალური კონუსი წარმოქმნილი ძვ. წ. V ს.

128. „სხვა ეტნის მთა გამოჩნდა“ - ეტნა მოქმედი ვულკანია კუნძულ სიცილიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, სიმაღლე 3340 მ. ვულკანზე 200-ზე მეტი გვერდითი კრატერი და მრავალი ლავური ნაკადია. ეტნა აქტიურად მოქმედი ვულკანია. ცნობილია 130-ზე მეტი ამოფრქვევა. ყველაზე მძლავრი ამოფრქვევა მოხდა 1669 წ., როცა ლავურმა ღვარმა ქ. კატანიამდე მიაღწია და ნაწილობრივ დაანგრია იგი.

129. „ადგილი ხირზატი, ქვიანი, ნახიდურის და აღმართების მსგავსი იყო“ - სულხან-საბა სიცილიის ადგილების შედარებას საქართველოს ზოგიერთი ადგილთან ახდენს. კერძოდ. ნახიდურთან და აღმართებთან. ნახიდური მდ. ქცია მარჯვენა მხარეზე, მაშავრის შეერთებასთანა (ბოლნისის რ-ნი). მისი ტერიტორია, მართლაც ქვების ზროვას წარმოადგენს, სადაც შემორჩენილია მრავალფენიანი ენეოლითური ხანის (ზვ. წ. V-IV ათასწლეული) ნამოსახლარები.

130 „ატენური ღვინის მსგავსი“ - ატენის ხეობა შიდა ქართლშია, ახლანდელ გორის რაიონში. მდ. ტანა მტკვარს მარჯვნიდან ქ. გორთან უერთდება. ეს ხეობა ძველიდანვე ცნობილი იყო ყურძნის ერთ-ერთი ჯიშით, რომლიდანაც მზადდებოდა ღვინო ატენური სახელწოდებით. სულხან-საბა ატენისა და სიცილიის ღვინოების შედარებას ახდენს.

131. გუსტა - ქალაქი კუნძულ სიცილიაზე, აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელი აუგუსტა.

132. სირაკუზა - ქალაქი კუნძულ სიცილიაზე, აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სირაკუზის პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი. წარმოიშვა ძველი სირსკუსის ადგილზე. დააარსეს კორინთელებმა ძვ. წ. 734 წ. თავდაპირველად ქალაქს კ. ორტიგია ეკავა, შემდეგ გაიზარდა და

კონტინენტურ ნაწილს ხიდით უკავშირდებოდა. მძლავრი კედლები იყო გარშემორტყმული.

133. ბარბაროზთა თემი — აფრიკაში ტუნისის, ალჟირისა და მაროკოს ტერიტორიაზე. ალჟირი იყო ხმელთაშუა ზღვის მეკობრეთა ცენტრი.

134. მალთა — კუნძული და სახელმწიფო ხმელთაშუა ზღვის ცენტრალურ ნაწილში. მალტის არქიპელაგი მოიცავს 2 დიდ კუნძულს (მალტა, გოცო) და მთელ რიგ მცირე კუნძულებს. დასავლეთი ნაპირი ციცაბო და ფლატიანია. ჩრდილო და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაპირი დაბალი და ბრტყელი. აქვს მოხერხებული ნავსაყუდლები. ცხოვრების კვალი ძვ. წ. IV ათასწლეულიდან ჩანს. ძვ.წ. XIII ს. ფინიკიელთა კოლონიაა, ძვ.წ. VI ს. კართაგენი დაეპატრონა. ძვ.წ. 218 წ. რომაელთა ხელში გადავიდა. ახ.წ. 395-870 წწ. ბიზანტიელებს ემორჩილებოდა. 870-1091 წწ. არაბები ბატონობდნენ. შემდეგ სიცილიას შეუერთეს. 1530 წ. მალთა იოანიტების (ანუ მალტის) რაინდული ორდენის კუთვნილება გახდა.

135. მელიტონი — კუნძულ მალტის ბერძნული სახელწოდება.

136. მალთას ქალაქი — სულხან-საბა კ. მალთის აღმოსავლეთით ასახელებს „მალთის ქალაქს“. იგი ახლანდელი მალტის დედაქალაქი ვალეტა (ლა-ვალეტა) უნდა იყოს. იგი მნიშვნელოვანი ნავსადგური, ხმელთაშუა ზღვის მიმოსვლის კვანძი და სავაჭრო ცენტრია. ქალაქში საკმაოდ ბევრი ხუროთმოძღვრული ძეგლები.

137. უფლის ციხე — სულხან-საბა მალთის ზღვისპირა კლდოვან ადგილებს აღარებს უფლისციხეს. უფლისციხე კლდეში ნაკვეთი ძველი ქალაქია შიდა ქართლში, ქ. გორის აღმოსავლეთით, მდ. მტკვრის მარცხენა მხარეს. იგი კავკასიის ერთ-ერთი უძველესი დასახლება და საქალაქო ცენტრი იყო. წყაროებში პირველად VII ს-ში იხსენიება. უფლისციხესა და მის შემოგარენში დაცულია არქეოლოგიური და ხუროთმოძღვრულ ძეგლთა ჯგუფი, რომელთაგან უძველესი ადრინდელი ბრინჯაოს ხანისა და მტკვარ-არაქსის კულტურის წრეს განეკუთვნება.

138. აქ რიცხვები არეულია, რადგანაც ტექსტი დღიურების სახით არის დაწერილი. ამდენად, კ'ზ-ს (27) შემდეგ არ შეიძლება იყოს ი'ე (15), ხოლო შემდეგ კ'თ (28).

139. ჯაზიარეთი — იგივე ჯეზიარი. ეგეოსის ზღვის კუნძულებით; მოიცავდა ეგეოსის ზღვის საბერძნეთის არქიპელაგს (ეგეოსის ზღვის ყველა კუნძული, გარდა კრეტასა და სამოსისა).

140. როდოსი - კუნძული ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში, სამხრეთ სპორადების არქიპელაგში, მცირე აზიის ნახევარ-კუნძულთან. როდოსი ეგეოსის კულტურის ერთ-ერთ-ცენტრია. ძვ. წ. VIII-VII სს-ში აქტიურად მონაწილეობდა სიცილიის, ჩრდილო აფრიკის კოლონიზაციაში. ბერძენ-სპარსელთა ომების დროს (ძვ. წ. 500-449) როდოსი სპარსეთმა დაპყრო, შემდეგ დელორის კავშირში შედიოდა. ძვ. წ. 44 წ. როდოსი რომმა დაპყრო და IV-XIII სს-ში ბიზანტიას ეკუთვნოდა. XIV ს-ის დასაწყისში იოანიტების ორდენმა დაიპყრო, XVI ს-ში ოსმალთა იმპერიამ. 1912-1947 წლებში ეკუთვნოდა იტალიას, 1947 წ. საზავო ხელშეკრულებით გადაეცა საბერძნეთს.

141. ნაპოლი - ახლანდელი ნეაპოლი, ქალაქი სამხრეთ იტალიაში, ნეაპოლის ყურის ნაპირზე, ვულკან ვეზუვის ძირში. არის ნეაპოლის პროვინციის მთავარი ქალაქი. ქალაქი მდიდარია ძველი ხუროთმოძღვრული ძეგლებით.

142. მორა (მორია) - იგივე მორეა (პელოპონესი), ნახევარ-კუნძული საბერძნეთსი, ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთი ნაწილი. კონტინენტთან დაკავშირებულია კორინთის ყლით. აკრავს იონიისა და ეგეოსის ზღვები. სანაპირო ხაზი შეჭრილ-შემოჭრილია. ზედაპირი მთიანია. აქ არის მიკენისა და ოლიმპის ნანგრევები.

143. კანდა - ამავე სახელით იხსენიებს ვახუშტი ბაგრატიონი კუნძულ კრეტას (თათარნი გირითს ეძახიან). მდებარეობს ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში. ეკუთვნის საბერძნეთს. კუნძული ძვ. წ. III-II ათასწლეულში ეგეოსის კულტურის მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო. შუამავლის როლს ასრულებდა დასავლეთ (ბალკანეთის ნახევარკუნძული) და აღმოსავლეთი ქვეყნების ურთიერთობაში. ძვ. წ. XIV ს. კუნძულის ტერიტორია აქაველებმა დაიპყრეს. ძვ. წ. VIII ს-ში მთელ კუნძულზე დორიელები გაბატონდნენ. ძვ. წ. 67 წ. რომმა დაიპყრო. ახ. წ. 395 წლიდან შედიოდა ბიზანტიის შემადგენლობაში. 823-961 წწ. არაბების ხელში მოექცა. შემდეგ ისევ ბიზანტია დაუფულა. 1204 წ. ჯვაროსნებმა დაიპყრეს და ვენეციას მიჰყიდეს. 1715 წ. ოსმალეთმა დაიმორჩილა. 1913 წელს საბერძნეთს შეუერთდა.

144. ზმირი - ქალაქი და ნავსადგური, იგივე იზმირი, თურქეთის დასავლეთით, იზმირის ყურის (ეგეოსის ზღვა) ნაპირზე. იზმირის ვილაიეთის ადმინისტრაციული ცენტრი. დაარსდა ძვ. წ. II ათასწლეულში როგორც ბერძენ-ეოლიელთა კოლონია და სმირნა ეწოდა. ძ. წ. VI ს-ში დაანგრია ლიდის მეფე ალიატემ. ძვ. წ. IV ს-ში ხელმეორედ

ააშენეს. XV საუკუნიდან სმირნა (თურქულად იზმირი) ოსმალთა იმპერიის შემადგენლობაშია.

145. კვიპრეს კუნძული – ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში. იგივე კუნძული კვიპროსი.

146. თანადო (თანადოსი) – იგივე ტენედოსი (თურქულად ბოღრა-ადა), კუნძული ეგეოსის ზღვაში, თურქეთის დასავლეთ სანაპიროსთან, დარდანელის სრუტემდე.

147. თეთრი ზღვის სრუტე – თეთრი ზღვა მეორენაირად ეწოდებოდა ეგეოსის ზღვას. ასევე აღნიშნული ტიპით გაბაშვილისა და იონა გედევანიშვილის მოგზაურობათა ჩანაწერებშიც. სულხან-საბა თეთრი ზღვის სრუტეში გულისხმობს დარდანელის სრუტეს, მარმარილოსა და ეგეოსის ზღვებს შორის.

148. თუნისი – იგივე ტუნისი, სახელმწიფო ჩრდილო აფრიკაში, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე.

149. ალჯერი – აფრიკის სახელმწიფო, ალჟირის დამახინჯებული ფორმა. ვახუშტი ბაგრატიონი ალჯირს აღნიშნავს.

150. მორაგო – სულხან-საბა აქ გულისხმობს აფრიკის სახელმწიფო მაროკოს. ვახუშტი ბაგრატიონი ამ სახელწოდებას სწორად აღნიშნავს. მაროკო მდებარეობს აფრიკის ჩრდილო ნაწილში, ხმელთაშუა ზღვისა და ატლანტის ოკეანის სანაპიროებზე. ევროპისაგან გამოყოფილია გიბრალტარის სრუტით.

151. ოლანდისი – იგივე ჰოლანდია. მოგზაურობის ტექსტში ნაგულისხმევაა ჰოლანდიის სამფლობელო აფრიკაში.

152. მორია – იგივე მორა, იხ. შენიშვნა 142.

153. ნელრა ჰონტო – იგივე ევბეა (ევია), კუნძული ეგეოსის ზღვაში, ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროსთან, რომელთანაც დაკავშირებულია ზიდით. ეკუთვნის საბერძნეთს. ევბეა მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ძველი საბერძნეთის ისტორიაში. მოხსენიებულია ჰომეროსის „ილიადაში“. ძ. წ. V ს-ში ათენის საზღვაო კავშირში შედიოდა. ძვ. წ. 445 წ. პერიკლემ დაიმორჩილა. ძვ. წ. IV ს-დან მაკედონიას ემორჩილებოდა, ძვ. წ. 198 წლიდან, რომს. რომის იმპერიის დაცემის შემდეგ ბიზანტიას ეკუთვნოდა. 1205 წელს იგი IV ჯვაროსნული ლაშქრობის მონაწილეებმა დაიპყრეს, 1366 წ. ვენეციის რესპუბლიკის გამგებლობაში გადავიდა. XV ს-ში თურქებმა აიღეს. 1830 წლიდან აღორძინებული საბერძნეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა.

154. სარდენია — იგივე სარდინია. კუნძული ხმელთაშუა ზღვაში, აპენინის ნახევარკუნძულის დასავლეთით. ეკუთვნის იტალიას.

155. ქიო — ახლა ქიოსი. თათრები საზღვს ეძახიან. კუნძული ეგეოსის ზღვაში, მცირე აზიის ნახევარკუნძულის მახლობლად. ეკუთვნის საბერძნეთს. აღმოსავლეთ სანაპიროზეა ნავსადგური ქიოსი. ქიოსი ეგეოსის კულტურის ცენტრია. არის ლიტერატურისა და ხელოვნების ერთ-ერთი უძველესი ცენტრი (მიიჩნევენ პომპროსის სამშობლოდ). ახ. წ. I ს-ის II ნახევარში ემორჩილებოდა რომს, IV-XIII სს-ში ბიზანტიას, შემდეგ გენუელებს, 1566 წლიდან თურქებს. 1912 წლიდან საბერძნეთის შემადგენლობაშია.

156. მიტილინი — იგივე კუნძული ლესბოსი ეგეოსის ზღვაში. იხ. ბიტილიმი, შენიშვნა 150.

157. ზმირინის ზღვა — სულხან-საბა გულისხმობს იზმირის ყურეს (ეგეოსის ზღვა).

158. საზიზი — იგივე კუნძული ქიო. იხ. შენიშვნა 146.

159. ბიტილიმი — იგივე ბიდლიმი (დამახინჯებული სახელწოდება), მიტილინი, ახლა ლესბოსი. ქალაქი და კუნძული. კუნძულის მთავარი ნავსადგური. ანტიკურ ხანაში იყო დიდი ქალაქი-სახელმწიფო მიტილენე. ძვ. წ. 493 წ. ბერძენ-სპარსელთა ომის დროს სპარსელებმა აიღეს. ძვ. წ. 478-477 წწ. დელოსის კავშირში შედიოდა. ქალაქი აღორძინდა რომის იმპერიის ადრეულ ხანაში..

160. ანალოლი — იგივე ანატოლი, თურქეთის აზიური ნაწილი, რომელსაც ძველიდანვე (დაახლოებით ძვ. წ. V-IV სს.) უწოდებდნენ მცირე აზიას.

161. დარდანელი — ძველი ჰელესპონტი — მარმარილოს ზღვის ეგეოსის ზღვასთან შემაერთებული ვიწრო სრუტე (სგრძე 57 კმ). იგი ხმელეთის დაძირვის შედეგად ზღვით დაფარული მდინარის ხეობაა. დარდანელის ევროპულ ნაპირზეა ნავსადგური გელიპოლუ (გალი-პოლი), აზიურ ნაპირზე — ჩანაქვალე. სულხან-საბა აღნიშნავს დარდანელის ციხეებს.

162. მთაწმინდა — იგივე ათონის მთა საბერძნეთში, ქალკედონის ნახევარკუნძულზე. აქ არის ათონის ივერთა მონასტერი, ძველი ქართული მწერლობისა და კულტურის მნიშვნელოვანი კერა. XIII ს-დან ბერძნებმა თანდათანობით ხელთ იგდეს საგანე, ხოლო XIX ს-ში მთლიანად დაეპატრონენ მას, თუმცა ქართველი ბერები იქ შემდეგაც აგრძელებდნენ მოღვაწეობას.

163. კალი პოლი - ქალაქი დარდანელის სრუტეში, იგივე ქ. ვალიპოლი (გელიბოლუ), გელიბოლუს ნახევარკუნძულზე.

164. მარმარა - იგივე მარმარილოს ზღვა. ძველი ბერძნული სახელწოდებაა პროპონტიდა (ზღვისწინეთი). ზღვა ბოსფორის სრუტით დაკავშირებულია შავ ზღვასთან, ხოლო დარდანელის სრუტით ეგეოსის ზღვასთან. ზღვაში არის წყალქვეშა რიფები და კუნძულები.

165. ურუმელი - ძველად იყო თურქეთის ვილაიეთი, რომელიც თურქეთის ევროპულ ნაწილში მდებარეობდა და რომელსაც თითქმის ბალკანეთი ეჭირა. იგივე რუმელი ან რომანია.

166. იედი-ყულა - კონსტანტინეპოლის (ისტანბული) ზღვისპირა უბანი.

167. სუკუდარი - სკუდარი, უსკუდარი, ქ. კონსტანტინეპოლის (ისტანბულის) აზიური ნაწილი.

168. პერა - ევროპელებით დასახლებული ქალაქის ნაწილი.

169. გალატა - კონსტანტინეპოლის გარეუბანი, ოქროს რქის ყურის ჩრდილო ნაპირზე. დამოუკიდებელ გამაგრებულ უბნად იხსენიება V საუკუნიდან. XI ს-ში შემოვლებული ჰქონდა ძლიერი გალავანი. XIV ს-ში დაიკავეს გენუელმა ვაჭრებმა. მოგვიანებით ისტანბულის ერთ-ერთი სავაჭრო რაიონი გახდა.

170. შავი ზღვის სრუტე - კონსტანტინეპოლის სრუტე, იგივე ბოსფორის სრუტე. ვახუშტი ბაგრატიონი კონსტანტინეპოლის ნაღვარევს უწოდებს. სრუტე ევროპასა და აზიას ჰყოფს. სიგრძე დაახლოებით 30 კმ, სიგანე 750 მ-დან 3,7 კმ-მდე. წარმოადგენს უძველეს მდინარეულ ხეობას, რომელიც ანთროპოგენში წყლით დაიფარა. სრუტის ორივე ნაპირზე გაშენებულია ქალაქი.

171. ფრანცისის დესპანი - იგულისხმება საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინეპოლში მარკიზ დე ბონაკი (1716 წელს მან შეცვალა გრაფი დეზალორი). მარკიზ დე ბონაკმა გამოთქვა აზრი იმის შესახებ, რომ სულთანს არ გაატარებდა მისიონერებს ევროპიდან. დე ბონაკს თავის თავზე აუღია სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით მეგრელის კონსტანტინეპოლიდან საქართველომდე მგზავრობის ზარჯები. ამასთან, გურიის გამგებელთან წერილი უნდა ჩაეტანათ მისთვის სულხანის საქართველოში უვნებლად ჩასვლის შესახებ.

172. ჭანეთი - მხარე ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ადრეულ ხანაში (III-VI სს.) მოიცავდა შავიზღვისპირეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მთიანეთს - აღმოსავლეთის პონტოს მთების ჩრდილო კალთებს, მდ. ჭოროხის ზემო აუზს. 1461 წ. თურქ-ოსმალებმა

მეორე ტრაპიზონის იმპერიის განადგურების შემდეგ, ჭანეთი მათი ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდა. მხოლოდ მის აღმოსავლეთი ნაწილი დარჩა ქართული პოლიტიკურ და კულტურულ არეალში — ექვემდებარებოდა გურიის სამთავროს. 1547 წელს ოსმალეთმა აღმოსავლეთ ჭანეთიც მიიტაცა. ეს უკანასკნელი საქართველოს 1877-1878 წწ. დაუბრუნდა.

173. ათინა — ისტორიული ნავსადგური შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. სამეცნიერო ლიტერატურაში გაიგივებულია ახლანდელ ქ. ფაზართან (პაზარი). პირველად მოხსენებულია II ს-ში ბერძენი ავტორის არიანე ფლავიუსის „პერიპლესში“.

174. ქობულეთი — ქალაქი საქართველოში, შავი ზღვის სანაპიროზე, ქ. ბათუმიდან ჩრდილოეთით 32 კმ-ზე.

175. გურია — მხარე დასავლეთ საქართველოში. ფეოდალურ ხანაში გურია ადმინისტრაციული და პოლიტიკური ერთეული იყო, ჯერ საერისთავო, შემდეგ სამთავრო. XVIII ს-ის II ნახევრიდან ოსმალთა მებობლობამ შეავიწროვა გურიის საზღვრები.

176. გურიელი, წარმოადგენდა გურიის სამთავროს გამგებელს. XI საუკუნიდან გურიის ერისთავები ისხდნენ ვარდანის ძეთა წარმომადგენლები. XIII-XV საუკუნეებში გურიის ერისთავთ-ერისთავები გახდნენ, შემდეგ კი დამოუკიდებელი მთავრები.

177. კონსტანტინეპოლის სრუტე — იხ. შენიშვნა 161.

178. ტრაპიზონი — იგივე ტრაპზონი, ტრაპეზუნტი, ქალაქი ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში, ტრაპიზონის ვილაიეთის ადმინისტრაციული ცენტრი. დაარსებულია სინოპელი ბერძნების მიერ, დაახლოებით ძვ. წ. VII ს. შუა წლებში. ანტიკურ პერიოდში მნიშვნელოვანი ნავსადგური და სავაჭრო ცენტრი. შედიოდა პონტოს სამეფოში, ახ. წ. V-XIII სს. ბიზანტიაში. 1205-1461 წწ. ტრაპიზონის იმპერიის დედაქალაქი იყო. 1461 წ. დაიყრეს თურქ-ოსმალებმა და ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა.

179. გონიის სანჯახი — ძველი ქართული თემი, რომელიც ჭოროხის სამხრეთ სანაპიროზე და ჭოროხამდე ვრცელდებოდა. სამხრეთით მას ჭანეთი ეკვროდა. გვიან პერიოდში ხან სამცხე-საათაბაგოს, ხან კიდევ საგურიელოს შემადგენლობაშია. 1547 წ. თურქებმა მიიტაცეს და შექმნეს გონიის სანჯახი (თურქული ადმინისტრაციული ერთეული).

180. შირვანი — ისტორიული ქვეყანა ახლანდელ აზერბაიჯანში, ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. XVI ს-ში სახელმწიფომ შეწყვიტა არსებობა და სეფიანთა სახელმწიფოს ოლქად გადაიქცა. XVIII ს-ში შეიქმნა შირვანის სახანო.

181. ისპაანი — ქალაქი ცენტრალურ ირანში, მდ. ზენდერუდის ნაპირზე, ისპაანის ადმინისტრაციული ცენტრი. ქალაქი მდიდარია ხუროთმოძღვრული ძეგლებით.

182. ბურსა — ქალაქი ჩრდილო-დასავლეთ თურქეთში. დაარსებულია ძვ. წ. II ს-ში შედიოდა ჯერ რომის, შემდეგ ბიზანტიის შემადგენლობაში. 1326 წ. ოსმალთურქებმა თავიანთ სახელმწიფოს დედაქალაქად აქციეს. ისტანბულის დედაქალაქად გამოცხადების შემდეგაც ბურსა ოსმალეთის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ქალაქად დარჩა.

183. აივანი ჩალაბი — ბურსელი ვაჭარი შეიღთან მიდიოდა განჯაში აბრეშუმის საყიდლად.

184. განჯა — ქალაქი აზერბაიჯანში, ძველი შირვანის ცნობილი ქალაქი. დაარსებულია V ს-ში. XII-XIII სს. იყო ვაჭრობა-ხელოსნობისა და კულტურის დიდი ცენტრი. XVIII ს-ში განჯის სახანოს ცენტრი. არის ნიზამი განჯევის საშობლო. აქ გარდაიცვალა და 1893 წლამდე დაკრძალული იყო ეკლესიის გალავანში დიდი ქართველი პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი.

185. ახალციხე — ქ. სამხრეთ საქართველოში, ახალციხის ქვაბულში. წყაროებში პირველად XII ს. იხსენიება. XIII ს-ის II ნახევარში ციხე-ქალაქი სამცხის ათაბაგ ჯაყელს ეკუთვნოდა. 1578 წ. ოსმალებმა დაიპყრო. 1628 წლიდან ახალციხის საფაშოს ცენტრი გახდა. 1828 წ. საქართველოს დაუბრუნდა.

186. ხოფა — ქ. თურქეთში, ტრაპიზონ-ართვინის სავტომობილო გზაზე. წყაროებში პირველად V ს. იხსენიება როგორც ლაზიკის სასაზღვრო ციხესიმაგრე ბიზანტიასთან. თურქეთის ტერიტორიაზე სულხან-საბა არაერთხელ გაძარცვეს, მათ შორის ხოფასთან.

187. არტანუჯი — ციხე-ქალაქი ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში. ძველი ქართული ტრადიციით, არტანუჯის ციხე ვახტანგ გორგასალს (V ს.) აუგია. მასვე დაუსვაშს აქ პირველი ერისთავი. VIII ს-ის I ნახევარში ციხე არაბმა სარდალმა მურვან ყრუმ დაანგრია. IX ს. განაახლა აშოტ კურაპალატმა. მანვე დაარსა აქ ქალაქი და ეკლესია. 1553 წ. თურქებმა დაიპყრეს.

188. ჩხალა — მდინარე და ხეობა თურქეთში. იგივე იჩხალასუ ჭოროხის მარცხენა შენაკადი ქ. ბორჩხასთან.

189. ნივალის ხევი — იგივე ლივანა, ლივანი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი ფეოდალური ხანის სამხრეთ საქართველოში, მდ. ჭოროხის ქვემო დინებაში. წყაროებში პირველად XI ს-ში იხსენიება. 1549 წ. იგი ოსმალებმა დაიკავა. რუსეთ-ოსმალეთის (1877-1878 წწ.)

ომის შემდეგ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა ტერიტორიებთან ერთად რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა. ამჟამად, მხოლოდ ლივანის მცირე ნაწილია საქართველოს ფარგლებში.

190. ისაყ-ფაშა – იგივე ისაყ I (ჯაყელი) ახალციხის ფაშა (1701-1745 წწ., დროგამოშვებით). მამა მცირეწლოვანს გარდაეცვალა და საფაშო ტახტი ბიძა სალიმმა წაართვა. სალიმის გარდაცვალების შემდეგ (1701 წ.) ფაშობაზე პრეტენზია განაცხადა სალიმის შვილმა ასლანმა. ბიძაშვილთან ბრძოლაში ისაყ I-მა რამდენჯერმე დაკარგა საფაშო ტახტი.

191. არტანი – ქალაქი ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში, მდ. მტკვრის ზემო დინებაში. XVI ს-ში თურქებმა დაიპყრეს.

192. „ჩვენს ქვეყანას მოვედი აბიცს“ – აბოცი ძველი საქართველოს სამხრეთი პროვინცია იყო, ამჟამად სომხეთის ამასიისა და გუკასიანის რაიონების ფარგლებშია.

193. „გიორგი მეფის ძმის წული ცოლად შეერთო“ – აქ გადამწერის ან მოგვიანებით სულხან-საბას მიერ არის უზუსტო ჩანაწერი. ამის შესახებ იხ. პარაგრაფი – „სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ ტექსტისათვის“.

194. „მე მართლმადიდებლობა ვერ უარ ვყავ“ – მოუხედავად იმისა, რომ სულხან-საბამ ვერ კიდევ მოგზაურობის დაწყებამდე მიიღო კათოლიკობა, როგორც ჩანს, საბოლოოდ მაინც მართლმადიდებელი დარჩა.

დასაბუთო

ზოგიერთი საბუთის ფოტოკოპირი

1714
Auz Tres grand tres haut tres Belliqueux
Roy qui par la force de ses armes
soumet tous les autres a sa puissance.

Le plus Elevé, tres loiable, et admire, de tout l'Univers. Soleil qui par
ses lumieres eclaire les autres Princes, puisq' vous estes sur eux, & c.
qu'est le Soleil sur les Astres, et qui ne pouvez trouver aucun semblable.
ne s'entend en bride vos ennemis sans qu'aucun puisse vous resister.

Nous Vaktank Roy de Georgie qui recherchons avec ardeur l'occasion
de servir Votre Majeste, venons luy presenter nos tres humbles respect
et autant que nous sommes dignes prenons la liberte de luy escrire avec
toute la veneration possible.

Salute dont Votre Majeste nous a honore fut rendie, le 25. Avril;
Nous en avons eu une si grande joye, que nous ne pouvons exprimer par
lettre; elle redoubla la brioque nous aprimes vos grandes victoires et la
gloire qui couronne son Throne, tres elevé; nous n'avons pas manqué
de vous rendre, graces au Tres haut Monarque de Galice qui a écrit
semblant de nous a V.M. n'a pas éprouvé dans nos Etats tout ce que
nous devons faire, et seroit toutes les fois que nous en aurons l'occasion
de marquer a V.M. nos tres humbles reconnoissances nous souhaitons
qu'elle soit bien penitente. Et que, que nous soyons tombés entre les
mains des Infidels qui ont trompé nos predecesseurs, et que nous soyons
roy sans secours Comencés paraitre chez un peuple, etranger pour les
peches de leurs peres nos enfans et mes freres qui dans ma place gouvernent
nos Etats seront exactement et avec un coeur plein d'affection tout ce que
nous leur ordonnerons pour le service de Votre Majeste, lors qu'elle nous
le fera connoître.

Vaktank

Interprete par nous Dragoman du Roy en Palatine Galicie, Sinarie
et Judee, a Versailles le 7. Avril 1714.

Georg. Rostom

ლიტერატურა

- ბაგრატიონი ვახუშტი. საქართველოს გეოგრაფია. თბ., 1997.
- ბაგრატიონი ვახუშტი. მსოფლიო პოლიტიკური გეოგრაფიის თარგმანი, 1752 (ხელნაწერთა ეროვნული ფონდი, A – 717).
- ბაგრატიონი იოანე. კალმასობა II. თბ., 1948.
- ბარამიძე ალ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1969
- ბაქრაძე დ. საქართველოს მეფე ვახტანგ მეექვსე. ტფ., 1880.
- ბერძენიშვილი ნ. XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან. – მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. I. თბ., 1944.
- გაბაშვილი ვ. სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი. – საიუბილეო კრებული, სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1959.
- გაბაშვილი ტიმოთე. მოხილვა წმიდათა და სხვათა აღმოსავლეთისა ადგილთა ტიმოთესაგან. პლ. იოსელიანის რედაქციით. ტფ., 1852.
- გაშისაზურდია კ., გაწერელია აკ. სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1949.
- გაწერელია აკ. ისტორიულ იკონოგრაფიული ძიებანი. – ჟურნ. „დროშა“, 1968. №2.
- გედევანიშვილი იონა. მიმოსვლა ანუ მგზავრობა იონა რუისის მიტროპოლიტისა. პლ. იოსელიანის რედაქციით. ტფ., 1852.
- გელოვანი გ. მსოფლიო გეოგრაფიის ქართული თარგმანი. 1737 (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, S–1131, S–1523).
- გელოვანი გ. მცირე ანდერძი. – ჟურნ. „ივერია“, 1879, №5–6.
- გენტმანი გ. გამოჩენილი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1942.
- გვრიტიშვილი დ. თბილისის კულტურული სახე. – თბილისის ისტორია. თბ., 1952.
- დონდუა დ. სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის გეოგრაფიული მნიშვნელობა. – საიუბილეო კრებული. სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1959.
- ზარდალიშვილი გ. გამოჩენილი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1958; 1966.

ზარდალიშვილი გ. სულხან-საბა ორბელიანი. წიგნი: გ. გეგტმანი.
ნარკვევები გეოგრაფიის აზროვნების ისტორიიდან. თბ., 1955.

ზარდალიშვილი გ. სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც მოგზაური
და გეოგრაფ-კარტოგრაფი. - საიუბილეო კრებული. სულხან-საბა ორბე-
ლიანი. თბ., 1959.

ზარდალიშვილი გ. სულხან-საბა ორბელიანის რუკა. - ჟურნ.
„დროშა“, 1951, №1.

ზარდალიშვილი გ. სულხან-საბა ორბელიანი და გეოგრაფია. -
ჟურნ. „მნათობი“, 1959, №10.

ზარდალიშვილი გ. ნაშრომი ვახუშტისა და მისი თანამედროვეების
შესახებ. - ჟურნ. „მნათობი“, 1959, №11

თამარაშვილი მ. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის
ნამდვილი საბუთების შემოტანით და განმარტებით. ტფ., 1902.

კაკაბაძე ს. ბარათაანთ გაყრის წიგნი 1536 წლისა. - საისტორიო
მოამბე I. ტფ., 1924.

კანდელაკი ბ. საბასეული ატლასი. - ჟურნ. „საბჭოთა
ხელოვნება“, 1959, №10.

კეკელიძე კ. სულხან-საბა ორბელიანი. - ეტოუდები ძველი
ქათული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბ., 1962.

კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II. თბ.,
1981.

კიკვაძე ალ. სულხან-საბა ორბელიანი და მისი „მოგზაურობა
ევროპაში“. - ლიტერატურული ნარკვევები. სოხუმი, 1970

ლენინძე გ. ბოლო ფურცელი სულხან-საბა ორბელიანის
ბიოგრაფიისა. - გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1955, №4.

ლენინძე გ. სულხან-საბა ორბელიანი. - გამოკვლევები და
წერილები. თბ., 1958.

ლოლაშვილი ივ. სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობიდან
(1698-1713 წწ.). თბ., 1959.

ლოლაშვილი ივ. სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი. -
წერილები. თბ., 1975.

მათურელი ი. ვახუშტი ბაგრატიონის კარტოგრაფიული
მემკვიდრეობა. თბ., 1990

მარუაშვილი ლ. XVIII საუკუნის ქართველი გეოგრაფები და
მოგზაურები. თბ., 1954.

მარუაშვილი ლ. 1724 წლის ემიგრაციის გეოგრაფიული შედეგები.
- ჟურნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“, 1977, №7.

მარუაშვილი ლ., ზარაძე კ. 1724 წლის ქართული ემიგრაციის ნაკვალავზე. - ჟურნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“, 1981, №12.

მენაბდე ლ. სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1953.

მეტრეველი ელ. სულხან-საბა ორბელიანის მონაწილეობით შედგენილი რუკა. - საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XIX-B, 1956.

ნაცვლიშვილი პ. მოგზაურობა ევროპაში 280 წლის შემდეგ. - გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 16.IV.1994.

ორბელიანი სულხან-საბა. მოგზაურობა ევროპაში. სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით. ტფ., 1940.

ორბელიანი სულხან-საბა. თხზულებანი ოთხ ტომად. ტ.I. გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ („მოგზაურობის“ ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები, საძიებელი და შენიშვნები დაურთო რ. ბარამიძემ). თბ., 1959.

ორბელიანი სულხან-საბა. მოგზაურობა ევროპაში. - ქართული პროზა, ტ.V. თბ., 1983.

ორბელიანი სულხან-საბა. მოგზაურობა ევროპაში. - ქართული მწერლობა, ტ. 7. თბ., 1989..

ორბელიანი სულხან-საბა. „მოგზაურობის“ შემოკლებული ტექსტი. - ჟურნ. „ცისკარი“, 1852, № 1-4.

ორბელიანი სულხან-საბა. სიტყვის კონა. თბ., 1949

ორბელიანი სულხან-საბა. ლექსიკონი ქართული I. თბ., 1991; II, თბ., 1993.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ.IV. თბ., 1973.

საქართველოს სიძველენი II. ტფ., 1909.

სურგულაძე ივ. სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური შეხედულებათა შესახებ. - საიუბილეო კრებული, სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1959.

სვებადსხვა მასალა საქართველოს ისტორიიდან I. ისტორიული მასალა ვახტანგ მეექვსის მეფობისა. - ჟურნ. „ივერია“, 1879, №5.

ტაბაღუა ი. ახალი ცნობა ლუი XIV-ის მიერ სულხან-საბას მიღების შესახებ. - მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1974, №3.

ტაბაღუა ი. სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა საფრანგეთში. - „მაცნე“, 1965, №3.

ტაბაღუა ი. სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა საფრანგეთში. - „მაცნე“, 1965, №5

ტაბალუა ი. სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში ყოფნასთან დაკავშირებული ერთი საბუთის შესახებ. — ქართული წყაროთმცოდნეობა I. თბ., 1965.

ტაბალუა ი. სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის შედეგები. — „მაცნე“, 1966, №6.

ტაბალუა ი. სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობის ისტორიიდან. — ქართული წყაროთმცოდნეობა II. თბ., 1968.

ტაბალუა ი. საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა. თბ., 1972.

ქავთარია მ. სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობის“ ერთი ადგილის გასწორებისათვის. — კრ. „მრავალთავი“, VII. თბ., 1980.

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წ, II. ტფ., 1897.

შანიძე აკ. სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ლექსოკოგრაფი. — ჟურნ. „მნათობი“, 1959, №10.

ჩხეიძე ო., ჩხეიძე ს. სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ გეოგრაფიული ასპექტები. — კრ. „ლიტერატურული დიალოგები IV. სულხან-საბა ორბელიანი — 350.“ ქუთაისი, 2009.

ჩხეიძე ს. საქართველოს ცხოვრება. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა. ტფ., 1913.

ჭიჭინაძე ზ. საქართველოს შესახებ ევროპელთ მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები. ტფ., 1900.

ჭიჭინაძე ზ. უმთავრესი მიზეზები საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა. ტფ., 1898.

ხაზარაძე რ., ხარაძე კ. 1724 წლის ქართული ემიგრაციის მარშ-რუტის ასახვა ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომებში. — კრ. ვახუშტი ბაგრატიონი გეოგრაფი — 300. თბ., 1997.

ხარაძე კ. XVII-XVIII სუკუნეების ქართველი მოგზაურები. თბ., 1987.

ხარაძე კ. სულხან საბა ორბელიანი. — საქართველოს გეოგრაფიული კალენდარი. თბ., 1986.

ხარაძე კ. გეოგრაფიული ცოდნის ისტორია ძველ საქართველოში. თბ., 1996.

ხარაძე კ. სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობა ევროპაში — 1713-1716 წწ. თბ., 2003.

ხარაძე კ., ჯავახიშვილი შ. ქართველი მოგზაურები, გეოგრაფები, ბუნების მკვლევარნი. თბ., 2003.

ზარაძე კ., ჩხეიძე თ. სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ (ისტორიულ-გეოგრაფიული ანალიზი). – კრ. ლიტერატურული დიალოგები IV. სულხან-საბა ორბელიანი – 350. ქუთაისი, 2009.

ზარაძე კ., ქავთარია მ. სულხან-საბა ორბელიანის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. – კრ. ლიტერატურული დიალოგები IV. სულხან-საბა ორბელიანი – 350. ქუთაისი, 2009.

ზახანაშვილი ალ. ქართული სიტყვიერების იასტორია. ტ. 1-2. ტფ., 1904-1913.

Гехтман Г. Н. Выдающиеся географы и путешественники. Тб., 1962.

Книга мудрости и лжи, Саввы-Сулхан Орбелиани. Перевод и объяснения А. Цагарели. СПб, 1878.

Матурели И. В. Материалы по грузинской картографии. Тб., 1961.

Орбелиани Сулхан-Саба. Путешествие в Европу. Перевод с грузинского Фатьмы Твалтvadze. Предисловие Георгия Леонидзе. Тб., 1969.

Письмо Имеретинского царя Арчила к боярину Ф. А. Головину. – Сб., „Раум“, М., 1852.

Татишвили Вл. Грузины в Москве. Тб., 1950.

Фель С. Е. Картография России XVIII века. М., 1960.

Шафрановский К.И., Княжецкая Е. А., Судаков А.И. О карте Кавказа и Каспийского моря. Париж, 1723.

Atlas Novus Terrarum Orbis Imperia, Regna em status exoctis Tabulis Geographische demonftrans opera Iohannis Baptistae Homanni. Nurnberg in Jerlegung des Auctoris MDCCXL (1711).

Brosset M. Documents originaux sur les relations Diplomatiques de la Georgie avec la France vers la fin du regne de Gokis XIV, „Nouveau Journal Asiatique“, t. IX. Paris, 1832.

ბ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ე ბ ი

ძნელადგასაგებ, მოძველებულ სიტყვებსა და გამოთქმებზე, რომლებიც გვხვდება სულხან-საბა ორბელიანის წიგნში – „მოგზაურობა ევროპაში“ და მასთან დაკავშირებულ საარქივო დოკუმენტებში.

ა

აბაზი ფულის ერთეული
 აგარაკი სახნავ-სათესი მიწა
 ადლი სიგრძის საზომი, უდრის
 101,15 სმ
 აევზნება აენტება
 ავაზი ავაზა
 ავაჯი ხმამაღლა, გრძლად კითხვა
 ავზი აუზი
 აიაზმა ნაკურთხი წყალი, წმინდა
 წყალი
 აინალური იგივე აქატი
 აღბასტრი იგივე აღებასტრი, გა-
 მომწვარი, გაფხვიერებული თაბაში-
 რი
 აღერსი თავაზიანი საუბარი, თავა-
 ზიანი მოკითხვა
 აღთაფი სპილენძის ხელსაბანი
 ჭურჭელი
 აღყა აბრეშუმის, ნაწლავის ან ლი-
 თონის სიმი
 ამალი ტვირთის მზიდავი
 ამარტი კვარცის ნაირსახეობა, ყვი-
 თელი ეშმი
 ამალღება ქრისტეანთა დღესასწა-
 ული — ქრისტეს ზეცად ამალღე-
 ბისადმი
 ამიანტო რბილი კლდის ქვა
 ამინაშატი ძვირფასი ლითონებისა-
 გან ჩამოსხმული ხატი
 ამყოლი ჩარჩო

არდაგი წინსაფარი
 ასორსალებს სრესით ამრგვალებს
 აფთი ფართოპირიანი და ტარგრძე-
 ლი მახვილი
 აქატი (აკატი) კვარცის ნაირსახე-
 ობა, სხვადასხვა შეფერილობის
 ფენათა მქონე
 ალა ბატონი, დამქირავებელი
 ალაპი ქელეხი, ლოცვა და პურის-
 ჭამა მიცვალებულის მოსახსენიებ-
 ლად
 აყრო ქერქსქელი გოგრა, გრძელ-
 ყელიანი გოგრა

ბ

ბაბილო გარეული ვაზი, კრიკინა
 ბაღია ქუსლიანი დიდი ჯამი
 ბაზმა ზეთის პატარა სანათი, ლამ-
 პარი
 ბათმანი მარცვლეულის საწყაო ერ-
 თეული
 ბარბაროზი (იგივე ბარბაროსი) ვე-
 ლური ტომი, მოძალადე
 ბარძიმი საეკლესიო ლითონის ფე-
 ხიანი ჭურჭელი
 ბისონი მეფეთა და მღვდელმთავარ-
 თა ძვირფასი სამოსი
 ბიჯი ერთი ფეხის გადადგმა, ნაბი-
 ჯი
 ბოზი დაბალი მსხვილი ხმა
 ბუწინი შეწყობილი ხის ჭურჭელი,
 კასრი
 ბჭე (კარის ბჭე) დიდი კარი, შესა-
 სვლელი, იგივე კარიბჭე

გ

გალიფვა გაპოხვა, გაქონვა, გასან-
თვლა

გამდელი ყრმების უფროსი, გამზრ-
დელი

გამრიგე ქონების გამრიგებელი, მნე
გარ გარეთ

გარდამოხსნა ქრისტეს ჯვარიდან
ჩამოსვენების ხატი

გარეული თხა იხმარებოდა ქურცი-
კის, შველის ნიამორის, არჩვის აღ-
სანიშნავად

გარიგებული გაწყობილი, მიწყობი-
ლი

გაუარშივლება დაუმორჩილებლობა,
წინააღმდეგობის გაწევა

გაფანჩული გაშლილი

გაცუდლება წახლება, გაფუჭდება

გაჯი თიხისა და თაბაშირის ნარევი,
გამოწვის შემდეგ იხმარება კედლე-
ბის შესაღესად

გელაზი ზეთსახდელი დიდი მრგვა-
ლი ქვა

გვარჯილა თოფის ასაფეთქებელი
წამლის მარილი

გვერდობი დაქანებული ადგილი,
ფერდობი

გომფორი ხის წებო

გოჯი სივრდის საზომი, მანძილი
ცერის ბოლო სახსრიდან ფრჩხი-
ლის წვერამდე (დაახლოებით 4 სმ)
გრამაგისტრო დიდი ოსტატი, უფ-
როსი

გრამესტრო სასულიერო და რაინ-
დულ ორდენტა უფროსი

გრანიტი მთის მაგმური
კრისტალური ქანი
გრან მაგისტრო დიდი ოსტსტი,
უფროსი

გულქანდა მოვარაყებული ლითო-
ნის ან ფერადი ქვისაგან გაკეთე-
ბული ყელსაკილი

დ

დააბაშ საპყრობილეში ჩასმა

დაბურული დახურული

დაკლიტა ჩაკეტა

დამზღველული ჩამოწოლილი, ჩა-
მოქცეული (მიწა, ზვავი ...)

დარანი გამოქვაბული კლდეში ან
მიწაში, მიწისქვეშა სახიზნავი ნა-
გებობა

დაუღერავი დაუღვრომელი, უპირო,
გაუტანელი

დაწინდავს დანიშენა (საცოლის)

დესპანი ერთი სახელმწიფოს მიერ
მეორეში წარგზავნილი საგანგებო
პირი სახელმწიფოებრივი დავაღე-
ბით, მოციქული

დივტილა (დივთურა) ქების წარმო-
თქმა

დუკა თავადი

ე

ელი ხალხი, ხენა-თესვის არა მიმ-
დევარი

ემბაზი ბავშვის მოსანათლავეი ჭურ-
ჭელი

ენგიჩარი (იანიჩარი) პრივილეგირებული ქვეითი ჯარი, სულთნის თურქეთში XIV-XIX სს.

ენკრატისი (ენკრატოსი) დედათ მოწესე, ყოვლად მომჭირნე, მონაზონი ერდო დატკეპნილი მიწის ბრტყელი სახურავი, ბანი

ერქებში ცერის ბეჭედი

ეტანა ჩატანებული

ეშში ძვირფასი ქვა

ეჯი მანძილის საზომი ძველად, დაახლოებით 4,5 კმ

3

ვაზის ტალავარი ვაზის ხეივანი

ვარხვი წყლის გრძელნისკარტიანი დიდი ფრინველი

ვეზირი მეფის მრჩეველი

ვენება წამება (ქრისტესი)

ვოივადა ქალაქის ან ოლქის მმართველი

8

ზანდუკი კიდობანი, ხის სახურავიანი ყუთი, გარედან ჩვეულებრივ თუნუქით შემოჭვდილი

ზარბაბი ფარჩა, ოქროთი ნაკერი

ზებერჯა ძვირფასი თვალი (მწვანე)

ზეთის ხე მარადმწვანე სუბტროპიკული ხეხილოვანი მცენარე

ზიარება ქრისტეანული ეკლესიის წესი, ნაკურთხი ღვინისა და სეფისკერის ნაწილის მიღება

ზივეს ზიდვა, გაწვევა

ზილი საშუალო ხმა სამხმთან სიმღერაში

ზროზა ზოგადი სახელი მსხვილფეხა რქიანი საქონლისა

ზურგის მძივი იგივე მალეხი

ზურმუხტი მწვანე ფერის

ძვირფასი ქვა

ზურნაკი სტვირი

ზუჩი მეომრის რკინის ქული

მ

თალარი ხეებისაგან აშენებული და ვაზის ან სხვა მხვიარა მცენარეებით გადახურული საჩრდილობელი

თანმოხმე ხმის მიმცემი მუსიკაში, სიმღერაში

თასმა ტყავის ზონარი

თეატრო წრისებური ნაგებობა, სადაც იმართებოდა მსახიობთა გამოსვლები

თეთრი ვერცხლის ფული

თვინიერ გარდა

თილია ძვირფასი ქვა

თორნი სხეულის დასაფარავი ჯავშანი

თრიააქვფარუხი მათრობელა, ოპიუმში

თუთი მოლაპარაკე ფრინველი, იგივე თუთიყუში

თუმანი ფულის ერთეული

თურგანი მოდიდო თოფი

თურინჯი სუბტროპიკული მარადმწვანე ხეხილოვანი მცენარე, ისხამს მომწვანო ნაყოფს (იგივე გრეიპფრუტი)

თუხტი წონის ერთეული, 33,5 მის-
ხალი (ერთი მისხალი დაახლოებით
4,25 გრამია)

0

იაგუნდი ძვირფასი ქვა, წითელი ან
ლურჯი ფერისა, თვალბატიოსანი,
იგივე ლალი

ამანი ძვირფასი ქვა, მინერალი
აქატი, ქალცედონის სახესხვაობა
ასპი ძვირფასი ქვა, ეშმის ქვა ამა-
რტა, მოწითალო ან ჭრელი, კვარ-
ცის ნაირსახეობა

ინდილალი ერთგვარი მინერალი
იფრადლორე შეფეთ-შეფე (კეისარი)

კ

კამარა შენობის კელის სვეტები
და ზევითა ნაწილის შემაერთებული
გადამხურავი ნაგებობა

კანდელი სანათი, ლამპარი

კანკელი ჩარჩობიანი ტიხარი, რო-
მელიც გამოყოფს ეკლესიაში საკუ-
რთხვევლს

კაპილიონი მგ ზავრთა დასასვენებე-
ლი სახლი, დუქანი

კარავი საჩრდილობელი

კარაპი ბატის მსგავსი თეთრი დიდი
ფრინველი

კარდინალი უმაღლესი სასულიერო
პირი კათოლიკურ ეკლესიაში

კარი სასახლე (რომის პაპისა)

კატარდა პატარა გემი, მოკლე მან-
ძილზე სამოგზაუროდ

კაფიდანნი იგივე კაპიტანი, სამხე-
დრო და სავაჭრო ნავის (გემის)
უფროსი

კაცთშეუგებელი კაცთათვის გაუგე-
ბელი

კეისარი რომის მეფე, იმპერატორი

კელაპტარი დიდი სანთელი

კონდაკი წირვის წიგნი

კონცული იგივე კონსული, სახელ-
მწიფოს რწმუნებული მეორე სახე-
ლმწიფოს ქალაქში დიპლომატიუ-
რი ურთიერთობისათვის

კოზი ქვა. რომელიც ცეცხლში არ
დასკდება

კრანდუკა (გრანდუკა) დიდი თავა-
დი

კრიელოსანი ზონარზე აცმული
მძივები, რომელთა მარცვალ-მარც-
ვალ ჩათვლით მლოცველები ინიშ-
ნავდნენ რამდენი ლოცვა თქვეს

კროკოდილი დიდი ტანის ქვეწარ-
მავალი, სქელჯავშნიანუ, ნიანგი

კრონოს ვარსკვლავი, იგივე სატ-
ურნი

კრული დაკრული

კუამლი კომლი

კუბო ადამიანის ჩასავდომი, ტახტ-
რეგანი

კუნკული ბერების თავსახურავი,
მალალი ქუდი უკან ჩამოშვებული

კურთხევეანი საეკლესიო წიგნი

ლ

ლანგარი დიდი ბრტყელი თევში,
მრგვალი ან ოვალური

ლაჟვარდი ძვირფასი ქვები
ლახტი საომარი საცემი
ლელესულელი იგივე თუთა
ლელსუარი ეგვიპტური ლელვი
ლენაქი დედათ თავსაბურავი
ლია საფლობი ტალახი
ლიბანი ერთგვარი კედარი
ლიბსა წონის ერთეული, 500 გრ.
ლიმენა ნავსაყუდელი
ლიტანია საეკლესიო ღოცვა სავედ-
რებელი
ლიტრი წონის ერთეული, სხვადა-
სხვა კუთხეში სხვადასხვა (1-4 კგ)
ლოფორთქინი მძრომელი ცხოველი,
იგივე ლოკოკინა
ლუსკუმა მაღალი საფლავი

მ

მაზმანური მსხვილი ქსოვილი
მანქანა ჭახრაკი
მანუნა ერთგვარი ნავი
მარჩილი ფულის ერთეული
მალნიტის ლოდი რკინის მიმზიდ-
ველი
მაშვრალი დაღლილი
მაშია ფეხსაცმელი
მაცხოვარი იესო ქრისტეს ეპითეტი
მახარებელი სახარების დაშწერი ავ-
ტორი
მახვათ მარჯვედ
მდივანბევი მოსამათლე, მსაჯული
მეკეცი თიხა-ჭურჭლის მკეთებელი
მეკობრე მძარცველი, ყაჩაღი
მემაშიე ფეხსაცმლის მკერავი
მეწამული წითელი
მზევალი იგივე მძევალი

მილი სიგრძის საზომი ერთეული
(1480 მ)
მინარა (მინარეთი) მეჩეთის კოშკი
მიტრა მღვდელმთავრის გვირგვინი
მიღმა რისამე იქით
მოაბა მხრით სატარებელი საჯდო-
მი
მოგვი ვარსკვლავთ-მრიცხველი
მონაზონი ბერად შემდგარი
მორჭმა ძღვევამოსილება, დოვლა-
თიანობა
მოსთვლობა მოკრეფა, მოწვევტა
მოსრულე მოსული, გადმოხვეწილი
მოწამე სარწმუნოებისათვის წამე-
ბული
მოწერილი მონატული
მოწლე მოწერილო
მოწლედ გულთბილად, ტკბილად
მოწლო ოდნავ წვრილი
მსვენი ხვლიკის მსგავსი ქვეწარმა-
კალი
მსოფლიო მსოფლიური საერო,
საერისკაცო
მტკაველი გაშლილი ხელის ზომა,
ცერი-ნეკის მწვერვალები
მუნამდე იქამდე
მუნით იქით, იქიდან
მურასა მოოჭვილი, ძვირფასი ქვე-
ბით მოჭვილილი
მუსაიბი ხმის გამცემი, მოსაუბრე
მუსუ (ფრანგ.) ბატონი
მუშაბალი სართხმელი, სათხებელი
მუცლად ღება ჩასახვა ბავშვისა
მცნება სწავლა, დარიგება
მძივის ძვალი ხერხემლის ძალი
მწვალელებელი რჯულიდან, სარწმუნ-
ოებიდან განდგომილი

მწვე ძალიან, მეტად
მწუხრი შეღამება, საღამოს ბინდი
მხარი სიგრძის საზომი ერთეული

6

ნავსაყუდელი ნავსადგური
ნალბაქი პატარა თეფში
ნარინჯი ციტრუსოვანი მცენარე
ნასნასი პატარა მაიმუნი
ნალარა ლითონის საცემელი საკრა-
ვი, მრგვალძირიანი ქვაბის მოყვანი-
ლობის, პირზე ტყავადაკრული
ნეტარი წმიდათა სახელწოდება, ბე-
დნიერი
ნიჩბის მზეველი ნიჩბის მომსმელი
ნუზლი საგზალი, სურსათი

7

ომანი პატარა მტაცებელი ფრინ-
ველი
ომფორი ეპისკოპოსთა მხართ-მოსა-
ხვევი, სამოსი
ონე კარგი ცხენი
ორღანი კლავიშებიანი დიდი და
რთული მუსიკალური ინსტრუმენტი

8

ბაიჭი წვივზე წამოსაცმელი
პალმანი ცხენი აუკაზმავი, სახუ-
რავიანი
პარაგონე საშენი ქვა
პასექი ქრისტიანული დღესასწაუ-
ლი, იგივე აღდგომა

პატივი ხარისხი, წოდება (საკვლე-
სიო)

პატიოსანი ძვირფასი, საუცხოო,
თვალი პატიოსანი

პატრი კათოლიკე მღვდელი
პაქსიმადი ორცხობილა, ხმელი პუ-
რი

პეტი უფროსი, მეთაური, უხუცესი
პილო სპილო

პინა საღაფის მსგავსი

პინავი ჯამი

პირამიდი (პირამიდიანი წყარო)
საფეხურიანი წყარო, კასკადი
პირალმართი იგივე აღმართი, ძნე-
ლად ასავალი, ფრიალო

პოლოტიკი სამკერდე ჯავშანი

პოპლიკი მთავრის გამოცვლა

პორფირის ქვა ვულკანური ქანი

9

ჟამი გარკვეული დრო, პერიოდი,
საათი

ჟამი ჟამისწირვა, ლიტურგია

ჟამი შავი ჭირი

10

რეიზი იგივე რეისი, გზა, მანძილი,
რომელსაც ტრანსპორტი გაივლის
საწყისი პუნქტიდან ბოლომდე
რეალი იგივე ბრინჯაო
რიგება მოწყობა, მოწესრიგება
რიგი წესი. წესრიგი
რიდება მორიდება

სააქიმო სახლი სულხან-საბა აფთი-
 აქის მნიშვნელობას ანიჭებს
 საბატო აზნაური, კეთილშობილი
 საბატოურად როგორც საპატიო ად-
 ამიანს შეეფერება
 საბელი დასაბმელი თოკი
 საბურველი ცეცხლის გასაღვივებუ-
 ლი გულა
 სადაფი ზოგიერთი მოლუსკის ნიჟა-
 რის შიდა ფენა
 სადმე თურმე
 სადოსტაქრო საოპერაციო
 სათვალე გამადიდებელი შუშა
 საია სადა ქსოვილი
 საკურთხეველი ეკლესიის მთავარი
 ნაწილი კანკელით გამოყოფილი
 საღარო საგანძური, ძვირფასეულო-
 ბის შესანახი სათავსი
 საღზინებელი ტრაპეზის გაგალაკი,
 საჩრდილობელი, საკურთხეველი
 სამადლო მადლისათვის განკუთვნი-
 ლი
 სამარტვილე მოწამეთა სასაფლაო
 სამოციქულო ქრისტეს მოციქულე-
 ბის წიგნები
 სამხარი სამხრეთი
 სამხეცო იგივე ზოოპარკი
 სანაწილე ჭურჭელი წმიდა ნაწი-
 ლების შესანახად
 სანთური საშუსიკო საკრავი, ჩანგი
 სანჯახი (სანჯაყი) ადმინისტრაციუ-
 ლი ერთეული თურქეთში
 საპალნე ცხენის ტვირთი
 სასაქმე სახელოსნი

სასნეულო ავადმყოფთა სახლი/სა-
 ავადმყოფო
 საუდაბნო უდაბური, დაუსახლებე-
 ლი
 საუნჯის სახლი საქონელთა შესაკ-
 რებელი, იგივე მუზეუმი
 საფსალმუნე მაღალი კონქი ეკლე-
 სიაში, სადაც საგალობელი იკით-
 ხება
 საქადაგო ამაღლებული ადგილი
 ეკლესიაში, საიდანაც ითქმის ქადა-
 გება
 საცეცხლური საკმეველის დასაკმე-
 ველი, ლითონის ჭურჭელი
 სამალნი კართ ურდულნი
 საწიგნო სახლი იგივე ბიბლიოთეკა
 სახარება ბიბლიის ნაწილი
 სახელო ხელი
 საჯილდო ჯილდოდ მიცემული
 სეილალი ძვირფასი ქვა
 სენაკი პატარა ოთახი
 სერაბინი (სერაფიმი) უმაღლესი
 წრის ექვსფრთიანი ანგელოზი
 სერსერ გორის სერი და სერი, ერ-
 თმანეთზე გადაბმული სურები
 სეფისკვერი წმინდა ფქვილისგან
 გამომცხვარი კვერი, ქრისტიანულ
 მღვდელთმსახურებაში იყენებენ ზი-
 არების დროს
 სიმართლის შზის დედა წმინდა
 მარიამი
 სინა ბრინჯაო
 სინი ლანგარი, დიდი თევზი
 სინიორი ბატონი იტალიაში
 სირმა ოქრომკედი (თმასავით გაწე-
 რილებული ოქრო)
 სირჩი ერთგვარი სასმისი, კათხა

სკარა ფეხიანი რკინის ჭურჭელი,

სანალვერდლე

სკივრი სახურავიანი დიდი ყუთი, იგივე ზანდუკი, კილობანი

სკიპტრა სამეფო კვერთხი, როგორც მეფის ძალაუფლების ნიშანი

სკლატი იგივე მუდი

სკუტი (სკუთი) იტალიური ვერცხლის ფული

სონარი ერთგვარი საკრავი, შედგება სალამურებისაგან

სოფიას კენჭი იგივე მოზაიკა, ფერადი კენჭებით დახატული

სპონდიო წყლის მიერ გამოქანდაკებული ქვა, რიყის ქვა

სრაფი ქვა მახვილთა ამლესველი

სრვა ამომწვევტი სენი, მომსვრელი ავადმყოფობა (ხოცვა, ჟლეტა)

სტაფრა ძვირფასი ქსოვილი, სქელი ფარჩა, ოქროქსოვილი

სხრტე ნეღლი ხე, რომელიც გადაიწვენება ცოცხალ ღობედ

სჯანდრეველენ ქსოვილის ტკეცვა

ტ

ტაბანჩა სასროლი იარაღი

ტაბლა დაბალი მაგიდა

ტალავარი საჩრდილობელი

ტერტურა სომეხთა მღვდელი

ტრაპეზი საკურთხველი, ეკლესიაში ამაღლებული ადგილი, სადაც

სადეთო წირვა აღესრულება

ტრედი იგივე მტრედი

ტრუმბედა საყვირი, ჩასაბერი საკრავი

უ

უარშიო შეუგუბელი, ურჩი, ჯიუტი, გაუგონარი

უბელი ცხენი შეუკაზმავი, უუნაგორო

უგრძე უგრძელესი

უდის ხე სურნელოვანი ხე, ალოეს მსგავსი

უაუღწვევტილი შეწყვეტილი

უკუიღარა ისევ დარი დადგა

უკუკეცილი ნაკეც-ნაკეცი

უსასო უიშელო, განწირული

უსაცილო აუცილებელი

უსხო უფრო მსხვილი

ფ

ფარანი მინისკედლებიანი ნიაკოლოფი, რომელშიც მოთავსებულია სანათი

ფარსაგი კეთილისა და ავის საშუალო, ვარგისი

ფარფური იგივე ფაიფური, საუკეთესო ჭურჭელი

ფარღია ფარღალალა სახლი, თავღია ან გვერდღია

ფაშა უმაღლესი სამხედრო და სამოქალაქო წოდება ძველად ოსმალეთში, ეგვიპტესა და სხვა მუსლიმანურ ქვეყნებში

ფეიქარი სამოსელის ქსოვილი

ფილისკინა ციხის, ქალაქის გარშემორტყმული ღრმა თხრილი

წყლით სავსე, თავდაცვითი საშუალება

ფილონი სამღვდლო ზედა სამოსე-
ლი

ფიტი თაფლგამოცლილი ფიჭა
ფლური ოქროს ფული
ფოლორცი ქუჩა, შუკა, მოედანი
ფრენჭიფე მთავარი, უფროსი
ფსალმუნი ფსალმუნთა წიგნი, რე-
ლიგიური საგალობელი

ქ

ქამხა აბრეშუმის ფერადი ქსოვილი
ქანარა მომცრო ბუკი, საყვირი
ქარგადანი ფარის თასმა, ტყავის
ფარი
ქარვა ყვითელი ფერის მყარი გამ-
ჭვირვალე ფისოვანი ნივთიერება
ქაშნის ჭურჭელი მოჭიქული, გაელ-
ვარებული თიხის ჭურჭელი
ქვაბი გამოქვაბული, მღვიმე
ქვეშეთი ქვედა მხარე
ქნარა მუსიკალური საკრავი

ქოთანნი გუმბათის მრგვალი ნაწილი
ქოფაქი დიდი ბანჯგვლიანი ძაღლი,
ბოღვერა

ქსენონი სასნეულო სახლი, საავად-
მყოფო

ქუშტი მრისხანე, მოლუშული
ქცევა დაქცევა, დანგრევა

ღ

ღვინის ღმერთი ბახუსი
ღვინჭილა წვრილი ნიჟარა
ღრიანკელი იგივეა რაც მორიელი

ყ

ყაბახი სამიზნედ დადგმული თასი,
რომელსაც მოჯირითენი ცხენდა-
ცხენ ესროდნენ ისარს და ვინც
მოახვედრებდა და ჩამოაგდებდა,
ჯილდოდ ამ თასს იღებდა
ყადაღი აკრძალვა, დაშლა
ყათხი ჭურამი

ყალიონი (გალიონი) სამხედრო
დიდი ნავი

ყანთარი ცალსასწორი
ყაჯირი იგივე ძერძერუკი
ყენი იგივე ყენი
ყვალაყანი ყველანი
ყირმიზის იაგუნდი წითელი ფერის
იაგუნდი
ყუმური ყუმის ჭურჭელი

შ

შანდაკი ვრცელსა და ვიწროს
საშუალო

შარავანდელი ზიარების სხივოსანი
ჭურჭელი კათოლიკურ ეკლესიაში
შარბათი შაქრითა და ხილის წვე-
ნით დამზადებული ტკბილი სასმე-
ლი

შაფხა თავსაბურავი კარდინალის
კურთხევის დროს

შაქრიელი სხვადასხვაგვარად შემ-
ზადებული შაქარი და ტკბილეული

შედგვი ხელქვეითი
შეკაფული კლდე ჩამოხვეწილი

კლდის კედელი, კუესტი

შენებულობა ნაკეთები, არქიტექტურა, შენობები
შილინგი თოფ-ზარბაზნის სროლა
სასიხარულოდ
შუკა ვიწრო ქუჩა
შუღლი ჩხუბი

ჩ

ჩანა სიმებიანი საკრავის ტანი
ჩარსავი ზეწარი
ჩექთურა თოკით საწვევი ნავი
ჩირაზოვანი ჭრაქ-სანთლებით განათებული

ც

ცა ჭერი
ცადაქნილი დახრილი ჭერი
ცაღვნით ერთი მხარე
ცის მზომელობის სახელი იგივე ობსერვატორია
ციოვნება ხსნა, გადარჩენა, ცხოვრება, სიცოცხლე

ძ

ძალი სიმი
ძელი (ცხოვრებისა) მოკვეთილი ხე
(ქრისტეს ჯერის ხე)
ძოწი მარჯანი
ძრვა მიწის რყევა

წ

წაბოჩებოდა წასჩოქებოდა

წალკოტი ხეხილის ბალი, ძაღლიან ლამაზი ბალი
წიბო გვერდი
წინწილა საკრავი, ლითონის თევში, რომელსაც მეორე ამნაირივე თევშის დაკვრით ახმაურებენ
წურწუმა ვიწროყელიანი ჭურჭელი წყლისათვის
წუხრი (მწუხრი) საღამო
წყრთა ზომის ერთეული, იდაყვიდან შუა თითის წვერამდის

ჭ

ჭალაკი ზღვების კუნძულები
ჭალაკი ტყე-ბუჩქნარიანი დაბლისა, წყლისპირი
ჭახრაკი სართავი საბრუნავი, ჯარაჭიანური საკრავი

ხ

ხათაბანდი ინკრუსტაციის მკეთებელი, დოხოკონი (ხურო)
ხალვად გენახა მარტომ გენახა
ხალიფა უმაღლესი საერო და სასულიერო პირის ტიტული შუა საუკუნეების მუსლიმანურ ქვეყნებში (თურქეთი)
ხარა აბრეშუმის უსახო ქსოვილი
ხარება ქრისტიანული დღესასწაული
ხართუთა მსხვილი თუთა
ხარისხი საფეხურიანი კიბე
ხარიზა მოაჯირი
ხარო ქვითკირის ორმო
ხევენარი ხეებიანი ადგილი

ხელი სახელური, ტარი.

ხელი წყება საცვლელი (ტანისამო-
სი)

ხელი ერთი წყება, ერთი რიგი
ხეში ტილოსმაგვარი ქსოვილი
ხვანთქარი ოსმალეთის მეფე
ხიზუნა გახიზუნა, გარიღება
ხირხატი ქვაქვიშნარი ნიადაგი
ხმელეთის ყურე იგივე ნახევარკუნ-
ძული

ხომლი მალლა დასაკიდი სასანთლე,
ჭალი, ტოტებიანი დიდი შანდალი
ხონჩა მოგრძო ტაბაკი

ხოშკაკალა წვრილი სეტყვა

ხრძალი იგივე ხმალი

ხუთო ქვა გესლით მკურნალი

ხუთძალი ხუთი სიმის მქონე მოგრ-
ძო საკრავი

X

ჯაბახანა იარაღის საწყობი

ჯაზიარეთი კუნძულეთი, არქიპელა-
გი

ჯანიშინი გამგებელი, მოადგილე

ჯარა, ჯარათი ქირურგი

ჯარაობა ქირურგიის ხელობა

ჯარი ხალხი

ჯერანი გარეული თხა, ქურციკი

ჯერენალი ორდენის უფროსი

ჯვარის მტვირთველი მეფის ან კა-

თალიკოსის მსახური, რომელიც

ჯვრით ხელში წინ მიუძღვის რაი-

მე პროცესიას

ჯრილობა ტექსტში შეცდომით

ჭრილობა. ჯრა, შეჯვრუება სივიწ-

როვეში. შემჭდროება, მოწოლა.

პირთა საძიებელი

ა

ავთანდილი 40
აივაზი ჩალაბა 214
ალბან (კარდინალი) 102,198,199
ალექსანდრე (ვახტანგ V-ის ვაჟი) 32
ალექსანდრე (პაპის მძისწული) 122
ალექსანდრე მედიჩი 196
ალაიატე მეფე 206
ანა ავსტრიელი 194
ანტონოუს პიუსი 198
არიანე ფლავიუსი 213
არისტოტელე 114
არტემონი 46
არქანჯელო ლამბერტი 198
არჩილ II 21,24,31,32,46,47,68
არჩილი (კახეთის ყოფილი მეფე, შაჰ რამაზ-ხანი) 29,32,33
ასლანი 215
აშოთ კურაპალატი 214

ბ

ბაგრატიონები 28,31,32
ბაგრატიონი ვახუშტი 7,41,43,44, 48,68,70,191,193,196,209,210
ბაგრატიონი იოანე 49
ბარათა 19
ბარათაშვილები 18,19
ბარათაშვილი არსენ (არქიმანდ.) 46
ბარათაშვილი იოთამ 19
ბარათაშვილი მამუკა 41

ბარათაშვილი ნიკოლოზ 214
ბარათაშვილი ორბელ 19
ბარამიძე ალ. 16,22
ბარამიძე რ. 12,88,89
ბატონიშვილი დარეჯან 46,47
ბაქარი (შაჰ ნავაზი) 29,35,40,90
ბეკოვინი ა. 70
ბელარმინი 198
ბენედიქტე ნესრიელი 204
ბერთოლდი 200
ბერი ევნატაშვილი 28
ბერიძე ტ. 42
ბიჭაშვილი ა. 42
ბიჭაშვილი გ. 42
ბიჭაშვილი ი. 42
ბროსე მარი 14,52,70

გ

გაბაშვილი ვ. 16
გაბაშვილი ტიმოთე 7,68,210
გაიუს ფლამინიუსი 203
გალილეო გალილეი 205
გამსახურდია კ. 40
გარიბალდი ჯუზეპე 191,206
გაწერელია ა. 31
გედევანიშვილი იონა 210
გელაშვილი გ. 42
გელოვანი გ. 7,41,44,45
გენტმანი გ. 15
გვრიტიშვილი დ. 16
გიორგი XI 21,23-28,31-34,83,89, 215
გოლოვინი თევდორე 68
გრიგოლ მეორე (დას. საქ. კათა-ლიკოსი) 51,202
გრიშაშვილი ი. 76

დაბალა (მსახური) 46
 დავით ბერი (მეგრელი) 51,61,212
 დავითი (დიაკვანი) 46
 დავითი (იმამყული-ხანი) 34
 დარეჯან ბაგრატიონის ასული 22
 დარნო (დ არნუ) 56
 დეზალორი 212
 დელილი გილიომ 10,49,69,70,72
 დე მარე 59
 დეოკლიტიანე 107,200
 დომენტი კათალიკოსი 35
 დონდუა დ. 15,56

ე

ევლუქსია 117
 ელენე დედოფალი 141
 ერეკლე I 24,26,31,33
 ერისთავი გიორგი 12,14

ვ

ვარდანის ძემა 213
 ვარდუა 167
 ვახტანგ V 19,31,32
 ვახტანგ VI 7,9,15,21,23,27-31,34-41,46,48,54,55,65,68,70,104,118,142,145,193,201,202
 ვახტანგ გორგასალი 214
 ვახტანგ ლევანის ძე 33
 ვერდენი 70
 ვიტორიო ამადეო II 192
 ვოლინსკი ა. 37

ზაალი 46
 ზაალ არაგვის ერისთავი 19,32
 ზაალყოფილი 20
 ზარდალიშვილი გრ. 17,84,85
 ზედგენიძე ბერუკა 21
 ზოსიმე 20
 ზოსიმე (ბერი, ივ. ზაალი) 46, 47
 ზურაბეკი 69

თ

თამარ ათაბაგის ასული 22,25
 თამარაშვილი მიხეილ 14,23,25,35,50,51
 თამარი (ზაალის მეუღლე) 19
 თბილელი ნიკოლოზ 7,20
 თეიმურაზ I 7,23
 თეიმურაზ II 31,81
 თვალთვაძე ფ. 17
 თვალჭრელიძე მ. 42
 თიგისვილი ლ. 42
 თურქესტანიშვილი 39

ი

იაშვილი გ. 21
 იესე ალიყული-ხანი 28,35,40,65,85,90
 ინთევეი (აზნ.) 46
 იმამყული-ხანი (დავითი) 34
 იოვანე ოქროპირი 124
 იოანე პეტრიწი 84
 იორდანისვილი ს. 12,15,88,89,197

იოსებ ქართველი 7
ირბახი (ჩოლოყაშვილი) ნიკოლოზ
7,49,198
ისაყ I 215
ისაყ-ფაშა 215
თელიუს კეისარი 192
თუსტინიანე 118

ლოიოლა ი. 199
ლოლაშვილი ივ. 16
ლუდოვიკო XIV 15,29,51,64,68
ლუი XI 191
ლუი XIII 194,196
ლუი XIV 54,193,184
ლუი მეფის ცოლი 94

კ

მ

კანდელაკი ბ. 16,72
კარგარეთელი დიმიტრი 46
კარგარეთელი ტიტე 46
კარლოს I 192
კარლოს დიდი 193
კასტელი დონ კრისტოფორო 198
კეკელიძე კ. 16,25,71
კიკვაძე ალ. 16,50
კლემენტი XI 15,25,29,54,130,201,
202
კლიმენტ VII 198
კოლუმბი ქრისტეფორო 193
კონსტანტინე I 195,202
კონსტანტინე მეფე 105,131,199,201
კონსტანტინე 106,129
კონსტანტინე (კახეთის მეფე) 31,39
კოჟინი ა 70
კრებიონი პროსპერ ფოლიო 55
კროპოტოვი 46
კრუზიუსი 69

მაზარინი ჯ. 194
მათურელი ი. 69,70
მაკაბელნი (ძმები) 117
მარი მაჯიო 198
მარკიზ დე ბონაკი 212
მარტინ ლუთერი 202
მარუაშვილი ლ. 17,41,42,57
მატიე და ბასი 199
მენაბდე ლ. 16
მეტრეველი ელ. 16,69,70
მითრიდატი (სომეხთა მეფე) 56
მირ-ვეისი 34
მურვან ყრუ 214
მუხრან-ბატონები (მუხრან ბაგრა-
ტიონები) 22,29,30,32,33

ნ

ლ

ლევან მეფე 23
ლეონიძე გ. 16,23,26,50,57,65,88
ლიფონავა კ. 42
ლოზოლა 166,206

ნათაძე გ. 72
ნაპოლეონ I 197
ნერონი 135
ნიზამი განჯევი 214
ნაზარალი-ზანი (ერეკლე I) 24,27,
73
ნახუცრიშვილი ვ. 42
ნუნციუსი 54

ო

როდამი 19
როსტომ მეფე 19,31,32
რუსთაველი შოთა 28

ომანი 46
ონორე III (პაპი) 195
ორბელიანები 18,20
ორბელიანთა 18,20
ორბელიანი 88
ორბელიანი დემეტრე 20
ორბელიანი პაპუნა 18
ორბელიანი სულხან-საბა 3-92,190-215
ორბელი (ორბელიშვილი) ვახტანგ 21
ორბელი (ორბელიშვილი) ყაფლან 21
ორბელიშვილები 18

ს

საკრიპანტი 104,111,128,141,144,146,199
სალიში 215
სიმონ II 19
სიქსტი IV (პაპი) 203
სოიმონოვი ფ. 70
სპანიოლი 80
სურგულაძე ივ. 16

ტ

ტაბალუა ი. 17,50,52,65
ტატიშვილი ვ. 68
ტოლსტოი (პეტრე I-ის წარმომადგენელი) 39
ტრემუაი დე ლა (კარდინალი) 54

ჰ

პაველჩუკი ბ. 42
პაულე III (პაპი) 195,199
პაულინო სტეფანე 198
პერიკლე 210
პეტრე I 30,37,38,45-47,68,70
პონშარტრენი 15,53,56
პოტიე მამა 53

ფ

ფაბრიციუსი 69
ფავლენიშვილი ოტია 41
ფარნავაზი 55
ფარსმან II 198
ფელი ს. 70
ფილიპ II ოგიუსტი 193
ფრანცისკ ასიზელი 200

ქ

ქვანია ზ. 42
ქოზეფ აბეი (გემის კაპიტანი) 51, 52

ქ

ქავთარია მ. 76,89,90

რ

რიშარი ჟან 23,51-53,61,93,97,106,193,197

ქავთარისშვილი 19
ქაიხოსრო მეფე 23,28,34
ქაჩიბაძე 18
ქრისტეფორე (პატრი) 198

ჭ

ჭიჭინაძე ზ. 14

ყ

ყაფლანიშვილები 70
ყაფლანიშვილი 23
ყუბანიშვილი ს. 12

ხ

ხაზარაძე რ. 42
ხალიფაში ათაბაგი 24
ხარაძე კ. 17,42,68,69,84
ხახანაშვილი ალ. 25
ხლოღვივი (ფრანგი მეფე) 192

შ

შანიძე აკ. 16
შაჰ-აბას II 32
შაჰ-თამაზი (თაჰ-მასპი) 38,39
შაჰ ნავაზი (ბაქარი) 29,90
შაჰ ნავაზ II (გიორგი XI) 33
შაჰ ნავაზ-ხანი (არჩილი) 32
შაჰ ჰუსეინი 29, 35

ჯ

ჯამბიეტრო კასიფა 195
ჯარლინა ანტონ 198
ჯაყელი 214,215
ჯიქიშვილი ა. 42
ჯუსტინი ლივორნელი (პატრი) 23

ჩ

ჩახრუხაძე გრიგოლ 49
ჩხეიძე ო. 17,84
ჩხეიძე ს. 28,29,35,36

კ

კანინაძე 203
კომანი იოჰან ბაბტისტ 72
კომეროსი 210,211
კუგო კაპეტი 191,193

ლ

ლაგარელი ალ. 50
ლინცაძე კალისტრატე 72

Делиль 70
Леонидзе Г. 12
Орбелиანი Сулхан-Саба 12
Твалтвадзе Ф. 12

გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი

ა

აბაში 122,201
აბსინია 201
აბოცი 188,215
ადრანი 185
ადრიატიკის ზღვა 203
ავინიონი 53
ავსტრია 192
ავლანეთი 28,34,36
აზერბაიჯანი 36,213
აზია 196,211,212
აზორის კ-ბი 84
ათენი 210
ათინა 85,186,213
ათონის მთა 211
აღასიო 194
ალბენგა 59,194
ალბენდა 194
ალგეთი 202
ალექსანდრია 85,118
ალიკორნა ქ. 57,59,60,62,100,101,
160,164,165,173,179,196,205
ალიკორნას თეზი 100,101
ალპები 201
ალჟირი 208,210
ალჟერი 182
ამასიის რ-ნი 215
ამბარი 203,210
ამსტერდამი 85
ანადოლი 184,211
ანაპოლის ქვეყანა 168,169,179,206

ანატოლია 81,211
ანტიბ (ტანტიბ) ქ. 56,191
ანტიპოლისი 191
ანძიაძორა 103,199
ანძიაძორეთი 199
აპენინის ნ.კ. 52,53,63,197,204,
206,207,211
არაბეთი 122
არასიო ქ. 94,194
არბენქო ქ. 94,194
არეცო ქ. 94,204
არეცო პროვინცია 204
არეწო ქ. 59
ართვინი ქ. 214
არნო მდ. 204,205,206
არჟანტიური კ. 51,52
არტანი ქ. 188,215
არტანუჯი ქ. 187,188,214
ასია78
ასიზი 150,203
ასისი (ასიზი) 150,203
ასტრახანი ქ. 38,45-47
ატენი 60,170,207
ატენის ზეობა 207
ატლანტის ოკეანე 210
აუგუსტა 207
აფრიკა 49,78,81,201-203,208,210
აფხაზეთი 51,187,188
აღმოსავლეთის ოკეანე 80
აღმოსავლეთ პონტოს მთები 212
აშტარხანის ზღვა 81
აზალი ისპანია 80
აზალი კროლანდია 80
აზალი ქვეყანა 80
აზალი ბელანდია 80
აზალციხე ქ. 24,26,32,187,188,214
აზალციხის საფაშო 214

ბ

ბათუმი ქ. 51,213
 ბალკანეთის ნ.კ. 209,210
 ბალყარეთი 44
 ბარსელონა ქ. 85
 ბახრა ქ. 85
 ბაქო ქ. 38
 ბედნიერი არაბეთი 80
 ბეთლაჰში 199
 ბეთლემი 85,105,199
 ბეირუთი 85
 ბელგრადი 85
 ბიდლიმი ქ. 184,211
 ბიზანტია 192,195,209-211,213,214
 ბიზანტიონი 195
 ბიტილიმი 184,211
 ბოლნისის რ-ნი 18,20,207
 ბორჩხა 214
 ბოსნია 202

ბოსფორის სრუტე 212
 ბოლნა-აღა 210
 ბოფოსწყალი მდ. 42
 ბურგონია 109,111,200
 ბურგუნდის სამეფო 201
 ბურსა ქ. 187,188,214
 ბურჯულა მწვ. 42

გ

გალატა 185,186,212
 გალი-პოლი 211,212
 განჯა ქ. 187,189,214
 განჯის სახანო 36,214

გაყინული ზღვა 80
 გეგუთი 89,194
 გელათი 51,203
 გელიბოლუ 212
 გელიპოლუ 211,212
 გენუა 57-61,193,196,212
 გენუის ყურე 193,195
 გიბრალტარის სრუტე 210
 გირითი (კანდია) 179,182,209
 გლოლა 41,44
 გონია 186-188
 გონიის სანჯაზი 213
 გორი 51,191,193,208
 გორის რ-ნი 202
 გოცო ქ. 208
 გუკასიანის რ-ნი 215
 გურია 81,186,187,212,213
 გურიის სამთავრო 213
 გურძივეცეკი ულ. 41-43
 გუსტა 170,207

დ

დავითგარეჯა 25-27
 დამასკო 85
 დარდანელი ც. 184
 დარდანელის სრუტე 210-212
 დაღესტანი 29,30,36,37,44
 დელფინის ხეობა 80
 დიანო-მარინა 194

დიგორი 41,44,45
 დიდგორი მთა 62,147,202
 დიდი ლიახვი 194
 დიდი ტბა 151
 დიდი ყურე 102

დინა ქ. 94,194
დმანისი (ნაკ.) 22,70
ლოფინოს (ლოფინე) თემი 128,201

ქ

ეგეოსის ზღვა 64,208,209,211,212
ეგვიპტე 158
ეგბუა (ეგია) კ. 210
ეგია ოვ. ეგბუა 210
ეგროპა 7-10,12,14,23,28,29,35,36,
40,49,55,64,65,70,72,79,81,191,
193,194,196,201,204-206,210,214
ეთიოპია 138,172,201,202
ელბა კ. 196,197
ენგური მდ. 196
ერანი 24
ესპანეთი 192
ეტნა 63,169,207
ეტნი 63
ეტრურია 204
ეფრატი 49
ექს-ანპროვანსი 53

კ

კაზანოლი 150,203
ვალეტა (ლა-ვალეტა) 208
ვალჩიმარა 146,202
ვანია ქ. 94,194
ვანსი 53
ვატიკანი 61,197,201,202
ვეზუვი 209
ვენეცია 85,209
ვენეციის რესპუბლიკა 210
ვერე მდ. 202

244

ვერსალი 51,54,193,196
ვიენი 53
ვილაფრანკა 192
ვოლგა 46
ვოლგოგრადი 46
ვულკანო კ. და ვულკ. 63,207

ღ

ზენდერული მდ. 214
ზმირინი 179,182-184,209
ზმირინის ზღვა 166,183
ზღვისპირა ალპების დეპარტამენტი
191

თ

თაბორის შთა 203
თავრიში 85
თანადოსი კ. 180 210
თბილისი
23,30,39,60,64,72,92,187,188,192
თეთრი ზღვა 64,81,180
თეთრი ზღვის სრუტე 210
თეთრიწყაროს რ-ნი 194
თერნა ქ. 146,202
თრიალეთის ქდ. 62,20
თუნისი (ტუნისი) 182,210
თურქეთი 29,30,38,209,211-214

ი

იბერია 55,198
იუდი-ყულა 179,212

იერუსალიმი 74,85,117,141,147,162,
179,199,201,205
იზაბერას კ-ბი 80
იზმირი 209,216
იზმირის ვილაიეთი 209
იზმირის ყურე 209,211
იმედის თავი კ. 80
იმერეთი 24,26,51,188
იმპერია ქ. 194
ინგლისი 81
ინგუშეთი 44
ინდოეთი 106,117,122,155
იორდანია 199
ირანი 8,27-29,31-39,54,65,69,193,
214
ისპანი ქ. 28,32,35,187,214
ისპანია 78,81
ისტანბული 195,212
ისტანბულის ვილაიეთი 195
იტალია 7-9,52,56,61,62,92,94,
109,150,152,169,175,176,191-197,
200-207,209,211
იტალიის გაერთიანებული სამეფო
192
იტალიის რივიერა 194
იტალიის სამეფო 204

ქ

კაკასი მთა 44
კაკასია 69,72,74,208
კაკასიონი ქლ. 41,43,44
კალაბრია 59,168,169,200,206,207
კალაბრიის თემი 206
კალი პოლი 184,212
კამუნია (კრანდუკას თემი) 151,204

კანარის კ-ბი 84
კანდია (გირითი) 179,182,209
კარარა 58
კარლინგთა იმპერია 191
კარმელი მთა (ჯემალ-მარ-ელის
მთა -ილია წინასწარმეტყველის
მთა) 200
კასენოუვე 203
კასპიის ზღვა 37,38,68-70,74
კასპიისპირეთი 39,69,70,72
კატანია ქ.207
კახეთი 31,33,34,36
კვიპრე (კვიპროსი) კ. 179,210
კვიპროსი კ. 210
კიკლადის კ-ბი 51
კიმოლო კ. 52
კონკაღ-და ორო 206
კონსტანტინეპოლი 39,50,52,57,59,
64,69,72,79,97,122,179,180,184-
187,194,195,212
კონსტანტინეპოლის ნაღვარევი 212
კონსტანტინეპოლის სრუტე 184,
186,212,213
კონსტანტინუ (კოსტანტუ) ქ. 197
კოსტანტუ ქ. 102,197
კორეუ კ. 84
კორინთა 207
კორინთის ყელი 209
კორსიკა კ. 85
კოსნიბრიარი ქ. 53
კრეტა კ. 208

ლ

ლაზიკა 214
ლა-მარტე *53
ლამბეზი 53

ლაფრანგა ქ. 92,192
ლაციოს ოლქი 197
ლ'არბრესლი 53
ლესბოსი კ. 211
ლიგურიის ზღვა 193,195,196
ლიგურიის ოლქი 195
ლიგურიის რესპუბლიკა 193
ლივანა (ლივანი) 214
ლივანი 214
ლივორნო ქ. 196,205
ლივორნოს პროვინცია 196
ლიმონილა ქ. 94,195
ლიონი 53
ლიონის ყურე 195
ლიპარის არქიპელაგი 207
ლოანო 194
ლოკარნო 192
ლონდონი ქ. 192
ლორენტა 203
ლორენტო (ლორენტა, ლოტერია)
203
ლორიოლი 53
ლოტერია 150,203

მ

მაკედონია 210
მალთა 81,165,167,172-182,208
მალტა 64,208
მალტის არქიპელაგი 208
მანტო ქ. 93,193
მარმარა 184,212
მარმარილოს ზღვა 64,184,210,212
მაროკო 208,210
მარსელი ქ. 51,52,56,58,191,193,
195

მარჩილია (მარსელი) 56,58,81,94,
106,173,179,195
მასა 58,100,196
მასსიე-კარრას პროვინცია 196
მაშავერა მდ. 18,207
მაჩერთო ქ. 147,202
მაჩერტა 202
მეკეცი 162,205
მელიტინი 172
მელიტონი 208
მელუნი 53
მენტონი 193
მესინა 63,206
მესინის სრუტე 63,206,207
მეტეხის კლდეები 92,192
მეკა 85
მეწინავე სადროშო 19
მთაწმინდა 180,211
მთვარის მთები 80
მიდილინი 57
მილანი 199
მილანის საპერცოგო 192
მილიტენი (მიდილინი) კ.57
მისინა 59,206
მისინა ქ. 165-168,176
მიტილენე 211
მიტილინი კ. 201,205
მკედარი ზღვა 201,205
მოდრეკილა ქლ. 42
მოლისა ხეობა 42
მონაკო 59-61,92,192
მონტარჯი 53
მონტელიმარი 53
მონფერატო 192
მორა 179,209
მორავო 182,210
მორვა 209

მორია 209,210
მოსკო 78
მოსკოვი ქ. 41,46,47,68,78,79
მტკვარი მდ. 60,192,208,215
მუგუთი 89,94,194
მულინი 53
მშვიდი ზღვა 80
მცირე აზია ნ.კ. 209,211
მცხეთა ქ. 21,68

ნ

ნავარიონი (პოლისი) ქ. 52
ნაზარეთი 147,203
ნაპოლი ქ. 179,209
ნაპოლის ქვეყანა 206
ნარვა 81
ნარმა ქ. 146,202
ნარნი 202,
ნაზიდური 63,170,207
ნეაპოლი 192,209
ნეაპოლის პროვინცია 209
ნეაპოლის სამეფო 206
ნეაპოლის ყურე 209
ნევერი 53
ნემური 53
ნერი მდ. 202
ნელრა პონტო 210
ნიგალის ხევი 188,214
ნირეტო ქ. 148,203
ნისი 80,92,191
ნიურნბერგი ქ. 72
ნიცა 85,191,192
ნოლი 194
ნორვეგია 81
ნორი ქ. 94,194

ნოწარულა მდ. 41,42

ო

ოდიში 81,100,161,196,204
ოვსეთი 44
ოლანდრისი 182,210
ონელი ქ. 94,194
ონელა 194
ორანჯი 53
ორთაჭალა 60
ორტიგია კ. 207
ოსმალეთი 172,213,214
ოსმალთა იმპერია 195,209,210
ოსტრიკო ქ. 146,202
ოტრიკოლი 202
ოქროს რქის ყურე 212

პ

პაზარი (ფაზარი) ქ. 213
პალატინოუსის ბორცვი 198
პალერმო ქ. 63,165,167,169,205
პალერმოს პროვინცია 205
პალესტინა 200,203
პარიზი ქ. 9,10,14,51-58,68,93,191,
193,199,201
პელესპონტი 211
პელოპონესის ნ.კ. 52,209
პერა 185,186,212
პერის სახელმწიფო 80
პერუჯა ქ. 151,203,204
პერუჯის პროვინცია 203
პეტერბურგი ქ. 41,46,47,70
პიზა 204-206
პიომბინა ქ. 196

პომპინო 196

პონტოს სამეფო 199,213

პორტ ერკოლე 197

პორტო ლონგონე 197

პორტო-მაურიციო 194

პორტოფანო 196

პორტუგენ ქ. 100,196

პროვანსი 195

პროპონტიდა 212

რ

რადანატო ქ. 147,203,204

რაჭა 41,44

რეკანატი 203

რეჯო-დი-კალაბრია 207

რივა 81

რიონი მდ. 41,44

როანი 53

როდოსი კ. 85,177,179,209

რომანია 212

რომი ქ. 9,15,23,29,35,52,54,56-58,

60,61,65,94,102-104,106,107,109-

111,116-118,120,123,131,133,138,139,

142,143,153,168,169,177,179,189,

193,195,197-202,204,209,210,211

რომის წყალი 60,102,103,106,118,

125,140,197

რონა მდ. 201

რუმილი 212

რუსეთი 8,30,33,37,40,46,68,69,

214

რჯა ქ. 169,207

ს

საბარათაშვილო 19

საბარათიანო 19

საბერძნეთი 52,122,208,210,211

საბია 57,59,60,92,191,207

საბლე ქ. 193

საგურიელი 213

სავოია 206

საფიური საღერცოლო 191

სავონა 195

სამეგრელო 196

სამეგრელოს სამთავრო 196

სამოსი კ. 208

სამურზაყანო 196

სამცხე 24

სამცხე-საათაბაგო 213

სამხრეთის ამერიკა 80

სამხრეთ სპორადების არქიპელაგი
209

სან-რემო 194

სანქტ-პეტერბურგი 68,88

საოია ქ. 168,206

საონა ქ. 84,195

საორბელიანო 19

საორბელო 19,70

სარდენია (სარდინია) კ. 182,211

სარდინია 192,211

სარდინიის სამეფო 204

საფრანგეთი 7,8,10,19,23,51-59,64,

65,130,147,183,185,191-196,198,

200,201,207

საფრანგეთის რივიერა 191

საფურცლე სოფ. 36

საქართველო 8,9,14,27,29-33,34-

39,44,48,50,51,54,55,63,65,68,69,

72,79,86,88,193,194,196,198,199,2
02,203,207,213-215
საწკებულა-სათოვლია ქდ. 62
სახიზი (ქიო) კ. 182,183,211
სენა მდ. 192,193
სენერუმ ქ. 93,193
სენ-ვალე 53
სიკილია 165,168,172,173,179,192,
205
სინა მთა 81,85
სინობი 213
სირაკუზა ქ. 170,207
სირაკუზას თემი 170
სიცილია 52,53,63,64,192,204,206-
209
სიცილიის ოლქი 205
სკუდარი 212
სმირნა 209,210
სოლადის ციხე 46
სომხეთი 68,215
სოფია 85
სპანია 57,78,92,101,102,165,173,
176,192
სპანიის ზღვა 78
სპარსეთი 23,27,29,54,193,209
სპოლეტო ქ. 202
სტამბული ქ. 195
სუკუდარი 212
სუკუდარია 185
სხალნარი 62,202

ტ

ტანა მდ. 207
ტანტიბ (ანტიბ) 56,92,191
ტანძია 18,20,21

ტენედოსი კ. 210
ტერნის პროვინცია 202
ტესური მდ. 196
ტიბრი მდ. 197,198
ტირენის ზღვა 196,197,206,207
ტოლენტინო 202
ტოლენტინო ქ. 147,150,202
ტოსკანის არქიპელაგი 197
ტოსკანის ოლქი 58,196,204,205
ტოსკანის სამარკგრაფო 204
ტოსკანის საჰერცოგო 204
ტრაზიმენის ტბა 203,204
ტრაპეზუნტი 213
ტრაპზონი ქ. 213,214
ტრაპიზონი (ტრაპზონი) ქ. 186,213
ტრაპიზონის ვილაიეთი 213
ტრაპიზონის იმპერია 213
ტუნისი 85,210
ტურინი ქ. 192

უ

უოლინიო 150,202,203
უოლინო 203
ურუმელი 184,212
ურუხი ხეობა 44
უსკუდარი 186,212
უტრესტი 192
უფლისციხე 172,208
უცნობი ქვეყანა 80

ფ

ფაზარი ქ. 213
ფარიზი (პარიზი) 57,92,109,200
ფარისი 192

ფასტაგი მყ. 41,43
ფერო კ. 25
ფინალე (ფინი) 194
ფინი ქ. 94,194
ფიორტუმორი ქ. 94,194
ფისა ქ. 62,161,162,164,205
ფისის წყალი 164,205
ფიტარეთი 12,22
ფლორენცა (ფლორენცია) ქ. 152
ფლორენცია ქ. 62,156,160-162,204
ფლორენცია პროვ., სახელმწ., საპ-
ერც. 204
ფოლიგნო 202,203
ფოლინიო ქ. 146 202,203
ფომბინო ც. 59,101
ფორტო ერკოლე (პორტო ერკო-
ლე) 102,197
ფორტო ლონგონე (პორტო ლონ-
გონე) 101,197
ფრანკთა სახელმწიფო 19,193
ფრანჩა 191
ფრანჩისი 142
ფრანცა 92
ფრანცია 78,99,106,142,152,191
ფრანცისი 78,92,97,143,165,167-
169,174-176,181,182,186,187,191,206
ფრანციცი 57,59,199
ფრიგანის მდინარე 80

ქ

ქალკედონის ნ.კ. 211
ქართლი 7,15,19,23-36,38,39,65,
70,90,115,188
ქართლ-კახეთი 29,32,36
ქაშანი 123

ქვემო ქართლი 18,19,194
ქვეში 18
ქიო (სახიზი) კ. 182,211
ქიოსი 211
ქირმანი 28,213
ქობულეთი 186,213
ქუთაისი 17,88
ქცა მდ. 18,194,207

ყ

ყანდაარი 28,34
ყარაუგოში 42,43
ყარაჩაი 44
ყირიმი 193
ყულევი 51
ყუბური 123

შ

შავი ზღვა 51,80,186,187,212,213
შავი ზღვის სრუტე 185,212
შავი მდინარე 80
შამბერი 192
შარენტინი 53
შილა ქართლი 207,208
შირვანი 187,213
შირვანის სახანო 213

ჩ

ჩანაქკალე 211
ჩეჩნეთი 44
ფასტაგი მყ. 41,43
197
ჩივიტავექია (ჩივტავეთია) 197

ხ

ჩიკაგო

ქ. 102,197

ჩინეთი 114,123,158

ჩრდილო კავკასია 41

ჩრდილო ოსეთი 44

ჩხალა მდ. 187,214

ხახული 14

ხვარასანი 28

ხმელთაშუა ზღვა 63,191-193,208-211

ხოფა 14,187

ხულუტი 18

ც

ცარიცინი 46

ცხინვალი 39

· ჯ

წ

ჯავის რ-ნი 194

ჯაზიარეთი 174,208

ჯეზაირი კ. 208

ჯენევა (ჯენუა) ქ. 12,58,59,61,94,97,99,100,173,174,179,193,195

ჯენოვას (ჯენევიას) თემი 60,93,94,100,193

ჯენოვა (ჯენოუა, ჯენუა) ქ. 93,97,100,193

წითელი ზღვა 80

წინა აზია 201,205

წიხვარვა მთა 43

წმიდა რემო (სან-რემო) 193

ჭ

კ

ჭანეთი 186,212

ჭარ-ბელაქანი 37

ჭოროხი მდ. 212-214

კოლანდია 210

კრომი (რომი) 117

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა _____	7
სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ გამოცემები _____	12
სულხან-საბა ორბელიანის მემკვიდრეობის შესწავლის ისტორია _____	14
ბიოგრაფიული ნარკვევი _____	18
წარმოშობა და ოჯახური გარემო _____	18
სულხანის ბავშვობა და აღზრდა _____	21
სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური სარბიელის პირველი პერიოდი _____	23
სულხანის ბერად აღკვეცა _____	25
სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური მოღვაწეობის მეორე პერიოდი _____	27
ულმობელი ეპოქა _____	31
გოლგოთის მძიმე გზა _____	41
ბიოგრაფიის ბოლო ტრაგიკული ფურცლები _____	46
გეოგრაფიული მემკვიდრეობა _____	48
„მოგზაურობა ევროპაში“ – ისტორიულ-გეოგრაფიული მნიშვნელობა _____	49
სულხან-საბა ორბელიანის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა _____	68
ქართული ლექსიკონის („სიტყვის კონის“) გეოგრა- ფიული ტერმინოლოგია _____	83
სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“ ტექსტისათვის _____	88
სულხან-საბა ორბელიანის. მოგზაურობა ევროპაში _____	91
შენიშვნები და კომენტარები. სულხან-საბა ორბელი- ანის „მოგზაურობა ევროპაში“ _____	190
დანართი. ზოგიერთი საბითის ფოტოპირი _____	216
ლიტერატურა _____	220
განმარტებები _____	225
საძიებლები _____	
პირთა საძიებელი _____	237
გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი _____	242

კომპიუტერული დაკაბადონება
ლევან იობაძე

ფორმატი A5
თაბახი 16.0
ტირაჟი 100

ქუთაისი, ახალგაზრდობის გამზირი 98

275.269
3
MUSEUM
OF
COMPARATIVE ZOOLOGY

Handwritten blue ink markings, possibly a signature or initials.

Faint handwritten text or markings, possibly a date or location.